

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

TÜRK SİYASAL YAŞAMINDA FARUK SÜKAN

Seyit SEVDİ

Danışman
Doç. Dr. Nedim YALANSIZ

İZMİR-2023

TEZ ONAYI

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Türk Siyasal Yaşamında Faruk Sükan” adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurullara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

.../.../...

Seyit SEVDİ

ÖZET
Yüksek Lisans Tezi
Türk Siyasal Yaşamında Faruk Sükan
Seyit Sevdı

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tarih Anabilim Dalı
Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Programı

Türk Siyasal yaşamında Faruk Sükan Türk siyasetinin en önemli aktörlerinden birisidir. Faruk Sükan’ın biyografisini pragmatizm anlayışı içerisinde inceleyerek siyasi kariyerini karar ve tercihlerini daha anlaşılır kılmayı amaçlamaktadır.

Faruk Sükan gençlik yıllarında katıldığı siyaset faaliyetlerine 1983 yılına kadar aktif politikada yer aldı. Politika içerisinde Türk siyasetinin buhranlı dönemlerinde görevler alırken, fikir ve görüşlerini bu dönemde siyasete yansıttı.

1946 yılında DP’nin siyasi çalışmalarında bulunurken, 1950 yılında milletvekili yoklamalarını kazanamadı. 1955 yılında Meclis üyeliğine 1957’de Belediye Başkanlığına seçildi ve 27 Mayıs 1960 tarihinde askeri ihtilal ile görevi son buldu.

Faruk Sükan AP kurucuları arasında yer aldı. 1961-1965 yıllarında siyasetin buhranlı döneminde AP’nin siyasi görüşlerini yansıttı. AP’nin içerisinde milliyetçi tarafı temsil etti. AP içerisinde 1962-1965 yıllarında Genel Başkan Yardımcısı ve sözcüsü oldu.

Faruk Sükan 1965-1969 döneminde AP’nin İçişleri Bakanı oldu ve hükümet en rahat iktidar dönemini yaşadı. Faruk Sükan 1970-1978 yılları arasında DP’de muhalefeti temsil eden Genel Başkan Yardımcısı ve milletvekili idi. 1978-1979 yıllarında DP’nin tek temsilcisi olarak meclise giren Faruk Sükan Ecevit Hükümeti’nde Başbakan Yardımcısı olarak görev aldı. Başbakan Yardımcılığı döneminde yolsuzluklar ile mücadele etmiştir. 12 Eylül 1980 askeri

darbesiyle MDP'den milletvekili adayı oldu ve partideki anlaşmazlıklardan dolayı adaylıktan çekildi. Faruk Sükan 1983 yılında siyaseti bırakmıştır.

Bu çalışmada Türk siyasi tarihinin önemli olaylarının çalışması yapılırken siyaset bilimi ve tarih alanına yeni yaklaşımlar getirmenin yanı sıra Faruk Sükan'ın Türk siyasal hayatına etki ettiği olaylar ortaya çıkarıldı. Faruk Sükan'ın yaşam öyküsü üzerinde farklı bir bakış açısıyla yaklaşılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Faruk Sükan, AP, Zehir Hafiye, DP, Siyaset, İçişleri Bakanı, 72'ler Hareketi, Konya, Ecevit Hükümeti, Askeri Darbeler

ABSTRACT
Master's Thesis
Faruk Sükan In Turkish Political Life
Seyit Sevdî

Dokuz Eylül University
Graduate School of Social Sciences
Department of History
History of The Turkish Republic Program

Faruk Sükan is one of the most important actors of Turkish politics in Turkish political life. By studying Faruk Sukan's biography within the understanding of pragmatism, he aims to make his political career decisions and preferences more understandable.

While he was engaged in political work of the DP in 1946, he failed to win the parliamentary polls in 1950. He was elected to the Council in 1955, to the Mayor in 1957 and his term ended with the military revolution on May 27, 1960.

Faruk Sükan was among the founders of AP. He reflected the political views of the AP during the depressed period of politics in 1961-1965. He represented the nationalist side in the EP. He became the Deputy Chairman and spokesman of the EP in 1962-1965.

Faruk Sükan became the Interior Minister of the EP in the period 1965-1969 and the government experienced the most comfortable period of power. Faruk Sükan was the Deputy Chairman and deputy representing the opposition in the Dec between 1970 and 1978. He served as Deputy Prime Minister in the Faruk Sükan Ecevit Government, which entered the parliament as the sole representative of the DP in 1978-1979. He fought against corruption during his period as Deputy Prime Minister. He became a parliamentary candidate from the MDP with the military coup of September 12, 1980 and withdrew from the candidacy due to disagreements in the party. Faruk Sükan left politics in 1983.

In this study, while studying the important events of Turkish political history, the events that Faruk Sukan influenced Turkish political life were

revealed in order to bring new approaches to the field of political science and history. An attempt has been made to approach Faruk Sükan's life story from a different point of view.

Keywords: Faruk Sükan, AP, Zehir Sleuth, DP, Politics, Minister of Interior, 72's Movement, Konya, Ecevit Government, Military Coups

TÜRK SİYASAL YAŞAMINDA FARUK SÜKAN

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAYI	ii
YEMİN METNİ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
TÜRK SİYASAL YAŞAMINDA FARUK SÜKAN	viii
KISALTMALAR	xiii
EKLER LİSTESİ	xiv
TABLolar LİSTESİ	vx
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

BELEDİYE BAŞKANLIĞI DÖNEMİNE KADAR FARUK SÜKAN'IN YAŞAMI (1921-1955)

1.1. DR. FARUK SÜKAN'IN HAYATI	4
1.2. FARUK SÜKAN'IN EĞİTİM HAYATI VE ÜNİVERSİTE YILLARINDAKİ SİYASİ FAALİYETLERİ	5
1.2.1. Milliyetçilik Olayları	7
1.2.2. Tan Matbaası Olayları	9
1.2.3. Siyasi Partilerin Kurulması ve 1946 Seçimleri	11
1.2.4. Türk Kültür Ocağı	13
1.3. FARUK SÜKAN'IN DEMOKRAT PARTİ'DEN SİYASETE GİRMESİ	16
1.4. FARUK SÜKAN VE 1955 YEREL SEÇİMLERİ	18
1.5. 1957 GENEL SEÇİMLERİ VE FARUK SÜKAN'IN 27 MAYISTAN 1960'A KADAR BELEDİYE BAŞKANLIĞI DÖNEMİ (1957-1960)	19

İKİNCİ BÖLÜM

ARA DÖNEM: 27 MAYIS'TAN 1961 YILINA KADAR DEMOKRASİ ARAYIŞI VE FARUK SÜKAN'IN SİYASİ FAALİYETLERİ (1960-1961)

2.1. DEMOKRASİ ARAYIŞI: PARTİLERİN YENİDEN KURULMASI	27
2.2. ADALET PARTİSİ'NİN KURULMASI (1961)	29
2.3. KONYA'DA AP TEŞKİLATI ÇALIŞMALARI VE FARUK SÜKAN'IN SİYASAL FAALİYETLERİ	33
2.4. 15 EKİM 1961 SEÇİMLERİ	36
2.5. KONYA'DA 1961 SEÇİMLERİ	38
2.6. KONYA'DA 1961 SEÇİM SONUÇLARI	40

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ADALET PARTİSİ VE FARUK SÜKAN'IN SİYASAL FAALİYETLERİ (1961-1965)

3.1. KOALİSYON DENEMELERİ: 1961-1965	44
3.2. CHP-AP KOALİSYONU	44
3.3. FARUK SÜKAN'IN AP YÖNETİMİNE GİRMESİ VE SİYASİ FAALİYETLERİ	48
3.4. AP'DE FİKİR AYRILIKLARI	49
3.5. ADALET PARTİSİ'NİN 1. BÜYÜK KONGRESİ	51
3.6. CELAL BAYAR OLAYI VE TAHLİYESİ	52
3.7. 1963 MAHALLİ İDARE SEÇİMLERİ VE SONUÇLARI	55
3.8. AP'NİN KOALİSYON KURMA DENEMELERİ	57
3.9. FARUK SÜKAN'IN KIBRIS MESELESİ HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ	58
3.10. BÜYÜK ADALET PARTİSİ KONGRESİ VE FARUK SÜKAN'IN KONGREDEKİ FAALİYETLERİ	64
3.11. AP KONGRESİ VE BAŞKANLIK SEÇİMİ	66

3.12. AP’NİN İKTİDARA GELMESİ	70
3.13. FARUK SÜKAN’IN SAĞLIK VE SOSYAL YARDIM BAKANLIĞI DÖNEMİNDEKİ FAALİYETLERİ	72
3.14. FARUK SÜKAN’IN SAĞLIK SİSTEMİNİ SOSYALLEŞTİRME ÇALIŞMALARI	75
3.15. FARUK SÜKAN’IN VEREM HASTALIĞI İLE MÜCADELESİ	76
3.16. 10 EKİM 1965 SEÇİMLERİ VE FARUK SÜKAN’IN SİYASİ FAALİYETLERİ	77
3.17. 10 EKİM 1965 SEÇİM SONUÇLARI	82
3.18. AP’DE KABİNEİN BELİRLENMESİ	83
3.19. AP İÇİNDEKİ KABİNE TARTIŞMALARI	84

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ADALET PARTİSİ İKTİDARINDA FARUK SÜKAN’IN İÇİŞLERİ BAKANLIĞI DÖNEMİ VE SİYASİ FAALİYETLERİ (1965-1969)

4.1. FARUK SÜKAN’IN İÇİŞLERİ BAKANLIĞI DÖNEMİ	85
4.2. FARUK SÜKAN’IN TBMM’Uİ ARATMASI VE GELEN TEPKİLER	89
4.3. AP 3. BÜYÜK KONGRESİ (1966)	91
4.4. FARUK SÜKAN VE MECLİS TARTIŞMALARI	92
4.5. DİNCİ YAPILANMALAR KARŞI ÖNLEMLER	96
4.6. KAYSERİ SİVAS OLAYLI MAÇI	97
4.7. TÜRKİYE’DE 1968 OLAYLARI	99
4.8. AP 4. BÜYÜK AP AKONGREİ (1968)	104
4.9. KOMER OLAYI	105
4.10. KANLI PAZAR OLAYI (1969)	106
4.11. YASSIADA MAHKUMLARININ AF KONUSU	108
4.12. İMRAN ÖKTEM OLAYI	110

4.13. ODALAR BİRLİĞİ SORUNU: NECMETTİN ERBAKAN OLAYI	110
4.14. FARUK SÜKAN'IN İÇİŞLERİ BAKANLIĞI GÖREVİNİN BİTMESİ	111

BEŞİNCİ BÖLÜM

1969 SEÇİMLERİNDEN DEMOKRATİK PARTİ'NİN KURULMASINDA FARUK SÜKAN VE FAALİYETLERİ (1969-1970)

5.1. 12 EKİM 1969 SEÇİMLERİ	113
5.2. 12 EKİM 1969 SEÇİM SONUÇLARI HAKKINDA DEĞERLENDİRME	115
5.3. DEMİREL KABİNESİ'NİN BELİRLENMESİ VE AP'NİN BÖLÜNMESİ	116
5.4. FARUK SÜKAN VE 41'LER HAREKETİNİN FAALİYETLERİ	118
5.5. DEMOKRATİK PARTİ VE PARTİ KURMA ÇALIŞMALARI	119
5.6. DEMOKRATİK PARTİ	123

ALTINCI BÖLÜM

12 MART 1971 MUHTRASI'NDAN 1977 SEÇİMLERİNE KADAR FARUK SÜKAN'IN SİYASAL FAALİYETLERİ (1971-1977)

6.1. 12 MART 1971 MUHTIRASI	126
6.2. ESKİ DP'LİLERİN AF TARTIŞMALARI	129
6.3. DEMOKRATİK PARTİ'NİN BİRİNCİ KONGRESİ	130
6.4. 14 EKİM 1973 SEÇİMLERİ VE DP'NİN SEÇİM FAALİYETİ	131
6.5. 14 EKİM 1973 SONUÇ SONUÇLARI	133
6.6. 1973-1977 DÖNEMİN'NDE FARUK SÜKAN'IN SİYASAL FAALİYETLERİ	134
6.6.1. DP'nin Sağ Cephe Oluşturma Faaliyetleri ve Sağ Partilere Çağrısı	134
6.6.2. Demokratik Parti ve Kıbrıs Konusu	135
6.6.3. CHP-DP Temasları	138
6.6.4. Milliyetçi Cephe Hükümeti Temasları ve 9'ların İstifası	139

6.6.5. 2. Büyük DP Kongresi	141
6.6.6. 5 Haziran 1977 Seçimleri	141
6.6.7. DP-MHP Temasları ve Faruk Sükan'ın CHP Açıklamaları	143

YEDİNCİ BÖLÜM

1977 SEÇİMLERİNDE 12 EYLÜL 1980 ASKERİ DARBESİ'NE KADAR FARUK SÜKAN VE SİYASİ FAALİYETLERİ

7.1. 3. ECEVİT HÜKÜMETİ (5 OCAK 1978- 12 KASIM 1979) VE FARUK SÜKAN'IN BAŞBAKAN YARDIMCILIĞI	145
7.2. DP'NİN SONU	148
7.3. FARUK SÜKAN'IN YOLSUZLUK VE EKONOMİK SORUNLARLA MÜCADELE FAALİYETLERİ	148
7.4. 12 EYLÜL 1980 ASKERİ İHTİLALİNE DOĞRU	153
7.5. FARUK SÜKAN'IN DARBE OLACAĞINI BİLDİRMESİ	155
7.6. BİR DÖNEMİN SONU: 12 EYLÜL 1980 DARBESİ	157

SEKİZİNCİ BÖLÜM

12 EYLÜL'DEN 1983 KADAR YENİ DÖNEMİN İNŞASI VE FARUK SÜKAN'IN SİYASİ FAALİYETLERİNİN SONU

8.1. YENİ DÖNEMİN İNŞASI: 1980-1983 DÖNEMİ	161
8.2. SİYASAL PARTİLERİN KURULMASI	162
8.3. MİLLİYETÇİ DEMOKRASİ PARTİSİ	163
8.4. FARUK SÜKAN'IN SİYASETTEN ÇEKİLMESİ	164
8.5. FARUK SÜKAN'IN ESERLERİ	164
SONUÇ	165
KAYNAKÇA	169
EKLER	

KISALTMALAR

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
ANAP	Anavatan Partisi
AP	Adalet Partisi
Bkz.	Bakınız
Ed.	Editör
CGP	Cumhuriyetçi Güven Partisi
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
CKMP	Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
CSTD	Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi
DP	Demokrat Parti
DP	Demokratik Parti
FKP	Fikir Kulüpleri Federasyonu
GİK	Genel İdare Kurulu
HP	Halkçı Parti
MDP	Milliyetçi Demokrasi Partisi
MİK	Merkez İdare Kurulu
MBK	Milli Birlik Komitesi
MC	Milliyetçi Cephe
MGK	Milli Güvenlik Konseyi
MHP	Milliyetçi Hareket Partisi
MMTD	Millet Meclisi Tutanak Dergisi
MP	Millet Partisi
MSP	Milli Selamet Partisi
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TİP	Türkiye İşçi Partisi
YTP	Yeni Türkiye Partisi

EKLER LİSTESİ

EK 1: Faruk Sükan AP Grubu	ek s. 1
EK 2: Türkiye’de Kızamık Salgını	ek s. 2
EK 3: Sağlık Bakanı Faruk Sükan Konferansta	ek s. 3
EK 4: Faruk Sükan’ın Meclisi Aratması	ek s. 4
EK 5: Büyük AP Kongresi	ek s. 5
EK 6: Faruk Sükan ve Süleyman Demirel	ek s. 6
EK 7: Faruk Sükan ve Güven Partisi	ek s. 7
EK 8: Faruk Sükan ve 1968 Olayları	ek s. 8
EK 9: Faruk Sükan Seçim Çalışmaları	ek s. 9
EK 10: Faruk Sükan ve 1969 Seçim Galibiyeti	ek s. 10
EK 11: Faruk Sükan ve 1973 Seçimleri	ek s. 11
EK 12: Faruk Sükan Sohbet Sırasında	ek s. 12
EK 13: Faruk Sükan ve Aşırı Akımlarla Mücadelesi	ek s. 13
EK 14: Faruk Sükan’ın AP’deki Muhalefeti	ek s. 14
EK 15: Faruk Sükan ve DP Kongresi	ek s. 15
EK 16: Faruk Sükan ve Demokratik Parti	ek s. 16
EK 17: 1977 Seçimleri ve Demokratik Parti	ek s. 17
EK 18: Faruk Sükan CHP Temasları	ek s. 18
EK 19: Faruk Sükan ve Eski AP’liler	ek s. 19
EK 20: Faruk Sükan ve 3. Ecevit Hükümeti	ek s. 20
EK 21: Faruk Sükan ve Süleyman Demirel	ek s. 21

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo :1 Konya İlçelerinde 1961 Seçim Sonuçları

s. 48

GİRİŞ

Tarih bilimi açısında biyografiler geçmişİ aydınlatmada önemli bir kaynaktır. Biyografiler farklı yönleriyle ele alınabilir. Biyografilerin kaynak bakımından farklı yöntemleri ve tarihsel açıdan yorumları vardır. Ele aldığımız biyografi “yaşam yazımı” terimi olarak nitelendirebiliriz.¹

Tarih yazımında tarihçinin rolü geçmişteki olayları nesnellikten geçirerek ortaya çıkan olayları tarafsız bir biçimde yazmaktır. Bunun sonucunda ortaya çıkan yazımda kaynakları, dönemin koşullarını, insanların iyi şekilde incelemelidir.

Biyografiler, geçmişten gelen tarihi olayları ortaya çıkarak yaşanmışlıkları ortaya çıkarır. Biyografiler, kişilerin bulunduğu dönemde olayları, insanları, bir dönemi konu alır. Türkiye’de biyografi üzerine yapılan Türk siyasal alanındaki çalışmalar yetersizdir. Türkiye’de yazılan biyografiler genellikle ünlü ve popülist olan kişilerin yaşam tarzları incelenmektedir.

Cumhuriyet Dönemi Türk siyasal hayatında önemli olaylar meydana geldi. Cumhuriyetin kurulmasıyla ilk demokrasi deneyimleri Atatürk döneminde yaşandı ve başarısız oldu. İkinci Dünya Savaş’ı yıllarında Türkiye tarafsız kalırken, ekonomik anlamda zor durum yaşadı. İkinci Dünya Savaş’ı bitimiyle Türkiye yerini “Hür Dünya” düzeninde aldı.

İkinci Dünya Savaş’ı bitimiyle dernek faaliyetlerine izin verildi. 1945-1947 dönemlerinde birçok dernek kuruldu. Türk Ocakları Derneği bu dönemde kurulan faaliyet gösteren bir dernektir.

Türkiye İsmet İnönü ile partilerin kurulmasıyla birlikte siyasal hayata geçiş dönemi başladı. Milli Kalkınma Partisi ile başlayan siyasi parti kurma çalışmaları Demokrat Parti ile devam etti. Siyasi partilerin aktif faaliyette bulunmasıyla 1946 yılında çok partili siyasal dönemin ilk seçimi yapıldı.

1950 yılında yapılan seçimlerle CHP iktidarı dönemi bitti. DP’nin 1950-1960 yıllarında başlayacağı tek başına iktidar dönemi başladı. 27 Mayıs 1960 İhtilali ile DP iktidarı dönemi sona erdi. 27 Mayıs 1960 İhtilali ile Türkiye’de 1961-1965 yıllarında

¹ Barbara Caine, **Biyografi ve Tarih**, (Çeviren: Müge Sözen), İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2019, s. 87.

sürecek olan siyasal buhran dönemi başladı. Askeri kadro bu dönemde siyasette önemini hissettirdi.

Türkiye’de yeniden demokrasiye geçiş aşamalarının neticesinde 1961 yılında siyasi partiler yeniden kurulmaya başladı. Siyasi partilerin kurulmasıyla seçimler yapıldı ve ilk defa siyasette koalisyon dönemi 1961-1965 yıllarında başladı. 1965 seçimleriyle AP tek başına iktidara gelerek 12 Mart 1971 Muhtırasına kadar ülkeyi tek başına yönetti.

12 Mart 1971 Muhtırası Türk siyasetini yeniden şekillendirdi. 12 Mart 1971 Muhtırası-12 Eylül 1980 yılları arasında “Ara Rejim” dönemi başladı. TSK, 1971-1980 döneminde siyasete müdahale etmezken denetleyici bir görev üstlendi. 12 Mart 1971 Muhtırası ile başlayan muhtıra dönemi 1973 Seçimleriyle sona erdi. 27 Mayıs 1960 İhtilaliyle koalisyonlar dönemi açılırken 12 Muhtırası ile 1973-1980 yılları arasındaki koalisyon dönemi yeniden başladı.

12 Eylül 1980 İhtilaliyle siyasi partiler ve meclis kapatıldı. 1983 yılına kadar Askeri yönetim görevde kaldı. Bu dönemde Kenan Evren Türk siyasetini yeniden şekillendirdi. Kenan Evren yönetiminin onayından geçerek kurulan siyasi partiler ile kontrollü bir siyaset ortamı oluşturuldu. 1983-1987 yılına kadar süren kontrollü iktidar sonucunda başta Bülent Ecevit, Süleyman Demirel, Necmettin Erbakan ve Alpaslan Türkeş gibi siyasetçiler olmak üzere 12 Eylül öncesinde siyasette yer alan siyasetçilerin neredeyse hepsine siyaset yasağı getirildi. Siyasi yasak konulan isimler, 1987 yılında yapılan referandum ile yeniden siyasete döndüler.

Türkiye’de siyasi liderlerin değişmesiyle liderlik anlayışı da değişmiştir. Değişim yaşayan siyasi partilerin liderlerinde karizmatik liderlik anlayışı belirginleşirken yapılan ilk seçimlerde başarı elde edildiği görüldü.

Askeri darbeler Türk siyasetini yeniden şekillendirdi. Askeri darbeler, toplumun yapılanmasını etkilerken, ekonomik anlamda ülkenin politikasına etki etti.

Yapılan biyografi çalışmasında Türk siyasal hayatında aydınlatılmayan olayları ve Türk siyasetine etki eden Faruk Sükan’ın çalışması ele alındı. Faruk Sükan’ın çalışması 8 bölüm olarak belirlendi ve alt başlıklar ile incelendi. Faruk Sükan’ın yaşamından başlanarak siyasete girişine ve ayrılışına kadar dönem ele alındı. Faruk Sükan’ın 1960-1965 yıllarındaki AP içerisindeki görüşleri, fikirleri ve yaptığı çalışmalar belirtildi.

1965-1969 yıllarında AP iktidarının tek başına yönettiği dönemde siyasi faaliyetleri ifade edildi. 1969-1971 dönemindeki süreçte AP içerisindeki muhalefeti, 1971-1977 yıllarında DP dönemi, 1977-1980 ve 1980-1983 yıllarındaki aktif siyasetteki durumu ele alındı. AP'nin en önemli isimlerinden olan Faruk Sükan, parti içerisinde önemli görevlerde yer aldı ve 1964 Kongresinden sonra partinin ikinci adamı haline geldi.

12 Eylül 1980 öncesi Türk sağının önemli ismi olan Faruk Sükan Milliyetçi-Muhafazakâr olarak siyasi görüşünü sürdürdü. Yaşamı ve ülkesi için önemli görevlerde yer aldı. Siyaset bıraktığı dönemden sonra da ise yaşamış olduğu dönemleri sonraki nesillere anlatarak eserler bıraktı.

Çalışmamda dönemin gazeteleri, dergileri, kitaplar taranmıştır. Gazetelerden Milliyet, Cumhuriyet, Yeni Konya, Yeni Meram taranırken, dergilerden ise, Akis, Ant, Arayış, Durum, Düşünen Adam, Forum, 7 Gün, Kim, Millet, Milli Yol, Mim, Yankı, Yön, Meydan tarandı.

Çalışmamın amacı Türk sağının unutulmuş ismi Faruk Sükan'ı yani "Zehir Hafiyenin" siyaset alanındaki bulunduğu konumu belirleyerek hak ettiği saygı yerinin alabilmesi amaçlanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

BELEDİYE BAŞKANLIĞI DÖNEMİNE KADAR FARUK SÜKAN'IN YAŞAMI (1921-1955)

1.1. DR. FARUK SÜKAN'IN HAYATI

Faruk Sükan 1921 yılında Konya Vilayetine bağlı Karaman'da Mader-i Mevlâna Zaviyesinin, yakınındaki Külhan Mahallesi'nde dünyaya geldi.² Babası Mahmud Bey, annesi Kadıncık Hanım'dır, Hacı Ahmed Ağa İncesu ilçesinde doğmuş ve burada yaşamını idame ettirmiştir. Faruk Sükan'ın aile yapısı köklü bir yapıya sahiptir.

Faruk Sükan'ın dedesi Ahmed Ağa, 1876 Yılında Osmanlı-Rus Harbine er olarak katıldı. Ahmed Ağa savaşın her cephesinde er olarak başarılar elde ederken rütbesi Kolağası'na çıkarılırdı ve Gazi Osman Paşa'nın yönettiği Plevne Müdafaasında savaştı, başarılarından dolayı kendisine devlet nişanı verildi.³

Osmanlı Devleti bu dönemde birçok cephede savaşılmaya mecbur olurken imparatorluğun bazı bölgelerinde isyanlar çıktı. Yabancı devletler bu isyanları bahane ederek, Osmanlı Devleti'nin içişlerine karıştı.

Ahmed Ağa, Plevne Müdafaasından sonra Balkan Savaşları, Birinci Dünya Savaşları'na katıldı. Birinci Dünya Savaşının bitiminden sonra İncesu'da bulunan ailesini bu ilçeden alarak Karaman'a göç etti ve dört çocuklu bir baba olarak bu bölgeye yerleşti. Çocuklarının isimleri Ali Rıza, Mahmut, Sabri ve Zeyneddin isminde bir kızı olurken, Hacı Ahmed Ağa'nın ailesi Karaman'da Yüzbaşızadeler ünvanı olarak tanınıyordu.⁴ Hacı Ahmet Ağa'nın ikinci oğlu Mahmut Bey'in Saadet, Muhterem adıyla iki kızı ve Ahmet, Faruk, Ahmet, Suavi olmak üzere toplam altı çocuk babası oldu.

² İbrahim Hakkı Konyalı, **Abideleri ve Kitabeleri ile Konya Ereğlisi Tarihi**, Fatih Matbaası, İstanbul, 1970, s.

³ Hasan Nar, Gülşah Kılıç, Besim Süleyman Baş, **Geçmişten Günümüze Ereğli**, Dizgi Ofset, 2009, s.115. Konyalı, s.609.

⁴ İbrahim Hakkı Konyalı, s. 610.; Cemal Kutay, **Pusudaki İhanet**, Alioğlu Yayınevi, İstanbul, 1984, s. 48.; İsmet Yardımcı, **Meclis Faaliyetler Işığında Faruk Sükan**, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Konya, 2022, s. 2.

Faruk Sükan'ın babası Mahmud Bey Millî Mücadele Döneminde, Mustafa Kemal Atatürk'ü destekleyerek yanında yer aldı. Millî Mücadele Döneminde Mahmud Bey, Mustafa Kemal'in yanında olduğunu belirterek, arkadaşlarıyla beraber eski Karaman Belediye Başkanları'ndan Hacıbekirzade ve Kayserilizade Sabit Efendilerle beraber Mustafa Kemal Paşa' ya ilk telgrafı çeken kişiler olurken, arkadaşlarından Hacı Arif Efendi Sivas Kongresi'ne gitti ve BMM'de mebusu seçildi.⁵ Mahmud Bey, Millî Mücadele Döneminde aktif rol aldı. Arkadaşlarıyla beraber vatanın kurtulması için çabaladı.

Faruk Sükan'ın babası Mahmud Bey Karaman Bölgesi'nde zengin aileden sayılan birkaç insandan birisi idi. Mahmud Bey, Ziraat işleri, serbest piyasa da kereste işi ile meşgul olurken, aynı zamanda siyasetle ilgilenmeye başladı. 1934 yılında Karaman Meclis Azalığına daha sonra Konya İl Genel Meclisi ve Vilayet Daimî Encümeni olarak görevlerde bulunurken kendisi bir bankanın kuruluşunda yer alarak Karaman'da Milli Banka'nın kurucusu olarak görev aldı.⁶

1.2. FARUK SÜKAN'IN EĞİTİM HAYATI VE ÜNİVERSİTE YILLARINDAKİ SİYASİ FAALİYETLERİ

Mahmud Bey'in dört oğlundan bir tanesi olan Faruk Sükan, 1928 yılında Gazipaşa İlkokuluna başladı. İlkokul zamanında başarılar gösteren Faruk Sükan ilkokulu bitirdikten sonra 1933 yılında Karaman Ortaokulunu bitirdi. 1938 yılında Konya Lisesi'nde Fen Bölümünü tercih ederek burada yatılı olarak kalmıştır. Faruk Sükan bu dönemde okuduğu hocalarından övgüyle şöyle bahsetmiştir;⁷

Mektebin Müdürü Acar Bey idi. Riyaziye hocalarımız Şevki ve Faik, Fransızca hocalarımız Necm-üd-Din ve Sabri Keleş Beyler, coğrafya hocamız Müzeyyen Hanım, tabii ilimler hocamız Fahri Bey idi. Askerlik hocamız Cemal Tural, Dutlu Kırı'ndaki askeri kampımızın komutanı Cevdet Sunay idi.

Cemal Tural ve Cevdet Sunay'ı bu dönemde tanıyan Faruk Sükan ileriki dönemde kendileriyle devlet katında görevlerde birlikte çalışacaklardı.

⁵ Konyalı, s. 610. Yardımcı, s. 3.

⁶ Konyalı, s. 610.

⁷ Konyalı, s. 612.

Mahmud Bey'in ekonomik anlamda durumu bu dönemde giderek bozulmaya başladı. Mahmud Bey, elindeki bulunan mal varlıklarını satarak bir birikim oluşturmaya çalıştı. Mahmud Bey iş bularak, 1935 yılında Ereğli'de Hususi Muhasebe memurluğuna başladı. Mahmud Bey'in ilerleyen yıllarda ekonomik durumu kötüye gitmesinden sonra Faruk Sükan'da lise yıllarında ailesine maddi destek olmak için bu dönemde çalıştı.

Faruk Sükan lisenin tatil zamanlarında Sümerbank Bez fabrikasının boya kısmında 1937, 1939 yıllarında Ziraat Bankası'nda katiplik yaparken İkinci Dünya Savaş'ı sırasında ve üniversite okuduğu yıllarda Ereğli'ye gelirken, 1942-1943 yıllarında Toprak Mahsullerinde veznedarlık yaptı.⁸

Türkiye'nin İkinci Dünya Savaş'ı yılları döneminde birçok zorluklar ile karşı karşıya kaldı. Ekonomi, savunma, temel ihtiyaç maddeleri karşılanması bu dönemde sıkıntılı idi. Faruk Sükan, Türkiye'nin İkinci Dünya Savaş'ı sırasındaki durumuna değinerek, bu dönem hakkında Cemal Kutay'a şu değerlendirmeleri yapmıştır;⁹

Bu sert hakikati, tıp tahsilimin devamı süresince yaz aylarında, Ereğli Bez Fabrikası işçiliği, Ziraat Bankası ve Toprak Mahsulleri Ofisi'nin kilosunu beş kuruşa aldığı buğdayın, muvakkat memuru olarak gördüm ve yaşadım.

Faruk Sükan, lise yıllarında hem okumuş hem çalışmıştır. Konya Lisesi Eğitimi biterken, 1940 yılında İstanbul Üniversitesi'nde Tıp Fakültesi'ni kazandı ve fakülteden 1946 yılında mezun oldu. Eğitim gördüğü İstanbul Üniversitesi yıllarında Faruk Sükan, Sağlık ve Yardım Bakanlığı'na bağlı Tıp Talebe Yurdu'nda kalırken, hocası Dr. Reşad Belger İstanbul'da akademide kalması için Faruk Sükan' a öneride bulunmuştur.

Faruk Sükan, kendisine yapılan bu teklife sıcak bakmadı ve kendisi memleketi Ereğli'ye döndü, burada bir sene kalarak doktorluk yaptı.¹⁰ Faruk Sükan Ereğli'ye döndüğü vakit kendisi “*Kasaba Doktoru*” olarak anılacak ve Mehmet Turgut, Faruk Sükan'ın doktorluğunu şöyle anlatmıştır;¹¹

İhtisas dönüşü memlekete geldiği zaman, çalışmak üzere kendi küçük kasabasını seçmişti. İhtisas yaptığı saha ve ihtisas sahası içinde derinleştirdiği mevzu o zamanlar çok yeniydi. O zamanlar fazla yaygın olmayan, sonraları ise moda

⁸ Konyalı, s. 613.

⁹ Kutay, s. 54.

¹⁰ Kutay, s. 49.

¹¹ Mehmet Turgut, **Siyasetten Portreler**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1990, s. 251.

haline gelen kalp sahasında bilgisini derinleştirmiş ve yurda dönerken de o yıllarda Anadolu kasabalarında pek bulunmayan bir elektro cihazı getirmişti.

Faruk Sükan, İstanbul Üniversitesi yıllarından birçok siyasal çalışmalara katılırken aynı zamanda burada Sadettin Bilgiç, Turgut Özal, İhsan Atasoy gibi önemli isimleri tanımıştır. Faruk Sükan'ın fikir yapısı üniversite yıllarında “*Milliyetçilik*” anlayışı ile şekillenmeye başlayacaktır. İstanbul, Faruk Sükan'ın hayatında siyasal anlamda önemli yer tutacaktır.

Faruk Sükan üniversite yıllarında 1944 yılında Milliyetçilik Davası mahkemesine genç olarak katılırken, Dernekler Yasası'nın izniyle Milliyetçileri bir arada toplamak için İstanbul'da dernek kurma faaliyetlerinde yer aldı, Tan Matbaası Olaylarına katıldı ve Demokrat Parti'nin kurulmaya başlandığı dönemde genç olarak çalışmaları arasında yer almaya başladı. 1946 yılında vefat eden Fevzi Çakmak'ın cenaze merasiminde katılan gençlik grubunun içerisinde bulunurken, cenazesine bulundu.

1.2.1. Milliyetçilik Olayları

Avrupa'da Birinci Dünya Savaş'ının sonuçları neticesinde istediğini elde edemeyen ülkelerde birçok akım yükselmeye başlamıştı.¹² Bunlardan bir tanesi Faşizm akımı idi.

Avrupa'da gelişen Faşizm akımı dünyanın birçok bölgesine yayılmaya başlarken kendisini de gösterdi. Hitler'in Büyük Almanya'yı kurma hayali düşüncesi Türkiye'de bulunan yazar ve kişilere de benzer düşünceler sirayet edecekti. Türkiye'de “Turan” gibi düşünceler dergilerde olmak üzere yazarlar tarafından yazılıp hatta dergilerde satılmaya başlayacak ve Çınaraltı, Börü, Millet, Orhun gibi Türkçü dergiler bu dönemde aktif faaliyetler gösterdi.¹³

¹² İtalya'da Faşizm, Almanya'da Nasyonal Sosyalizm akımları bu dönemde kendisini göstermeye başlarken, birçok kişi bu dönemde bu akımları destekledi. Birinci Dünya Savaş'ının yarattığı ekonomik, sosyal olaylar neticesinde iktidar değişimleri oldu. Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, 1914-1945**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2015, s. 213. Almanya'nın Faşizm' in yükselişi ve Weimar Anayasası'nın ortadan kaldırılışı için bkz. Colin Storer, **Weimar Cumhuriyeti'nin Kısa Tarihi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, s. 72.

¹³ Sertel yayımladığı hatıratında bu konuya değinerek, Göbbels'in yardımıyla “Turan” Cemiyeti kurulduğunu dile getirmiş hatta Türkçülük akımının kuvvetlenmesi için dergiler vs. çıkarıldığını yazdı. Sabiha Sertel, **Roman Gibi**, Ant Yayınları, İstanbul, 1969, s. 214-215.

İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye, Almanya ve Müttefikleri arasında denge bulmak için içeride bazı grupları destekledi. İkinci Dünya Savaşı döneminde 1940-1941 yıllarında Türkiye'de Turancılar veya Milliyetçiler desteklenirken,¹⁴ Şükrü Saraçoğlu'nun Başbakanlığı döneminde “*Türkçüyüz*” açıklaması örneklerinden bir tanesidir. Şükrü Saraçoğlu “Türkçülük” hakkındaki açıklamasını TBMM’de şu şekilde dile getirmiştir:¹⁵

Biz Türk'üz, Türkçüyüz ve daima Türkçü kalacağız. Bizim için Türkçülük bir kan meselesi olduğu kadar ve laakal (en az) o kadar bir vicdan ve kültür meselesidir.

Şükrü Saraçoğlu “Türkçülüğe” vurgu yaparken İkinci Dünya Savaşı Döneminde devletin ne yönde ilerleyeceğini söylemiştir.

Savaşın Müttefik Devletlerine lehine şekillenmesi üzerine Türkiye kendi konumu baz alarak Müttefiklerin yanında yer aldı. Avrupa’da Faşizm ve Nasyonalizm akımları yenik çıkarken, “demokrasi” fikir akımı galip çıktı. Türkiye, eksenini “demokrasi” olan yöne çevirecek ve bu içerideki politikaya yansıyacaktı.

Soğuk Savaş’ın ilk adımı biterken, Türkiye kendisini “Hür Dünya” olarak adlandırılan tarafta yer alacak ve Anglosakson modelini kendisine benimseyerek, ideolojilerin özgürlük içerisinde tartışılacağını söyleyecektir.¹⁶ Bu bağlamda, İsmet İnönü bunun ilk sinyali 19 Mayıs 1944 yılında okuduğu nutkunda verdi. İsmet İnönü ırkçı ve Turancılara karşı konuşmasında uyarılarak yaparak bu konu hakkında şunları söylemiştir:¹⁷

Turancılar, Türk Milletinin bütün komşularıyla onulmaz bir surette derhal düşman yapmak için bir tilsim bulmuşlardır. Bu kadar şuursuz ve vicdansız fesatçılardan tezvirlerine Türk Milletinin mukadderatına kaptırmamak için elbette cumhuriyetin bütün tedbirlerini kullanacağız. Fesatçılar genç çocukları ve saf vatandaşları aldatan fikirlerini, millet karşısında açıktan açığa münakaşa edemeyeceğimizi sanmışlardır. Aldanmışlardır. Daha çok da aldanacaktır.

Nihat Atsız Şükrü Saraçoğlu’na yazdığı açık mektupla “komünizmi” savunan kişilerin isimlerini belirterek hedef aldı.¹⁸ Nihal Atsız, Sabahattin Ali gibi yazarları,

¹⁴ ABD’nin Turan Raporlarında Turancıların, Almanlar tarafından desteklendiğine dair bir rapor hazırlamıştır. Uğur Mumcu, **40’ların Cadı Kazanı**, UMAG Vakfı Yayınları, Ankara, 2014, s. 59-60.

¹⁵ **Cumhuriyet**, 6 Ağustos 1942, s. 3.

¹⁶ Cangül Örnek, **Türkiye’nin Soğuk Savaş Düşünce Hayatı, Antikomünizm ve Amerikan Etkisi**, Can Yayınları, İstanbul, 2015, s. 270.

¹⁷ **Cumhuriyet**, 20 Mayıs 1944, s. 2.

¹⁸ Mektup için bkz. Cemal Anadol, **Türkçülük Mücadelelerinden Milliyetçi Harekete**, Milliyetçi Anadolu Yayınları, İstanbul, (Yayın tarihi yok), s. 29-37. Milliyetçilik üzerinden bu dönemde birçok

hocaları komünizmi savunan kişiler olarak belirtmiştir. Sabahattin Ali, Hasan Ali Yücel etkisiyle bu suçlamalara karşılık Atsız' a dava açacak ve günümüze kadar gelen “İrkçilik-Turancılık Davası” böylece başladı. 3 Mayıs 1944 tarihinde görülen davada Nihal Atsız salonda alkışlanırken, “kahrolsun komünistler” şeklinde sloganlar atılırken ve 9 Mayıs 1944 tarihinde Atsız, altı ay hapis cezası ve 100 lira para cezası verildi.

Faruk Sükan davaların görüldüğü sırada Nihal Atsız'a destek olmak için bir genç olarak bu davalara katılarak yer aldı.¹⁹ Bu davalar neticesinde Faruk Sükan, mahkemede Atsız ile tanıştığı gibi birçok önemli isimle tanışacak ve 1946 yılında Türk Kültür Ocağı'nın kurulmasında yer alacaktır. Nihal Atsız'ı burada tanıyan Faruk Sükan, 1965 seçimlerinde kendisine milletvekilliği teklifi götürecektir.

M. Adil Çetin 3 Mayıs 1944 yazı dizisinde Faruk Sükan'ın Nihal Atsız'a milletvekilliği teklifini yapmış ve bu duruma şahit olan Nihal Atsız'ın yakın arkadaşı Albay Turan Kekevi'de buna şahitlik ederek şunları söylemiştir;²⁰

Atsız'ın Maltepe'deki evine gitmiştim. Biz sohbeteyken, Sait Bilgiç, Faruk Sükan, Fethi Tevetoğlu da çıkıp geldiler. Faruk Sükan'la Atsız arasında şöyle bir konuşma geçti:

– Nihal Atsız Bey! Biz sizi, Balıkesir veya Manisa'dan milletvekili adayımız olarak göstermek istiyoruz! Kabul buyurur musunuz? Çeşitli sebepler yüzünden bu mümkün değil. Evvela seçime girmem için, benim beş bin lirayı gözden çıkarmam lâzım. Hâlbuki şu anda benim beş bitim bile yok! Çok teşekkür ederim.

1.2.2. Tan Matbaası Olayları

Türkiye'de Turancılık Davası'nın nihayet sonuca bağlanmasından sonra solcu yazarlar CHP Hükümeti'ni giderek eleştirmeye başladı. Türkiye'nin içerideki eleştirilere karşın aldığı önlemler sonucunda savaş sonrasındaki alacağı konum

tartışma meydana gelmiştir. Sabahattin Ali “Milliyetçiliğin Tarifi” adlı yazısında milliyetçiliği tanımladı. Sabahattin Ali, **Markopaşa Yazıları ve Ötekiler**, (Haz. Hikmet Altınkaynak) YKY Yayınları, İstanbul, 2022, s. 130.

¹⁹ Konyalı, s. 612.

²⁰ M. Adil Çetin, “3 Mayıs 1944”, **Kırıkhan Olay**, 6 Mayıs 2019, <https://www.kirikhanolay.com.tr/3-mayis-1944-3/> (30.01.2023).

“demokrasi” idi. Atlantik Bildirisi dünyayı ikiye böldüğü gibi San Francisco Konferansı Türkiye’nin yerini belli etti.²¹

Yeni Dünya düzeni artık iki kutba ayrılıyor, sistemler ve düşünceler bölünüyordu. ABD-SSCB kendi ideolojileri çerçevesinde ayrılırken kendi kurdukları sistemi dünya ülkelerine entegre etmeye çalışacaklardı. Soğuk Savaş’ın sert fikirleri artık kendisini Türkiye’de göstermeye başlayacaktır.

Sabiha Sertel’in 3 Aralık 1945 tarihinde Tan Gazetesi’nde yayımladığı “*Muvafakatın Feryadı*” başlıklı yazısında, “*Halk Partisi Mecliste ekseriyet partisi değil ittifak partisidir*” diye başlıyor²² ve CHP’yi eleştiriyordu. Peyami Safa olmak üzere sağcılar ve milliyetçiler Sertelleri, “komünist” olarak suçlarken, sert eleştiriler giderek artıyordu.²³

Bu yazıya karşılık aynı gün Hüseyin Cahit Yalçın, 3 Aralık 1945 tarihinde Tanin Gazetesi’nde, “*Kalkın Ey Ehli Vatan*” yazısında, “*Bir Vatan Cephesi’ne lüzum vardır*” demiş ve bu yazı dolasıyla Tan Matbaası olayları meydana geldi. Hüseyin Cahit Yalçın’ın yazısı etkisini göstermeye başlarken, İstanbul Üniversitesi bahçesinden toplanan üniversiteli öğrencileri Tan Matbaası Gazetesi’ne doğru yürümeye başlayarak, bu yürüyüş sırasında ve olaylarda Faruk Sükan’da bulunuyordu.²⁴

Tan Olayları sırasında Zekeriya Sertel matbaanın basılacağı haberini almış ve Sabiha Sertel’e bu durumdan bahsederken, o gün matbaaya böylece gitmemişlerdir.²⁵ Tan Olayları Türkiye’nin şekillenmesine etki etti. Birçok değerli isim kaçmağa çalışırken, bazıları da ülkeyi terk etmeğe başladı.

İstanbul Üniversitesi gençleri Tan Matbaası’nı zararlar verdiler ve Serteller için, “*Kahrolsun komünizm, Kahrolsun Serteller*” şeklinde bağırıldılar. Bu olaylardan sonra Türkiye’de komünizm avı başlamış olacaktı. Soğuk Savaş düşünce yapısı Türkiye’ye geldi.

²¹ Hilmi Uran, **Meşrutiyet, Tek Parti, Çok Parti, Hatıralarım**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017, s. 312-313.

²² Mumcu, s. 72.

²³ Yazıya için bkz. “Halk Partisi Mecliste bir ekseriyet değil, ittifak partisidir. Ancak bu müttefiklerin arasında beş- on kişi muhalefete geçmiştir. Bu muhaliflerin sesi de millete neden sonra, meclis müzakerelerinin gazetelerde neşri kabul edildikten sonra aksetmeğe başladı.” Sertel, ss. 334-335.

²⁴ Tan Matbaası olaylarında ileride CHP vekili olacak olan Ali İhsan Göğüş’te bulunanlar arasında yer aldı. Konyalı, ss. 612-612, Kutay, s. 48.

²⁵ Sertel, ss. 344-345.

Faruk Sükan hem Milliyetçilik Olaylarında bulunurken hem de Tan Matbaası Olaylarında yer aldı. İstanbul’da bulunan Faruk Sükan Türkiye’nin 1940-1950 yılları arasında bulunan dönemde siyasal görevlerde aktif şekilde bulundu.

1.2.3. Siyasi Partilerin Kurulması ve 1946 Seçimleri

Türkiye’nin içerisindeki değişimler kendisini göstermeye başlıyordu. İsmet İnönü’nün çok partili yaşama geçiş ile ilgili söylemi, CHP içerisinde bulunan muhaliflerin Toprak Reformuna karşı çıkması sonucunda Celal Bayar önderliğinde “Dörtlü Takrir” verilerek, CHP içerisindeki muhalif grup partisinden ayrılacaktı.²⁶ Demokrat Parti 7 Ocak 1946 tarihinde kuruldu.²⁷

1946 yılında siyasi partilerin kurulmasıyla Tek Parti Dönemi böylece sona erdi. Türkiye’nin “Batı demokrasisi” içerisinde yönünde yer alması ve tercihinin kullanması sonucunda çok partili siyasal yaşam başladı.²⁸ Muhaliflerin DP önderliğinde birleşmesi sonucunda Türk basınındaki önemli isimler DP ve Celal Bayar’ı CHP’ye karşı desteklemeye başladı.

Fevzi Çakmak’ın askerlikten emekli edilmesi ve Türkiye içerisinde Turancılık Davası, Tan Olayları neticesinde CHP ‘ye yönelik bir birleşim kendisini gösterdi. Sabiha Sertel, Zekeriya Sertel, Tevfik Rüştü Aras, Ahmet Emin Yalman gibi isimler artık DP saflarındaydı.²⁹

DP’nin kuruluşu sırasında Fevzi Çakmak DP’yi destekledi. DP’nin kurulmasıyla, 1947 yılında yapılacak olan seçimler 1946 yılına alındı. Basın ve DP, CHP’ ye karşı birleşirken, Mareşal’in de DP saflarında olması halk tarafından sevgiyle karşılandı. DP İsmet Paşa’ ya karşılık, Fevzi Çakmak’ı aday çıkardı.³⁰ Fevzi Çakmak’ın DP’ye katılması, partinin güçlü bir imaj vermesine etki edecekti,

²⁶ Uran, s. 359.

²⁷ DP, 23 yıllık Tek Parti iktidarına parti kurarak son verdi. Mehmet Ali Birand, Can Dündar, Bülent Çaplı, **Demirkırat**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1991, ss. 37-38. Siyasi partinin kurulmasıyla ilgili yazı için, **Millet**, 28 Şubat 1946, Sayı: 5, s. 4.

²⁸ **Millet**, 7 Mart 1946, Sayı: 6, s. 3.

²⁹ Bu dönemde İnsan Hakları Cemiyeti kuruldu. Bu dernek Fevzi Çakmak başta olmak üzere birçok tanınmış kişi vardı. Cami Baykurt, Rüştü Aras ve Avukat Kenan Öner bu Cemiyetin aralarında idi. Daha sonra bu dernek komünizm suçlaması nedeniyle dağılıp gitti. Sertel, s. 381-382.

³⁰ Fevzi Çakmak dört ilde listeden aday olurken, Celal Bayar üç ilde, Adnan Menderes üç, Fuat Köprülü üç, Refik Koraltan üç ilde adaylıklarını açıklıyordu. Metin Toker, **Tek Partiden Çok Partiye**, Milliyet Yayınları, 1970, s. 170.

DP'nin kurulmasıyla genç insanlar parti çalışmalarında görev almaya başladılar. Faruk Sükan, İstanbul'da bulunduğu dönemde DP'nin çalışmaları içerisinde yer aldı ve yapılacak olan 1946 genel seçimlerinde çalışmalarda bulundu. Fevzi Paşa'nın milletvekilliği seçilmesi için çalıştı ve vekil seçildikten sonra Fevzi Paşa'yı ziyaret eden gençlerden bir tanesi idi.³¹

Fevzi Paşa milletvekilli seçildiği için 1946 yılında Ankara'ya gidecekti. Sadettin Bilgiç hatıralarında Fevzi Paşa'ya hem tebrik mesajı çekmek hem de Paşa'nın gideceği gün kendisini uğurlamak için tren istasyonuna gelmişler ve Faruk Sükan'da Paşayı uğurlayanlar arasında yer alırken, Bilgiç devamını şöyle anlatmıştır;³²

Mareşal, 1946 seçimlerinde milletvekili seçildikten sonra trenle Ankara'ya gidecekti. Beyoğlu İstiklal Caddesi'ndeki Narin Lokantası'nda Sait Bilgiç, Asım Salih, Faruk Sükan, Tahsin Ergün, Ali Aşçıgil ve ben, Mareşal'a Haydarpaşa Garı'nda okunmak üzere bir mesaj hazırladık. Vapurla Haydarpaşa'ya geçtik. Gerek vapurda gerekse garda çok sayıda sivil polis vardı. Polisler ağabeyim Sait Bilgiç'i 1944'ten beri tanıdıkları için bizim etrafımızı daha çok alıyorlardı. Gar oldukça kalabalıktı. Mareşal ve eşi, trenin penceresinden peronda toplananları selamlıyorlardı.

Faruk Sükan, seçim çalışmasını gençlik yıllarında Fevzi Paşa'nın DP'den adaya seçilmesi için yaptı. Kendisi DP'yi desteklerken gençlik yıllarında siyaset sahnesinde genç olarak faaliyet gösterdi. Bu tecrübe ile ilerleyen dönemde kendisi Konya'da AP'nin kurucuları arasında yer alacaktır.

Fevzi Çakmak DP ile anlaşamayarak partiden ayrılırken diğer bir ayrılık DP saflarından bulunan Osman Bölükbaşı'ndan geldi. Fevzi Çakmak ve Osman Bölükbaşı birlikte Millet Partisi'ni kuracaktı. 1950 Seçimlerinin yapılacağı birkaç ay öncesinde, 10 Nisan 1950 yılında Fevzi Çakmak hayatını kaybetti ve cenazesi büyük bir merasim ile kalktı.³³

³¹ Konyalı, s. 612-612, Kutay, s. 48.

³² Sadettin Bilgiç, **Dr. Sadettin Bilgiç Hatıralar**, Boğaziçi Yayınları, Ankara, 2000, s. 20.

³³ Fevzi Çakmak'ın ölümü neticesinde halen radyolarda müzik çalması tepkilere neden oldu. Böylece büyük bir kitle Fevzi Çakmak'ın cenazesi için törene katıldı. Ferruh Bozbeyli o gün durumu şöyle anlatır: "Devlet Radyosu'nda türküler çalınıyor. Mareşal ünvanını kazanmış mı, milli mücadeleye hizmet etmiş mi, dört kahramandan biri mi? Öyle. Ölmüş, ama radyo susmuyor." Ferruh Bozbeyli, **Yalnız Demokrat Ferruh Bozbeyli Kitabı**, (Hazırlayan: İhsan Dağı, Fatih Uğur) Timaş Yayınları, İstanbul, 2009, s. 35, **Millet**, Yıl: 5, Cilt: 9, Sayı: 218.

1.2.4. Türk Kültür Ocağı

Milliyetçilik Olayları Davasının bitiminde Nihal Atsız olmak üzere birçok kişinin ceza alması sonucunda Türkiye'nin de yeniden demokrasiye geçme atılımları, dernek faaliyetlerine izin vermesi neticesinde kapanan Türk Ocakları yerine İstanbul'da "Türk Kültür Ocağı" kuruldu. Türk Kültür Ocağı kurulması sırasında arkadaşlar arasında görüş ayrılıkları çıkarken diğer gruplarda kendi derneklerini kurmuşlardı.

Türk Kültür Ocağı birkaç genç tarafından Nisan 1946 yılında İstanbul'da kuruldu. Türk Kültür Ocağı kurulmasından sonra gençlerin ve milliyetçilerin uğradığı bir yer haline geldi. Türk Kültür Ocağı'nın kuruluşu sırasında Faruk Sükan'da yer aldı ve tüzük çalışmalarına kendisi de katılmıştır. Sadettin Bilgiç ise, kurucular arasında şu isimleri saymıştır:³⁴

Biz de İktisat Fakültesi'nden Ali Hatipoğlu, Ali Yürük, Hukuk Fakültesi'nden Turgut Atasoy, İhsan Koloğlu, Ahmet Çavdar, Tıp Fakültesi'nden ben, Faruk Sükan, Rüknettin Sözümlü, Edebiyat Fakültesi'nden Faruk Kadri Timurtaş, Muharrem Ergin, Hukuk Fakültesi'nden Erhan Löker, Yüksek Mühendis' ten Muzaffer Eriş, ile Mükerrrem Taşcıoğlu "Türk Kültür Ocağı'nı kurduk

İlhan Darendelioğlu'nun yaptığı çalışmaya göre, Türk Kültür Ocağı'nda bulunan kişiler ise şunlardı:³⁵

1. Cevdet Akçalı
2. Turgut Atasoy
3. Faruk Sükan
4. Kemal Bozkurt
5. Asım Salih
6. Orhan Özlü
7. İlhan Çirkinioğlu

Yer alırken, Türk Kültür Ocağı'nın gayesi ve amacı şu idi:

1. *Türk Milliyetçiliğini, işlemek ve yaymak, Türk tarih şuuruyla dayanan Kültür Birliği ve hürriyet fikirlerini işlemek ve kökleştirmek,*

³⁴ Bilgiç, s. 19, Nuri Gürgür, "Türk Kültür Ocakları'nın İkinci Defa Açılması ve Sonrası- 1", **Türk Yurdu**, Yıl: 2020, Sayı: 397, <https://www.turkyurdu.com.tr/yazar-yazi.php?id=5110> (20.02.2022).

³⁵ İlhan Darendelioğlu, **Türkiye'de Milliyetçilik Hareketleri**, Toker Yayınları, İstanbul, 1977, ss. 165-166.

2. *Türk Kültürünü dil, tarih edebiyat, güzel sanatlar, halk bilgisi, gelenek, ahlak, hukuk ve iktisat gibi çeşitli yönlerden incelemek, manasını belirtmek ve fikir alemine yayarak idamesine çalışmak,*
3. *Türkler arasında içtimai tesanüt fikirlerini yaymak,*
4. *Türk ahlak adap ve geleneklerine uygun yaşamayı ve milli mukaddesata hürmeti telkin etmek.*
5. *Türk kültürüne vaki tecavüzlerle ve milliyetçiliğe aykırı fikirlerle, fikir yoluyla mücadele etmek.*
6. *Milliyetçiler arasında bağları kuvvetlendirmek,*
7. *Gençliğin kültür ve ahlak bakımından memleket ve dünya meselelerine aşinalık yönünden örnek Türk Milliyetçileri halinde yetişmesinde çalışmaktır.*

Tüzük programı “*Milliyetçiliğe ve manevi kültüre önem*” verirken, ilk Başkanı Ali Hatipoğlu iken Türk Kültür Ocağına Ahmet Çavdaroğlu, Sadettin Bilgiç gibi isimler bir araya geldi ve dağınık olan milliyetçi gruplar daha sonra birleşerek “*Türk Milliyetçiler Derneği*”ni kurmuşlardır.³⁶

Derneğin merkezi Çemberlitaş’tan Sultanahmet’e inen yol üzerindeki bir ahşap yer üzerindeyken, Tıp Fakültesi’ni bitiren Sadettin Bilgiç, Faruk Sükan İstanbul’dan ayrılmış ve memleketlerine geri dönmüşlerdir.³⁷

Türk Kültür Ocağı kurulmasıyla geleceğin siyasetçileri “*Milli Bakkal*” ünvanıyla tanınmış olan Mehmet Emin Alpkan’ın bakkalında milliyetçilik, kültür sohbetleri düzenlenirken, gençlerin kendisini geliştirmek için yazarlar, subaylar, aydınlar gibi kişiler katılmıştır. Mehmet Emin Alpkan’ın bakkalında o zamanın gençlerinden ve ileride tanınacak olan genç kuşaklar buradan çıkmıştır diyebiliriz. Turgut Özal, Ferruh Bozbeyli, Faruk Sükan gibi isimler 1944-1945’li yıllarda artık burada tanışmış oluyorlardı. Ferruh Bozbeyli Türk Kültür Ocağı’nın okumaya öğrenmeye müsait bir yapı olduğunu söylerken, bu Ocağın Türkçü bir yapıya sahip olmadığını anılarında şu şekilde ifade etmiştir;³⁸

Halbuki Türk Kültür Ocağı’nda konferanslar verilir; gelirler, herkes dikkatli dinler notlar alınır, sorular sorulurdu. Çok güzeldi. Particilik girince 1950’ den sonra onun tesiriyle mi bilmiyorum ama diğerlerinde heyecan daha ön plandaydı.

³⁶ Darendelioğlu, s. 167.

³⁷ Bilgiç, s. 19.

³⁸ Bozbeyli, s. 45.

Mehmet Emin Alpkın'ın hatıralarını düzenleyen Latif Ruhşat Alpkın o dönemde Emin Bey'in bakkalına gelen kişileri anlatır. Latif Ruhşat Alparslan Türkeş'in babasının en yakın dostu olarak hatıratına yazarken o bakkalda toplanan kişileri Alparslan Türkeş' in hatırasından şöyle aktarır:³⁹

Evimin karşısında bir gece kondu vardı. O gecekonduda, oraya yakın bir yerde küçük bir bakkal dükkânı olan Mehmet Emin Alpkın oturuyordu. Komşu olunca tanıştık. Mehmet Emin Beyle dostluğumuz başladı. Üniversiteli gençler de onun bakkal dükkanına gelip toplanıyordu. Bu gençler arasında Turgut Özal, Korkut Özal, Faruk Sükan, Ferruh Bozbeyli, Sadettin Bilgiç, Rüknettin Tözüm, Mehmet Satoğlu, Hasan Karahan, Bekir Berk, Şadi Pehlivanoğlu gibi üniversite öğrencileri vardı.

Bakkal daha çok ikinci planda kalarak, ünlü kişilerin geldiği bir merkez haline geldi. Türk Kültür Ocağı'na üye olanlardan Bekir Berk, buradan konuşulan konuları şöyle anlatır:⁴⁰

Komünizme ve CHP'nin diktasına karşı şahlanan, teşkilatlanmış bir kısım milliyetçi, vatansever, imanlı gençliğin yuvası, milliyetçi derneklerde, gençlik teşkilatlarında bizlerle el ele vererek çalışanlardan birisidir Mehmet Emin Alpkın.

Faruk Sükan'ın gençlik yıllarında fikir ve düşünce yapısı Soğuk Savaş yıllarında oluşmaya başlayacaktır. İstanbul'da bulunduğu yıllarda Faruk Sükan'ın görüşleri, anti-komünizm olacak ve aşırı sola karşı İçişleri Bakanlığı Döneminde mücadele edecektir. Faruk Sükan'ın burada Türkçü isimleri tanınması sonucunda kendisini görüş olarak Milliyetçi-Muhafazakâr bir kişi olarak tanımlayabiliriz.

Türk Milliyetçiliği Soğuk Savaş döneminde kendi arasında farklı görüşler altında ayrılacaktır. Türk-İslamcı Milliyetçi, Muhafazakâr-Milliyetçi, Liberal-Milliyetçi, Turancılık gibi kendi arasında parçalanmalar yaşadı. Bu parçalanma kendisini ilerleyen siyaset yıllarında gösterecektir. 1961 Anayasası'ndan esinlenen CKMP'nin ve Türkeş' in Dokuz Işık Doktrini ile ilgili milliyetçiliği, Özal'ın başını çektiği Türk-İslam Milliyetçiliği gibi kavramlara ayırabiliriz.

Mehmet Emin Alpkın'ın bakkalı o dönemde Türk Milliyetçileri, aydınları ve gençler tarafından uğrak bir yer olurken bu yer Türk siyasetinde birçok ismin burada

³⁹ Dr. Latif Ruhşat Alpkın, **Milli Dava Adamı Mehmet Emin Alpkın**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 2018, s. 43.

⁴⁰ Alpkın, s. 54.

tanınmasında etki etmiştir. Turgut Özal Başbakanlığı döneminde ilerleyen yıllarda Milliyetçiler-muhafazakâr isimleri Süleyman Demirel ile kendisinin tanıştığını ve gazetecilere aktardığı anısında şunları söylemiştir:⁴¹

Zaten milliyetçi grupla Süleyman Bey' in bağlantısını ilk defa ben kurdum.

Sadettin Bey ile Mehmet Turgut' la, Faruk Sükan' la ben tanıştım.

Kurulan iletişim ağı hem Demirel'in AP Genel Başkanlığı'na kadar gidecek hem de ilerleyen tek başına iktidar döneminde AP'nin geniş yelpaze ile toplumu kucaklayan bir iktidar mevkine getirecektir.

Türk Kültür Ocağı'nın kurulması ve Emin Bey'in de bu bakkala üye olmasından sonra Türk Kültür Ocağı'na başta Nurettin Topçu olmak üzere Rahmi Eray'da yer alırken, Nuri Killigil bu derneğe 600 lira vererek derneğe bağış yaparken Zeki Velidi Togan, Mükrimin Halil Yinanç, İsmail Hami Danişmend gibi isimler burada konuşmalar yapmışlardır.⁴²

Son olarak bu kurulan dernekler ve ocaklar Türk Milliyetçiliğinin gruplar halinde bölünmesi sonucunda Nihal Atsız'ın çizdiği milliyetçilik ile daha sonra eklenecek olan İslam ile ilgili Türk-İslam Milliyetçiliğinin arasında farklar vardır.⁴³ DP, döneminde gelişecek olan milliyetçilik akımları başka seviyeye ulaşacaktır.

1.3. FARUK SÜKAN'IN DEMOKRAT PARTİ'DEN SİYASETE GİRMESİ

Faruk Sükan tıp tahsilini bitirdikten sonra memleketi Ereğli'ye geri döndü. Ereğli'de hem kendi mesleğini yapmış hem de *Ereğli Gazetesini* çıkararak, kültür çalışmalarını gazetede destekledi. Gazete o dönem şartlarında *Yeni Konya* adlı gazetenin matbaasında basılırken kendi gazetesi zamanla arkadaşları tarafından desteklendi ve arkadaşı Hukukçu Osman Tolon ile birlikte gazeteyi hazırlarken, Faruk Sükan gazetesinde gençlere seslendi, yazılarında CHP'nin tutumunu, söylemlerini eleştirdi.⁴⁴

Ereğli'de gazete çıkardığı gibi siyasal çalışmalara burada da katılmıştır. Özellikle halka seslenmesi ve Ereğli' de doktorluk yaptığı sırada halkın teveccühünü

⁴¹ Yalçın Doğan, “Özal Kendini Anlatıyor...”, *Cumhuriyet*, 19 Eylül 1988, s. 7.

⁴² Darendelioğlu, s. 167, Turan Can, “Türkçüler Derneği (Türkçü Teşkilatlar)”, *Türk Tarihi*, 28 Ekim 2020, <https://www.altayli.net/turkculer-dernegi-turkcü-teskilatlar.html> (30.01.2023).

⁴³ Yüksel Taşkın, *Milliyetçi Muhafazakar Entelijansiya*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2021, s. 64.

⁴⁴ Konyalı, s. 613.

kazandı. İlerleyen siyaset yıllarında kendisini eleştirenler “*Kasaba Doktoru*” demişler ve Faruk Sükan da bu söylemden hiç çekinmemiştir.

1950 seçimlerine giden Türkiye’de artık değişim rüzgarları esiyordu. Faruk Sükan’ın *Ereğli Gazetesi*’ni çıkarması ve kendisini daha önce DP’nin çalışmalarında yer almıştır. Faruk Sükan belediye seçimlerinin yaklaştığı dönemde belediye başkanlığı için başvuruda bulunmak istemiştir. Faruk Sükan DP’nin yöneticileri ile anlaşmazlık yaşayarak müstakil listeden aday olarak girmiş ve kazanamamıştır.

Faruk Sükan askerlik hizmetinden sonra Fransa’da İç Hastalıklar üzerine çalışmalar yapmaya gitmiştir. Fransa’da eğitim gördüğü dönemde Ereğli Belediyesi Başkanlığı ile bir anlaşma yaparak üç sene her ay 200 lira almak için bir mukavele yapılarak, Ereğli Belediyesi’nin göstereceği bir yerde 10 sene boyunca çalışma şartı getirilirken, Faruk Sükan Fransa’da tamamladığı 3 senelik eğitiminden sonra Ereğli’ye gelmiş ve Ereğli Belediyesi ile yaptığı anlaşmayı bozarak 7200 lirayı hemen ödemiştir.⁴⁵

Fransa’da durduğu üç sene zarfında burada öğrendiklerini kendi vatandaşlarına aktarmaya çalışmıştır. Fransa’da kaldığı dönemde Fransızcasını geliştirmiştir. Avrupa’da öğrendiği sağlık sisteminin sosyalizasyonunu görürken bu sosyalizasyonu kendisinin geleceği 1965 yılında Sağlık Bakanlığı Döneminde uygulamaya çalışacaktır.

Faruk Sükan 1953 yılında Fransa’dan döndükten sonra memleketi Ereğli’ ye dönecektir. Ereğli’ye döndükten sonra Dahiliye Mütahassıslığı sınavına girdi ve sınavı başarıyla geçtikten sonra Ereğli’de tamamen serbest doktorluk yapacak, Ereğli’de bulunduğu dönemde kültür çalışmalarına katılarak desteklemiş ve Kızılay, Çocuk Esirgeme, Lise ve Okul Aile Dernekleri başkanlığı yaparak aynı zamanda İvriz İlköğretim Okulu Köy Enstitüsü ve başka okullarında fahri doktorluğunu yapmıştır.⁴⁶

Faruk Sükan, insanlar ile kurduğu iletişim neticesinde memleketindeki insanlar tarafından çok sevinecektir. İnsanlara yaptığı hizmet neticesinde bölge halkı tarafından meclis üyeliği başta olmak üzere Ereğli Belediye Başkanlığı’na kadar açılan bir dönem gelecektir.

⁴⁵ Konyalı, s. 614.

⁴⁶ Konyalı, s. 614. Kutay, s. 49-50.

1.4. FARUK SÜKAN VE 1955 YEREL SEÇİMLERİ

1955 Yerel Seçimleri Türkiye’de 1957 yılında yapılacak olan Genel Seçimlerin göstergesi idi. Yerel seçimler DP döneminde iki aşamalı şekilde yapılmıştır. İlki 25 Eylül 1955, ikincisi ise 13 Kasım 1955 tarihinde gerçekleşti. İl Genel ve Belediye Seçimleri daha önce ayrı yapılırken bu değişiklik DP döneminde değiştirilirken, iller ve belediyeler birleşince her iki kurumlarda birleşti ve yapılan kanun değişikliğiyle İl Meclisi ve Belediye Meclisi seçimleri ayrılacaktır.⁴⁷

İlk yapılan yerel seçimlerde seçime katılım oranı bazı bölgelerde düşük olurken bazı bölgelerde katılım normal şartlarda oldu. Örneğin İstanbul’ da yapılan yerel seçimlerde merkez de katılım oranı %21 iken köylerde %50’yi buldu.⁴⁸

13 Kasım 1955 yılında yapılacak olan yerel seçimlerde Faruk Sükan DP’den Belediye Meclis üyesi olarak aday olacaktı. Bu seçimlere CHP, DP, CMP ve Türkiye Köylü Partisi katıldı. Yerel seçimlere CHP, Doğu Vilayetlerinde katılmamıştır. 1955 yerel seçimlerine göre *Cumhuriyet Gazetesi*’nin haberinde, 8 müstakil adaylar, 2 ilde Köylü Partisi, 20 ilde ise, müstakil adaylar ile DP seçimi kazanmış ve bölgelerde farklılık gösteren illerde DP’li seçmenlerin oyu Köylü Partisi veya CHP olmak üzere başka partilere kaymıştır.⁴⁹

1955 seçim sonuçlarına göre, CHP yerel seçimlere ilişkin eleştirisini, “*D.P. bizim 1946’daki akıbetimize uğradı.*” DP içerisinde gelişen muhalefet grubundan 19’ların yerel seçimlere ilişkin genel fikri ise, “*Türk Milleti Menderes’ in düşündüğü gibi düşünmediğini bildirmiş bulunuyor.*”⁵⁰

Konya’da yapılan yerel seçimlerde DP, kendi kalesinde oy potansiyelini korudu ve yerel seçimlerde başarı ile çıkmıştır. Konya da yapılan yerel seçimlerde 53 belediye teşkilatında 34 yerde müstakiller seçime katılırken, 115 sandık kurulmuş ve seçmen sayısı ise 87.277 idi.⁵¹

Konya Merkez de yapılan yerel seçimde 37.436 seçmenden DP, 8617 kişi seçime katılırken seçime katılım ise %23’te kaldı ve Beyşehir başta olmak üzere, Ereğli, Yunak, Akşehir, Karaman, Hadim, Karapınar, Kulu, Kadınhan ve diğer

⁴⁷ *Cumhuriyet*, 25 Eylül 1955.

⁴⁸ *Cumhuriyet*, 26 Eylül 1955.

⁴⁹ Seçimlerin daha ayrıntılı değerlendirmesi için bkz. *Cumhuriyet*, 14 Kasım 1955.

⁵⁰ Değerlendirmeler için bkz. *Cumhuriyet*, 15 Kasım 1955, s. 4.

⁵¹ *Yeni Konya*, 14 Kasım 1955.

köylerde DP tam liste ile seçimi kazandı.⁵² Yapılan İl Meclisi Genel Seçimlerinde Faruk Sükan Ereğli Belediye Meclis Üyesi oldu. Belediye başkanı ise, Sabahattin Sayın seçildi.

DP, 1955 seçimlerinde Akşehir, Beyşehir, Çumra, Ereğli, Ermenek, Hadım, Kadınhanı, Karaman, Karapınar, Kulu, Seydişehir, Yunak ilçelerini alırken, bağımsızlar ise, Bozkır, Cihanbeyli, Ilgın ilçelerini almışlardı.

1.5. 1957 GENEL SEÇİMLERİ VE FARUK SÜKAN'IN 27 MAYISTAN 1960'A KADAR BELEDİYE BAŞKANLIĞI DÖNEMİ (1957-1960)

1954 seçimlerinden sonra DP, parti anlamında giderek otoriterleşmeye başladı. 1954 genel seçimlerinde ezici çoğunlukla “milli iradenin bizi seçmesi” görüşü hakim olurken, DP’yi her şeyi ben yaparım noktasına doğru itti. 1954 seçimlerinden sonra yabancı basın Türkiye’nin giderek otoriterleşeceğini ya da demokrasi için adımlar atacağını yazdı.⁵³

DP, içeride başlayan ekonomik sıkıntıları durduramazken, partisi içerisinde artan muhalefet sonucunda erken seçim sinyalleri verilmeye başlandı. 1958 yılında yapılması planlanan Genel Seçimler DP’nin daha fazla oy kaybı yaşamamasını engellemek için iktidar seçimleri bir sene önceye almaya karar verdi.

Muhalefet partileri DP’nin erken seçim karşısında CHP, CMP, HP ittifak haline girdi. İktidara karşı bir muhalefet bloğu oluşturmaya çalışıldı. 8 Temmuz 1956 günü muhalefet partileri bir bildiri yayınlarak demokrasi için mücadele edeceklerini bildirmişlerdir.⁵⁴ Muhalefet liderleri yaptıkları görüşmelerde çıkan anlaşmazlıklar sonucu CHP’nin altında birleşemezken bu ittifak anlayışı dağılmıştır. İttifak iş birliği gerçekleşmezken, DP muhalefetin birleşmemesi için kanun ve tasarılar çıkararak bu kanuna uymayan partilerin seçime katılmamasını kanun haline getiriyordu. Siyasi

⁵² **Yeni Konya**, 15 Kasım 1955.

⁵³ Manchester ve Guardian yorumları için bkz. Necdet Semizoğlu, **Yabancı Basında Türkiye**, Cumhuriyet Halk partisi Kadıköy Caferağa Ocağı Yayınları, İstanbul, 1958, s. 99.

⁵⁴ Bu bildiriye CHP adına İsmet İnönü, Hür Parti adına F. Lütü Karaosmanoğlu, CMP adına ise Osman Bölükbaşı imzası vardır. Tebliğ sert bir biçimde ele alınırken, partilerin aldığı bildiri için ise bkz. **Milliyet**, 9 Temmuz 1956.

partiler böylece hem kendi aralarında ittifak yapamazken hem de vekillikler konusunda iş birliği yapamamışlardır. Buna göre yapılan kanun değişikliğinde ise;⁵⁵

Siyasi partiler teşkilatları bulunan her seçim çevresinde müstakilen seçime iştirak etmek ve o ilin çıkaracağı milletvekilliği sayısı kadar aday göstermek mecburiyetindedir. Bu mecburiyete riayet etmeyen siyasi partiler bütün seçim çevrelerinde seçime iştirak etme hakkını kaybeder.

Muhalefet hem seçimlere hazırlıksız yakalanırken hem de seçim bölgelerinde iş birliği yapamaz hale geldi.

25 Mayıs 1957’de Adnan Menderes, Sivas’ta yaptığı bir konuşmada, seçimlerin yakın olduğunu söylerken, “*kimin haklı olduğu yakında görülecektir.*”⁵⁶ DP, muhalefet baskısını giderek artırmaya başladı. 27 Haziran 1956 tarihinde siyasi partilerin açık havada siyasi toplantı yapmaları yasaklandı. Partilerin ortak liste adayları engellendi. Seçmenlerin ise, bir siyasi partiye müracaat edip adaylığı reddedilen bir kişi o dönem aday olmama kriteri getirildi. Aday olacak memura ise, bir kanun düzenlemesi getirildi.

DP Grubu’nun 5 Eylül 1957 yılında yapmış olduğu Grup Toplantısı’nda Grup Başkanı Giresun Milletvekili Hayrettin Erkmen tarafından açıldı ve seçimlerin 27 Ekim 1957 tarihinde yapılmasına karar verilirken grup kararı onaylandı ve Menderes grubu tebrik ederek, “*yapılacak olan seçimlerin vatanımız ve milletimiz için hayırlı uğurlu olmasını*” diledi.⁵⁷

Konya 1957 Genel Seçimlerinde 21 adet milletvekili çıkaracaktı. Seçim hazırlıkları hızlanmıştı. Seçim kanunlarına aday olacak kişiler en geç bir hafta içerisinde bulunduğu makamlardan, belediye başkanlığından Kanunun 35. Maddesine göre istifa etmeleri gerekiyordu.⁵⁸

20 Eylül 1957’de askıya çıkan seçim kütükleriyle birlikte adaylar Konya’da adaylık için il veya ilçelere müracaat yapacaktı. DP için seçim yoklaması 2 Ekim 1957

⁵⁵ Yapılan kanun değişikliği ise şöyledir; “*Bir siyasi partiye adaylık için müracaat etmiş olan kimse hiçbir seçim çevresinde o seçimde müstakilen adaylığını koyamayacağı gibi başka bir parti tarafından da aday gösterilemez ve seçilemez.*”, **Yeni Meram**, 12 Eylül 1957.

⁵⁶ **Milliyet**, 26 Mayıs 1957.

⁵⁷ **Yeni Meram**, 7 Eylül 1957.

⁵⁸ 35. Madde şu şekildedir: “*Seçimin yenilenmesi veya ara seçimlerin vaktinden evvel yapılması karar verilmesi halinde yenilemenin ve kararın ilanından başlayarak yedi gün içinde istifa etmedikçe görevli bulundukları seçim çevresinde adaylıklarını koyamazlar, aday gösterilemezler ve seçilemezler*” şeklinde idi. **Yeni Meram**, 13 Eylül 1957.

tarihinde yapıldı.⁵⁹ Yapılan DP yoklamasına Faruk Sükan'da adaylığını koyacak fakat yapılan yoklamalar neticesinde Faruk Sükan yoklamayı kazanamayacaktı.⁶⁰

1957 seçimlerinde Konya'da kesin adaylar belirlenmeye başlanırken 2 Ekim 1957 günü yapılan yoklamalarda adayların 14'ü eski milletvekili iken 22'si yeni isim oldu ve Sabahattin Sayın'da bu listede yer almıştır.⁶¹ Yapılan yoklamalarda DP Konya'da 21 vekil adayını belirledi.

Yapılan 1957 Seçimlerinde DP her ne kadar istediğini elde edemese de tek başına iktidarda kalmıştır. DP oyların %47,7, CHP %40,8, CMP %7,1, HP %3,8'ini almıştır. Konya'da 1957 yılında 416.013 seçmen oy kullanmış ve seçimlere katılım oranı %75,1 olmuştur.⁶² Demokrat Parti Konya'da birinci parti olurken, 21 milletvekili Konya'dan meclise girdi.⁶³

1957 yılında yapılacak olan Genel Seçimlere Demokrat Parti'den aday olan Sabahattin Sayın⁶⁴, 1955 yılında yapılan Ereğli'de yapılan belediye başkanlığını kazanmış ve 1955-1957 yılına kadar Belediye Başkanlığı yapmıştır. Sabahattin Sayın, 1957 seçimlerinde DP'den vekil adayı olduktan sonra, Konya Ereğli Belediyesinden ayrılarak seçim çalışmalarına başladı ve yapılan seçim sonuçlarında Sabahattin Sayın, DP'den 11. Dönem milletvekili vekil seçilmiştir.

27 Mayıs 1960 İhtilali'nde Faruk Sükan milletvekili olarak Konya'dan seçilseydi, Yassıada'da yargılanacak ve siyaset yasağı alacaktı. Böylece kendisi 1961

⁵⁹ **Yeni Meram**, 27 Eylül 1957.

⁶⁰ Konyalı, s. 614.

⁶¹ Ömer Akdağ, **Konya'da Çok Partili Dönem Genel Seçimleri (1946-1957)**, Palet Yayınları, Konya, Eylül, 2011, s. 320-322. **Yeni Meram**, 2 Ekim 1957.

⁶² Konya'da 1957 yılında kayıtlı seçmen sayısı 416. 013 iken, kullanılan oy ise 212. 605 olarak kaydedildi ve CHP %40,9 oranında oy alırken CHP'ye oy veren seçmen sayısı 127.132 kişi, DP %44,3 oy alırken 137. 709 kişi oy verdi, CMP %10,4 oranında oy alırken 32.501 vatandaş oy vermiştir, Hürriyet Partisine ise, %4,4 alırken veren kişi sayısı ise 13. 727 oldu. TÜİK, **Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2011**, Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası, Ankara, Haziran, 2012, s. 67.

⁶³ Halil Özyörük, Remzi Birand, Fahri Ağaoğlu, Hamdi Ragıp Atademir, Mustafa Bağrıaçık, Sıtkı Salim Burçak, Reyhan Gökmenoğlu, Muhittin Güzekkılınç, Ahmet Koyuncu, Himmet Ölçmen, Tarık Kozbek, Sıtkı Koraltan, İshak Avni Akdağ, Nafiz Tahralı, Mustafa Rünyon, Ömer Şeker, Hulki Amil Köymen, Ali Saim Kaymak, Osman Bibioğlu, Sami Soylu, Sabahattin Sayın olmak üzere Konya'dan 21 milletvekilini DP kazanırken, CHP az bir farkla vekillikleri kaybederken bunun sebebi ise seçim sisteminin yarattığı etkidir. **Milliyet**, 29 Ekim 1957, s. 5.

⁶⁴ Sabahattin Sayın, 1923 yılında Konya Ereğli'de doğmuş, 1945 yılında İstanbul Hukuk Fakültesinden yüksek öğrenimini tamamladıktan sonra askerliğe gitmiş ve 1955 yılına kadar avukatlıkla meşgul olurken, daha sonra belediye başkanlığı için adaylığını koymuş ve kazandı. Tuğba Gönüllü, **1950-1960 Dönemi Demokrat Parti Konya Milletvekilleri**, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2019, ss. 102-103.

yılında Konya Teşkilatı'nda AP kurucuları arasında yer alacak ve DP'li kimliğini ise hiçbir zaman saklamadı.

1957 seçimleri Türkiye'deki siyaset dengesini değiştirdi. Bu değişim kendisini 1957-1960 yılları arasında gösterecektir. Sabahattin Sayın'ın DP Milletvekili seçilmesinden sonra Ereğli Belediye Başkanlığı koltuğu boşalmıştır. Faruk Sükan'ın Belediye Meclis Üyesi olması sonucunda kendisinin de halk tarafından desteklenmesiyle Belediye Meclisi tarafından Belediye Başkanı seçildi. Faruk Sükan 25 Kasım 1957 tarihinde Belediye Başkanı olarak görevine başladı.

Faruk Sükan Belediye Başkanlığı döneminde Ereğli'de bulunan birçok tarihi eseri yeniden restore etti ve korudu. Faruk Sükan, hem tarihe yerleşimlere önem vererek şehrin görselliğini düzeltmek için gerekli çalışmaları 3 senelik belediye reisliği döneminde yapmaya çalışıldı. Mesela buna örnek olarak İvriz Ereğlisi'nin imar etmeye girişirken, Ereğli'nin yollarını genişletmiş, sokaklara yönler vermiş, Hz. Peygamber'in ashabından Eb-ud-Derya naibet türbeye ise uygun yeni bir şekil yapıldı.⁶⁵

Faruk Sükan'ın Belediye Başkanlığı döneminde Derviş İzbudak tarafından getirilmeye çalışan su projesi, Delimahmutlu Köyü'nden Aksu Pınarı'ndan 12 kilometre bir suyu 40 km ile Ereğli'ye getirildi.⁶⁶

Faruk Sükan, tarihe önem veren geçmişe değer veren bir kişi idi. Belediye başkanlığı döneminde Millî Mücadele Döneminde şehit olanların mezarlığı yok olmaya raddesine gelirken burayı tekrar onararak eski haline dönmesini sağladı. Tarihi mezarlığı yeniden onardıktan sonra girişte ise şu cümleler yer almıştır:⁶⁷

*Vatandaş! Burası Millî Mücadele senelerimizde aziz vatanımızın için şehid olan
adsız kahramanlarımızın medfenidir. Hakk'ın bu veli kulları taş türbeye girmez,
gufrana bürünmüş yalnız Fâtiha bekler.*

Faruk Sükan, kendi ailesinin bulunduğu dedelerinin mezarına yeniden yaptırdı. Babasının Mahmud Bey'in, annesi Şerife Hanım'ın, dedesi Yüzbaşı Hacı Ahmet Bey'in, Mahmud Bey'in eşi Kadıncız Sükan'ın mezarlığını restore etti. Faruk Sükan,

⁶⁵ Konyalı, ss. 544. 618-619, Yardımcı, s. 9.

⁶⁶ Konyalı, s. 606.

⁶⁷ Konyalı, s. 729.

Ereğli'ye Belediye Başkanlığı yapan kişilerin resimlerini ve hizmetlerini belediyenin cam mekanlarına koydurttu.⁶⁸

27 Mayıs 1960 İhtilali ile birlikte DP Dönemi sona erdi. DP, cumhurbaşkanı, başbakanı, milletvekilleri, belediye başkanları olmak üzere DP'li birçok isim gözaltına alınacak ya da yargılanması için Yassıada'ya gönderilecekti.

DP'nin son üç yılı 1957-1960 yılları çok sancılı ve otoriterleşmeye giden dönemi simgelemektedir. Elbette bunun birçok sebebi olduğu gibi, toplumdan aldığı güç, muhalefetin etkisi, Ordu içerisindeki cuntalaşma, basın-yayın üzerinde giderek baskı altına alması⁶⁹, ekonomik sıkıntılar bu dönemde DP'nin farklı yöne gitmesini iterken, içerideki yerel dinamiklerde buna etken olmuş diyebiliriz.

DP'nin, güçlü olan ana muhalefet partisi CHP'yi giderek hedef alması, İnönü'ye ağır hakaretler edilmesi, tek parti dönemine atılan suçlar, CHP-DP cepheleşmesinin olması ve bunun neticesinde Vatan Cephesi-Milli Muhalefet Cephesi olarak toplumun iki kutup olarak bölünmesi, eski DP'li kurucusu Fuat Köprülü'nün partiden ayrılması, ekonomik sıkıntıların giderek artması, 9 Subay Olayı⁷⁰, basın ile ilgili kanun ve düzenlemelerin çıkarılması ve basın üzerindeki artan baskılar, öğrenci olayların olması, profesörlerin tasfiye edilmesi ve üzerindeki baskıların artması, 1961 yılında yapılması planlanan seçimin 1960 yılında yapılmasının gündeme gelmesi, Adnan Menderes'in seçim gezilerine başlaması,⁷¹ İslamcılığın yeniden kendisini göstererek Nurculuk faaliyetlerinin ortaya çıkması⁷² olaylarını sıralayabiliriz.

⁶⁸ Konyalı, s. 592 .

⁶⁹ Vatan Gazetesi Matbaasını, Kim, Kervan gibi muhalif gazete ve dergiler kapatılıyor ya da ceza veriliyordu. Ahmet Emil Yalman ise, bir dönem DP'ye destek veren kişilerdendi. **Mim**, 23 Aralık 1959, Sayı: 1, s. 4. Basın kapatılmasına ilişkin Emil Galip Sandalcı bir eleştiri yapmıştı. Eleştirisinde “*Sun' i bahar havasından sonra D.P. iktidarının yıldırma taarruzu başladı. Eğer karşılarında yılacak kimse bulurlarsa...Bundan böyle ziyafet masasında Türk Basını adına pazarlık edecek yok.*” Emil Galip Sandalcı, “Saat: 11.45”, **Mim**, 23 Aralık 1959, s. 9. **Mim**, 30 Aralık 1959, Sayı: 2, s. 13.

⁷⁰ Eğer DP,9 Subay Olayını çözebilseydi, cuntalaşmayı da engelleyebilirdi. 9 Subay Olayı ile birlikte askeri ihtilal yapacak olan gruplar kısa süreliğine dağıldı. Örsan Öymen, **Bir İhtilal Daha Var**, 3. Baskı, Milliyet Yayınları, 1986, ss. 176-177.

⁷¹ DP'nin Türkiye'deki sorunları çözememesi, ekonomik sorunların giderek artması, neticesinde Adnan Menderes Mersin, Konya, Niğde, Malatya, Urfa, Adana gezileri yaptı. Bu gezilerde erken seçim yorumlarını artırmıştır. **Mim**, 6 Ocak 1960, Sayı: 3, s. 11. **Mim**, 19 Ocak 1960, Sayı: 5, s. 5.

⁷² **Mim**, 13 Ocak 1960, Cilt: 1, Sayı: 4, s.8-11.

27 Mayıs 1960 darbesine giderken kırılma sürecini 18 Nisan 1960 tarihindeki Bursa Mebusu Mazlum Kayalar ve Denizli Mebusu Baha Akşit'in imzasıyla verilen, Tahkikat Komisyonudur.⁷³

7 Mayıs 1960 tarihinde Adnan Menderes ihtilal olmadan önce yurt gezilerine çıkmaya başlayarak kendisini halka anlatmaya çalışacaktı. Adnan Menderes'in son gezisi önce Eskişehir'e daha sonra Konya'ya olacaktı. Son Konya gezisi 27 Mayıs 1960 tarihinde planlanmıştı. Belediye başkanları tüm hazırlıkları yaparken ve tüm teşkilat Başvekili artık beklemeye başladı. *Yeni Konya Gazetesi* manşetinde “*Başvekil Bugün Şehrimizde*” başlığı ile okuyucularına Menderes'in Konya'ya geleceğini duyurmuştu.⁷⁴ Adnan Menderes Konya'ya gezisini yapmadan 27 Mayıs 1960 İhtilali oluyordu. Böylece 27 Mayıs 1960 İhtilali ile Demokrat Parti dönemi kapanmış olacaktı.⁷⁵

Faruk Sükan, Adnan Menderes'i Konya' da karşılayacak olan bir DP'li Belediye Başkanı idi. O gün Adnan Menderes'i karşılayacaklarını şöyle anlatır:⁷⁶

Bir yurt gezisi sırasında merhum Başbakan Adnan Menderes 26 Mayıs 1960 günü Eskişehir üzerinden 27 Mayıs günü Konya' ya geleceklerdi. Konya' da Belediye Reisleri olarak gerekli hazırlıkları yaptık. Fakat darbe-i hükümet oldu. Bu olaydan sonra görev başında bulunan belediye reisleri ve yöneticilerinden, Menderes aleyhine belgeler düzenlemeleri ve istida dilekçeleri ile beraber darbecilere vermelerini istediler.

Faruk Sükan'ı “Bayar'cı” ya da “Menderes'çi” olarak suçlamışlar ve DP dönemindeki belgeleri DP'li Belediye Başkanları İhtilalci subaylara vermezken, bunun neticesinde kendisini üç ay boyunca Ereğli' ye almadıklarını şöyle anlatmıştır;

Daha önce Celal Bayar'ı, Adnan Menderes'i demokrat olarak bilinen birçoğu bu belgeleri verdi. Ama ben vermedim. Bunun üzerine cezalandırıldım. Üç gün

⁷³ Tahkikat Komisyonu kısa sürede hazırlandı. Darbeyle beraber ortadan kalktı. Adnan Menderes Eskişehir'de Anadolu Ajansı'na Komisyon için yaptığı konuşmada: “Komisyon üç ayda değil, bir ayda işini tamamlamıştır. Bu koparılmış olan bunca gürültünün hakikatle hiçbir alakası bulunmadığını ve komisyonun bir mahkeme olmadığını açığa koymuştur.” *Yeni Konya*, 27 Mayıs 1960. Muhsin Batur bu olayları kendi anılarında değindi. Muhsin Batur, *Anılar ve Görüşler Üç Dönemin Perde Arkası*, 4. Baskı, Milliyet Yayınları, 1985, ss. 77-78.

⁷⁴ *Yeni Konya*, 27 Mayıs 1960.

⁷⁵ Adnan Menderes Eskişehir'den Kütahya'ya gideceği vakit Muhsin Batur tarafından gözaltına alındı. Batur, ss. 83-84, 27 Mayıs bildirisi için, William Hale, *Türkiye' de Ordu ve Siyaset*, Hil Yayın, İstanbul, 1994, ss. 108-109.

⁷⁶ Muammer Gül, Atilla Bayram, Oğuzhan Hakkoymaz, *Selçuklu' dan Günümüze Konya'nın Sosyo-Politik Yapısı*, Konya İl Emniyet Müdürlüğü Ar-Ge Yayınları No: 1, Konya, 2003, s. 111.

gözüme ışık tuttular. Üç ay Konya' ya girmeme engel oldular. Kendi vatanımda kaçakçı gibi her gün sabah akşam karakola imza atmaya gittim, geldim

Kendisinin gözüne tutulan ışık neticesinde sol gözünde sorunlar oluşmuş, arkadaşının önerisiyle kendisini tedavi ettirmek için yurt dışına çıkması gerektiğine dair öneri yaparken konuşmasının devamında ise şunları söylemiştir;

Üç gün gözüme ışık tuttular. Üç ay Konya' ya girmeme engel oldular. Kendi vatanımda kaçakçı gibi her gün sabah akşam karakola imza atmaya gittim, geldim. Daha sonraları bir arkadaşım sol gözüme yapılan ışık tutma hadisesi dolayısıyla beni Almanya' da Frankfurt' a götürdü.

27 Mayıs 1960 askeri darbesiyle bir dönem sona ererken⁷⁷, Faruk Sükan için ise yeni bir süreç başladı. Askeri yönetimin iktidarı⁷⁸ ele almasıyla askerler vali, kaymakam ve belediyelere yönetici olarak atayacaktı.

Faruk Sükan Frankfurt'ta tedavi için bulunduğu zamanda Le Figaro Gazetesi'nde 27 Mayıs 1960 İhtilalini yabancı basının Türkiye hakkında yazdığı yazıyı şöyle aktarmıştır:⁷⁹

Dünya'nın ne totaliter ne de demokrat hiçbir ülkesinde 10 sene seçimle iş başına gelerek memleketi idare eden başbakan ve onun vekilleri hapsedildiği zaman sessiz kalınamaz. Eğer sessiz kalınırsa burada en büyük günah, ayıp ve ihanet münevver geçinen cahil insanlardır.” Bu belgeyi Adalet Partisinin muhalefet olduğu 1962 tarihindeki kongresinde okudum.

27 Mayıs 1960 Mayıs darbesiyle DP'den seçilen belediye, ilçe başkanları görevden alındı. Konya Ereğli Belediye Başkanı Faruk Sükan'ın yerine 1960 yılında Kaymakam olarak Cafer Eroğlu atanırken, 20 Temmuz 1960' dan 1961 yılına kadar Belediye Başkanlığı yaptığı dönemde Ereğli'ye önemli bir yatırım yapmadığı görüldü.⁸⁰

⁷⁷ 27 Mayıs 1960 darbesiyle askeriye yönetimi eline alırken aynı zamanda MBK, darbeden sonra 13'Nolu bir tebliğ yayınlamıştır. Tebliğ için bkz. **Yeni Konya**, 28 Mayıs 1960

⁷⁸ Tanıl Bora “Kemalizm” başlığı altında eleştirilerini “27 Mayıs ve Sol-Kemalizm” şeklinde açmıştır. Ayrıca 27 Mayıs darbesini “liberal-muhafazakâr iktidarı devirdiği” görüşünü öne sürmüş, bu darbeyi “ikinci kurtuluş” olarak nitelendirmiştir. Lakin 27 Mayıs'ın yarattığı birçok sebep-sonuç vardır. Bora, liberal-muhafazakâr cenaha karşı bu darbeyi bir kurtuluş olarak görse de bu yanlış bir tutumdur. 27 Mayıs askeri darbesi aynı zamanda sağ iktidarların “kullanacağı” bir mağdur ideolojisi haline gelmiştir. Tanıl Bora, **Cereyanlar**, İletişim Yayıncılık, İstanbul, 2020, s. 164.

⁷⁹ Faruk Sükan, “Türkiye'nin 1950-1960 Dönemine Damgasını Vuran Adam, Başbakan Adnan Menderes”, **Ata Dergisi**, Yıl: 1992, Sayı: 3, Selçuk Üniversitesi Basımevi, Konya, s. 47-48.

⁸⁰ Hasan Nar ve diğerleri, ss. 115-116.

27 Mayıs İhtilali İhtilaliyle son ilçe Belediye Başkanı olan Faruk Sükan, gözaltına alındı ve kısa süreliğine hapse girdi. İhtilal döneminin aralığında önce Frankurt'ta gitti. Faruk Sükan daha sonra Konya'ya gelerek parti çalışmalarına kadar kendi evinde kısa süreliğine dinlendi.

İKİNCİ BÖLÜM

ARA DÖNEM: 27 MAYIS'TAN 1961 YILINA KADAR DEMOKRASİ ARAYIŞI VE FARUK SÜKAN'IN SİYASİ FAALİYETLERİ (1960-1961)

27 Mayıs İhtilali Türkiye’de toplumsal, siyasal, ekonomik anlamda birçok değişimi beraberinde getirecektir. 27 Mayıs Türk Siyasal Hayatında siyasal olarak etki-tepkiiyi beraberinde uzun yıllar etkisini gösterecek süreci böylece başlatmış olacaktı. Bu dönemde DP kapatılırken, Cumhurbaşkanı başta olmak üzere, Başbakan ve milletvekilleri tutuklanarak Yassıada’ ya götürüldü. Halktan bu dönemde darbeye eleştiriler gelmez iken, ileride yargılanacak olan davalarda tepkiler sandığa yansiyacak ve derin hissiyatlar bırakacaktır.

Milli Birlik Komitesi, 27 Mayıs 1960 İhtilali ile yönetimi ele alırken, siyasi partilerin propaganda yapmalarını da yasaklamış ve geçici Anayasa ile memleketi yönetmeye başladı. İhtilalin lideri Cemal Gürsel Devlet Başkanı oldu. Cemal Gürsel, devleti yönetecek MBK’lı yöneticileri ilan ederek Türkiye’de askeri yönetim seçimlere kadar ülkeyi idare etmeye başlayacaktı.⁸¹

DP döneminde bozulan ekonomik sorunlar, cepheleşmeler ve anayasa değişikliği ülkenin sorunları arasında yer alıyordu. MBK, ilk görevlerinden birisi yeni bir anayasa yapmak üzere komisyon toplamak oldu. İlerleyen dönemde Cemal Gürsel’ in İsmet İnönü ile görüşerek seçimlerin yapılması görüşünü İnönü iletti. Gürsel de bunu destekleyerek Anayasa ve Seçim Kanunun hazırlanmasından sonra, *“Seçimin üç ay içerisinde yapılacağını tahmin ediyorum.”*⁸² dedi. Geçici anayasanın kabulüyle yönetimin MBK’da olduğu belirginleşti.

2.1. DEMOKRASİ ARAYIŞI: PARTİLERİN YENİDEN KURULMASI

Milli Birlik Komitesi, içerisinde çıkan seçim tartışmaları bölünmelere yol açtı. Alpaslan Türkeş’in başını çektiği grup ve Cemal Madanoğlu’nun grupları arasında

⁸¹ Kurtul Altuğ, **27 Mayıs’ tan 12 Mart’ a**, Koza Yayınları, İstanbul, 1976, s. 28.

⁸² **Yeni Konya**, 30 Mayıs 1960. Geçici Anayasada, Sabıkların sorumlularını araştırmak için kurulacak olan Yüksek Soruşturma Kurulu oluşturulmuş, Devlet Başkanı yaşla haddini geçenleri affetme ve cezasını kaldırma yetkisine sahip değildi gibi kanunlar kabul edilmiştir. **Yeni Konya**, 14 Haziran 1960.

çekişmeler devam edip gidiyordu. Bir grup seçimlerin hemen yapılmasını, iktidarın CHP' ye teslim edilmesi olarak yorumladı ve bu duruma karşı çıktılar. MBK, içerisinde çıkan tartışmalar artık bir bölünmenin' de ortaya çıktığını gösteriyordu. 14'ler Cemal Gürsel'in emriyle tasfiye edilirken MBK, yeniden şekillenerek ikinci yönetim yeniden ilan edildi.⁸³ Ayrıca yeni kurulan MBK, 147 kişiyi üniversiteden tasfiye edip, başka bir tartışmayı da beraberinde getirdi. MBK içerisindeki bu belirsizlik zamanla eleştirilere sebep olacaktı.⁸⁴

Milli Birlik Komitesi, Ordu'da bulunan Generaller başta olmak üzere birçok albay, subayları emekli edip görevlerine son verdi. Ordu içerisindeki, bu tasfiyeler rahatsızlık yarattı. Emekli edilen askerler OYAK'ı kuracak ve burada örgütlenmeye başlayacaktı. Ragıp Gümüşpala emekli edilen generallerden bir tanesi idi. Kendisi DP'ye sıcak bakan isimlerden olurken ama darbeye de karşı çıkmayan isimlerden bir tanesi idi.

1961 Ocak ayında Kurucu Meclis'in açılması sonucunda seçilen üyeler ağırlıklı olarak CHP'lilerden oluşurken, bu meclise Ankara'da "*İkinci Sivas Kongresi*" benzetmesi yapıldı.⁸⁵ Meclis açıldıktan sonra Türk siyasal hayatı yeniden demokrasiye geçmek için çalışmalara başladı. Siyasal partilerin şubat ayından itibaren kurulmasına başlandı.

MBK, erken seçim yapılma olanağına karşılık CHP'nin tek başına iktidar gelmesini önlemek için yeni kurulacak olan siyasal partilere zaman kazandırılmaya

⁸³ İsmet İnönü 13 Kasım 1960 yılında olayların gelişmesinden sonra yeniden "*Seçimlere bir an önce gidiniz*" demiştir. 27 Mayıs'ı yapan kişilerin ertesi gün ne yapacağı belirsizdi. Bu belirsizlik neticesinde MBK, parçalanmaya giden süreci oluşturmuştur. Metin Toker, **İsmet Paşayla 10 Yıl 1960-1961**, 3. Cilt, Akis Yayınları, 1967, ss. 16-17.

⁸⁴ 13 Kasım 1960 tarihi MBK için kritik bir gündür. İhtilali yapanlar kendi içerisinde ayrılığa düşeceklerdi. Kendi içerisinde iktidar için çekişen gruplar elbette bölünmeye yol açacaktı. Altuğ, s. 147, Ağırlıklı solcuların olduğu iddiası suçlaması yapılmış ve şikâyet edilmişti. İnönü bu duruma karşı çıkmış ve bu yanlıştan dönülmesi için beyanat vermişti. **Düşünen Adam** Yıl: 1, Sayı: 1, 5 Ocak 1961. s. 14, 147'liler ilgili yazı için bkz. Peyami Safa, "Yüz-Kırk-Yedi'ler", **Düşünen Adam**, 24 Şubat 1961, Yıl: 1, Sayı: 8, s. 7.

⁸⁵ Bu dönem 27 Mayıs 1960 İhtilali'nden sonra "*İkinci Cumhuriyet*" olarak geçmiş ve yeni bir dönemin başladığını ifade edebiliriz. Kurucu Meclis 272 üyeden oluşmuş, 28 üye tayinle, 17, ye otomatik olarak, 227 üye ise seçim yoluyla gelmiştir. CHP 189 üye, CKMP 25, bağımsızlar 25 sandalye ile seçilmiştir. Bu durum ilerleyen dönemde seçimlerde Ordu + İktidar= CHP suçlamasıyla karşı karşıya kalınacaktı. **Düşünen Adam** Yıl: 1, Sayı: 1, 5 Ocak 1961, s. 1, 7-9. Ekrem Alican' da meclisin Halk Partili ağırlıklı olduğunu anılarında belirtmiştir. Ekrem Alican, **Günlükler 1956-1966**, (Yayına Haz. Binnur Mörel Büyükkerten), YKY Yayınları, İstanbul, 2021, s. 164, **Kim**, 5 Ocak 1961, Yıl: 3, Cilt: 10, Sayı: 131.

çalışıldı. AP, Cemal Gürsel'in İsmet İnönü'ye karşı desteklediği YTP gibi siyasal partiler kurduruluyordu.⁸⁶

2.2. ADALET PARTİSİ'NİN KURULMASI (1961)

İhtilalin altında siyasal partiler kuruldukça muhalif bir dergi olarak ortaya çıkan *Düşünen Adam* yazarlarından Gökhan Evliyaoğlu yeni çıkan partileri “*Alaminüt Partiler*” adlı yazısıyla eleştirmeye başlamıştı. Gökhan Evliyaoğlu siyasal partileri “*Yeni bir nizam vaadi*” demek olarak nitelerken, yeni kurulan partilerin sadece bugünü düşündüklerini, 27 Mayıs'ı ise bir “*intikal rejimi*” olarak niteleyerek, “*Bu bakımdan parti kurmağa teşebbüs edenlerin, memleketi ve milleti iyi tanımaları, toplumun nabzını dinlemeyi bilmeleri gerekir*” demektedir.⁸⁷

Muhaliflerin ve DP'lilerin hangi partide olacağı belirsizdi. 27 Mayıs 1960 askeri darbesi AP'nin çıkmasında etkili olan bir siyasal partidir. Çok partili siyasal hayata geçtikten sonra demokrasimizde 1950-1960 arasında CHP, DP, CMP, HP gibi siyasal partiler yer alırken, 1961 Ocak itibarıyla siyasal faaliyetlere izin verildikten sonra 11 Şubat 1961 tarihinde altı siyasal parti kuruldu. Bu partileri şu şekilde sıralayabiliriz;⁸⁸

- 1) *Adalet Partisi,*
- 2) *Memleket Partisi,*
- 3) *Memleketçi Parti,*
- 4) *Cumhuriyetçi Mesleki Islahat Partisi,*
- 5) *Çalışma Partisi, Mutedil Liberal Partisi,*
- 6) *Türk İşçi ve Çiftçi Partisi*

⁸⁶ Partiler kısmında birçok hummalı çalışmalar yapılmaya başlandı. Özellikle yeni kurulacak olan YTP'deki çalışmaları Ekrem Alican hızlandırdı. Ekrem Alican bu görüşmeleri Marmara Oteli'nde yaptı ve tüzük programı burada hazırlandı. Altuğ, ss. 209-210. **Düşünen Adam**, 19 Ocak 1961, Yıl: 1, Sayı: 3, s. 14.

⁸⁷ Gökhan Evliyaoğlu, “Alaminüt Partiler, **Düşünen Adam**, 27 Ocak 1961, Sayı: 4, Yıl: 1, s. 13.

⁸⁸ **Milliyet**, 11 Şubat 1961.

Daha sonra ise YTP⁸⁹ ve TİP⁹⁰ bu partilerin arasına katılacak ve partilerin kurulmasıyla siyasal partiler kendi bünyesinde oluşturdukları tüzükleri hazırlayıp bakanlığa verdiler.

Ragıp Gümüşpala, Cemal Gürsel ile görüştüktan sonra kuracağı parti çalışmaları giderek hızlandırmıştır. Ragıp Gümüşpala'ya *“politikaya niçin girdiniz?”* sorusuna, *“Bu vatan sathında yaşayanların, birbirine sarılıp kucaklaştıklarını, rahatlığını ve ferahlığın verdiği sevinç göz yaşlarını döktüklerini”* belirtirken, *“Demokrat”* kelimesinin neden eklenmediğini ise, *“Bizim demokrasi anlayışımız hukuk, adalet ve eşitlik düşüncesi hakimdir. Biz partimizin adına muhakkak bir DEMOKRAT kelimesi eklemek endişesi içinde bulunmadık Biz DEMOKRAT kelimesini kullanmaya ihtiyaç görmeden Demokratız. Demokratlar kelimesinin sihrine değil, manasındaki zuha aşkız.”*⁹¹ Ragıp Gümüşpala, eski DP'lilere AP sizin mesajı vermiştir. Ragıp Gümüşpala'nın röportajında *“Demokrat”* kelimesini vurgulaması sonucunda tabanda DP'lilerin AP saflarına katılmasına etki etti.

27 Mayıs 1960 İhtilaliyle emekliye ayrılan Ragıp Gümüşpala gerçekleştirdiği temaslar neticesinde, AP'yi 11 Şubat 1961 tarihinde kuracak ve Türk Siyasal hayatında yerini alacaktır. Aynı zamanda kurulmuş olan diğer yeni bir parti olan Memleketçi Parti ile protokol imzalayarak bir birleşme sağlanmaya çalışılacaktı. AP, kendi bünyesine Memleketçi Parti'yi de katacaktır.⁹² AP'nin kurucuları arasında ise şu kişiler vardır;

Ragıp Gümüşpala, Tahsin Demiray, Ethem Menemencioğlu, Necmi Öktem, Cevdet Parin, Muhtar Yazır, Kamuran Evliyaoğlu, Mehmet Yorgancıoğlu, Dr. İhsan

⁸⁹ Parti kurulmadan önce Cemal Paşa Ekrem Alican'ı görüşmek üzere çağırmıştır. Ekrem Alican anılarında bu duruma şöyle değinir: *“Bugün parti mevzusunda görüşmek üzere Cemal Paşa beni, Adakan' ı, Raif' i çağırmış. Dahiliye vekili ile birlikte Hariciye köşküne gittik. Paşa büyük salonda oturuyordu. Görüştük. Ben”* Evvela bir parti kurma müteşebbis heyeti müracaatta bulunsun, on ben yirmi gün içerisinde bir ön kongre toplayacağım program ve nizamnamemi ve partinin ismini tespit edip bildireceğim desin ve Dahiliye Vekaleti'nden bütün kongre için ve bu teşebbüse katılacakların katılma imkanları için müsaade istesin.” Alican yeni partinin kurulacağını Gürsel' e tanıtmıştır. Alican, s. 166. Yeni Türkiye Partisi ise 13 Şubat 1961 tarihinde kuruldu. Ekrem Alican parti açılışında eski Demokrat Parti'li seçmenlere seslenmiştir. Parti kurma çalışmaları için, **Kim**, 19 Ocak 1961, Yıl: 3, Cilt: 10, Sayı: 133, ss. 14-15.

⁹⁰ Türk siyasetine damga vuracak bir siyasal parti 1961 yılında kurulmasına rağmen 1965 yılında seçimlere katılacaktır. Lakin bu partinin kurulduğunda siyasal bir lideri yoktur. Siyasal lider daha sonra ise Mehmet Ali Aybar olacaktır. Bkz. Süreyya Algül, **DİSK (1967-1965)**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, ss. 78-79.

⁹¹ **Düşünen Adam**, 10 Şubat 1961, Yıl: 1, Sayı: 6, s. 7-8.

⁹² Ragıp Gümüşpala ile Memleketçi Parti Naci Bozkurt, bir anlayış içinde deklarasyon yayımlayarak bu bildiriye basına sundu. Deklarasyon için bkz. **Düşünen Adam**, 17 Şubat 1961, Yıl: 1, Sayı: 7, s. 8.

Önal, Avukat Emin Acar, Şinasi Osma olurken Gümüşpala, “partinin genel sekreterliğinin olmadığını” belirtirken kurulmuş olan Temsilciler Meclisinde; Ragıp Gümüşpala, Sadettin Bilgiç, İhsan Sabri Çağlayangil, Prof. Ali Fuat Başgil, Tekin Arıburun, Ahmet Topaloğlu, Mehmet Turgut Sabit Osman Avcı, Cihat Bilgehan, İsmail Hakkı Tekinel, Ali Naili Erdem ve Faruk Sükan yer aldılar.⁹³

Yeni partilerin kurulmasıyla siyasi faaliyetlerde 1 Mart 1961 tarihinden itibaren başlayacaktı. Sağ tarafta CHP’ ye karşı kurulmuş olan YTP ve AP kurulmuş oluyordu. DP seçmeni Ekrem Alican’ı mı, yoksa Ragıp Gümüşpala’yı mı tercih edecekti? Bu partiler netice olarak eski DP’lilerin oylarına talip olacaktı. Bu bölünme 1963 yerel seçimlerine kadar devam etti. 1963 yerel seçimlerinden sonra oylar AP’ de toplanacaktı.

Siyaset sağ tarafta yeniden şekillenerek üç parti ortaya çıktı. CKMP, YTP ve AP’de artık ”Demokrat” kelimesi yarışması başladı. Demokrat kelimesi ile köylü çoğunluğa seslenilmeye çalışılırken, buradan oy alma yarışı hızlanacaktı.⁹⁴ Netice olarak DP tabanının bir kısmı CHP’ye kaysa da bu oylar AP, YTP’ ye geçecektir.

DP’nin kapatılmasıyla sonra DP’li seçmenler kendilerini temsil edebilecekleri bir siyasal parti ararken aynı zamanda DP dönemindeki güçlerine de tekrar ulaşmak istiyorlardı.⁹⁵ Faruk Sükan ise AP’nin temsiliyeti şöyle ifade etmiştir: “*Adalet Partisi, 27 Mayıs hadisesini takip eden buhran devrinde boşlukta kalmış milli iradenin varisi idi.*”⁹⁶

Askeri darbe sadece DP’yi kapatırken, diğer siyasi partilere CHP, CKMP’ye dokunmamıştır. Yassıda da sadece DP’liler yargılanmaya devam edildi. Bu tutum basın tarafından olumlu karşılanırken, DP’li seçmenlerin de baskılanmasıyla toplum huzursuzluğunun yaratılmasına sebep olundu. Bu huzursuzluk 1961 seçimlerine yansdı.

⁹³ **Milliyet**, 11 Şubat 1961, s. 5, AP Genel Merkez kadrosu 25 kişi olarak belirlendi. Kadrolar için bkz. **Düşünen Adam**, 24 Şubat 1961, Yıl: 1, Sayı: 8, s. 8, Hulusi Turgut, **Demirel’in Dünyası**, 1. Cilt, ABC Yayınları, İstanbul, 1992, s. 189.

⁹⁴ YTP’ye eski DP’lilerden 109 eski milletvekili katılacaktır. DP tabanı AP ve YTP’de toplanıyordu. **Cumhuriyet**, 1 Mart 1961, Yıl: 37, Sayı: 13 138. Gökhan Evliyaoglu, **Düşünen Adam**, 17 Şubat 1961, Yıl: 1, Sayı: 7, s. 13.

⁹⁵ Eski toprak sahipleri, esnaf ve sanatkârlar, liberal politikayı savunanlar DP’yi destekledi. Tanel Demirel, **Adalet Partisi İdeoloji ve Politika**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017, s. 25-26.

⁹⁶ Dr. Faruk Sükan, **İhanetin Mirası**, (Hazırlayan: Cemal Kutay), Alioğlu Yayınevi, İstanbul, 1985, s. 361.

Yeni kurulmuş olan YTP ise, Cemal Gürsel tarafından desteklenirken, DP'nin oylarına sahip çıkmaya çalıştı. Özellikle YTP, eski DP kökenli Ekrem Alican'ı partinin başına geçirdi. Eski DP'li siyasetçiler başta olmak üzere, Adnan Menderes'in oğlu Yüksel Menderes ile temasa geçildi ve partisine katılması teklif edildi. DP'nin oylarına sahip çıkmak için iki siyasal parti olan AP ve YTP arasında konuşmalar ve nutuklar seçim meydanlarında söylendi. Metin Toker'in ifade ettiği gibi, "*Cemal Gürsel'le çevresinden Y.T.P. öz evlat, A.P. üvey evlat muamelesi gördü.*"⁹⁷ YTP'nin desteklemesinin birisi de CHP'nin olası iktidarını engellemekti.

AP, tabanda örgütlenmelerini dikkatli yaparken, ordunun tepkisini de göz önünde tutmaya dikkat ederek, DP'lilerin izinden gitmediklerini de açıklamışlardı. AP, DP'nin en çok oy aldığı yerlerde örgütlenmeye çalışmıştır. Özcan Ergüder ortaya "çıkan yeni siyasi partilerin bir fikri olmadığını", seçmene ise "hiçbir şey veremeyeceklerini" söylerken, yeni kurulan partileri "miras" ya da başka partinin varisliğini" yapmak üzere çıktığını yazmıştır.⁹⁸

Yeni kurulmuş olan AP rakipleri tarafından küçümsenmeye başlandı. DP'lilere ve hala destekleyenlere "*Kuyruk*" veya "*düşük*" kelimeleri ifade edilmiştir.⁹⁹ Bu durum AP'liler tarafından rahatsızlıkla karşılanırken, Ragıp Gümüşpala, eski partilere saygısının ve sevgisinin olduğunu, Adalet Partisi'nin yeni bir düşmanlık partisi olmadığını, Gümüşpala kuyruk kelimesinin açıklamasını ise, "*Azerbaycan'ın işgalinde bir hakim ve savcının karşısına çıkarılan münevver bir öğretmene okuma ve yazma bilmeyen insanlar için kullanıldığını*" kardeş kavgasına izin vermeyeceklerini, memleketin birlik ve beraberlik içerisinde muhtaç olduğunu, söyledi.¹⁰⁰

Cevdet Perin ise, "*Bu Toprağın Çocukları*" adlı yazısında kuyruk ile suçlayanları "*bu kızıl kuyruklar, Türkiye' de Demokrasinin yeniden kurulmasını istemezler.*" suçlayan kişilere cevap vermiştir.¹⁰¹ Nitekim seçimlere kadar kuyruk kelimesi çok tartışılacak ve AP'ye eleştiriler gelecektir.

⁹⁷ Toker, s. 172. Cihad Baban, **Politika Galerisi**, Timaş Yayınları, 2009, ss. 255-256.

⁹⁸ Özcan Ergüder, "Yeni Partiler", **Kim**, 16 Mart 1961, Yıl: 3, Cilt: 11, Sayı: 141, s. 7.

⁹⁹ **Kim**, 26 Ocak 1961, Yıl: 3, Cilt: 10, Sayı: 134, ss. 25-26. **Kim**, 23 Şubat 1961, yıl: 3, Cilt: 11, Sayı: 138, s. 26.

¹⁰⁰ **Düşünen Adam**, 10 Mart 1961, Yıl, 1, Sayı: 10, s. 11. Özcan Ergüder, "Siyasi Faaliyetlere Doğru", **Kim**, 9 Mart 1961, Yıl. 3, Cilt: 11, Sayı: 140, s. 7.

¹⁰¹ Cevdet Perin, "Bu Toprağın Çocukları", **Düşünen Adam**, 10 Mart 1961, Yıl, 1, Sayı: 10, s. 13.

Cemal Gürsel'in demokrasiye geçiş teminatından sonra partiler hazırlıklarını giderek hızlandırmaya başladı. AP Genel Merkezi illerde giderek teşkilatlanma hızına girişmişken, gençlik kolları gibi örgütleri de oluşturmaya çalışıyordu. AP, kendi yayımladığı 6 bildiride kendi manifestosunun ilk bölümünü halka sundu. Bildiriyi şöyle kısaca ele alırsak; AP, Milli Birliğin gelişmesine yardımcı olacağını, tek parti hakimiyetinin yeniden baş kaldırmasını asla kabul etmediklerini, 2. Cumhuriyeti desteklediklerini, AP'nin yeniden demokrasinin gelişmesi için her parti olarak her şeyi yapacağını, bu dönemde hukuk prensiplerinden ayrılmayacak ve diğer siyasi partiler gibi eşit muameleden yana olduklarını, büyük illerde teşkilatlandığı gibi diğer illerde teşkilatlanmanın olacağını bildiride duyurdu.¹⁰²

YTP ve AP kendi bünyesine eski DP'lileri katmaya devam ediyordu. Partilere katılım devam ederken ülkede yeni anayasanın çalışmaları, sosyal devlet tanımı gibi konular tartışılıyordu.¹⁰³ Yeni siyasi partilerin yapılanması sürerken, CHP ise, 1961 seçiminde kesin iktidar gözüyle bakıyordu.

AP, 20 Mayıs 1961 tarihinde Gümüşpala'nın öndeliğinde toplanarak, Cemal Gürsel' in beyanatına ilişkin 6 maddelik bir bildiri yayınladı. Bildiride, "1945 Ruhu" ve "27 Mayıs Ruhu" değinilerek kendilerine iftira atanlara karşılık 1950 yılındaki seçim gösterilirken, milliyetçi bir anayasaya değinildi.¹⁰⁴

2.3. KONYA'DA AP TEŞKİLATI ÇALIŞMALARI VE FARUK SÜKAN'IN SİYASAL FAALİYETLERİ

Eski Demokratlar kendilerinin nereye hangi partiye gideceğini düşünürken, DP'nin eski isimleri her şeye rağmen AP'ye katılıyorlardı. AP, Ege teşkilatında giderek örgütlenmeye başlarken diğer illerde ise bu çalışmaları hızlandırmak istiyordu. Eski DP'li Belediye Başkanı olan Faruk Sükan AP'ye katılanlardan birisi idi. Konya'da AP Teşkilatı'nın kurucuları arasında yer alan Faruk Sükan, bu süreçte teşkilatlanma çalışmalarını devam ettirdi. AP, yeni kurulan bir siyasi parti olmasına

¹⁰² 6 maddelik tebliğ için bkz. **Düşünen Adam**, 31 Mart 1961, Yıl: 1, Sayı: 13, s.19.

¹⁰³ Coşkun Kırca, yeni anayasanın temel fikrini şöyle yazmıştır; "*Devletin çalışma ve sosyal adalet esasına dayanmasıdır.*" ifade etmiştir. Anayasa çalışmaları sosyal devlet ilkesini daha çok ön plana çıkardı. Coşkun Kırca, "Yeni Anayasanın İktisadi ve Sosyal Esasları", **Kim**, 9 Mart 1961, Yıl. 3, Cilt: 11, Sayı: 140, s. 27.

¹⁰⁴ 6 maddelik bildiri için bkz. **Düşünen Adam**, 24 Mayıs 1961, Yıl:1, Sayı:21, s. 16.

rağmen çoğu insan İç Anadolu ve diğer bölgelerde AP' den uzak duruyorlardı. Askeri ihtilalin kuyruk, düşük gibi eleştirileri gelmesi bunun etkenlerinden birisi idi.

Konya' da AP'nin kuruluş çalışmaları hızlı bir şekilde devam ediyordu. Faruk Sükan, 27 Mayıs 1960 İhtilali ile içeri atıldıktan sonra kısa süreliğine parti işlerinden uzak durmuştur. Faruk Sükan, eski bir DP'li Belediye Başkanı, Adnan Menderes hayranı idi. Kendisiyle yapılan temaslar sonucunda teşkilat kurma çalışmalarında aktif faaliyette yer aldı.

Ragıp Gümüşpala'nın iller bazında yaptığı geziler neticesinde Konya'yı da ziyaret etti. Bu ziyaret neticesinde AP teşkilatının hazır olduğunu gördü. Özellikle basın tarafından, Konya'da AP Teşkilatı'nın kurulmadığını ve Ragıp Gümüşpala'nın boş döndüğü gibi sözler söylenirken bunun sadece bir propaganda olduğu ortaya çıktı. Konya Teşkilatı'nın Faruk Sükan tarafından hazır hale getirildiği görülerek, AP'den gelecek izin ile teşkilatın ilan edilmesi bekleniyordu.¹⁰⁵ İzin neticesinde Konya' da AP Teşkilatı kuruldu.

Konya Teşkilatı'nın zor şartlar altında kurulmasından sonra parti arkadaşı Mehmet Turgut o gün Faruk Sükan'ın kuracağı partiye ilişkin yazısında şöyle anlatır;¹⁰⁶

İki genç adam Orta Anadolu'nun en büyük ilinde, yani Konya'da Adalet Partisi'ni kurmak üzere bulunuyordu. Kardeşlerinden biri Yassıada'da bulunan Demokrat Partili bir ailenin otelinde kalıyorlardı. Parti kurmak için temas etmek üzere ellerinden bir liste vardı. Listenin başında otelin sahibi ve işletmesini idare eden şahıs bulunuyordu.

Faruk Sükan AP'yi kurmak ve onu teşkilatlandırmak için faaliyetlerini sürdürmeye devam ediyordu. Faruk Sükan AP'ye katılmaları için eski DP'lileri ziyaret etmeye devam etti. Kendi otelinde gelen DP'lilerden rahatsız olan otel sahibi Sükan'ı otelde daha fazla kalmamaları yönünde telkinde bulunurken, otel sahibi tutuklanma korkusunu Faruk Sükan'a şu şekilde ifade etmiştir;

Biliyorsunuz, birader Yassıada' da. Bu otelin ve alttaki çarşının idaresi ile ben meşgulüm, ailenin diğer işleri de benim üzerimde. Bu bakımdan ben kendi işlerimin üstesinden bile gelemiyorum. Yeniden bir maceraya atılmak niyetinde değilim.

¹⁰⁵ **Düşünen Adam**, 12 Nisan 1961, Yıl: 1, Sayı: 15, s. 11.

¹⁰⁶ Turgut, ss. 245-246.

*Beni de alıp götürürlerse, bütün işler kalır. Aileden birini de size veremem. Bizim için büyük sıkıntı olur. Bizi biraz bu işlerin dışında tutunuz.*¹⁰⁷

Bu dönemde eski DP'liler AP' ye katılmağa soğuk bakıyorlardı. Ya da çoğunun tanıdığı akrabası Yassıada'da idi. Bu sonuçlar AP'ye katılımı etkiliyordu. Faruk Sükan, partiye sıcak bakmayan DP'li isimlere karşın yeniden yoklamalar yapmağa devam etti. Eski Belediye Başkanları ile temas kurmayı sürdürdü. Faruk Sükan'ın yaptığı görüşmeler sonuçsuz kalarak yapılan temaslarda kimse yeni partiye yaklaşmıyordu.

Faruk Sükan'a tekliflerin reddedilmesinin gerekçelerini şöyle ifade etmişlerdir;¹⁰⁸

Biliyorsunuz benim birçok davam var. Bu davalar bitmeden bir şey yapamam veya bir hareketin içinde olamam” derken, diğer DP'li isim ise, “Biliyorsunuz, bizim taahhüdümüz altında bulunan ve inşaatını yapıp bitirdiğimiz barajın kati hesapları yapılmaktadır. Bu hesaplar bitmeden benim ve yakınlarımin bir şey yapmamız ve bir hareketin içinde bulunmamız mümkün değildir.

Eski DP'liler Sükan'ın tekliflerini reddederken, kendisi ise pes etmiyordu. Faruk Sükan, Ulukışla başta olmak üzere yine temaslarını bu bölgelerde sürdürmeye devam ederken, götürülen tekliflerin reddedilmesi üzerine tepkisini, “*Yahu adama bak be, biraderi gitmiş Yassıada' ya, partileri kapatılmış, memleket ne hale gelmiş, o hala otelin idaresini ve çarşının gelirini düşünüyor*” eski DP'liler İç Anadolu Bölgesi'nde AP'ye vatandaşlar katılım olarak yavaş oluyordu.¹⁰⁹

Ragıp Gümüşpala Konya ziyaretine geldiği zaman bölge halkı Gümüşpala'yı Faruk Sükan ile tanıştırdı. Konya Teşkilatı'nın kurulması için eski DP'li olan Faruk Sükan'ın yanına giderek, “*Merak etmeyiniz ve üzülmeyiniz, bizimkiler biraz ağır hareket ederler. Ama Adalet Partisi kurulacaktır ve oldukça da güçlü kurulacaktır. Siz huzurla gidiniz, bir müddet sonra burası da kurulur ve göreceksiniz çok iyi neticeler alınacaktır.*” ifadeleriyle Konya Teşkilatının kurulmasını kendisi sağlayacaktı.¹¹⁰ Faruk Sükan tüm çalışmalardan sonra 1961 yılında Konya'da AP teşkilatını kuracak ve AP Teşkilatı'nın kurucuları arasında yer aldı. Faruk Sükan, idealini, davasını yansıtan bir partide idi.

¹⁰⁷ Turgut, s. 246.

¹⁰⁸ Turgut, s. 246-247.

¹⁰⁹ Turgut, s. 249.

¹¹⁰ Turgut, s. 250.

Teşkilat kurulduktan sonra diğer ilçelerde yapılanma devam etti. Konya’da siyasi partilerin teşkilatlanma çalışmaları devam ederken, siyasi partilerde istifalar oluyordu. Bu dönemde propaganda aracı olarak kullanılan gazeteler, radyolar neticesinde istifa iddiaları giderek yaygınlaşıyordu. Konya’ da AP Teşkilat üyelerinin istifa edeceği iddia edilerek bu istifa edenlerin CKMP’ ye geçeceği konuşuldu.¹¹¹ Propagandalar neticesiz kalırken Konya’da AP Teşkilatlanma çalışmaları seçimlere kadar olağan şekilde devam ederek ilçelerde olmayan teşkilatlar kurulmaya çalışılıyordu.¹¹²

2.4. 15 EKİM 1961 SEÇİMLERİ

1961 Anayasa çalışmaları tamamlanarak halkın onayına sunulacaktı. AP, tüm bölgelerde tam olarak teşkilatlanamamıştır. Yeni Anayasa ile seçim sistemi, senato, milletvekilleri yeni sisteme göre belirlenecekti. AP Genel Merkez İdare Kurulu yaptığı toplantıda, komisyonun hazırladığı raporda yeni anayasa referandumuna destek verilmesini, anayasada bazı eksikliklerin olduğu söylenilirken, referandumda “evet” denilmesi kararlaştırıldı.

Yeni Anayasa oylaması ise 9 Temmuz 1961 tarihinde halkın görüşüne sunulacaktı.¹¹³ AP, yeni anayasanın kabulü için konuşmalar düzenliyordu. Her ne kadar AP desteğini “Evet” olarak açıklasa da, AP’li olanların çoğu Anayasa’ya “Hayır” oyu verilmesi için çalıştı. Artık Yeni Anayasaya Evet mi? Hayır mı? Olacaktı? AP’nin Anayasa görüşü ise şu şekilde idi; “*Yeni Anayasanın 1924 Anayasasına kıyasla geçirdiği hukuki teminat bakımından siyasi hayatımızda ileri bir adım teşkil ettiği düşüncesi ile ve A.P. idarecileri sıfatı ile destekliyoruz.*”¹¹⁴

9 Temmuz 1961 tarihinde yapılan Anayasa oylaması “Evet” çıkarken bu sonuçtan hiç kimse memnun kalmadı.¹¹⁵ Partiler referandum sonrası seçim çalışmalarına hızlı şekilde başladı. Netice olarak DP’nin kalesi sayılabilecek iller

¹¹¹ **Yeni Konya**, 4 Haziran 1961.

¹¹² **Yeni Konya**, 9 Haziran 1961.

¹¹³ **Cumhuriyet**, 9 Temmuz 1961.

¹¹⁴ **Düşünen Adam**, 5 Temmuz 1961, Yıl: 1, Sayı: 27, s. 4.

¹¹⁵ 13 milyon seçmenden, 6.374.714 milyonu “Evet derken, 3.984.558’ i “Hayır” oyu verdi. Aslında bu oylama halkın kısmi bir tepkisi idi. Referandum seçimi CHP için iyi bir oylama sonucu değildi. Tam tersi AP, CKMP ve YTP için iyi bir netice idi. **Cumhuriyet**, 11 Temmuz 1961.

“Hayır” oyu verdi. Konya ilinde ise oylama %62’lerde olsa da %38’lik tepki oyu vardı.¹¹⁶

Salim Başol Yassıada yargılama davalarında son kararı verecekti. Yargılanmanın uzaması halk nezdinde tepkilere neden oldu. En önemlisi Ordu içerisindeki bir grup Silahlı Kuvvetler Birliği, sorumlu olan kişilerin “*idamlarını*” isterken, Metin Toker ise, ağustos ayından itibaren Gürsel’in AP ile uğraştığını, partiye güç kattığını söyledi.¹¹⁷

Siyasi liderler, ilerleyen dönemde ortamı yumuşatmak ve geçmişe yönelik eleştiriler getirmemek için Cemal Gürsel’in isteği ile Çankaya’ da toplanacaklardı. Liderler Yuvarlak Masa’da toplanarak “*Milli Huzuru Korumak*” için kararlar alacaklardı.¹¹⁸ Yuvarlak masa kararlarından sonra Yassıada’da ki yargılama sona gelirken idam kararları çıktı. Elbette bu idam kararları Türk siyasetinde derin bölünmeler yer açacak ve halen günümüzde bu olaylar tartışılmaya devam edilecekti. Adnan Menderes, Fatin Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan’ın idamı Türk siyasetinde her şeyi değiştirecektir.

16-17 Eylül 1961’de yapılan idamlardan sonra Türkiye 15 Ekim 1961 seçimlerine hazırlanıyordu. Seçimler Türk siyasetinin kararını değiştireceği gibi idamlar halk tarafından da onaylanmadığını gösterecekti. Siyasi liderler artık kendi aralarında çekişmelere başlarken, karşılıklı suçlamalarla siyasi partiler birbirlerini seçim meydanlarında heder alacaklardı.

Anayasa Referandumunda sonra AP lideri Gümüşpala YTP’yi eleştirmeye başladı. Ekrem Alican eleştirilere karşılık, “*Adalet partisi maalesef kin ve husumet cephesi halinde müfrit Demokrat Partililer tarafından benimsendi*” şeklinde eleştirisini yaptı.¹¹⁹ AP ve YTP tabanı DP oylarını birbirine çekmek için birbirlerine karşı eleştiriler yaptılar.

¹¹⁶ **Yeni Konya**, 11 Temmuz 1961.

¹¹⁷ Toker, s.189.

¹¹⁸ Yuvarlak Masa için yapılan görüşmelere bkz. **Düşünen Adam**, 13 Eylül 1961, Yıl: 1, Sayı: 37, s. 8-9. **Kim**, 23 Ağustos 1961, Yıl: 4, Cilt: 13, Sayı 164. 15 Maddelik tasarısıyla masada antlaşmaya varılıyordu. **Kim**, Yıl: 4, Cilt: 12, Sayı: 167, s. 10.

¹¹⁹ Alican, s. 174. AP’nin seçim propagandası için bkz. Simge Emekder, **Türk Basımında Darbe Sonrası Seçim Propagandaları (1961-1965)**, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2021, s. 67, diğer eleştiriler için, **Kim**, 3 Ekim 1961, Yıl: 4, Cilt: 12, Sayı: 170, s. 23-24.

AP Seçim Beyannamesini yayımlarken, Türk Milletine yapacakları ile ilgili teminatlar verdi.¹²⁰ AP'nin sloganları, “*Eserlere Eser Katacağız*”, “*Adalet Mülkün Temelidir*”, “*Su ve Yol Ana Davalarımızdır*”, “*Benimde Bir Dikili Ağacım Var diyebildiğin gün Mesut Türkiye doğmuş olacaktır*” afişler ile seçime hazırlanıyordu.¹²¹

2.5. KONYA'DA 1961 SEÇİMLERİ

15 Eylül 1961 yılında yapılan idamların neticesinde Türk Siyasal Hayatı seçimlerde yeniden şekillenecektir. Ragıp Gümüşpala ve Şinasi Osma'nın teşkilatlara Menderes ve arkadaşlarının idam edilmeyeceğini söz verirken, idamın gerçekleşmesi sonucunda AP teşkilatları yönetimi eleştirmeye başladı.¹²²

Faruk Sükan, Konya’ da AP Teşkilatını kurduktan sonra kendisi milletvekilliği adaylığı için başvuruda bulundu. CHP, AP, YTP, CKMP siyasal partilerde vekilliklerini açıkladıktan sonra Konya Bölgesi’nde 1961 seçimleri başlıyordu. AP’nin seçim aday yoklamalarında Faruk Sükan dördüncü sırada bulunurken diğer AP adayları ise şunlardı;

- 1) *Kemal Akça,*
- 2) *Dr. Sait Yücesoy,*
- 3) *Av. Kubilay İmer,*
- 4) *Dr. Faruk Sükan,*
- 5) *Av. Cahit Yılmaz,*
- 6) *Hilmi Altunaş,*
- 7) *Rahmi Şirvancı,*
- 8) *Kemal Belviranlı,*
- 1) *Nuri Yılmazgil,*
- 2) *Feyzi Özçini,*
- 3) *H. İbrahim Sayer,*
- 4) *Mustafa Öncel,*
- 5) *Akgün Toksöz,*
- 6) *M. Lütfi Yılmaz*

¹²⁰ *Düşünen Adam*, 4 Ekim 1961, Yıl: 1, Sayı: 40, s. 4-5.

¹²¹ *Düşünen Adam*, Yıl: 1, Sayı: 41, 11 Ekim 1961.

¹²² Toker, s 219.

Senato Adayları ise, S. Ragıp Atademir, Mustafa Aydın, Ziyaeddin İzerdem oldu.¹²³ Partiler seçim çalışmaları ve propaganda içinde afiş çalışmaları yaparken seçmenlere de seslenmeye, ulaşmaya çalışıldı.

Yoklamalar sonucunda adaylar seçim çalışmalarına başladı. Seçim çalışmaları ilçelerde, kırsal alanlarda çekişmeli şekilde gidiyordu. Siyasal parti liderleri Konya iline gelip burada partilerinin propagandasını yapıyordu. Ragıp Gümüşpala ve AP listesinden senatör adayı Ali Fuat Başgil'de 8 Ekim 1961 yılında birlikte Konya'da açık hava toplantısı yapacaklardı Ekrem Alican 12 Ekim 1961 günü Konya'ya halka seslenmek için geliyordu.¹²⁴

Siyasi parti vekilleri Konya Bölgesi'nde ilçeler başta olmak üzere köyleri geziyor ve propagandalarını yapıyorlardı. AP, Konya'da seçim konusunda kendi partisini birinci parti görürken,¹²⁵ diğer siyasi partilerin şansını az görerek propaganda yapmış ve Konya vekil Adayı Kubilay İmar parti çalışmalarını hakkında bilgi vererek, *"Partimiz her tarafta her gün geçtikçe gelişiyor. Ümitlerimizi artıran olaylar ve bilhassa devamlı iltihaklardan memnunuz."* Akgün Toksöz, Kubilay İmer, Cahit Yılmaz, Kemal Akça, Cahit Yılmaz, Ahmet Gürkan halka konuşma yapmışlardı.¹²⁶

Seçimlerde birinci parti olarak çıkacağı ön görülen CHP vekil adayları, Konya'yı AP'liler gibi tek tek gezip halkı dinliyor propaganda yapıyordu. CHP Genel Sekreteri Rüştü Aksal, 5 Ekim 1961 tarihinde Konya'yı ziyaret ederek açık hava toplantısında halka hitap edecekti.

Rüştü Aksal konuşmasında AP, YTP'den istifa edenlerin olduğunu, YTP'den istifa eden Dr. Mehmet Özalp'ın CHP'ye katıldığını söyledi, YTP'den istifa eden eski İl Başkanı daha sonra CHP'ye katılan Talha Demirağ CHP Sarayönün'de CHP propagandası yaparken halk tarafından yuhalanarak ilçeden kovulurken, CKMP sözcüsü gazeteci Hamza Gür, rakiplerinin CHP olduğunu belirterek oylarının 200 bin üzerinde olduğunu iddia etti.¹²⁷

¹²³ Diğer partilerin aday listeleri için bkz., **Yeni Konya**, 18 Eylül 1961.

¹²⁴ **Yeni Konya**, 3 Ekim 1961.

¹²⁵ Seçim değerlendirmesi yapan Sofu Tuğrul, AP ve CKMP'nin aynı sayıda oy alacağını tahmin ederken, dengenin ise AP lehine bozulabileceğini söyledi. Sofu Tuğrul, "Ötekiler Ne çıkarır?", **Yeni Konya**, 10 Ekim 1961.

¹²⁶ **Yeni Konya**, 3 Ekim Salı 1961, s.1-2.

¹²⁷ **Yeni Konya**, 3 Ekim Salı 1961, s. 2.

Kendi Bölgesinin seçim faaliyetleri yürüten Faruk Sükan, vekil olan AP'liler ile Ereğli ve Karapınar'da açık hava toplantıları yapacak ve Karapınar'daki toplantıda İlçe Başkanı Cahit Oralı, Konya idari heyeti üyeleri, milletvekili arasında Faruk Sükan'da yer alırken, Karapınar İlçe Başkanı C. Oralı Milletvekilliği seçimi tahminlerinde, AP 8, CKMP 3, CHP, 4, YTP 1 vekil alacağını söyledi.¹²⁸

Seçim tarihine az bir süre kala AP lideri Ragıp Gümüşpala 13 Ekim 1961 tarihinde Konya'da büyük bir miting düzenledi. Konya'da yapılacak mitinge Gümüşpala başta olmak üzere Yassıada Avukatı Burhan Apaydın katılırken, Ragıp Gümüşpala "partisine her yerden sevgi gösterilerini" olduğunu ve vatandaşlara "sükûnet" en önemlisi de "olgunluk tavsiyesinde" bulundu ve konuşmasında herhangi bir partiyi de eleştirmemiştir.¹²⁹

2.6. KONYA'DA 1961 SEÇİM SONUÇLARI

15 Ekim 1961 seçimlerinde Konya'da seçime katılımı oranı %90 olarak beklenildi. Konya gazeteleri seçimde hiçbir partinin çoğunluk sağlamayacağını söylerken,¹³⁰ seçim sonuçları Konya'nın ilçelerde şu şekildedir;¹³¹

¹²⁸ **Yeni Konya**, 9 Ekim 1961.

¹²⁹ **Yeni Konya** 14 Ekim 1961. Ayrıca bir köşe yazısında konuşan AP vekilleri eleştirilmiştir. Eleştiride, "Türkiye'yi AP kurtaracak!... Bırakın gerisini sadece Konya adaylarına bakın kâfi. Bir Ahmet Gürkan var nedense bu eski DP mebusunu anınca hatıra kulakları çınlasın Murat Ali gelir" **Yeni Konya**, 13 Ekim 1961, **Yeni Konya**, 11 Ekim 1961.

¹³⁰ **Yeni Konya**, 16 Ekim 1961.

¹³¹ **Yeni Konya**, 17 Ekim 1961.

Tablo :1 Konya İlçelerinde 1961 Seçim Sonuçları

	AP		CHP		CKMP		YTP	
İlçeler	Senato	Mv	Senato	Mv	Senato	Mv	Senato	Mv
Akşehir	9400	9412	11432	11376	1198	1892	505	644
Çumra	7616	7582	6578	6228	4278	4325	2086	2299
Ereğli	3992	4036	2701	2659	601	612	220	273
Karaman	14607	13762	8445	8643	6183	6305	715	769
Kulu	-	168	-	1286	-	1610	-	369
Seydişehir	129	53	391	380	691	581	331	394
Beyşehir	3441	3195	7128	6739	4502	4515	6596	10622
Cihanbeyli	1929	403	6527	185	5387	165	-	1383
Sarayhönu	972	940	1902	1913	1415	1443	240	249
Doğanhisar	1066	1028	4133	4201	4201	1323	2039	2126

Yeni Konya, 17 Ekim 1961, Konya İlçeleri Seçim Sonuçları

DP eski Belediye Başkanı Faruk Sükan Ereğli’de kendi partisi birinci olarak çıktı. Faruk Sükan partisinin birinci çıkmasının sebebi ise, kendisinin halk tarafından sevilen, bu bölgede doktorluk yapması, hizmetleri neticesinde halk Faruk Sükan’ı vekil seçerek meclise gönderdi. Faruk Sükan Konya halkının desteğiyle 1983 yılına kadar aktif siyaset sahnesinde yer aldı.

Sonuçlar ilçelere bu şekilde yansırken seçime katılım ise beklenildiği gibi olmadı. Konya’ da seçime katılım %75 civarında kalmıştır. Konya’da seçimlere giren partilerden CHP %34,7 ile, CKMP %25, 5 ile 4 vekil , AP %23, 3 ile 4 vekil , YTP %16,8 ile 2 vekil çıkartmıştır.

Kazananlar listesinde 16 milletvekilliğinde Faruk Sükan AP’den üçüncü sıradan kazananlar arasında yer alırken, CHP’nin birinci çıkmasıyla CKMP ikinci parti olurken, AP’nin üçüncü parti olması sebebiyle Sükan dokuzuncu sıradan meclise girmiştir. Konya’ da seçimi kazanan adaylar şu şekildedir: ¹³²

¹³² **Yeni Konya**, 17 Ekim 1961. **Yeni Konya**, 18 Ekim 1961. **Milliyet**, 18 Ekim 1961, s. 5.

1. *İhsan Kabadayı (CHP)*
2. *Mehmet Rüştü Özel (CHP)*
3. *Fakih Özlen (CHP)*
4. *Samet Kuzucu (CHP)*
5. *Fakih Özfakih (CHP)*
6. *Vefa Tanır (CHP)*
7. *Ahmet Gürkan (AP)*
8. *Sait Sina Yücesoy (AP)*
9. *Faruk Sükan (AP)*
10. *Cahit Yılmaz (AP)*
11. *Kadircan Kaflı (CKMP)*
12. *İrfan Baran (CKMP)*
13. *Kemal Ataman (CKMP)*
14. *Ömer Kart (CKMP)*
15. *Mekki Keskin (YTP)*
16. *Selçuk Aytan (YTP)*

AP Konya Başkanı Sait Sina Yücesoy seçim değerlendirmesinde sonuçlardan memnun olmadığını söylerken, seçimlerde bölücülük olduğunu ve koalisyon hakkında ise, "Bu vaziyete göre kabineyi AP'nin kurması daha uygun ve daha hayırlıdır."¹³³

Seçim sonuçları hiçbir siyasi partiye tek başına iktidarı vermedi AP'nin yeni kurulmasına rağmen meclise ikinci siyasi parti olarak girmesi aslında seçmenin 15 Eylül 1961 yılındaki idamlara karşı bir tepki niteliği oldu. AP'lilere "kuyruk" denmesi, DP'lileri kötü gösteren muameleler bu seçime etki etti.

Bu seçim sonuçlarını "DP'nin de bir zaferidir." yorumunu da söyleyebiliriz. AP'ye yakın olan *Düşünen Adam Dergisi* bu seçim sonuçlarını manşetinde "Milletin CHP'ye verdiği ders" olarak seçim sonuçlarını değerlendirmiştir.¹³⁴ *Kim Dergisi* ise, İnönü'yü kapak fotoğrafı yaparak "Vazgeçilmez Devlet Adamı" olarak nitelendirerek, AP'nin tutumunu eleştirmiştir.¹³⁵ Türkiye'nin seçimden sonra ekonomi başta olmak

¹³³ **Yeni Konya**, 18 Ekim 1961, s. 1-2.

¹³⁴ **Düşünen Adam**, 20 Ekim 1961, Yıl: 1, Sayı: 42, s. 7-8. M. Zeki Sofuoğlu, "Milletin Gönülünü Fethedemeyenler", **Düşünen Adam**, 20 Ekim 1961, Yıl: 1, Sayı: 42, s. 11. *Akis Dergisi* seçimin CHP'nin kazanacağını öngörüyor ve derginin kapağında CHP'nin kazanacağı haritayı neşrediyordu. Bu tamimiyle yanlış bir değerlendirme idi. **Akis**, 2 Ekim 1961, Yıl: 8, Cilt: 22, Sayı: 379.

¹³⁵ AP'nin memleketin her tarafında iktidarı aldık propagandası yapıyordu. **Kim**, 19 Ekim 1961, Yıl: 4, Cilt: 13, Sayı 172, s. 7.

üzere kültür, eğitim, 27 Mayıs İhtilalinin açtığı yaralar önemli konu meseleleri olacaktır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ADALET PARTİSİ ve FARUK SÜKAN'IN SİYASAL FAALİYETLERİ (1961-1965)

3.1. KOALİSYON DENEMELERİ: 1961-1965

1961 seçimlerinde kesin iktidar gözüyle bakan CHP, bu seçimde istediğini elde edemezken Türkiye tarihinde ilk defa siyasal partiler tek başına çoğunluğu sağlayamadı. Seçim sonuçları neticesinde başta Ordu'da bir rahatsızlık vardı. Elbette bu seçim sonuçları yanlış uygulama neticesinde bir tepki oyuna dönüştü. DP'nin oylarının çoğunluğu AP ve YTP arasında dağılırken bir kısımda CKMP'ye dağıldı. Mecliste sağ blok CHP'ye karşı güçlü konuma geldi.¹³⁶

3.2. CHP-AP KOALİSYONU

Seçimlerden sonra "İkinci Cumhuriyet" olarak adlandırılan yeni bir dönem başlarken Meclis, 25 Ekim 1961 tarihinde açıldı. Meclis açıldıktan sonra en önemli konular ise, Ordu'nun alacağı siyasi durum, Cumhurbaşkanı seçimi, koalisyon sorunları vardı.

Seçimlerden sonra Cumhurbaşkanlığı seçimi önemli hale geldi. AP'liler iktidara gelmiş havası içerisinde Ali Fuad Başgil'i aday göstermeye hazırlanıyordu. AP'nin bu tutumu karşısında Ordu'da yeniden ihtilal söylemleri artmağa başladı.¹³⁷

¹³⁶ Ordu içerisinde bir grup seçimlerden memnun olmamıştır. Bunun üzerine bir müdahalenin yapılması konuşuluyordu. Buna göre, "Seçimler Ordunun arzuladığı sonucu vermemiştir, onun için Ordu bu seçimleri tanımıyordu! Protokolün ilk maddesi de şöyle deniliyordu: "Türk Silahlı Kuvvetleri 15 Ekim 1961 tarihinde yapılmış olan seçimden sonra gelecek yeni Türkiye Büyük Millet Meclisi toplanmadan evvel fiilen duruma müdahale edecektir." Bu kriz İsmet İnönü sayesinde aşıliyordu. Toker, s. 249. Cüneyt Arcayürek, **Yeni Demokrasi Yeni Arayışlar 1960-1964**, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1984, s.135.

¹³⁷ Alican, ss. 178- 179. Protokolde;

"1) Anlaşmanın altında imzası bulunan biz siyasi parti başkanları partilerimizce cumhurbaşkanı adayı gösterilmeyeceğine ve böyle bir kimsenin desteklenmeyeceğine söz veriyoruz.

2) 27 Mayıs'tan bugüne kadar ordu ile ilgili olarak çıkarılmış kanunların istismar konusu yapılmayacağı, tadil veya tebdil edilmeyeceği yolunda mutabakat halindeyiz.

3)Yassıada mahkumlarının kısmi veya umumi affı konusunda şimdilik, yapılacak bir teklifi yersiz buluyoruz." **Düşünen Adam**, 2 Kasım 1961, Yıl:1, Cilt: 2, Sayı: 44, s. 5. **Kim**, 25 Ekim 1961, Yıl: 4, Cilt: 13, Sayı: 173, ss. 22-23.

Cemal Gürsel'in parti başkanları toplaması ve İsmet İnönü'nün de araya girmesiyle bu sorun çözüldü.

Cemal Gürsel parti liderleriyle bir uzlaşmaya vardktan sonra uzlaşma sonucunda siyasi parti liderlerinin Cumhurbaşkanı olmayacağı netleştirilirken, 27 Mayıs'ın istismar yapılmamasını, Yassıada kararları ile ilgilide kısmi veya umumi Af tartışılmaması protokol konularının içerisinde idi. Son olarak askerler ile görüştüktan sonra Ali Fuat Başgil Cumhurbaşkanlığı Adaylığından çekilirken, Cemal Gürsel Cumhurbaşkanı oldu. Cumhurbaşkanlığı krizi sonrasında önemli krizlerden bir tanesi koalisyon koalisyonun kurulmasıydı. Bu ihtimaller ise;¹³⁸

1. *CHP'nin başını çektiği CHP-YTP-CKMP Koalisyonu,*
2. *AP-YTP-CKMP Koalisyonu,*
3. *CHP-AP Koalisyonu,*
4. *Dört siyasi partinin bir araya gelerek Milli Koalisyon oluşturmaları*

Askerlerin zor zamanlarda İsmet İnönü'nün Başbakan olmasını isterken, AP-YTP-CKMP'nin sağ koalisyon kurma fikri bu ara dönemde imkânsız idi.

CHP-AP Meclis Başkanlığı için Fuat Sirmen üzerinde uzlaşmasından sonra iki partinin koalisyon kuracağına kesin gözüyle bakılıyordu. AP'nin içerisinde bulunan eski DP kökenli isimler ise, CHP ile kurulacak koalisyona karşı çıkıyorlardı. Bu simler Mithat Perin başta olmak üzere Faruk Sükan itiraz ediyordu.¹³⁹ Metin Toker, koalisyonun olmaması hakkında şu şekilde bilgi vermiştir;¹⁴⁰

Kayseri'den gelen telkinlerin de bu yönde olmasıydı. Nitekim, İsmet Paşa, Gürsel tarafından resmen Hükümeti kurmaya memur edildiğinde, yakınları Kayseri'de bulunan bütün A.P. milletvekilleri Samet Ağaoğlu'nun eşi Neriman Ağaoğlu'ndan, İzzet Akçaoğlu' oğlu Erol Akçaoğlu'a, hep koalisyon lehine çalıştılar.

AP grubunun bir kısmı iktidar için koalisyona iyimser yaklaşırken diğer grup ise koalisyona yaklaşmıyordu. AP grubu karışık bir yapıya hakimdi. Kayseri'den gelen telkinlere karşın Ragıp Gümüşpala, CHP ile koalisyona onay vererek Cavit Oral aracılığıyla koalisyona "Evet" dediklerini İnönü'ye iletiler.

¹³⁸ **Milliyet**, 18 Ekim 1961. Ecvet Güresin, "Ankara' da Hava", **Cumhuriyet**, 18 Ekim 1961. **Kim**, 19 Ekim 1961, Yıl: 4, Cilt: 13, Sayı 172, s. 8.

¹³⁹ AP'nin grubu hakkında bkz. **Düşünen Adam**, 15 Kasım 1961, Yıl: 1, Cilt: 2, Sayı: 46, s. 4-5.

¹⁴⁰ Metin Toker, **İsmet Paşayla 10 Yıl 1961-1964**, 4. Cilt, Burçak Yayınları, 1969, s. 13.

Ragıp Gümüşpala koalisyon hakkında son kez oylamayı AP Grubuna getirdi AP Grubu koalisyona, “girilsin mi, girilmesin mi” oylamasına sunuldu. Oylamada 89 “Hayır” oyuna karşılık 83 “Evet” oyu ortaya çıktı. Hayır oyu verenler arasında Faruk Sükan başta olmak üzere, Gökhan Evliyaoğlu, Vedat Özkan, Fethi Tevetoğlu, Tahsin Demiray, Şadi Pehlivanoglu, Ferruh Bozbeyli, Mehmet Turgut, Sadettin Bilgiç, Cihat Bilgehan isimleri yer alırken, Genel İdare Kurulu oylamayı zaman kısıtlılığı yüzünden dikkate almayarak, tüzüğe rağmen AP’nin GİK Yönetimi koalisyona “evet” dedi¹⁴¹

AP Grubu koalisyon oylaması neticesinde ilk kez bölündü. CHP-AP güven oylamasında grup kararına hayır diyen kişiler koalisyona hayır oyu vereceklerdi. AP’nin içerisindeki DP’liler koalisyona hayır dese de tarihimizde ilk koalisyon hükümeti CHP-AP arasında başladı. CHP-AP koalisyon hükümeti MBK’nın dayattığı bir koalisyon olarak yorumlanırken, Ferruh Bozbeyli’de koalisyon hakkında, “*İşin aslı AP grubu koalisyona hiç sıcak bakmamıştı.*”¹⁴²

AP Grubunda Akif İyidoğan ile CHP Grubunda İsmet İnönü’nün Hükümet Programını okumasıyla süreç başlamış oluyordu. İsmet İnönü’nün AP Grubuna izahat vermesinden sonra AP Grubu kararıyla hükümete “Beyaz oy” ile onay vermesi kararlaştırıldı. Netice olarak beyaz oy çıksa da AP içerisinde bu karara uymayan insanlar ortaya çıktı.

27 Kasım 1961 tarihinde ilan edilen program 30 Kasım 1961 tarihinde İsmet İnönü tarafından okunarak TBMM’de görüşülecekti.¹⁴³ 2 Aralık 1961 tarihinde yapılan CHP-AP Koalisyonunun güven oylamasında, 450 üye sayısından 351 kişi oy verirken, güven oyu verenler 269, 78 çekimser, 98 kişi oylamaya katılmazken oylamaya katılmayanlardan 56 kişi ise AP’li vekildi.¹⁴⁴

Eski DP’li isimlerin koalisyona katılmaması genç isimlerin partide yükselmesine etki etti. GİK’e muhalif olan Faruk Sükan, Sadettin Bilgiç ve Ferruh

¹⁴¹ **Düşünen Adam**, 22 Kasım 1961, Yıl: 1, Cilt: 2, Sayı: 47, s. 10-11; **Kim**, 16 Kasım 1961, Yıl:4, Cilt: 13, Sayı: 176, s. 24.

¹⁴² Bozbeyli, s. 136.

¹⁴³ Programın Tartışmaları için bkz. **MMTD**, D: 1 C: 1, T: 1, B: 15, 30 Kasım 1961, ss. 137, 165-168; Gökhan Evliyaoğlu, ortaya çıkan sonuç neticesinde, “İsmet İnönü’ye görevlerin düştüğünü” ve “başta bulunması gerektiğini” söyledi. Gökhan Evliyaoğlu, “Milli Hakimiyetten İnönü Sorumludur”, **Düşünen Adam**, 21 Aralık 1961, Cilt: 3, Sayı: 51, s. 7; Orhan Birgit, “Program Üzerine”, **Kim**, 30 Kasım 1961, Yıl: 4, Cilt:14, Sayı: 178, s. 9.

¹⁴⁴ Oylamaya katılmayan AP’deki isimler, Faruk Sükan, Ferruh Bozbeyli, Ali Bozdağanoğlu, Mehmet Turgut, Mehmet Özbey, Yahsin Demiray, Ali Naili Erdem, Sadettin Bilgiç, gibi isimler katılmamıştır. **Düşünen Adam**, 6 Aralık 1961, Yıl: 1, Cilt: 2, Sayı: 43, s. 16; **MMTD**, D:1, C:1, T: 1, B: 16, 2 Aralık 1961, ss. 179-183.

Bozbeyli 1962 yılında GİK'e seçileceklerdi. Parti içerisinde Faruk Sükan, Sadettin Bilgiç, Ferruh Bozbeyli gibi isimler geçiş döneminde Ragıp Gümüşpala'nın liderliğini kabul etseler de bu isimler önce parti yönetimine seçilecek daha sonra 1965 seçimlerinde tam iktidar hedefiyle çalışmalara koyulacaklardı.

CHP-AP'nin kurmuş olduğu koalisyon zoraki bir koalisyon olsa da ortaklık fazla sürmeyecek ve yürümeyecektir. AP'nin koalisyon içerisindeki tutumu sonucunda birçok anlaşmazlık ortaya çıkacaktır. Bu anlaşmazlıklar, Anayasa Komisyonu, Zam, Af gibi konular bu koalisyonun işlemesine engeldi.¹⁴⁵

AP'nin eski DP'lileri Kayseri'de sürekli ziyaret etmesi rahatsızlığa neden oldu. Kayseri'ye giden AP Genel Sekreteri ve YTP Genel Sekreteri şubat ayında bir affın olmasını söylerken, daha da ileriye giderek *"Af değil iade-i muhakeme lazımdır"* ifadelerini kullandı.¹⁴⁶ Koalisyonun en önemli meselesi bu dönemde sürekli tartışmalara neden olacak "Af Konusu" idi. Metin Toker'e göre af konusu, *"Eğer CHP 1961 seçimlerini C.H.P. kazanmış bulunsaydı, devrenin sonundan evvel Kayseri'nin kapıları içerde kimse bırakılmaksızın açılacaktı."*¹⁴⁷

Koalisyonun kurulmasından sonra 1961 Anayasası'nın Türkiye'ye özgürlük ortamı içerisinde birçok akım ortaya çıktı. Bu akımlar sonucunda 1962 yılında Yön Dergisi, Milli Yol Dergisi dergiler ideolojilere göre bölünüyordu. Bu akımlara karşı mücadele etmek için iki tarafta kitaplar yazıyordu. Bu akımların 1961-1965 yıllarında yaygınlaşmasından sonra Faruk Sükan'ın İçişleri Bakanlığı dönemi boyunca "sol" ve "aşırı sağ" ile mücadele dönemi başlayacaktır.

Türk siyaseti gündemi siyasal alanda birçok sorunda uğraşırken 14'lerin yurda dönüşü, 147'ler Olayı, koalisyon sorunları, 1962-1963 Talat Aydemir'in ayaklanması, Nuri Beşer Hadisesi gibi olaylar siyasette bir bunalımı gösteriyordu.

¹⁴⁵ AP'nin Af konusunda direktmesi koalisyonu zora sokan sebeplerden birisi idi. AP içerisinde Af konusunda fıkırsel olarak ayrılıklar vardı. **Akis**, 21 Mayıs 1962, Cilt: 24, Sayı: 412, s. 7-8; Affın şartı 3 maddede özetlenmişti;

"1) 27 Mayıs öncesi devrinin müdafaa edilmemesi ve samimi surette takbihi.

2) Kin ve husumet hislerinin kesin olarak son bulması

3) Yürürlükte bulunan Anayasanın preambülündeki maddenin benimsenmesi" **Kim**, 30 Kasım 1961, Yıl: 4, Cilt:14, Sayı: 178, s. 14.

¹⁴⁶ Alican, s. 204.

¹⁴⁷ Toker, s. 25.

3.3. FARUK SÜKAN'IN AP YÖNETİMİNE GİRMESİ VE SİYASİ FAALİYETLERİ

Mecliste bu olaylar sirayet ederken, AP içerisinde bir değişim yaşanmaya başladı. Seçimlerden sonra AP ilk grup toplantısında kurulu oluşturmak için toplanmış ama çoğunluk sağlanamadığı için toplantı tüzük gereği başka tarihe ertelendi.¹⁴⁸ İlk GİK istifa ederek yeniden bir seçim yapıldı. Yapılacak olan seçimlerde AP'ye seçilecek olan genç isimler hem AP'ye yön verecek hem de bu partiyi güçlü hale getirmek için uğraşacaklardı.

Yapılan seçimler de Faruk Sükan Genel İdare Kurulu üyesi olurken, arkadaşı Sadettin Bilgiç. Grup Başkanvekilliğine seçildi. Grup İdare Heyetine seçilenler, daha çok CHP koalisyonuna “Hayır” diyen kişilerdi. Grup İdare Heyeti, Faruk Sükan, Arif Hikmet Güner, Ali Naili Erdem, İbrahim Tekin, Osman Şahinoğlu, Reşat Özarda, Mazhar Arıkan, Turgut Culha gibi isimler seçilirken, parti hem gençleşmiş hem de partiye yön verecek isimler AP'nin yöneticileri olurken, *Düşünen Adam Dergisi* bu kişileri şöyle tanımlıyordu, “Grup İdare Heyetine seçilenler çalışma gücü fazla enerjik, genç ve idealist partililer idi.” derken, Faruk Sükan'ı ise “bir idealist” olarak tanımlamıştır.¹⁴⁹

AP içerisindeki bu değişim CHP ile devam eden koalisyona da etki etti. Eski DP'liler ve DP'yi savunan insanlar AP'nin yönetiminde yer alırken, Ragıp Gümüşpala ise, artık sadece partini 1964 yılına kadar lideri olarak kalacaktı. Genç idealist olan Faruk Sükan, Sadettin Bilgiç, Ferruh Bozbeyli DP'li olanlar artık partiyi iktidara taşımaya hedefleyecektir. 1962 yılındaki partinin değişimi bir yönetimin kurulmasına etki ederken, yapılan bu değişim ile artık partinin ekibi tamamlanırken partinin lideri tamamlanmış olmuyordu. Süleyman Demirel AP Büyük Kongresi ile yönetime girecek ve 1964 yılında AP Genel başkanı olacaktı.

22 Şubat 1962 Talat Aydemir'in darbeye kalkışması bastırılmıştı. Darbe bastırıldıktan sonra Tedbirler Kanunu çıkarıldı ve İnönü'nün verdiği söz üzerine af tasarısı ile kalkışmaya girişmiş olan kişiler affedilecekti. CHP-AP koalisyonu arasında

¹⁴⁸ Çoğunluk sağlandıktan sonra toplanılan grup fikir olarak Gümüşpala'nın yetersiz kaldığı fikrine vardı. **Cumhuriyet**, 23 Ocak 1962, s. 5.

¹⁴⁹ Bilgiç, s. 80; **Düşünen Adam**, 15 Şubat 1962, Yıl: 2, Cilt: 3, Sayı: 60, s. 10.

Af Meselesi sorunu ortaya çıktı. Af Meselesi neticesinde CHP-AP hükümeti dağılıyordu.

3.4. AP'DE FİKİR AYRILIKLARI

AP'nin son durumları parti içerisindeki kişiler eleştiriyordu. Yönetimi eleştiren Gökhan Evliyaoğlu başta olmak üzere, Burhan Apaydın partiden ihraç edildi.¹⁵⁰ AP'de ihraçların giderek artması sonucunda eski DP'li olan kişilerin partiden çıkarılması tepkilere yol açtı.

Mehmet Turgut, Melahat Gedik, Orhan Apaydın, Sadettin Bilgiç, Cevdet Perin, Fethi Tevetoğlu, Nazmi Özoğlu, Mustafa Gülcigil İhsan Ünal gibi isimler ihraç edilmesi gündeme gelirken, Grup Başkanvekili Sadettin Bilgiç bu toplantıyı protesto ederek ayrıldı ve Merkez İdare Kurulunda bulunan kişiler de toplantıyı terk ettiler. MİK'e tepkiler sürerken 25 kişilik MİK' in 13 kişisi toplantıya gelmezken geri kalan 11 kişi ile karar alınmaya çalışıldı.

Mehmet Turgut ve Sadettin Bilgiç'in yakın arkadaşı olan Faruk Sükan'ın da ihraç olaylarını protesto ederken, Ragıp Gümüşpala bu olaylara karşın, *"Bu ihraç kararlarını bu gece vereceğiz. Nisap yokmuş, beni ilgilendirmez. Eksik imzaları yarın tamamlarız"*¹⁵¹ ihraç kararlarının çıkmasını isterken, AP teşkilatlarından gelen tepkiler neticesinde bu karardan vazgeçildi.

AP içerisindeki tartışmalar devam ederken Faruk Sükan toplantıya katılmayıp, arkadaşı Sadettin Bilgiç ile hareket etti. Sadettin Bilgiç'in önderliğinde AP'den ve YTP'den ihraç ve istifa eden kişilerin bileşerek bir parti kurulacağı söylene de bu olay gerçekleşmedi.¹⁵²

AP teşkilatları ihraçlara karşı çıkarken, teşkilatlar ihraçların ertelenmesini istedi. AP yönetimi ise, ihraçlar hakkında değişikliği kongreye kadar yapmayacağını açıkladı.¹⁵³ Bu ihraçların engellemesini durduramayan Faruk Sükan, Sadettin Bilgiç,

¹⁵⁰ **Cumhuriyet**, 20 Şubat 1962.

¹⁵¹ Gruba tebliğ edilen bildiri maddeleri ve tartışmalar için bkz. **Düşünen Adam**, 1 Mart 1962, Cilt: 3, Sayı: 61, s.16- 17.

¹⁵² **Cumhuriyet**, 28 Mart 1962, s. 5.

¹⁵³ **Cumhuriyet**, 2 Nisan 1962.

İbrahim Teke Ege Teşkilatlarını ziyaret etmeye başlayacaklardı. Bu gezinin ismi “Teşkilatı Dinleme” diye adlandırıldı.

Faruk Sükan ve Sadettin Bilgiç teşkilatları dinleyecek, çıkan sonuçları yönetime ileterek ve ona göre tavır alacaklardı. Ege Teşkilatı, bu gezi sırasında AP yönetiminin ihraç kararlarını tanımadıklarını ilan etti.¹⁵⁴ İhraçlar basına farklı şekilde yansırken farklı yorumlara neden oldu. Türkçü dergilerden *Milli Yol Dergisi* “bu ihraçların CHP Lideri İsmet İnönü’yü memnun ettiğini” söylerken, Ragıp Gümüşpala’nın Sadettin Bilgiç’ten rahatsız olduğu yazıldı.¹⁵⁵

AP içerisindeki tartışmalar giderek sert tartışmalara yerini bırakıyordu. AP MİK’i 2 Nisan 1962 günü yaptığı toplantı sırasında kurul üyeleri istifa ettiler.¹⁵⁶ İzmir AP Teşkilatı bu ihraçları protesto ederek genel merkeze iletirken, Osman Kibar Ragıp Gümüşpala’ ya, “*Paşa sen bu arkadaşları ihraç edemezsin*” diyerek karşı çıktı ve MİK’e 10 günlük karar alma süresi verildi.¹⁵⁷

AP-CHP koalisyonun “Tedbirler Kanunu’na” karşı çıkan milletvekili ve senatörlerin partiden tasfiye edilmesi gerektiği görüşülürken, Ragıp Gümüşpala böylece partide bulunan eski DP’lileri tasfiye edeceğini düşünerek, partiden ihraç edilmesi için GİK Kurul üyesi Faruk Sükan’ı, Sadettin Bilgiç’i, Ferruh Bozbeyli’yi, Şadi Pehlivanoglu ile birlikte 48 kişinin ihracı istendi.¹⁵⁸ Ragıp Gümüşpala partiyi yeniden toplayarak Merkezi İdare Kurulunu yeniden seçilecekti.¹⁵⁹

Ragıp Gümüşpala’nın partideki yönetimi teşkilatları rahatsız etti. Bu dönemde partiyi ileri taşıyacak insanların ihraç edilmesi eleştirilere neden oldu. İhraç edilen kişilerin veya edilmesi düşünülen insanlar kendi bölgelerinde güçlü isimlerdi. Ayrıca bu insanlar ihtilalin olduğu AP’nin kuruluşu için çalışmalar yapmışlardı. AP’nin kurucuları ihraç edilirse sorular ardı ardına geliyordu. “*Peki bunlar da ihraç edilirse AP diye bir parti kalır mı?*” yorumları giderek artıyor ve teşkilatlar tepkilerini AP yönetimine iletliyordu.

¹⁵⁴ Bilgiç, s. 83; **Düşünen Adam**, 22 Mart 1962, Yıl: 2, Cilt: 3, Sayı: 64, s. 11.

¹⁵⁵ **Milli Yol**, 23 Şubat 1962, Yıl: 1, Sayı: 5, s. 2.

¹⁵⁶ **Cumhuriyet**, 4 Nisan 1962, Yıl: 38, Sayı: 13 530.

¹⁵⁷ **Düşünen Adam**, 1 Mart 1962, Cilt: 3, Sayı: 61, s. 16-17.

¹⁵⁸ **Düşünen Adam**, 1 Mart 1962, Cilt: 3, Sayı: 61, s. 16-17.

¹⁵⁹ **Cumhuriyet**, 5 Nisan 1962, Yıl: 38, Sayı: 13 531, s.5.

AP Teşkilatları bu durumun fazla uzamamasını Genel Merkeze bildiriyordu. Ragıp Gümüşpala bu uyarıları dinlemeyerek, “İhraçlar büyük kongrede görüşülecekti.” partinin tüzük programını da dikkate alınmadı.¹⁶⁰

Şinasi Osma tarafından parti yönetiminin yenilenmesi teklifi gelirken gerekçeyi ise, “Merkez İdare Kurulunda bir değişiklik yapmak için Kuruculara yetki verilmiştir.” AP’nin kurucuları arasında yer alan kişiler, Cemiyetler Kanunu’ndan yararlanarak yeniden bir yapılanma yoluna gitmeyi planlayarak MİK’e seçilen üyeler üç maddelik bir muhtıra hazırlayarak Ragıp Gümüşpala’ya verdiler.¹⁶¹

Ragıp Gümüşpala kararından geri dönerek, ihraç edilen milletvekillerini yeniden partiye alınmasına karar verildi.¹⁶² AP yönetimi büyük kongre için kararı verdi. Kongre, 30 Kasım 1962 tarihinde yapılması kararlaştırıldı. 11 Nisan 1962 tarihinde Gümüşpala önderliğinde yapılan toplantıda 3 maddelik bildiri ile AP içerisindeki bu çalkantılı dönem kongreye kadar durmuştu.¹⁶³ Af meselesinin konuşulduğu bu dönemde AP’liler bu meseleye odaklanacaklardı.

3.5. ADALET PARTİSİ’NİN 1. BÜYÜK KONGRESİ

Parti iç çekişmelerin Nisan ayında durulduktan sonra Adalet Partisi kongresi yeniden hesaplaşmaya gidecekti. Kongre aynı zamanda yapılacak olan yerel seçimlere doğru da bir yenilenme idi.

30 Kasım 1962 tarihinde başlayan büyük kongre, parti içi çekişmelere neden oldu. Partide Hışımlılar-İlımlılar kavgası bu kongrede ortaya çıktı. AP’liler Ragıp Gümüşpala konuşurken, “Af.. Af... Afisteriz...” şeklinde tezahüratlar yaparken, Ragıp Gümüşpala, kendilerine bu iftira atanları eleştirdi.¹⁶⁴ Kongrede “İnönücü” ve “Menderesçiler” suçlayıcı konuşmalar ortaya atıldı.

Faruk Sükan 22 Şubat Olayı hakkında kongrede yaptığı konuşmada direnme hakkını dile getirirken bu olayların hesabını milletin soracağını ima ederek konuşmasında şunları söylemiştir;

¹⁶⁰ **Düşünen Adam**, Yıl: 2, Cilt: 3, Sayı: 66, s. 10.

¹⁶¹ Muhtıra için bkz. **Düşünen Adam**, 12 Nisan 1962, Yıl: 2, Cilt: 3, Sayı: 67, s. 7-8.

¹⁶² **Cumhuriyet**, 13 Nisan 1962.

¹⁶³ AP’nin kongre için yayımladığı 3 maddelik bildiri için, **Düşünen Adam**, 18 Nisan 1962, Yıl: 2, Cilt: 3, Sayı: 68, s. 8.

¹⁶⁴ Ragıp Gümüşpala’nın konuşması için, **Cumhuriyet**, 1 Aralık 1962, s. 5.

Bir memlekette hükümet acz içine düşerse, Anayasa çiğnenirse o memleketin direnme hakkı tabidir. Meşru kuvvetlere, devlet kuvvetlerine karşı gelenler, karşılarında Türk Halkını bulacaktır. Türk Milleti, meşru direnme hakkını kullanacaktır.

İfadelerini kullanarak 22 Şubat Olaylarında İnönü'yü eleştirmiş ve AP'li olarak “kendisini affetmediğini”, AP'nin bu konuda millete öncü olmadığını, “milli iradeyi” yansıtmadığını kongrede söyledi.¹⁶⁵

Faruk Sükan partide milliyetçi ve DP'li olarak tanınan bir isimdi. Büyük kongrede Faruk Sükan gibi milliyetçi isimler partinin üst yönetimine seçilirken, partide bir denge unsuru da oluştu. Bu denge unsuru Hışımlılar ve Ilımlılar dengesi idi. Böylece partinin çoğunluğu yenilenirken Faruk Sükan da AP'de yeni bir göreve getirilecektir.¹⁶⁶

Büyük Kongrede sonunda 2 Aralık 1962 tarihinde Ragıp Gümüşpala AP'nin tekrar Genel Başkan olmuştu. Kongrede “*Milli Hakimiyet Yemini*” adlı bir metin okundu.¹⁶⁷ Merkez İdare Kuruluna seçilenler ise, Süleyman Demirel, Faruk Sükan, Sadettin Bilgiç, Cevat Önder, Mehmet Turgut, Gökhan Evliyaoğlu, Ertuğrul Akça seçildiler.¹⁶⁸ Genç idealistler tüm engellemelere rağmen partinin üst yönetimine girdiler.

AP'nin kademelerinde 1961-1965 yıllarında bulunan bu kişiler AP'yi iktidara taşımak için kadroları kuranlar, partiyi büyütenler, partinin temellerinde yer alacaktı. 1962 yılında AP'nin kadrosunun temelini oluşturan bu isimler 1963,1965,1969 seçimlerini kazanacak ve AP'yi iktidara taşıyacaktı.

3.6. CELAL BAYAR OLAYI VE TAHLİYESİ

22 Şubatçıların için çıkarılan Af Meselesi tartışmaları sonucunda Yassıada hükümlülerin cezaevinde hasta olan kişiler içinde bir düzenleme yapıldı. AP'liler 22 Şubatçıların Affına karşın DP'lilerin de Aftan yararlanılması isteniliyordu. İsmet Paşa,

¹⁶⁵ **Cumhuriyet**, 2 Aralık 1962.

¹⁶⁶ **Milli Yol**, 7 Aralık 1962, Yıl: 1, Sayı: 45, 7, s. 8-9.

¹⁶⁷ Bilgiç, s. 99-100, **Cumhuriyet**, 3 Aralık 1962, s. 5.

¹⁶⁸ Kongrede yapılan konuşmalar neticesinde bir soruşturma başlatıldı. Bu soruşturmada 27 Mayıs Devrimini kötülemek, Yüksek Adalet Divanının kararlarını kötülemek, Mahkumları övmek, DP devrini övmek, AP'nin DP'nin devamı olduğu ileri süren konuşmalar yapmak, sebebiyle soruşturma açıldı. **Cumhuriyet**, 6 Aralık 1962, s. 5.

DP'lilerin affını ise: "Zamanını erken görüyorum." dedi ve Metin Toker siyasi af konusuna değinerek;¹⁶⁹

Siyasi affın memleket huzur getirmesinin bir basit şartı var. Afftan faydalananlar bunu bir atıfet olarak kabul edeceklerdir. Köşelerine çekilecekler ve oturacaklardır. Kendilerine karşı yapıldığına inandıkları haksızlıkların tamiri yolunun adımı saymayacaklardır.

Celal Bayar'ın cezaevinde durumu giderek ağırlaşmaya başladı. Celal Bayar tedavi olmak için serbest bırakıldı. Serbest bırakılma AP içerisindeki DP'lileri sevindirirken partinin de yine ikiye bölünmemesini engelleyememiştir. Celal Bayar'ın Adli Tıp Raporu'nun tahliye kararının kesinleşmesinden sonra, AP lideri Ragıp Gümüşpala, Süleyman Demirel'in önderliğinde Celal Bayar'ı karşılamak için bir kurul gönderirken, Ertuğrul Akça' da heyetin gönderilmesini ama bunun karar defterine yazılmamasını istemiştir.¹⁷⁰

Celal Bayar tahliye edildikten sonra 23 Mart'ta Kayseri'den hareket ederek güzergahını Ankara'ya yöneltti. Celal Bayar'ın tahliyesini duyan AP'liler yavaş yavaş toplanmaya başlarken sevinç gösterileri düzenliyorlardı. Celal Bayar'ın Ankara'ya gelmesiyle Faruk Sükan, Sadettin Bilgiç, Süleyman Demirel Celal Bayar'ı ziyaret etmek için evlerine gittikten sonra partiye dönmüşlerdi. Bazı grupların kışkırtmasıyla AP Genel Merkezi basılarak parti binası taşlanamaya başlarken, askerlerin olayı kontrol etmesi gece geç saatlerini buldu ve Tuğgeneral Nuri Hazer yanındaki albaylarla AP Genel Merkezine geldiler.¹⁷¹

Parti binasında Ragıp Gümüşpala, Faruk Sükan, Sadettin Bilgiç, Mehmet Turgut, Cihat Bilgehan, AP Genel Merkezinde idi. Süleyman Demirel bu olaydan sonra istifa etti. Süleyman Demirel, "Bu memlekette daha elli sene demokrasi olmaz Ben istifa ediyorum" diyerek AP' deki görevlerinden ayrılıyordu.¹⁷² Süleyman Demirel'i bundan sonra ki suçlamalarında "şapkasını bıraktı, gitti" diyeceklerdi. Bunun üzerine Süleyman Demirel, Faruk Sükan ile Sadettin Bilgiç' in evine giderler ve Sadettin Bilgiç' in babası görevlerine devam etmelerini söyler.¹⁷³

¹⁶⁹ Ferruh Bozbeyli, **Alaca Siyaset (Siyasi Hikayeler)**, Babıali Kültür Yayıncılığı, İstanbul, 2000, s. 67; Metin Toker, "Durum", **Akis**, 30 Mart 1963, Yıl: 9, Sayı: 467, Cilt: 27, s. 7.

¹⁷⁰ Halit Kaya, **Adalet Partisi ve Ragıp Gümüşpala (1961-1965)**, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara, 2014, s. 153; Bilgiç, s. 101.

¹⁷¹ Bilgiç, s. 103; **Akis**, 30 Mart 1963, Yıl: 9, Sayı: 467, Cilt: 27, s.13.

¹⁷² Bozbeyli, s. 189.

¹⁷³ Bilgiç, s. 106; Murat Arslan, **Süleyman Demirel**, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2019, s. 62.

İsmet İnönü ise, bu olayların AP'nin neden olduğunu belirtirken, AP'liler İsmet İnönü'nün konuşmasından sonra meclisi terk ettiler ve bu olayın sorumlularının cezaları verilene kadar meclise gelmeme kararı aldılar.¹⁷⁴

Ragıp Gümüşpala İnönü'yü ziyarete gitti. GİK'in de istifa etmesini isteyen kişiler vardı. Ragıp Gümüşpala önderliğinde İsmet İnönü'ye gidecek heyette, Kadri Eroğan, Gökhan Evliyaoğlu, Reşat Özarda, Mehmet Ali Aytas Paşa'ya gittiler.

Ziyaret sırasında AP toplantısını yöneten Süleyman Demirel'in grup toplantısında Faruk Sükan, Sadettin Bilgiç çıkacak sonuca karşın toplantıya devam etti. Ragıp Gümüşpala İsmet İnönü'ye kendilerine ışık ve yol göstermesini, İsmet İnönü' de Ragıp Gümüşpala'ya "27 Mayıs' a saygılı olmak şartıyla" yardım edeceğini açıklamış ve partiden 12 kişi bu olaylar sonucunda istifa etmiştir.¹⁷⁵

Ragıp Gümüşpala'nın İsmet İnönü görüşmesinden sonra Genel İdare Kurulu Başkan Yardımcısı Süleyman Demirel, Sadettin Bilgiç, Faruk Sükan, Ertuğrul Akça, Mehmet Turgut, Vedat Ali Özkan, Kadri Eroğan, Cevat Önder, Cahit Okurer, Haldun Menteşeoğlu, Ali Bozdoğanoglu istifa ettiklerini açıklarken Gökhan Evliyaoğlu ise, istifa etmeyeceğini söylemiş ve 25 kişilik GİK'in istifalarında sonra diğer grup hala görevinde bulunmaya devam etti.¹⁷⁶

AP'nin ileride hangi politikayı izleyeceğini, neler yapılacağı 2 Nisan 1963 günü kararlaştırılacaktı. İstifa edenlerin istifaları kabul edilmezken parti içerisinde kalınması kararlaştırıldı ve istifa eden kişilerin yerine yeni kişiler atayarak sorun böylece çözülmüş olacaktı.¹⁷⁷ AP Temsilciler Meclisinin tebliği yayımlandıktan sonra görev dağılımı yeniden yapıldı. İstifa eden kişilerin istifası geri alınılırken, Faruk Sükan Seçim Başkanlığı'na getirildi.¹⁷⁸ AP'nin 1960-1964 arasındaki muhalefet tutumunu "titrek muhalefet" şeklinde değerlendirebiliriz.¹⁷⁹

¹⁷⁴ İsmet İnönü, **Defterler (1919-1973)**, (Yayına Hazırlayan: Ahmet Demirel), 2. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2017, s. 633; **MMTD**, D: 1, T: 2, C: 15, B: 62, 25 Mart 1963, ss. 6-12.

¹⁷⁵ Bilgiç, s. 103; **Cumhuriyet**, 29 Mart 1963.

¹⁷⁶ **Cumhuriyet**, 29 Mart 1963, s. 5.

¹⁷⁷ **Cumhuriyet**, 5 Nisan 1963.

¹⁷⁸ Tebliğ için bkz. **Cumhuriyet**, 8 Nisan 1963, s. 5, Bilgiç, s.106.

¹⁷⁹ Arcayürek, s.103.

3.7. 1963 MAHALLİ İDARE SEÇİMLERİ VE SONUÇLARI

Genel Seçimlerden sonra yapılacak olan 1963 Mahalli İdare seçimleri 17 Kasım 1963 tarihinde yapılması kararlaştırıldı. TBMM, “Belediye Seçimleri Kanunu Tasarısı” için mecliste yapılan görüşmeler sonucunda, kanun tasarısı kabul edildi¹⁸⁰ İçişleri Bakanı Hıfzı Oğuz Bekata’nın valilere gönderdiği belgede yapılacak olan yerel seçimlere ilişkin bilgiler, seçim kanunları ile ilgili yazı paylaşılırken gereken önlemlerin alınması için talimat verildi.¹⁸¹ Türkiye 17 Kasım 1963’te yapılacak olan yerel seçimlerde kimin iktidar olacağını belirleyecekti.

CHP-YTP-CKMP Koalisyonu bu süreçte devam ederken, koalisyon içerisinde sorunlar kendisini göstermeye başladı. Yerel seçim tarihi açıklandıktan sonra Ragıp Gümüşpala, 10 günlük gezi için ilk durak olarak Elazığ’dan başladı. İlk gezi konuşmasında “*Türk Milleti Ordusu’nun yanındadır.*” Mesajı vererek seçim çalışmalarını başlattı.¹⁸²

AP Genel Başkan Vekili Faruk Sükan, partisinin seçimlere hazır olduğunu söyleyerek, “*Vatandaşın mahalli seçimlerde CHP’nin baskı yapmasından endişe duyduğunu, partizanlıktan şikâyet ettiğini,*” açıklarken, CHP-YTP-CKMP Koalisyonun içerisinde Alican’ın İnönü’ ye verdiği muhtıra hakkında YTP’nin koalisyondan çekilmeyeceğini hakkında yorumu ise şöyledir;¹⁸³

Muhtıranın verilebileceğini lakin bunun sonuçlarına göre hareket edilmesi, bu muhtıra bir parti genel başkanının ve Başbakan Yardımcısının ciddiyeti ile kabili teklif görülmecek bir harekettir.

Seçim tarihi yaklaştıkça siyasi partiler seçim çalışmalarını giderek hızlandırarak adaylarını 13 Ekim 1963 tarihinde açıklamışlardı.¹⁸⁴ Faruk Sükan seçim propagandalarının yanlış yönde yapıldığını, seçim emniyetinin zedelendiğini dikkat çekerek hükümete uyarısında, “*Ferdin temel hak ve hürriyetlerine tecavüz sayılan bu propagandaları ve hareketleri önlemek ve zihinlerden silmek lazımdır.*” ifadesini kullandı.¹⁸⁵

¹⁸⁰ **Cumhuriyet**, 9 Temmuz 1963.

¹⁸¹ **Cumhuriyet**, 22 Temmuz 1963.

¹⁸² **Cumhuriyet**, 8 Ağustos 1963, s. 5.

¹⁸³ **Milliyet**, 14 Ağustos 1963.

¹⁸⁴ **Cumhuriyet**, 14 Ekim 1963.

¹⁸⁵ **Cumhuriyet**, 23 Ekim 1963, s. 7.

Seçimlere siyasal partilerden CHP, AP, YTP, CKMP ve MP katıldı. Siyasi partiler propagandalarını 27 Ekim 1963 tarihinde başlatacaklardı. Partiler illere göre seçim beyannamesi hazırlarken, programlarını halka anlatacaklardı.¹⁸⁶ Bu seçimler 1965 seçimlerinin bir provasını niteliğı taşımaktaydı.

4 Kasım 1963 tarihinde yurt gezisine başlayan Ragıp Gümüşpala, Yozgat'ta yaptığı konuşmada partisine gelen eleştirilerde tek başına iktidar gelemes söylemlerine cevap olarak değerlendirmesinde, “*Bu parti memleketi anarşie götüreceğ bir parti değildir.*” ifadesini kullandı.¹⁸⁷ AP, seçim boyunca kendisine gelen eleştirileri cevap verirken aynı zamanda CHP'yi de eleştiriyordu. AP, seçim propagandasını “27 Mayıs' a saygı duyduklarını” söylerken, halka hükümeti şikâyet etti.

İsmet İnönü, AP'nin seçimleri kazanması durumunda bir değerlendirme yapıp, sonuçlara göre erken seçim çağrılarının olacağını, seçimin kaybedilmesi halinde ise, CHP-YTP-CKMP koalisyonu da kalmayacaktı.¹⁸⁸ 1963 seçimleri farklı görüşlerin ortaya çıkmasına neden olacaktı.

17 Kasım 1963 tarihinde yapılan Mahalli Seçimler AP Belediye Seçimlerinde oyların %45' ini aldı. AP Belediye Meclisi Seçimlerinde %49,57 İl Genel Meclisinde %45,48 oy oranına ulaştı.¹⁸⁹ Seçim sonuçları şu durumu ortaya çıkardı: AP, DP'nin mirasçısı olduğunu ortaya koyarken, YTP bünyesinde bulunan oyları kendisinde toplandığı görüldü. YTP, CKMP seçim başarısızlığını CHP ile bağılı bulunduğ koalisyona bağladı. Türk halkı ise, yapılan eleştiri ve söylemlere karşı kulak asmadı ve oyunu AP'ye verdi.

1963 seçimleri oyların çoğunluğu CHP-AP'de toplandı. Seçim neticeleri sonucunda CHP, içerisinde muhalefette kalma tartışmalarını başlatırken, CHP'nin 1965 seçimlerinde hükümeti başka partilerin kurması gerektiğini söyledi,¹⁹⁰ ABD Başkanı Kennedy'in ölümü üzerine ABD'ye giden İsmet İnönü, törende bulunduğ sırada Ankara'da koalisyonun da bulunan kişilerin hükümetten çekildiğini öğrendi.

¹⁸⁶ **Cumhuriyet**, 28 Ekim 1963, s. 7.

¹⁸⁷ **Cumhuriyet**, 4 Kasım 1963.

¹⁸⁸ **Kim**, 15 Kasım 1965, Yıl: 6, Cilt:17, Sayı: 278.

¹⁸⁹ 1963 Mahalli Seçimler için bkz. <https://www.ysk.gov.tr/tr/17-kasim-1963-mahalli-i%CC%87dareler-genel-secimleri/80092> (7.04.2023); Seçim değerlendirmesi için, **Kim**, Yıl: 6, Cilt: 17, Sayı: 279, s. 10.

¹⁹⁰ Özcan Ergüden, “C.H.P. niçin muhalefette olmalı?” **Kim**, Yıl: 6, Cilt: 17, Sayı: 279, s. 9.

Yerel seçimlerden sonra CKMP ve YTP parti içerisinde karışıklar meydana geldi. Ekrem Alican 27 Kasım tarihinde koalisyondan çekilirken, “*Bende masamı topladım*” diyerek hükümetten ayrıldığını, Ragıp Gümüşpala YTP ve CKMP’nin durumlarından faydalanarak erken seçim çağrısını söylerken, “*Koalisyon bozulursa genel seçime gitmek gerekir*” ifadelerine yer verdi.¹⁹¹

İsmet İnönü yurda döndüğünde 2 Aralık 1963 günü istifasını Cemal Gürsel’e verdi ve koalisyon sona erdi. İsmet İnönü, koalisyonun CHP dışında diğer partiler arasında kurulmasını söyledi.¹⁹² CHP kurulacak olan yeni koalisyon hükümetine olumsuz bakıyordu.

3.8. AP’NİN KOALİSYON KURMA DENEMELERİ

İsmet İnönü parti liderlerinin koalisyondan çekilmesiyle istifasını Cumhurbaşkanına sundu. Ragıp Gümüşpala Cemal Gürsel’den 10 Aralık 1963 günü görevi aldı. AP lideri Ragıp Gümüşpala, İsmet İnönü’nün istifasından sonra siyasal partiler ile koalisyon kurma çalışmalarına başladı. AP Temsilciler Meclisine göre, “*AP’nin tek başına iktidarı devralmamasını, erken seçimlerin ileri tarihe yapılması, AP-CHP ile bir koalisyon olmaması*” görüşü hâkim iken *Kim Dergisine* ise bu durumu üç maddelik durumda şu şekilde açıklamıştır;¹⁹³

1. *CHP ile koalisyona girilebilirdi. Ancak, Başbakanın, CHP’ de olması halinde bakanların çoğu AP’ den olmalı idi.*
2. *Tarafsız bir Başbakan yönetiminde bir koalisyon düşünülebilirdi.*
3. *CHP dışında bir koalisyonda ise liderliği AP yapmalı idi.*

3. Seçenek 1965 yılında Süleyman Demirel başta olmak üzere Faruk Sükan’ın girişimiyle Suat Hayri Ürgüplü Hükümeti kurulacaktı.

Ragıp Gümüşpala’nın temasları sürerken koalisyonun yeniden İsmet Paşa önderliğinde kurulması teklifi yapıldı.¹⁹⁴ AP seçimlerden güçlü çıktıktan sonra, YTP ve CKMP’liler hükümetin AP’nin kurmasını istedi. YTP ve CKMP’nin amacı AP’nin koalisyonu kuramayacağını halka göstermekti. İsmet İnönü koalisyona yanaşmazken,

¹⁹¹ *Cumhuriyet*, 20 Kasım 1963; *Kim*, 29 Kasım 1963, Yıl: 6, Cilt: 17, Sayı: 280, s. 6.

¹⁹² *Kim*, 5 Aralık 1963, Yıl: 6, Cilt: 17, Sayı: 281, s. 6.

¹⁹³ *Kim*, 5 Aralık 1963, Yıl: 6, Cilt: 17, Sayı: 281, s. 10.

¹⁹⁴ *Cumhuriyet*, 7 Aralık 1963.

MP lideri Osman Bölükbaşı Ragıp Gümüşpala ile görüşmesinde, “*Türkiye’nin İsmet Paşa’sız da bir koalisyon kurulabileceğini*” söylerken, AP-MP görüşmeleri ise sonuçsuz kaldı.¹⁹⁵ YTP ve CKMP’ de AP önderliğinde kurulacak olan koalisyon hükümetini desteklemedi.

AP, MİK’i Ragıp Gümüşpala’nın evinde toplantıya girdi. Ragıp Gümüşpala toplantıdan sonra durum değerlendirmesinde, “*7 ay sonra erken seçim*” şartını açıklarken, Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel’e verdiği muhtıra da ise, “*erken seçime hazır olduğunu*” söyledi ve CHP yönetimi Ragıp Gümüşpala’nın erken seçim çağrılarına karşılık, “*erken seçime gitmeyi kabul*” edeceklerini açıkladı.¹⁹⁶

Ragıp Gümüşpala’nın koalisyon kurma başarısızlığından sonra 4 Ekim 1963 tarihinde AP İkinci Başkanı Faruk Sükan, Genel İdare Kurulu’ndan Ertuğrul Akça, Reşat Özarda partinin başına geçmesi için Nihat Erim’ e teklif yaparken, Nihat Erim bu konu hakkında hatıratında yazdığına göre;¹⁹⁷

AP’ye geçmeyi ve orada beni lider yapacaklarını ısrarla söylediler. Böyle bir şey doğru olur mu?

Nihat Erim bu teklifi kabul etmedi. Süleyman Demirel’in partiden ayrılması sonucunda AP içerisinde partiyi yönetecek isim aranmaya başlandı. Süleyman Demirel AP’ye geri döndükten sonra AP lideri kendisi olacaktı.

Ragıp Gümüşpala hükümeti kurama çalışmaları sonuçsuz kaldı. Hükümet kurma görevi yeniden İsmet İnönü’ye verildi. İsmet İnönü’nün kuracağı kabine “Reform Hükümeti” olarak tanıtıldı. 25 Aralık 1963 günü İnönü son koalisyon hükümetini kurdu. Türkiye 1964 yılından itibaren Kıbrıs Sorunu ile ilgilenecek ve gündem konusu Kıbrıs olacaktı.

3.9.FARUK SÜKAN’IN KIBRIS MESELESİ HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ

DP döneminde Zürih ve Londra Antlaşmaları ile Kıbrıs’ta iki toplumun olduğu kabul edilirken, 1960 yılında Kıbrıs Cumhuriyet’i kuruldu. Bu antlaşmalarla birlikte Kıbrıs Sorunun ilk safhası sona erdi. Ada’da yaşanan problemleri Türkiye, Yunanistan

¹⁹⁵ Toker, s. 138-139.

¹⁹⁶ *Cumhuriyet*, 10 Aralık 1963.

¹⁹⁷ Nihat Erim, *Günlükler (1925-1979) 2. Cilt*, 2. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2021, s. 755.

ve İngiltere'nin garantisiyle çözülecekti. Kıbrıs Cumhuriyeti iki topluma eşit bir statü hakkı tanımıştı.

AP Grubu adına Faruk Sükan “*Kıbrıs Davası*” milli bir dava olduğunu söyledi. Faruk Sükan, dış politikada hükümetlerin birlikte hareket etmesi gerektiğini vurgularken, Kıbrıs'taki çatışmaların Milletlerarası bir konu haline geldiğini açıklamalarında şu şekilde söylemiştir;¹⁹⁸

Muvaffakı ve muhalifî ile birlikte 'bütün Türk milletinin arzu ve temayülüne tercüman olarak söyleyebiliriz ki, Kıbrıs dâvası Türkün müşterek davasıdır. Bu meselede Türkün haklarını çiğnetmeyecek olan her Hükümet bizden ancak samimî yardım ve müzaharet görecektir.

Faruk Sükan konuşmasıyla AP Grubunun görüşünü söyledi.

Kıbrıs'taki olayların giderek artmasıyla Türkiye'nin Garanti Antlaşmasının 4. Maddesine göre Kıbrıs'a müdahale hakkı vardı.¹⁹⁹ Cemal Gürsel Kıbrıs'a müdahale hakkındaki görüşü müdahaleden yana idi.²⁰⁰

İngiltere, Yunanistan ve Türkiye'yi Londra'da yapılacak olan konferansa davet ederken davet iki ülke tarafından kabul edildi.²⁰¹

Faruk Sükan Londra konferansa dair sorularında, hükümetin “Londra'da hangi politikayı takip edeceğini”, “taksim teziyle ilgili görüşlerin mi” savunulacağını sorarken, Cemal Erkin bu sorular hakkındaki cevabında, “Türk Hükümetinin bütün hazırlıkları yaptıklarını” söyledi.²⁰²

Londra Konferansı 13 Ocak 1964 günü başladı. Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Cemal Erkin, Kıbrıslı Türk cemaat lideri Rauf Denктаş, Yunanistan Dışişleri Bakanı Palamas, Kıbrıslı Rum kesimini Klerides, İngiliz Milletler camiası Bakanı

¹⁹⁸ MMTD, D: 1, C: 23, T: 3, B: 18, 24. 12. 1963, ss. 512-514.

¹⁹⁹ İsmet Giritli, Kıbrıs Anayasası ve Garanti Antlaşması”, **Cumhuriyet**, 27 Aralık 1963, s. 2; Arcayürek, Kıbrıs' a kamuoyunun genel kanaatinin adaya asker gönderilmesinde yana olduğunu belirtir. Johnson Mektubu Türkiye'nin asker çıkarmasına etki edeceği gibi dış politikada değişim yaşanacaktır. Arcayürek, ss. 276-277.

²⁰⁰ **Cumhuriyet**, 28 Aralık 1963.

²⁰¹ Bülent Şener, “1963-1964 Kıbrıs Krizi: Türk Dış Politikası Tarihinde Askeri, Siyasal ve Hukuksal Boyutlarıyla Bir Zorlayıcı Diplomasi Uygulaması”, **Türk Dünyası Araştırmaları**, Sayı: 205, 2013, s. 118; Melek Fırat, “ABD ve NATO'yla İlişkiler, **Türk Dış Politikası**, Cilt 1, (Editör. Baskın oran), 23. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2019, ss. 723-724.

²⁰² MMTD, D: 1, C: 24, T: 3, B: 26, 6. 1. 1964, ss. 212-213.

Sandy konferansa katıldı.²⁰³ Londra Konferansı'nda yapılan görüşmeler sonucunda hiçbir sonuç çıkmadı.

İngiltere Kıbrıs'ta güvenliği sağlayamadı. İngiltere, BM Güvenlik Konseyine başvurarak Kıbrıs'a BM Barış Gücünün kurulmasını istedi. BM Güvenlik konseyinin 4 Mart 1964 tarihinde adanın güvenliğini sağlamak için 5'li yönetim görüşmesi onayladı.

Mecliste AP Grubu adına konuşan Faruk Sükan, 4 Mart'taki olaya ilişkin BM'nin aldığı 8 maddelik tasarımı eleştirirken, Kıbrıs'taki meseleyi maddelerin halletmediğini, müdahale hakkının ortadan kalktığını, yabancı basındaki Türkiye hakkındaki yazıları gösterirken, BM Kuvvetleri'nin Makarios'a yardım ettiğini söyledi.²⁰⁴

Kıbrıs konusunda meseleler devam ederken, Faruk Sükan ve Sadettin Bilgiç iç politikada hükümeti değiştirmek için siyasi parti liderleri ile görüşmeler yapıyorlardı. Faruk Sükan Kıbrıs konusundaki görüşlerini ve hükümet hakkındaki görüşlerini Ekrem Alican'a şu şekilde söylemiştir;

Hareketlerinde kendilerini desteklememizi, hükümet kurmalarına yardımcı olmamızı istemişler. Genel Kurul "Bizim müstakil politikamız vardır. Vicdanımız emrinde hareket ediyoruz. Hükümet buhranı olursa hadiselerin gelişmesine göre hareketimizi tanzim ederiz.

Faruk Sükan'ın girişimleri sonuçsuz kalırken, Sadettin Bilgiç Ekrem Alican'ı tekrar arayarak görüşmek istediklerini iletirken, Ekrem Alican-Faruk Sükan-Sadettin Bilgiç seçim kanunu ve DP dönemini konuştular.²⁰⁵

İsmet İnönü'nün *Time Dergisine* verdiği demeçte, "Türkiye'nin yeni dünya düzeninde yerini alacağını" belirtirken bu demeci dünya genelinde tartışıldı.²⁰⁶ İsmet İnönü, Türkiye'nin Türk Dış Politikasında değişikliğe gideceğinin mesajlarını vurguladı.²⁰⁷

²⁰³ **Kim**, 17 Ocak 1964, Yıl: 6, Cilt: 6, Sayı: 287, ss. 13-14; Toker, s. 107; Dışişleri Bakanı Londra'dan döndükten sonra parti liderleriyle bir toplantı yaptı. AP'den Ragıp Gümüşpala, CKMP'den Hasan Dinçer, MP'den Osman Bölükbaşı Hüseyin Ataman YTP'den Genel Sekreter Yardımcısı Avni Akışit. **Cumhuriyet**, 1 Şubat 1964.

²⁰⁴ Nihat Erim'de Faruk Sükan'ın eleştirilerine CHP Grubu adına cevap verdi. Faruk Sükan ile maddeler üzerine tartışmalar yaptılar. **MMTD**, D: 1, C: 28, T: 3, B: 68, 11. 3. 1964, ss. 538-539.

²⁰⁵ Alican, s. 283.

²⁰⁶ **Cumhuriyet**, 17 Nisan 1964.

²⁰⁷ "Fakat Türkiye'ye yeni bir dış politika ararken her bağımsız ve akıllı devletin dış politikasında bulunması gereken bazı temel ve hiç şüphe yok ki, genel prensipler aranabilir." Özcan Ergüder, "İnönü"

Kıbrıs'ta olayların giderek artması sonucunda muhalefet 5-6 Mayıs 1964'te meclisin Kıbrıs hakkında bilgi verilmesi istendi. Kıbrıs konusunda AP adına konuşan Faruk Sükan uzun bir eleştiri yaptı. Faruk Sükan, "Kıbrıs meselesinin milli dava" olduğunu belirtirken, Kıbrıs'ta yaşanan üzücü olaylara, hükümetin Kıbrıs meselesindeki dış politikasına eleştirerek Kıbrıs'ı meselesinin uluslararası sorun haline getirildiğini söyledi.²⁰⁸

İsmet İnönü 6 Mayıs 1964 tarihinde Kıbrıs konusundaki konuşma yapan Faruk Sükan ve diğer kişilerin eleştirisine karşı konuşmasında sakin, ılımlı bir dil kullandı. İsmet İnönü Kıbrıs'ta hükümetin aktif bir dış politika yürüttüğünü söylerken, Kıbrıs'ta Türklerin zor durumda bulunduğu zaman Garanti Antlaşması'yla müdahale edeceklerini belirtti.²⁰⁹

İsmet İnönü'nün Kıbrıs konusunda ABD Başkanı Johnson ile görüşmek için ABD'ye gidecekti. İnönü Hükümeti Kıbrıs olayları neticesinde meclisi gizli toplantıya davet ederek hükümetine güven oyu verilmesini talep etti. İnönü Hükümeti az bir oyla güvenoyu aldı.

İsmet İnönü ABD'ye kendilerine partilerden temsilci verilmesini istedi. AP, İsmet İnönü'ye ABD gezisi sırasında eşlik edecek kişinin Faruk Sükan olarak belirlerken, İnönü'nün yanında Nihat Erim yer alacaktı. ABD gezisinin önemine değinen İnönü Sadettin Bilgiç ile yaptığı görüşmede, "*AP'li vekillerinde katılması gerektiğini ve yanında katılacak olan kişinin de seçilmesi*" gerektiğini söyledi.²¹⁰

AP Genel Başkanvekili ve Grup İdare Heyeti Faruk Sükan'ı İsmet İnönü'nün gideceği ABD gezisinde görevlendirirken, daha sonra AP Grubunun karar değişikliğiyle Genel Başkan Yardımcısı Seyfi Kurtbek görevlendirildi ama İsmet İnönü Seyfi Kurtbek'i kabul etmedi.²¹¹

Faruk Sükan'ın AP Heyeti tarafından görevden alınmasından sonra kendisinin ABD tarafından resmi davetli olarak çağırıldığını söyledi ve ABD'ye gitti.²¹² İsmet İnönü ABD'ye 21 Haziran 1964 tarihinde hareket etti.

nün Demeci", **Kim**, 21 Nisan 1964, Yıl: 6, Cilt: 19, Sayı: 301, s. 7; Haluk Tansuğ, "Dış Politikada Muhasebe Zoru", **Kim**, 21 Nisan 1964, Yıl: 6, Cilt: 19, Sayı: 301, ss. 8-9.

²⁰⁸ **MMTD**, D: 1, C: 80, T: 8, B: 97, 5. 5. 1964, ss. 229-234.

²⁰⁹ **MMTD**, D: 1, C: 80, T: 8, B: 98, 6. 5. 1964, ss. 298-302.

²¹⁰ **Cumhuriyet**, 16 Haziran 1964, s. 7.

²¹¹ **Cumhuriyet**, 16 Haziran 1964, s. 7.

²¹² **Cumhuriyet**, 21 Haziran 1964.

Türkiye’de dış politikada Kıbrıs Sorunu devam ediyordu. ABD Dışışleri Bakanlığı tarafından ABD’ ye davet edilmiş olan AP Genel Başkan Yardımcısı Faruk Sükan Kıbrıs Olayları ile ilgili ABD’de yayın yapan *The Lincoln Star* adlı gazeteye Kıbrıs konusuna hakkında değerlendirmeler yaptı. Faruk Sükan Kıbrıs ile ilgili verdiği demecin yanlış anlaşıldığını belirtti ve *Cumhuriyet Gazetesi* Faruk Sükan’ın görüşlerini şu şekilde aktarmıştır;²¹³

Amerika, Kıbrıs konusunda daha enerjik davranmalıdır. Bir Türk siyasi şahsiyeti Birleşik Devletleri Kıbrıs meselesinde barışçı bir hal çaresine ulaşmakta daha çok gayret göstermeye çağırdığını ve hür dünyanın lideri olarak Birleşik Devletler buhranın halinde aktif bir öncülük yapmalıdır. Birleşik Amerika hem Birleşik Milletlerde hem de NATO’ da nüfuzunu kullanmalıdır. Komünist sızmalarının bütün Ortadoğu memleketlerine yayılacağından haklı olarak memleketim endişe etmektedir:

Kıbrıs, Akdeniz’in bir Küba’sı olabilir. Kıbrıs buhranı kontrolden çıkmaktadır. Birleşmiş Milletler ve NATO, bu mesele ile daha çok ilgilenmediği ve mevcut anlaşmaların ruhuna riayet edilmediği takdirde dünyanın başına bela olabilir. Türk Hükümetinin elinde, Kıbrıs Rumlarının Güvenlik Konseyindeki adlaşmaya rağmen adaya silah deposu haline getirdiğine dair sağlam deliller vardır.

Faruk Sükan Türkiye’de Kıbrıs hakkındaki tepkilere değindi. Faruk Sükan yine İsmet İnönü’nün dış politikasını eleştirdiği konuşmasında şunları söylemiştir;²¹⁴

8-9 Ağustos hava müdahalesine ait üç aylık basın haberlerini radyo ve televizyon yayınlarını tek tek takip ettim. Politikacılarla konuştum. Bunlara hiçbir reaksiyon gösterilmediğini bilakis yerinde bulduklarını belirtmek isterim. Fakat bu müdahaleden sonra öne sürdüğümüz şartları devam ettirmemiz lazımdı. Bunun yapılmaması büyük bir hata olmuştur. İnönü, bu şartları sürüp direnmeliydi. Bu olmadı.

George Ball Türkiye’deki Kıbrıs olayları ile ilgili gösterilerini haklı bulduğunu söylerken, bayrak yırtılması olayla görüşlerini şu şekilde söylemiştir;²¹⁵

Bu tepkiyi haklı buluyorum. Bu, dostlarında aradıklarını bulamamanın bir sonucu olabilir fakat Türkiye gibi bayrağa çok önem veren bir yerde bayrak yırtılmamalıydı., tahrip ise sabotajcıların eseridir.

²¹³ *Cumhuriyet*, 11 Eylül 1964, s. 7.

²¹⁴ *Cumhuriyet*, 20 Eylül 1964, s. 7.

²¹⁵ *Cumhuriyet*, 20 Eylül 1964, s. 7.

Faruk Sükan, Rumların uluslararası alanda kendi lehlerine göre Kıbrıs konusunda propaganda yaptıklarını, Türkiye’yi kötülediklerini söylerken, Türkiye’nin ise bu propaganda karşısında bir şey yapmadığını konuşmasında eleştirerek;²¹⁶

Birleşmiş Milletlerden Türkiye ile telsiz irtibatı yoktur., bir talimat almak iki gün sürmektedir. Oysa Rumlar bunu 1 saat içinde temin ediyorlar. BM’de Türkiye’nin ajans ve gazete muhabirleri yoktur.

Faruk Sükan’ın Kıbrıs konusundaki propagandası haklı bir eleştiri idi. Türkiye Rum lobisinin yaptığı propagandada yetersiz kalarak dünyaya kendisini anlatamadı. Dünya Kıbrıs Meselesi olayını sadece Makarios’un yaptığı yalan propaganda ile bildi.

Kıbrıs konusunda AP’nin CHP’ye eleştirileri devam etti. AP Genel Başkan Yardımcısı Faruk Sükan AP’nin Kıbrıs konusundaki görüşlerini açıkladı. Faruk Sükan Kıbrıs konusunda hiçbir şeyin geç olmadığı söyledi ve yapılacak olan Kahire Konferansı görüşlerini şöyle açıklamıştır;²¹⁷

Konferans aylar önce biliniyordu, gözlemcilerimiz alınmadı: bu durum İnönü hükümetinin şahsiyetsizliğine programsızlığına ve beceriksizliğine bir örnektir. Türk Devletinin haysiyeti ve dış itibarı zedelenmiş, rencide edilmiştir. Hariciyemizin uğradığı nu mağlubiyet Makarios’un muvaffakiyeti olmuştur. Değiştirme Birliğimizin giderilmesi için hiçbir sebep görmüyoruz. Bu en tabii hakkımızdır. Bu olay dışta aleyhimize olmaktadır. Değiştirme Birliği her hâlükârda gönderilmelidir. Değiştirme Birliği ile Girne yoluna karıştırmamak lazımdır. Türk alayına Barış Gücü emri verilmesini, hangi şartlarda olursa olsun, asla tasvip etmiyoruz. Barış Gücüne vermekle Türk Alayını’ da Makarios’ un vermiş oluyoruz.

Faruk Sükan Türkiye’nin Makarios’u tanımadığını söyleyerek hükümetin bunu söylemesini isterken, kendisine sorulan bir soru üzerine, “Bütün bu anlattıklarınızın ışığı altında Kıbrıs davasına kaybedilmiş gözüyle bakabilir mi?” sorusuna verdiği cevapta, “Antlaşmalar mer’iyette bulunduğu ve tatbik edileceğine göre, kaybedilmiş gözüyle bakılamaz.” derken, AP Hükümetinin bulunduğu takdirde ne gibi çözüm sorusuna verdiği cevapta şunları söylemiştir;²¹⁸

Antlaşmaların yüzde yüz tatbik edilmesini” ve “Bu şahsiyetsizliğin sebebi nedir?” sorusuna ise, “Ekalliyet hükümeti olmasına dayanmaktadır. İstikrarlı ve

²¹⁶ Cumhuriyet, 20 Eylül 1964, s. 7.

²¹⁷ Cumhuriyet, 15 Ekim 1964, s. 1,7.

²¹⁸ Cumhuriyet, 15 Ekim 1964, s. 1,7.

kuvvetli bir hükümet işbaşında bulunmamasıdır. Seçim sonucu yeni bir parlamentonun teşkili ve meselelerinin halktan alınan güçle Türk ulusuna yaraşır şekilde halledilmesi faydalıdır.

Cüneyt Arcayürek *Time Dergisinde İsmet İnönü ve Kıbrıs politikasına ilişkin yorumunu şöyle aktarır;*²¹⁹

Bugünlerde hemen herkesin YAPTIĞI GİBİ Amerikan aleyhtarlığına oynamak suretiyle iç politikada kendisine sermaye teminine çalışmaktaydı. Birleşik Devletler, ihtilaflı Kıbrıs konusunda Türkiye'yi Yunanistan' karşı tam manasıyla tutmayı reddettiğinden beri İsmet İnönü, Rusya'yla flört etmek suretiyle Birleşik Devletlere karşı istiklalini ispat etmişti.

ABD, İsmet İnönü'nün dış politika da geliştirdiği Rusya ile ilişkilerden ABD rahatsız oldu. İsmet İnönü'nün Kıbrıs politikası sonucunda ve iç politikadaki gelişen olaylarla son İnönü Hükümeti düşürüldü. Metin Toker'de aynı düşünce ile anılarında şunları söylemiştir;²²⁰

Fakat kısa zamanda anlaşıldı ki Johnson'da İsmet Paşaya bir teşhis koymuştu. Bu teşhisin icabı, Amerika'nın Türkiye' de İsmet Paşa'nın yerini alacak bir başbakan aramaya başlaması oldu.

3.10. BÜYÜK ADALET PARTİSİ KONGRESİ VE FARUK SÜKAN'IN KONGREDEKİ FAALİYETLERİ

5 Haziran 1964 tarihinde Ragıp Gümüşpala'nın ani ölümüyle AP Genel Başkanlık Koltuğu boş kaldı. Sadettin Bilgiç seçilmeden önce Faruk Sükan, Sadettin Bilgiç, Mehmet Turgut, İdris Yamantürk kendi aralarında bir değerlendirme yaptılar. Ferruh Bozbeyli aracılığıyla Genel Başkan Vekilliğini genel kongreye kadar Süleyman Demirel' iletilmesini söylediler ve Ferruh Bozbeyli anılarında bu durum hakkında şunları söylemiştir;²²¹

Arkadaşlar önümüzde bir iktidarın görüldüğünü bu iktidarda hem başbakan hem parti işlerini birlikte yürütmenizin sizi çok zor duruma düşüreceğini düşünüyorlar. Çok yorulacaksınız. O yüzden parti işlerini Sadettin Bey yürütür.

²¹⁹ Arcayürek, s. 293.

²²⁰ **Kim**, 17 Ocak 1964, Yıl: 6, Cilt: 6, Sayı: 287, ss. 13-14.

²²¹ Bozbeyli, s. 194.

Sizde hükümet işlerini yürütürsünüz Böyle düşünüyor arkadaşlar. Ben de bu düşünceye katılıyorum.

Süleyman Demirel ise bu teklife karşılık verdiği cevapta, “*İttihat ve Terakki de böyle yaptı. Hükümet partinin elinde oyuncak oldu.*” Diyerek teklifi reddetti ve Ferruh Bozbeyli teklifin yanlış olduğunu kabul etti ve Süleyman Demirel teklifi reddettiğini Faruk Sükan’a söyledi.²²²

AP, tüzüğünün 37. Maddesine göre, “*Genel Başkanlığın intihal halinde Merkez Temsilciler Meclisi azam 15 gün içinde toplanan ilk büyük kongreye kadar vazife görmek üzere, bir (Genel Başkan vekili seçer) bu seçime kadar Genel Başkanlık İşlerini Teşkilat Başkanı yürütür.*” Maddesi gereğince Temsilciler Meclisi aldığı oy birliği kararıyla Sadettin Bilgiç’i 2. Büyük Kongreye kadar Genel Başkanlığa seçti.²²³

1963 Mahalli seçimleri ve 1964 Kısmi Senato seçimlerinden galip çıkan AP, 1965 seçimlerine doğru iktidar yürüyüşünü başlattı. Genel Başkanlığa vekalet eden Sadettin Bilgiç, AP’nin tek başına iktidar olacağını dile getirirken, İsmet İnönü Hükümeti’ni de eleştirdi.²²⁴

AP, Büyük Kongresi için farklı görüşler ortaya çıktı. Buna göre asker kökenli kişi partiyi yönetmeli ya da sivil tarafından yönetilmesi yönünde görüşler vardı.²²⁵ Parti için konuşulan isimler Ali Fuad Başgil, Tekin Arıburnu, Sadettin Bilgiç ve gençler tarafından desteklenen Süleyman Demirel’di.²²⁶

AP aday isimleri tartışılırken, Faruk Sükan ABD’de gezilerini sürdürmeye devam etti. Faruk Sükan memlekete döndüğünde ABD ile iktidar için pazarlık yapıldığı yazıları yazıldı. Faruk Sükan basın tarafından sorulan soru ise şu şekildedir;

Amerika’nın Türkiye’deki menfaatlerini AP’nin koruyabildiği gerekçesinden hareketle AP iktidara geldiği takdirde müdahale ile karşılaşırsa bir zamanlar Lübnan’ a yapıldığı gibi, ikili antlaşmaya dayanarak AP lehine yardım yapar mı yolunda temaslar olduğu söyleniyor, ne dersiniz bu söylenti neden çıkmıştır?

Faruk Sükan sorulan bu soru üzerinde AP’nin demokratik yollarla iktidara geleceğini şöyle cevaplamıştır;

²²² Bozbeyli, s. 195.

²²³ Turgut, s. 209, **Cumhuriyet**, 7 Haziran 1964, s. 7.

²²⁴ **Cumhuriyet**, 22 Temmuz 1964.

²²⁵ **Cumhuriyet**, 13 Haziran 1964, s. 7.

²²⁶ Başgil Türkiye’ye dönüp adaylığını açıklayacağına dair söylentiler vardı. **Kim**, 3 Eylül 1964, Yıl: 7, Cilt: 21, Sayı: 320, s. 14; Başgil, Bilgiç aday seçilirse aday olmayacağını açıklayacaktı. Arslan, s. 66.

Kesin olarak belirteyim ki, böyle bir konuşma olmamıştır. Benim gerek Dean Rusk gerekse George Ball yaptığım görüşmelerde, Büyükelçimiz Menemencioğlu da bulunmuştur ve bu konuşmalar hariciyemize intikal etmiştir. A.P demokratik yol ve meşru nizam dışında bir şekil asla kabul etmez.

dedi.²²⁷ Faruk Sükan “ABD’nin Türkiye’ ye yeni bir Başbakan aradığı” sorusuna verdiği cevap ise şöyledir;²²⁸

Görüştiğim Amerikalı resmi şahıslar, Hükümet başkanı aradıkları yolundaki haberi kesin ifadeyle reddettiler. Böyle bir teşebbüsün olmadığını gerek Dean Rusk gerekse George Ball bana kesin olarak ifade ettiler. Şahsen bende böyle bir çabanın olduğunu sanmıyorum.

İsmet İnönü’ nün Moskova ile ilişkileri geliştirmesi neticesinde ABD bu ilişkilerden rahatsız oldu. Bu durum iç politikaya yansırken yansıyacak 1965 yılında İnönü Hükümeti düşürülecekti.

3.11. AP KONGRESİ VE BAŞKANLIK SEÇİMİ

AP İl Kongre seçimleri devam ederken AP’li yöneticiler kongreye iştirak ederek kendi görüşlerini delegelere aktarıyordu. Kongrelerdeki hedef, AP’nin tek başına iktidar olması idi. Faruk Sükan Sakarya İl Kongresi’nde yaptığı konuşmada, Türkiye’de erken seçimin yapılmasını, idare sorunlarına, memurların huzursuzluğuna değinirken AP’nin mutlaka tek başına iktidara geleceğini söyledi.²²⁹

Faruk Sükan, Antakya İl Kongresi’nde yaptığı konuşmada Kahire Konferansına değindi. Hükümet ile ilgili eleştirilerini devam ettirerek “*hükümetin aciz olduğunu*”, söyleyerek AP’nin tek başına iktidarını şöyle vurguladı: “*Tek çıkar yol milli iradeye dayanan kuvvetli ve istikrarlı bir hükümet kurmaktır. AP, Genel Seçimleri bunun için bir kurtuluş yolu bilmektedir.*”²³⁰

Faruk Sükan, Maraş İl Kongresi’nde, Milli Bakiye Sistemi’nin sorunlarını ve erken seçimin mutlaka yapılmasını söyledi. Maraş İl Kongresi’nde kongreye sunulan

²²⁷ *Cumhuriyet*, 20 Eylül 1964, s. 1-7.

²²⁸ *Cumhuriyet*, 20 Eylül 1964, s. 1-7.

²²⁹ *Cumhuriyet*, 28 Eylül 1964, s. 7.

²³⁰ *Cumhuriyet*, 19 Ekim 1965, s. 7.

“Milli Birlik Andı” kabul edilirken, Faruk Sükan konuşmasını devamında şunları söylemiştir;²³¹

Biz her türlü ihtiraslar ve hissi endişelerden uzak olarak millete hizmet etmenin yolunu arıyoruz. Türkiye’yi kuvvetli ve istikrarlı hükümetlerin kurtaracağı inancındayız. İşte bunun içindir ki genel seçimlerin yapılmasını istiyoruz. Kıbrıs konusundaki beceriksizlerin yanı sıra Kahire de toplanması tarafsız devletler konferansında maruz kalınan muamele ile hariciyemizin düştüğü perişan hal, Atina Büyükelçiliğindeki ve diğer dış memleketler büyük elçiliklerindeki skandallar Türk umumi efkârını rencide etmiştir. Dışişleri Bakanı hala hükümettedir.

İktidar hazırlıkları içinde bulunan AP bütün güçlükleri yenecektir. Biz milletin teveccüh ve itimadına dayanmak ve onunla omuz omuza vermek suretiyle bu güçlükleri yenmek kudret ve cesaretini nefislerimizde kudret ve cesaretini buluyoruz. AP’nin genç, dinamik, vatanperver ve idealist kadrosu milletin yüzünü güldürecektir.

AP’nin Büyük Kongre tarihi 27 Kasım 1964 Cuma günü yapılması kararlaştırıldı.

Kurtul Alruğ, Süleyman Demirel’in tanınması hakkında, “Hürriyet Gazetesi’nin yayınladığı fotoğraf Demirel’ in tanınmasına yol açmıştır” ifadelerini kullandı.²³² Süleyman Demirel ülkede “Barajlar Kralı” olarak tanınıyordu. Süleyman Demirel’in aday olması için Faruk Sükan, Mehmet Turgut baskı kurarken Süleyman Demirel “daha vakit var” diyerek adaylık teklifini geri çevirdi.²³³

Samsun İl Kongresi’ndeki delegeler Süleyman Demirel’in adaylığı halinde kongreye gelmesi gerektiğini söylerken Genel Başkanlığı adaylığının burada açıklanmasını istediler. Sadettin Bilgiç anılarında bu konu hakkında Faruk Sükan’ın Süleyman Demirel’i ziyaret ettiğini belirterek şunları söylemiştir;²³⁴

Bu isteği Sükan’ a ilettim ve Demirel’ le görüşmesini rica ettim. Sükan, Demirel’i ziyaret ederek benim bu isteğimi uzun uzun konuşmuşlar. Fakat Demirel Samsun’ a gitmemekle directmiş.

²³¹ Cumhuriyet, 26 Ekim 1964, s. 1, 7.

²³² Kurtul Altuğ, **Genelkurmay’ın Işıkları Söndü**, İsim Yayınları, Ankara, 2010, s. 21.

²³³ Cüneyt Arcayürek Hürriyet gazetesinde röportajlar yaparak tanıttı. Arcayürek, s.333; Turgut, s. 219.

²³⁴ Mektuba göre Bilgiç’ i isteyen 14 kişi iken, Demirel’ i isteyen 10 kişi idi. İki kişide mektuba cevap vermedi. Süleyman Demirel mektupların kararlarına uymadı. Bilgiç, s. 126-127.

Süleyman Demirel Samsun İl Kongresi'ne gelmedi. Faruk Sükan, Mehmet Turgut, Ferruh Bozbeyli kendi aralarındaki konuşmalarda Süleyman Demirel ve Sadettin Bilgiç'in anlaşması gerektiğini kanısında idi.²³⁵ Süleyman Demirel ve Sadettin Bilgiç aralarında anlaşamayarak kongrede birbirlerine rakip oldular. Faruk Sükan ve diğer arkadaşlarının çabaları sonuçsuz kaldı. Faruk Sükan kongrede Süleyman Demirel'i destekledi. Süleyman Demirel 7 Kasım 1964 tarihinde AP Genel Başkanlığı için adaylığını açıkladı.

Sadettin Bilgiç'i ve Süleyman Demirel'i destekleyen gruplar kendi aralarında bölündü. AP Kongresi öncesi bölünmeler milliyetçi-muhafazakâr, ılımlılar, orta yolcular şeklinde ayrıldı.²³⁶ Teşkilatların çoğunluğu Süleyman Demirel'i destekledi ve Sadettin Bilgiç'in yaptığı konuşmalar kendisine başkanlığı kaybettirecekti.²³⁷

AP Kongresinde tartışılan adaylar Sadettin Bilgiç, Süleyman Demirel, Tekin Arıburnu ve adaylık için nabız yoklayan Ali Fuat Başgil idi. Metin Toker'e göre, Süleyman Demirel'in adaylığı, Çankaya ve Türk Silahlı Kuvvetleri'nin isteğiydi.²³⁸

1964 yılında Cevdet Sunay ve Kuvvet komutanları durum değerlendirmesi için İzmit'te toplantı yaptılar. Cevdet Sunay, parlamentoda siyasetçilerin yaptıkları konuşmalar üzerine siyasi parti liderlerine ikaz mektubu yolladı.²³⁹

AP, Ordu tarafından gelen ikaz mektubu üç aşamada değerlendirirken²⁴⁰, İsmet İnönü gelen ikaz mektubundan sonra isterlerse çekileceğini ifade ederken, AP Genel Başkan Yardımcısı Faruk Sükan ikaz mektubu üzerine konuşmasında şunları söylemiştir;²⁴¹

Hiçbir AP milletvekilinin gerek ordu aleyhinde gerekse halkı tahrik edecek mahiyette konuşma yaptığını sanmıyorum. Büyük halk kitlelerine dayanan bir partinin, halkı ve hiç kimseyi tahrike ihtiyacı yoktur. Bununla beraber sadece

²³⁵ Bozbeyli, s. 196.

²³⁶ İsmail Cem, "Başkanlık Yarışı Kızıştı", **Cumhuriyet**, 9 Kasım 1964, s. 5.

²³⁷ **Durum**, 18 Kasım 1964, Yıl: 1, Sayı: 6, s. 16.

²³⁸ Toker, s. 141; Sadettin Bilgiç, Cemal Gürsel'i ziyaret ederek bu konu açılmıştır. Bilgiç, s. 131.

²³⁹ Uyarı mektubunun gelmesini Metin Toker, Süleyman Demirel'in Ordu tarafından istendiği şeklinde yorumladı. Toker, s. 142; ikaz mektubu için bkz. **Cumhuriyet**, 17 Kasım 1964.

²⁴⁰ AP bu değerlendirmeyi şu şekildedir. "Bunun bir CHP oyunu olduğunu ve CHP'nin siyasal partileri düzenleyerek 1965 seçimlerine tek başına iktidar olması yönünde" değerlendirdi. Diğer başka bir değerlendirme ise, "CHP'nin Ordu'yu kendi politikalarına alet ettiğini ve Ordunun 1965 yılında yapılacak olan seçimde iktidarı AP'ye bırakmayacağı izlenimlerini" artırdı. Diğer yorum ise, "Bu olayın Başbakan'ı aştığı ve ciddi bir durum olduğunu" düşünenler var idi. **Cumhuriyet**, 18 Kasım 1964, s. 1, 7; Siyasi partiler Çankaya'da Gürsel önderliğinde toplandılar ve Huzur Tebliği yayınlanarak bir çözüm getirilmeye çalışıldı. **Cumhuriyet**, 23 Kasım 1964.

²⁴¹ **Cumhuriyet**, 19 Kasım 1964, s. 7.

Halk Partisinin organlarında ortaya atılan iddiaların tahkiki için, gerekli incelemenin yapılması kararlaştırılmıştır. Öte yandan adından bahsedilen milletvekilleri iddiaları tekzip edilmiştir.

Ordu siyaseti yeniden denetlerken, Faruk Sükan kongrelerde AP'nin seçimlerde mutlaka tek başına iktidara geleceğini vurguladı. *Cumhuriyet Gazetesi*, *The Times* haberindeki yorumunu aktarırken, “*iktidarın AP için ufukta*” olduğunu ve “AP'nin DP'nin varisçisi” olarak belirtti.²⁴²

AP Genel Başkanlık yarışı Süleyman Demirel ve Sadettin Bilgiç arasında geçecekti. AP Genel Başkan Yardımcısı Faruk Sükan ve genel İdare Kurulu üyesi Cevat Önder adaylık yorumları değerlendirmelerinde, “*Bir şahıs hegemonyasının AP içinde kurulamayacağını AP göstermektedir. Her şey demokratik düzen içinde apaçık geçecektir.*” Faruk Sükan kongrede ağırlığını Süleyman Demirel'den yana koydu.²⁴³

AP Kongresi Sadettin Bilgiç ve daha sonra Süleyman Demirel'in konuşmalarıyla devam etti.²⁴⁴ AP Kongresi'nde ortaya çıkan genel raporu Faruk Sükan şu konuları açıklamıştır;²⁴⁵

1. *Mevcut hürriyetleri yok etmek suretiyle sefalette ve yoksullukta eşitlik sağlamak isteyen telakkileri memleketimize komünizmi getirmek isteyen ters görüşleri reddediyoruz.*
2. *Bloke üste milli bakiye, barajın kaldırılması, gibi seçim sonuçlarına etkili olabilecek davranışlar milli iradenin tezahürüne tahrip edici hareketlerdir. AP hür seçim müessesesine gölge düşürmemek için gerekli parlamenter mücadeleyi yapacaktır.*
3. *Tekrarlanan seçimlerde AP başarılı olmamıştır. Sebep CHP iktidarının bir kısmı halk ve idare amirlerini baskı altında tutmasıdır.*
4. *Basın hürriyeti ve düşünce söz hürriyeti tahrip edilmektedir. Tedbirler Kanunu tek taraflı işlemektedir. Devlet radyosundan ancak seçim zamanları sesimizi duyurabilmekteyiz. Radyo, şahısların aleti olarak kullanılmakta ve tarafsız yayın yapmamaktadır.*

AP Genel Başkanı olarak delegeler Süleyman Demirel'i başkanlığa seçti. Süleyman Demirel 1072 oy, Sadettin Bilgiç 552 oy, Tekin Arıburnu 39, Ali Fuat

²⁴² *Cumhuriyet*, 24 Kasım 1964.

²⁴³ *Cumhuriyet*, 26 Kasım 1964.

²⁴⁴ Demirel' in konuşması için bkz. Turgut, ss. 229-232.

²⁴⁵ Bu raporun tenkitleri için bkz. *Cumhuriyet*, 28 Kasım 1964, s. 1, 7.

Başgil 4 oy, 12 oyda boş çıktı. Süleyman Demirel'in listesinde Faruk Sükan üçüncü sırada yer alırken²⁴⁶ liste seçimi ağırlıklı olarak dengelendi.²⁴⁷ Faruk Sükan yeni Genel İdare Kurulunda dördüncü sırada 1286 oy alarak yeniden İdare Kuruluna seçildi.

Demirel kendisini seçen delegelere kongre boyunca kırınlıkları unutarak birleşme mesajı verdi ve konuşmasının sonunda teşekkür etti.²⁴⁸

3.12. AP'NİN İKTİDARA GELMESİ

AP Genel Başkanı'nı seçtikten sonra koalisyon hükümetini kurarak iktidara gelmeyi hedefliyordu. 8 Aralık 1964 liderlerin Çankaya'da toplanması kararlaştırıldı. CHP'yi İsmet İnönü ve Kemal Satır, AP'yi Demirel, İhsan Sabri Çağlayangil, Ali Naili Erdem, YTP'yi Ekrem Alican, MP'yi Bölükbaşı ve Ahmet Oğuz temsil ediyordu.

Çankaya'da yapılan görüşmelerde CHP-AP Koalisyonu konuşuldu ama sonuç alınamadı. Süleyman Demirel konuşma sırası kendisine geldikten sonra başlıca eleştirilerini şu şekilde yapmıştır;²⁴⁹

- 27 Mayıs Devrimi,
- Siyasi Parti tasarısı kanunu
- Hükümetin davranışları
- Yeni koalisyonu gidilmesi
- Dokunulmazlıkların kaldırılması

²⁴⁶ Kongrede AP de yer alanlar genelde Başkan Yardımcıları iken, iki adayın listelere aldıkları isimler bazıları aynı olsa da genel anlamda farklılıklar vardı. Süleyman Demirel' in 1964 yılındaki kongrede listesi şu şekildedir;

“Sadettin Bilgiç, Mehmet Turgut, Faruk Sükan, Cahit Okurer, İbrahim Tekin, Talat Asal, Osman Turan, Aydın Yalçın, Ahmet Dalli, Ekrem Dikmen, Haldun Menteşeoğlu, Macit Zeren, A. İhsan Kırmızı, Cihat Bilgehan, Cevat Önder, Remzi Şenel, Ahmet Topaloğlu, İsmet Sezgin, Celal Kılıç, İhsan Gürsan, Sadık Perinçek, İ. Hakkı Tekinel, Muhittin Gürer, Orhan Süersan listesine karşılık, Bilgiç'in listesi ise, Sadettin Bilgiç, Süleyman Demirel, Tekin Arıburnu, Faruk Sükan, Cevat Önder, Osman Turan, Seyfi Kurtbek, Mehmet Turgut, Vedat Ali Özkan, Orhan Süersan, Osman Şahinoğlu, Ertuğrul Akça, Talat Asal, Gökhan Evliyaoğlu, Enver Kaplan, Ali Bozdoğanoglu, Melahat Gedik, Kadri Eroğan, Şükrü Akkan, Hasan Aksoy, A. Hikmet Güner, Etem Kılıçoğlu, Mehmet Yardımcı, Nurettin Bulak.” **Cumhuriyet**, 30 Kasım 1964.

²⁴⁷ Yapılan Genel İdare liste seçimleri neredeyse Sadettin Bilgiç'in listesi ağırlığında idi. Seçilen isimler ise, “Talat Asal, Saadettin Bilgiç, Osman Turan, Faruk Sükan, Mehmet Turgut, Orhan Süersan, Cevat Önder, Tekin Arıburnu, Ertuğrul Akça, İsmail Hakkı Tekinel, Ahmet Dalli, Sadık Perinçek, Ahmet Topaloğlu, Ahmet İhsan Kırmızı, Seyfi Kurtbek, İhsan Gürsan, Vedat Ali Özkan, Ali Bozdoğanoglu, Cihat Bilgehan, Melahat Gedik, Kadri Eroğan, İsmet Sezgin, Haldun Menteşeoğlu” **Cumhuriyet**, 1 Aralık 1964.

²⁴⁸ Teşekkür konuşması için bkz. **Durum**, 2 Aralık 1964, Yıl: 1, Sayı: 8, s. 17.

²⁴⁹ Alican, s. 317; **Cumhuriyet**, 9 Aralık 1964, s. 7.

Süleyman Demirel Çankaya’da İsmet İnönü’yü eleştirdi. İsmet İnönü, Süleyman Demirel’e cevabında, “*Hükümet sorununun konuşulacağı yer, Çankaya değildir. Meclis’tir. Sorunu Meclis’e getirirlerse, konuşuruz, kendilerine zorluk çıkarmam*” dedi.²⁵⁰ İsmet İnönü Süleyman Demirel’e iktidar yolunu Çankaya’da açtı.

Yapılan seçimlerde Genel Başkan Yardımcılıklarına Osman Turan, Faruk Sükan, Cihat Bilgehan getirilirken, Faruk Sükan, Seçim İşleri Başkan yardımcılığına seçildi ve toplantıdan sonra bir bildiri yayımladı.²⁵¹

Süleyman Demirel mevcut hükümeti iktidardan düşürmek için siyasal partiler ile temaslar kurmaya başladı. Faruk Sükan mevcut hükümetin dış politikasını eleştirmeye devam etti. Seçim kanun tasarıları meclisten geçti.²⁵² CHP ve AP seçim havasına girdi.

AP’ yaklaşan bütçe görüşmelerine kırmızı oy verme kararı alırken, neden red verdiklerini üç maddede şöyle açıklamışlardır;²⁵³

1. *Seçim kanununun tadil eden tasarı senatoda görüşülürken bu tasarının çıkmaması için gerekli bütün tedbirlerin alınması için grup yönetim kurulları görevlendirilmiştir.*
2. *Toprak reformu kanun tasarısını incelemek için bir komisyon teşkili kararlaştırılmıştır.*
3. *Hükümeti düşürmek üzere bütçeye kırmızı oy vermek için temenni karar alınmıştır. Bu karar grup toplantısına götürülecektir.*

Süleyman Demirel, partiler ile yaptığı görüşmeler sonucunda MP lideri Bölükbaşı hükümete kırmızı oy verilmesinde AP’yi destekleyecekleri açıklarken, Süleyman Demirel YTP ve CKMP’den hükümete kırmızı oy vermelerini istedi.²⁵⁴ Süleyman Demirel’in çağrısı sonucunda AP, YTP, MP hükümete kırmızı oy verme kararı aldı. Süleyman Demirel ilk siyasi alanda başarısını elde etti.

12 Şubat 1965 tarihinde bütçe görüşmeleri için oylamalar başladı. AP Genel Başkanı Süleyman Demirel Osman Bölükbaşı ile yeniden görüştü. Süleyman Demirel

²⁵⁰ Arcayürek, s. 342; Mehmet Ali Birand, Can Dündar, Bülent Çaplı, **12 Mart İhtilalin Pençesinde Demokrasi**, İmge Kitabevi, Ankara, 1994, ss. 114-115.

²⁵¹ **Cumhuriyet**, 21 Aralık 1964.

²⁵² CHP seçim tarihini 11 Ekim önerirken, AP, 9 Mayıs olarak önermişti. Kabul edilen ortak görüş ise 10 Ekim 1965 idi. Milli Bakiye Sistemi 10 Ekim 1965 tarihinde uygulanacaktı. **Durum**, 28 Ocak 1965, Yıl: 1, Sayı: 16, s. 16.

²⁵³ **Cumhuriyet**, 26 Ocak 1965.

²⁵⁴ Osman Bölükbaşı’nın mektubu için bkz. **Cumhuriyet**, 6 Şubat 1965, s. 1, 7.

YTP lideri Ekrem Alican ile temasında Faruk Sükan, Cihat Bilgehan ile ziyarete geldi. YTP lideri Ekrem Alican ise, yanında Turhan Kapanlı, Şekip İnal iştirak etti ve Ekrem Alican Süleyman Demirel'e cevabında, “Biz bir hükümet düşürme tertibi içine girmek niyetinde değiliz.” ilk teklifi reddetti.²⁵⁵

AP'nin teklifini reddettikten sonra CKMP ile temas kuruldu. Ekrem Alican dışında diğer partiler bütçe oylamasında ret oyu verme kararı aldı. Partilerin birleşmesinden sonra YTP'de bu karara uyarak hükümete ret oyu verdi. Bütçe oylaması sonucunda 197 oya karşı 225 ile reddedildi ve İsmet İnönü kurduğu koalisyon hükümetinden istifa etti.²⁵⁶

Suat Hayri Ürgüplü üzerinde siyasal partiler anlaştı. Hükümet güven oylamasında 231 kabul, 200 ret, 1 çekimser oy aldı. Cevdet Perin dört partinin araya gelerek koalisyon kurması hakkındaki yazısı şöyledir;²⁵⁷

Dört partinin koalisyonu basit bir olay gibi yorumlamak onun değerini küçültemez. Bu iş birliğinin çürük temellere dayandığını iddia etmek ise, olayları derinliğine incelemek hasletinden mahrum kimselerin boş tesellisinden başka bir şey değildir.

3.13. FARUK SÜKAN'IN SAĞLIK VE SOSYAL YARDIM BAKANLIĞI DÖNEMİNDEKİ FAALİYETLERİ

Faruk Sükan kendi mesleği olan Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı oldu. Faruk Sükan göreve 20 Şubat 1965 tarihinde başlarken seçimlerin yapılacağı 10 Ekim 1965 tarihine kadar görevde kaldı. AP'nin iktidara tek başına gelmesiyle görevi Dr. Edip Somuncuoğlu'na bıraktı. 20 Şubat-20 Ekim 1965 tarihine kadar 8 ay 9 gün görevde kaldı.

Suat Hayri Ürgüplü hükümet programını mecliste okudu. Suat Hayri Ürgüplü okuduğu hükümet programında Sağlık Politikalarına yapacaklarını anlattı. Sağlık politikalarında şu hedefler vardı: “Koruyu Hekimlik” olmak üzere kasabalar-köylerde

²⁵⁵ Alican, s. 319.

²⁵⁶ Ekrem Alican'ın bütçe oylamasında koalisyonu destekleseydi, bütçe kabul edilirdi. Çünkü mecliste Ekrem Alican'ın YTP'si kritik bir partiydi. **Cumhuriyet**, 14 Şubat 1965; **Meydan**, 2 Mart 1965, Sayı: 7, ss. 3-4.

²⁵⁷ Cevdet Perin, “Güven Oyundan Sonra”, **Durum**, 11 Mart 1965, Yıl: 1, Sayı:22, s. ss. 6-7.

yaşayan vatandaşların sağlık hizmetlerinden yararlanabilmesi için sağlık hizmetlerinin artırılması, yerli ilaç üretimine önem verilmesi ve programın maddeleri ise şöyledir;²⁵⁸

1. *Bu alandaki hizmetlerimizi yurdun, ücra köşelerine kadar götürebilmek ve halkın sağlık seviyesini yükseltmek amacına dayanır. Koruyucu hekimliğin bu ilkeleri sağlayacak en verimli yol olduğuna inanmaktayız.*
2. *Sağlık hizmetlerinin sosyalizasyonuna, hazırlanmış olan program gereğince devam olunacaktır. özel teşebbüsün vatandaş sağlığı konusunda önemli bir yer alması ve halkımızın sağlık sigortasına geniş ölçüde katılması için azami gayret sarf edeceğiz.*
3. *Dışardan ilâç ithalini, yerli sanayiimizi koruyan bir anlayış içinde düzenlemek zaruretime inanıyoruz*

Faruk Sükan döneminde, Sağlık Sigortasına vatandaşların katılması için düzenlemeler yapılırken yerli ilaca önem verilerek memlekette yapılması, sosyal alanda İşsizlik Sigortası'nın kurulması kararlaştırıldı. Türkiye'de hekimlere önem verilerek hekim sayısının artırılması hedeflendi.

Faruk Sükan ilk bakanlık görevinde kızamık hastalığı ile karşılaştı. Kızamık hastalığından dolayı birçok küçük çocuk vefat etti. Faruk Sükan hastalık ile mücadele etmek için gereken talimatları verdi. Kızamık hastalığı il, ilçe, kasaba ve köylerde görülerek giderek yaygınlaştı. Faruk Sükan, bakanlığı döneminde kızamık hastalığının ilacını almak için çalışmalar yaptı.²⁵⁹

Faruk Sükan, kış şartlarının getirdiği zorluklara rağmen, artan vakalara karşı Erzurum'da çıkan Tekmen ilçesindeki salgına müdahale edilmeye çalışıldığını belirtti ve bölgeye gitti.²⁶⁰

Faruk Sükan açıklamasında, “1. Ordudan destek alınarak 3 keşif uçağı ilçeye ve ilçeye bağlı köylere salgını önlemek üzere yeteri kadar ilaç ve sağlık personeli sevk edilmiştir.” açıklamalarını yaparken buna bağlı olarak kızamıktan ise, 121 kişinin öldüğünü ifade etti.²⁶¹

²⁵⁸ MMTD, D: 1, C: 36, T: 4, B: 65, 26 Şubat 1965, s. 500-501.

²⁵⁹ Yazı için bkz. Prof. Dr. Sabahattin Payzın, “Kızamığın Zararları ve Kızamık Aşısı”, **Cumhuriyet**, 9 Mart 1965, s. 2.

²⁶⁰ Sükan, s. 55.

²⁶¹ **Cumhuriyet**, 24 Şubat 1965.

Faruk Sükan ve sağlık ekipleri tren yoluyla Erzurum'a vardı ve yaptığı açıklamalarda hastalığının önünü alınacağını belirtti. Faruk Sükan kızamık aşısı hakkında şöyle bilgi vermiştir:²⁶²

Bugüne kadar Türkiye' de kızamık aşısı yapılmamıştır. Şimdi bakanlığımız kızamık aşısı ile birlikte bulaşıcı hastalıkların aşılarını bu gibi bölgelerde tatbik edecektir.

Faruk Sükan Erzurum dönüşünde Suat Hayri Ürgüplü'ye bilgi verdi. Faruk Sükan konuşmasında şunları söylemiştir.: *"İktidarda hangi siyasi parti olursa olsun bu boşluğun doldurulmasının siyasi olmaktan çok ve daha evvel ahlaki vecibe olduğunu söyledim, tasdik etti."*²⁶³

Faruk Sükan, Erzurum'da görülen Tekmen ve Çat ilçelerinde kar sebebiyle ulaşımın zor olduğu bölgelere yardımın yapılamadığını söyledi. Faruk Sükan hastalığın 13 Şubat 1965 günü Bakanlığa bildirildiğini söylerken Meclis konuşmasında hastalığın sebeplerini ve son durumu şöyle açıklamıştır;²⁶⁴

Aziz arkadaşlarım; şu ana kadar, Erzurum bölgesinde kızamık vakası olarak 2184 kişi tespit etmiş bulunuyoruz. Ölüm vakası da 283 çocuğa baliğ olmaktadır, ölümün fazla olmasının sebebi, hepimizce malûm olduğu üzere, bilhassa mahrumiyet bölgesi oluşu ve bu bölgemizde maalesef çocuklarımızın gıdasız, zayıf ve kuvvetsiz bulunmaları dolayısıyladır.

Faruk Sükan, hastalığa karşı halkı bilgilendirmek için gerekli açıklamalarda bulundu. Doğu Anadolu'da görülen hastalık İstanbul, Bursa gibi illere yayıldı.²⁶⁵ Hastalığın giderek yaygınlaşmasından dolayı Sağlık Bakanlığı kızamık aşısı için şirketlere teklif verdi ve yapılan tekliflerde şirketler aşı için 30 lira bedel belirlerken, aşının fiyatı yüksek bulundu.²⁶⁶

Dönemin şartlarını ele aldığımız zaman memleketin yollarının bozuk olduğu, Türk toplumunun yeterli beslemediğini, köylerde yaşayan insanların sağlık hizmetlerine yeterli şekilde ulaşamadığı görüldü.

²⁶² **Cumhuriyet**, 28 Şubat 1965.

²⁶³ Sükan, s. 55.

²⁶⁴ **MMTD**, D:1, C: 37, T: 4, B: 68, 3 Mart 1965, s:121-123.

²⁶⁵ Sükan, s. 55; **Cumhuriyet**, 5 Mart 1965.

²⁶⁶ Pfizer gibi ilaç şirketleri bu dönemde Doğu Anadolu gibi kentlere kendi bünyesinden 40.000 doz aşı hibe etti. İlaç şirketlerinin deneme çalışmaları da bu dönemde sürdü. **Cumhuriyet**, 6 Mart 1965.

3.14. FARUK SÜKAN'IN SAĞLIK SİSTEMİNİ SOSYALLEŞTİRME ÇALIŞMALARI

Köylerde insanlara düşen hekim sayısı az olmakla beraber ilaç, sağlık alanındaki hizmetler bu dönemde ulaşılması zordu. Faruk Sükan, Ankara Tabip Odası'nda yaptığı konuşmada köylerde sağlığa ulaşım zorluğunu belirtirken görevlerinin ne olduğunun bilincinde olduğunu vurguladığı konuşmasında şunları söylemiştir;²⁶⁷

Türkiye de vatandaşların yüzde 79' u köylerde, her türlü sağlık hizmetinden mahrum yaşamaktadır. Onlara biraz insan gibi yaşayabilme haklarını vermek biz hekimlere düşmektedir. Yüzde 70 kitlenin toplandığı sağlık hizmetlerinin götürülmesi icap eder. Ben bunun ancak sosyalizasyonla sağlanılabileceğine inanıyorum. Bir hafta sonra, ilim adamları ile sosyalizasyon bölgelerine bizzat gideceğim. Bu meseleyi yakından takip edeceğim. Bu gibi konularda ana prensipler tespit edilmeli ve siyasi mevkilere gelenler, bu prensipleri değiştirmemelidirler. Ben bunu temine çalışacağım.

7 Nisan 1965 tarihinde Ankara' da Dünya Sağlık Günü dolayısıyla bir konuşma yapan ve sağlık konularına değinen Faruk Sükan konuşmasında, “memleketimizde gerek dünya sağlık teşkilatı gerekse Unicef'in iş birliği sağlamak suretiyle sağlık projelerinin ele alındığı” açıklamasını yaptı ve buna göre ise iş birliği yapılan alanlar ise şöyledir:²⁶⁸

1. Verem kampanyası
 2. Ana ve çocuk sağlığı
 3. Sıtma eradikasyonu
 4. Trahom savaşı
 5. Lepra savaşı
 6. Hıfzıssıhha okulu projesi
 7. Hemşirelik eğitimi
 8. Sosyalizasyon çalışmalarında iş birliği
- ele alındı.

²⁶⁷ Durum, 18 Mart 1965, Yıl:1, Sayı: 22, s. 6.

²⁶⁸ Cumhuriyet, 8 Nisan 1965.

Faruk Sükan, bayram tatilleri veya izinli günlerinde habersiz denetlemeler yaptı. Bu denetlemeler Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'nda sürdüğü gibi ileride İçişleri Bakanlığı döneminde bu denetimler oldu.

Faruk Sükan bayram tatilinde memleketinde geçirdi. *Cumhuriyet Gazetesi* Faruk Sükan'ın yaptığı denetlemeleri “*yıldırım teftişler*” olarak duyururken, Adana Devlet Hastanesi olmak üzere Tarsus Devlet Hastanesini denetledi.²⁶⁹

Faruk Sükan, Türk Tabipler Birliği'nin *düzenlediği “Türk hekiminin, dünkü, bugünkü ve yarınki meseleleri”* adlı seminerinde hekimlerin ve sağlık sistemimizin sorunlarına değinirken, Türk hekimlerinin neden yurt dışına gittiğini ise ekonomik sebepleri konuşmasında şöyle değerlendirmiştir: “*Ev kirasını dahi ödemeyecek kadar az ücret alan Türk hekiminden romantik vatan hizmeti beklemeğe hiç kimsenin hakkı yoktur.*”²⁷⁰ Konferansta Türkiye’de hekimin yetersizliği ve ekonomik şartların iyi olmaması neticesinde hekimlerin yurt dışına neden gittikleri belirtilirken, insanların ise sağlık erişimine hekim azlığı sebebiyle az faydalanabildiği ifade edildi. Geçmişteki sorunlar halen günümüzde devam etmektedir.

3.15. FARUK SÜKAN’IN VEREM HASTALIĞI İLE MÜCADELESİ

Kızamık hastalığından sonra verem Türkiye’de görülen diğer hastalık çeşidi veremdi. Verem Türkiye’ de 750 bin kişide görülürken bu hastalığın görülme oranı %25 iken her yıl bu hastalıktan ortalama 40-50 kişinin hayatını kaybettiğini görüldü.²⁷¹ Faruk Sükan Avrupa’da görmüş olduğu sosyalizasyonunu uygulayacaktı.

Verem Savaşı İnceleme ve Danışma Kuruluşu’nun düzenlediği toplantıda konuşan Faruk Sükan, verem hastalığının Türkiye’de bir milli sorun olduğunu söylerken, bu problemlerin de çözülebilmesi için devletin de arzu edileni veremediğini ve yataklı hastanelerin sayısının artırılacağını söyledi.²⁷² Faruk Sükan, hastanelerde verem için yatması gereken hastaların gereksiz doldurulması sebebiyle hastalar hizmetten dolayı faydalanamadı.

²⁶⁹ *Cumhuriyet*, 16 Nisan 1965, s. 4.

²⁷⁰ *Durum*, 6 Mayıs 1965, Yıl: 1, Sayı: 30, s. 32.

²⁷¹ *Cumhuriyet*, 11 Mayıs 1965.

²⁷² *Cumhuriyet*, 6 Temmuz 1965, s. 4.

Faruk Sükan dışarı da bulunan bin doktora mektup yazarak memlekete dönmelerini isterken, verem ile mücadelesini, verem yataklarının 40 bin lira maliyetinin bin liraya nasıl düşürüldüğünü yaptığı açıklamada şöyle söylemiştir;²⁷³

Tam zamanla çalışma sistemini bir aya kadar Türkiye’ de ilk defa olarak İstanbul’ da Haydarpaşa göğüs cerrahi merkezinde uygulamaya başlayacağız. Halen bu konudaki talimatnamenin hazırlıkları devam etmektedir. Maliye ve Devlet personel dairesinden geçirildikten sonra uygulayacağız. Tam zamanla çalışma, daha sonra, döner sermaye esasının uygulandığı diğer eğitim hastanelerinde tatbik edilecektir.

Verem savaş alanında ucuz yatak sistemine gittik, böylece normal olarak 40 bin liraya mal olan bir verem yatağını bin liraya mal etme imkânı bulduk. Bunu da verem hastanelerinin yanına inşa edilen ek pavyonlarla sağladık. Ayrıca yurt dışında bulunan hekimlerin yurda çağrılmaları için girişilen çalışmalarda, bine yakın hekimin adresleri tespit edildi ve kendilerine gerekli yazılar yazıldı.

Faruk Sükan, İstanbul’ da toplanılacak olan çocuk tüberkülozunu ilgilendiren “Umumi Sağlık Problemleri” adlı kongresinde bulundu ve konuşma yaptı.²⁷⁴

3.16. 10 EKİM 1965 SEÇİMLERİ VE FARUK SÜKAN’IN SİYASİ FAALİYETLERİ

1961-1965 yılları döneminde İsmet İnönü’nün Başbakan olmasıyla “Buhranlı Dört Yıl” aşıldı. Süleyman Demirel parti logosunu değiştirerek “Kır’ at” çevirmesi birçok tepkilere neden oldu.

Süleyman Demirel amblemi Kırat yapması DP tabanına verilen bir mesajdı. İsmet İnönü Sultanahmet İl Merkezi’nde AP’nin kullandığı Kırat sembolünü ikiye ayırarak, “Birinci Demirkırat, İkinci Demirkırat” olarak niteledi.²⁷⁵

1965 Seçimlerine doğru Suat Hayri Ürgüplü seçimin şeffaf şekilde yapılması için önem verildiğini, “Namuslu ve dürüst bir seçim” yapmak için tüm çalışmaların yapıldığını belirtti.²⁷⁶

²⁷³ **Durum**, 20 Mayıs 1965, Yıl: 1, Sayı: 32, s. 6; **Cumhuriyet**, 12 Temmuz 1965, s. 4.

²⁷⁴ Konuşmalar için bkz. **Cumhuriyet**, 10 Eylül 1965, s. 4.

²⁷⁵ **Kim**, 5 Ağustos 1965, Yıl: 8, Cilt: 29, Sayı: 368, s. 8; **Meydan**, 27 Temmuz 1965, Yıl: 1, Sayı: 28, s. 3.

²⁷⁶ **Cumhuriyet** 4 Haziran 1965.

Süleyman Demirel tabanda yaşanan olaylardan sonra AP Genel İdare Kurulu, AP Bakanları Karadeniz Bölgesi'ne çekişmeleri durdurmak için geziye çıktı. Süleyman Demirel'e eşlik edecekler arasında, Dr. Faruk Sükan, Sanayii Bakanı Ali Naili Erdem, Ticaret Bakanı Macit Zeren, Gümrük ve Tekel Bakanı Ahmet Topaloğlu, Maliye Bakanı İhsan Gürsan ve Genel Kuruldan ise Osman Turan, Talat Asal, Orhan Süersan, Dr. Sadettin Bilgiç, Tekin Arıburun, Kadri Eregan, İsmet Sezgin yer aldı.²⁷⁷ Süleyman Demirel tabanına partililer ile mesaj verdi ve AP'liler bu çıkarmaya "Karadeniz Taarruzu" adını koydu.²⁷⁸

Nadir Nadi'ye göre, Süleyman Demirel'in yanında giden Bakanlar ve senatörlerle birlikte "1965 seçim kampanyasını fiilen" açtığını köşe yazısında söyledi.²⁷⁹ Süleyman Demirel'in konuşmaları tabanda beğenildi. Kadircan Kafı AP liderini bulduğunu belirterek köşe yazısında şunları yazmıştır;²⁸⁰

Kabul etmelidir ki Adalet Partisi bugün milletin güveni bakımından birinci partidir. Genel seçimlerin yapılacağı 10 Ekim 1965 tarihine kadar onun kaderine etki yapacak olaylar olmazsa, bütün partilerden daha fazla oy alacaktır.

CKMP'de Genel Kongre'de seçimler yapıldı ve başkanlığa Alparslan Türkeş seçildi. Alparslan Türkeş'in başkan seçilmesinden rahatsız olan CKMP milletvekillerinden Kadircan Kafı, Hasan Dinçer, Seyfi Öztürk, Nurettin Ok, İrfan Baran, Ahmet Oğuz, milletvekili ve senatör istifa etti.²⁸¹

CKMP'den istifa eden vekillerin AP'ye katılması için Faruk Sükan temas kurdu. Kurulan temalar sonucunda Hasan Dinçer ve Seyfi Öztürk Faruk Sükan ile anlaşarak AP'ye katılmayı kabul etti.²⁸²

Suat Hayri Ürgüplü'nün Rusya'ya yapacağı gezi dolayısıyla Başbakan'ın yerine vekalet edecek isim Faruk Sükan olacak ve resmi açıklama Cumhurbaşkanlığı tarafından yayımlandı.²⁸³ Faruk Sükan Suat Hayri Ürgüplü'nün yurt dışındaki ziyareti bitene kadar Başbakan'ın yerine ülkeye vekalet etti.

²⁷⁷ **Cumhuriyet**, 9 Haziran 1965.

²⁷⁸ **Durum**, 17 Haziran 1965, Yıl: 1, Sayı: 36, ss. 19-22; **Meydan**, 29 Haziran 1965, Sayı: 24, s. 8.

²⁷⁹ Nadir Nadi, "Kampanya Açılıyor", **Cumhuriyet**, 12 Haziran 1965.

²⁸⁰ Kadircan Kafı, "Adalet Partisi Liderini Buldu", **Durum**, Yıl: 1, Sayı: 36, s. 19.

²⁸¹ Ecvet Güresin, "CKMP' de Çözülme", **Cumhuriyet**, 5 Ağustos 1965; **Cumhuriyet**, 5 Ağustos 1965, s. 7.

²⁸² **Cumhuriyet**, 6 Ağustos 1965, s. 7.

²⁸³ **Cumhuriyet**, 8 Ağustos 1965.

Suat Hayri Ürgüplü, yurt dışına çıkmadan önce Cemal Gürsel'e Faruk Sükan'ı tanıttıktan sonra basına yaptığı konuşmasında şöyle demiştir;²⁸⁴

Yeni Bakan arkadaşlarımı Sayın Cumhurbaşkanına takdim ettim ve ziyarette bana gezim sırasında vekalet edecek Faruk Sükan arkadaşım da hazır bulundular. Arkadaşlarımızın yeni vazifeleri üzerinde müzakereler cereyan etti.

Suat Hayri Ürgüplü Rusya gezisini 17 Ağustos 1965 tarihinde tamamlayarak memlekete döndü. Suat Hayri Ürgüplü'yü karşılayanlar arasında Başbakan vekili Faruk Sükan, Süleyman Demirel bulunurken AP'li Genel İdare Kurulu'nun bazıları karşılama da bulundu.²⁸⁵ Diğer siyasi partilerden karşılamak için kimse gelmedi

İç politikada seçim çalışmaları giderek hızlanmaya başladı. AP'nin seçim sloganı, “ÇİLEYE PAYDOS” olarak belirlenirken, adayların başvuru şartları hakkında açıklamalar yapıldı.²⁸⁶ CHP rakiplerini kategoriye ayırdı ve iktidar için tek rakibini AP olarak belirledi.²⁸⁷

AP, 15 Ağustos 1965 tarihinde milletvekili adaylarını belirledi ve önce seçim uygulanacak partide Faruk Sükan Konya Milletvekili adayı olarak birinci sırada yer aldı.²⁸⁸ AP'nin tek hedefi tek başına iktidar olmaktı.

Dört senelik koalisyon döneminin buhranlı olduğu zamanlarda AP iktidara girmedi. AP genç dinamik bir ismi Genel Başkan seçmesi sonucunda 1963 seçimlerinde %46 ile iktidara geleceğinin mesajını verdi. Süleyman Demirel seçim meydanlarında “Koalisyonsuz İktidar” sözleri seçmeni etkileyen unsurlardı.²⁸⁹

AP'nin yükselişini gören YTP ve CKMP Başkanları AP'li seçmenlere seslenerek teminatlarının kendi partileri olduğunu belirtti, Ekrem Alican AP'lilerin her

²⁸⁴ **Cumhuriyet**, 9 Ağustos 1965.

²⁸⁵ **Kim**, 26 Ağustos 1965, Yıl: 8, Cilt: 29, Sayı: 371, s. 6; **Cumhuriyet**, 18 Ağustos 1965, s. 1, 7; Süleyman Demirel'in 10 Ekim 1965 seçimleri ile ilgili değerlendirmelerine için bkz. **Durum**, 26 Ağustos 1965, Yıl: 1, Sayı: 46, s. 10.

²⁸⁶ AP seçim için sloganları şöyle idi:

“Çileye Paydos,

Halkı Seven Halka Yakın Olur

Herkese İş, Herkese Refah,

Hürriyet İçinde Kalkınmanın Teminatı A.P

Adalet, Şefkat, A.P.” olarak belirlendi. **Cumhuriyet**, 11 Ağustos 1965; **Meydan**, Yıl: 1, Sayı: 37, s. 3; Seçim Beyannamelerinin değerlendirmesi için bkz. **Forum**, 1 Ekim 1965, s. 4.

²⁸⁷ **Meydan**, 10 Ağustos 1965, Yıl: 1, Sayı: 30, s. 3.

²⁸⁸ Aday adaylığına toplam 1100 kişi başvuru yaptı. Vekil adayları içerisinde Yassıada'da yargılanan kişilerin akrabaları da vardı. Nilüfer Gürsoy, Süreyya Ağaoğlu, isimleri AP' den aday başvurusu yaptı. Sol basın bu konuda eleştirilerini dile getirdi. **Kim**, 19 Ağustos 1965, Yıl: 8, Cilt: 29, Sayı: 370, s. 6.

²⁸⁹ AP'nin Seçim Kampanyasına için, Nuran Kılağız, **Türk Siyasi Hayatında 1965 Seçimleri**, Berikan Yayınevi, Ankara, 2007, s. 211; AP'nin Propaganda söylemleri için, Emekder, s. 150.

daim dillendirdikleri komünizm tehlikesine karşın eleştirilerini yaparak Süleyman Demirel, Faruk Sükan ve AP'lileri hedef alan konuşmasında şunları söylemiştir;²⁹⁰

Komünizmle mücadele etmek için Türkiye' de akıllı bir devlet idaresi kurmak şarttır. AP'nin başındakiler bu akıllı devlet idaresini kurabilme niteliğinde kişiler olduklarını bugüne kadar acaba hangi yeterli devlet dairesi tutumları ile ispat etmişlerdir.

Süleyman Demirel, kendisini ve partisini hedef alan Ekrem Alican'a basın toplantısı düzenleyerek cevap verdi.²⁹¹ Faruk Sükan Konya' da yaptığı konuşmada başta TİP'i hedefe aldı ve nispi temsil sistemini konuşmasında eleştirerek şunları söylemiştir;²⁹²

Gelecek Meclise TİP' in 2-3 milletvekili getirmesi Meclisi çalışamaz hale getirir. Demir perde gerisindeki 12 batılı ülkeyi anarşiye, sonra da komünizme maruz bıraktı.

Faruk Sükan'ın sözlerine karşılık YTP Genel Başkan Vekili Raif Aybar konuşmasında şu ifadelere değindi: “*Parlamento' ya girecek olan 3-5 milletvekilinin Parlamentoyu çalışamaz hale getireceği hakkındaki Sükan' ın iddiasına iştirakimiz de mümkün değil*” derken, CKMP Basın Sözcüsü Gökhan Evliyaoğlu Faruk Sükan'ın sözlerini ise, “Fikir Hürriyeti” üzerinden eleştirdi.²⁹³

Ön seçimler sonucunda siyasal partiler 3 Eylül 1965 tarihinde milletvekili adaylarını seçim kuruluna verdi ve Faruk Sükan Konya'da birinci sıra milletvekili adayı oldu.²⁹⁴ AP'nin Seçim Beyannamesi sloganları “*kırgınlıkların, küskünlüklerim, itimatsızlığın açmış olduğu derin yaraları düşünerekten*”, beyanname başlığı ise, “*Vatan İçin Elele Verelim*” geniş kapsamlı toplumu birleştiren ve sorunları anlatan bir beyanname ile seçim propagandasına başladı.²⁹⁵

²⁹⁰ Alpaslan Türkeş konuşmasında şunları söylemiştir: “*Bizim asıl kütlemiz, A.P. gövdesini teşkil eden halk kütlesidir. Bu masum temiz halk kütlesini er-geç bayrağımız altında toplayacağız.*”, **Cumhuriyet**, 23 Ağustos 1965, s. 1, 7.

²⁹¹ **Cumhuriyet**, 24 Ağustos 1965, s. 1, 7.

²⁹² **Kim**, 16 Eylül 1965, Yıl: 8, Cilt: 30, Sayı: 374, ss. 12-13.

²⁹³ **Cumhuriyet**, 24 Ağustos 1965, s. 7.

²⁹⁴ Yapılan ön seçimler CHP' den 48, AP' den 46 milletvekili teşkilatlardan tasfiye edilmişti. **Kim**, 2 Eylül 1965, Yıl:8, Cilt: 29, Sayı: 372, ss. 6-9; **Meydan**, 7 Eylül 1965, Yıl: 1, Sayı: 34, s. 13.

²⁹⁵ Süleyman Demirel, **1973'e Bakarken**, Atak Matbaası, (Tarih Yok), Ankara, s. 9; AP Seçim Beyannamesi ise “*Vatan İçin El Ele Verelim*” başlığıyla 18 Eylül 1965 tarihinde açıklandı. AP, 1965 Seçimlerine giderken “*1946 Ruhunu*” meydanlarda vurguladı. **Cumhuriyet**, 19 Eylül 1965; **Kim**, 23 Eylül 1965, Yıl: 8, Cilt: 30, Sayı: 375, s. 13.

CHP’li Kemal Satır Trabzon’da yaptığı konuşmasında Sağlık Bakanı Faruk Sükan’ı eleştirerek, “doktorların yerlerini değiştirdiğini” ve “Enerji Bakanı’nın da Sükan gibi Genel Müdürlerin yerlerini değiştirdiğini” ifade etti.²⁹⁶

Seçim tarihi giderek yaklaşırken parti yöneticileri radyodan millete seçimlerle ilgili propagandalar yaptılar. 27 Eylül 1965 tarihinde Süleyman Demirel’den sonra AP’nin Genel Başkan Yardımcısı Sükan akşam 20:03-20:15 dakikaları arasında AP adına seçim konuşması yaptı.²⁹⁷ Faruk Sükan radyo konuşmasında sınıf kavgasına değinerek halka şöyle seslenmiştir;²⁹⁸

Bolşevik ihtilali beyannamesindeki üslupla konuşmalar yapıldığını, sınıf kavgaları yaratıcı gayretler sarf edildiğini, şeref ve haysiyetlere saldırılmakta olduğunu, “vatanperver memleket çocuklarına” lekeler sürülmek istendiğini” söylerken, bu çabaların kötü sonuç vereceğini bildirerek, “Türkiye de sıkıntıların ve buhranların ruhunda, siyasi mücadelelerin usul ve seviyesi konusunda beş mesul ve günahkâr, siyasi teşekküllerin idarecileri ve münevverlerimizdir. Yani asıl mesul, bizleriz.

Seçim tarihinin yaklaşması sonucunda Süleyman Demirel son mitingini İstanbul Taksim’ de yaptı. AP Genel Başkanı Süleyman Demirel’e mitingde kendisine Faruk Sükan ve Sabri Çağlayangil destek verdi. Halk Taksim mitingine büyük ilgi gösterdi.

Süleyman Demirel, Taksim mitinginde AP’nin Seçim Beyannamesini tanıttı ve hükümeti eleştirdi İhsan Sabri Çağlayangil’den sonra Faruk Sükan CHP’nin savunduğu Ortanın Solu politikasını eleştirerek konuşmasında şu ifadelere yer verdi;²⁹⁹

Bolşevik ağzı kullanıp halkı tahrik edenler halka yaptıkları kötülüklerin hesabını vereceklerdir. Solun ortasında olanlar Bolşevik edebiyatına fırsat vermemişlerdir. . Bunun tarihi mesuliyetinde kurtulamayacaklardır. Burdur’ dan gelip şerefli bir şekilde açık alınla mücadele yapan Demirel mi yoksa hayatlarında bir kere köye gitmeyip, votkanın tesiriyle bol bol Moskova edebiyatı yapanlar mı vatansever.

²⁹⁶ **Cumhuriyet**, 20 Eylül 1965, s. 1,7.

²⁹⁷ **Cumhuriyet**, 27 Eylül 1965.

²⁹⁸ **Cumhuriyet**, 28 Eylül 1965, s. 1, 7.

²⁹⁹ **Cumhuriyet**, 6 Ekim 1965, s. 1, 7.

Seçim alışmaları için kendi bölgesine giden Faruk Sükan, Konya'dan başlayarak Karaman'a gitti. Karaman'a ziyaretini sırasında domates yağmuruna tutuldu ve Karaman Halkı tarafından yuhalandı.³⁰⁰

Karaman'da çıkan olayın sebebi ise, İrfan Baran'ın gezdiği sırada Faruk Sükan, AP binasının balkonundan yaptığı konuşma sonucunda İrfan Baran taraftarları Faruk Sükan'a “*Kanunu iğneyemezsin. İçerde konuş*” dediler ve bir saate yakın devam olaylar neticesinde Faruk Sükan, polis eşliğinde Karaman' dan ayrıldı.³⁰¹

3.17. 10 EKİM 1965 SEÇİM SONUÇLARI

10 Ekim 1965 tarihinde yapılacak olan seçimler sonucunda AP parlamentoda çoğunluğu alarak tek başına iktidara geldi. 1965 seçim sonuçlarına göre, AP 240, CHP 134, MP 31, YTP 19, TİP 15, CKMP 11 vekil çıkardı. Konya Bölgesinden toplam 16 vekil çıkarken partilerin vekil dağılımı ise AP 9, CHP 4, Millet 2, TİP 1 vekil ıktı.³⁰²

Seçim sonuçları Türk Basınında ve yabancı basında farklı şekilde değerlendirildi. AP, koalisyon döneminde yıpranan YTP ve CKMP'nin oylarını kendi bünyesine topladı. AP'nin yeni liderinin olması seçimlere etki eden diğer nedendi. Eski DP'lilerin AP'ye katılması ve DP'lilerin eski günlerdeki gibi tek başına iktidar olma durumu sonucunda oylarının çoğunluğunu AP'de toplamaları etkili oldu.

Forum Dergisi yaptığı yorumda eğitim seviyesine değinerek şunları yazmıştır;³⁰³

Her zaman söylendiği gibi demokrasi eğitim seviyesi bir şekilde işlemekte ve halkın gerçek iradesini yansıtmaktadır. Türkiye' de okuma yazma okul ağımında bulunan insanlarda yalnız yüzde 40'dır.

22 Ekim 1965 tarihinde Millet Meclisi ve Senato'nun toplanmasından sonra Milletvekilleri yemin ederek göreve başladı. 22 Ekim 1965 tarihinde Suat Hayri rgpl istifasını Cemal Grsel'e verdi. Buhranlı geçen dört seneden sonra koalisyon dönemi kapandı.

³⁰⁰ **Cumhuriyet**, 9 Ekim 1965, s. 7.

³⁰¹ **Cumhuriyet**, 9 Ekim 1965, s. 7.

³⁰² Kim Dergisi kapağında AP'nin tek başına iktidar olamayacağı öngörüyordu. Seçim boyunca DP'lilerin AP'ye geçtiği tartışmaları yapıldı. **Kim**, 7 Ekim 1965, Yıl: 8, Cilt: 32, Sayı: 377, s. 17; **Meydan**, Yıl: 1, Sayı: 39, s. 3.

³⁰³ **Forum**, 15 Ekim 1965, ss. 3-4.

Meclis Başkanlığı'na AP'li Ferruh Bozbeyli CHP'nin de desteğiyle seçildi. Ferruh Bozbeyli seçilen en genç Meclis Başkanı oldu ve Fuat Sirmen görevini Ferruh Bozbeyli'ye devretti. AP'nin 1971 yılına kadar sürecek iktidarı başladı.

3.18. AP'DE KABİNEİN BELİRLENMESİ

Süleyman Demirel Birinci kabinesini 27 Ekim 1965 tarihinde açıkladı. Seçilen bakanlar kendi alanlarının dışından seçildi. Faruk Sükan kendi alanı doktorluk olmasına rağmen ülkenin iç güvenliği için kendisine İçişleri Bakanlığı verildi. 1. Demirel Kabinesi şu şekildedir;³⁰⁴

Başbakan: Süleyman Demirel

Devlet Bakanı: Cihat Bilgehan

Devlet Bakanı: Rafet Sezgin

Devlet Bakanı: Kamil Ocak

Devlet Bakanı: Ali Fuat Alişan

Adalet Bakanı: Hasan Dinçer

İçişleri Bakanı: Mehmet Faruk Sükan

Dışişleri Bakanı: İhsan Sabri Çağlayangil

Maliye Bakanı: İhsan Gürsan

Milli Eğitim Bakanı: Orhan Dengiz

Bayındırlık Bakanı: Etem Erdinç

Ticaret Bakanı: Macit Zeren

Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı: Gümrük ve Tekel Bakanı: O. Edip Somunoğlu

Tarım Bakanı: Bahri Dağdaş

Ulaştırma Bakanı: Seyfi Öztürk

Çalışma Bakanı: Ali Naili Erdem

Sanayi Bakanı: Mehmet Turgut

Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı: İbrahim Deriner

Turizm ve Tanıtma Bakanı: Nihad Kürşad

İmar ve İskân Bakanı: Haldun Menteşeoğlu

Köyleri Bakanı: Sabit Osman Avcı.

³⁰⁴ MMTD, T: 1, Cilt: 1, D: 2, B: 3, 27 Ekim 1965, s. 15.

3.19. AP İÇİNDEKİ KABİNE TARTIŞMALARI

Sadettin Bilgiç kabinenin belirlenmesinden sonra muhalefetine devam etti. Hükümet programında Sadettin Bilgiç taraftarları ret oyu vereceklerini ifade etti. Süleyman Demirel, Genel İdare kurulunu toplarken yakınında olan Faruk Sükan ile birlikte kırmızı oy verecek milletvekillerini dinlediler ve milletvekilleri üzerinde çalışmalar yapıldı.³⁰⁵ Yapılan görüşmeler ve toplantılar sonucunda Sadettin Bilgiç ve ekibi kabineye güven oyu vereceğini söyledi.

Süleyman Demirel, Faruk Sükan ve Cihat Bilgehan son kez olarak kabine programının üzerinde çalışarak programa son şeklini birlikte verdiler. AP Grubunda program 1 Kasım 1965 tarihinde son halini aldı ve AP Grubunun güvenoyuyla program onaylandı.³⁰⁶ Fikret Otyam Meclis’ ten gözlemlediklerini aktarırken, Faruk Sükan hakkındaki gözlemi şu şekilde ifade etmiştir;³⁰⁷

Hükümet programında milletin yüzünün güldüreceğinden sık sık söz ediliyor. Bakanların en güleci, olur olmaz her şeye gülen, daima gülen İçişleri Bakanı Faruk Sükan’dır. Anlaşılan Sükan kendisini milletin tümü sayıyor ve programın doğruluğunu ispat etmek istiyor.

3 Kasım 1965 tarihinde Süleyman Demirel AP’nin hazırladığı programı Meclis ve Senato da okudu. 11 Kasım 1965 tarihinde, yapılan oylamada 252 kabul oyu, 172 ret oyu, 19 çekimser ve 2 boş oy ile hükümet güven oyu aldı.³⁰⁸ *Kim Dergisi* Faruk Sükan’ın İçişleri Bakanlığa gelmesini ve yönetmesini “polis metotları ile yönetme sevdalısı” olarak nitelendirdi.³⁰⁹

³⁰⁵ Diğer bir grup ise AP içerisinde 12 vekilin imzasıyla ortaya çıkan “Milliyetçi Grup” tur. Bir bildiri yayınlamışlardır. **Cumhuriyet**, 1 Kasım 1965, s. 1, 7; **Meydan**, 2 Kasım 1965, Yıl: 1, Sayı: 42, s. 3.

³⁰⁶ **Cumhuriyet**, 2 Kasım 1965, s. 1.

³⁰⁷ Fikret Otyam, “Meclisten Noktalar”, **Cumhuriyet**, 2 Kasım 1965, s. 7.

³⁰⁸ CHP. MP. TİP kırmızı oy verirken, CKMP yeşil oy, YTP beyaz oy verdi. **Cumhuriyet**, 12 Kasım 1965.

³⁰⁹ **Kim**, 11 Aralık 1965, Yıl: 8, Cilt: 33, Sayı: 386, s. 5.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ADALET PARTİSİ İKTİDARINDA FARUK SÜKAN'IN İÇİŞLERİ BAKANLIĞI DÖNEMİ VE SİYASİ FAALİYETLERİ (1965-1969)

4.1. FARUK SÜKAN'IN İÇİŞLERİ BAKANLIĞI DÖNEMİ

Faruk Sükan AP iktidarının başlayacağı 4 yıllık iktidar zarfında İçişleri Bakanı oldu. 1961-1965 döneminde Faruk Sükan AP'nin Dışişleri Sözcülüğünü yaptı. Kabine belirlenmeden önce Faruk Sükan'ın ismi Dışişleri Bakanı olarak geçti.³¹⁰

1950-1960 döneminde Türkiye'de siyasal anlamda birçok önemli olay gerçekleşti. 1957'den sonraki olaylar Faruk Sükan'ın etkiledi ve İçişleri Bakanı olarak bu görevi kabul etmesinde etken bir olay idi.³¹¹

Faruk Sükan İçişleri Bakanı olmadan önce Atatürk Dönemindeki iki bakanın ismine dikkat çekti. Tevfik Rüştü Aras ve halefi Şükrü Kaya'yı örnek göstererek bu iki insanın değerinin anlaşılmadığını belirtti.³¹² Faruk Sükan Atatürk Döneminin İçişleri Bakanı Şükrü Kayayı örnek almış diyebiliriz.

Faruk Sükan kabine görevine başladıktan sonra memlekette iç güvenlik konusunu ele aldı. Faruk Sükan, yaptığı dört saatlik toplantı sonucunda İstanbul, İzmir, Ankara hakkındaki asayişlerle ilgili bilgi aldı. Faruk Sükan teşkilat arkadaşlarını tanımaya çalıştığını belirterek, Güneydoğu illerinin asayişini incelemek için bir gezi yapacağını belirtti.³¹³

Faruk Sükan ilk gezisi 17 Kasım 1965 tarihinde Güneydoğu Anadolu Bölgesine oldu. Faruk Sükan yaptığı teftişlerde bu bölgelerde asayiş ihlal eden birtakım unsurların olduğunu belirterek şu teşhisi koydu: *“Kadrolar kifayetsizdir. Maddi imkânsızlık içinde olan idareci arkadaşlarımıza merkezi idarenin fayda vermeyeceğini düşünerek bölge toplantıları yapacağız”* dedi.³¹⁴

Faruk Sükan bakanlığı döneminde aşırı sol ile mücadeleye girişti. Ülkede bulunan sol yayınlara karşı daha dikkatli olacak ve denetleyecekti. Ülkeye komünizm,

³¹⁰ Atatürk döneminde bir hekim olan Dr. Tevfik Rüştü Aras Dışişleri Bakanlığı yaptı. Sükan, s. 82.

³¹¹ Sükan, ss. 87-88.

³¹² Sükan, s. 89.

³¹³ *Cumhuriyet*, 12 Kasım 1965.

³¹⁴ *Cumhuriyet*, 15 Kasım 1965.

Marksizm veya sol akımlı gelecek herhangi bir düşünceye karşı idi. Bu sıkılaştırma politikası sonucunda solcuları fişleyecekti.

AP iktidara geldikten sonra 21 Mayısçılarının Affı ve gündemden düşmeyen DP'lilerin Af meselesi idi.

Cemal Tural, Af konusuyla ilgili uyarı niteliğinde bir mektup yazdı. Mektup birçok tepkilere neden oldu. İçişleri Bakanı ve Dışişleri Bakan Vekili Faruk Sükan, Milli Savunma Bakanı Ahmet Topaloğlu, Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay Cemal Tural'ın mektubu ile ilgili bir değerlendirme yaptılar ve 21 Mayısçılarının Affı için de görüşmeler yapıldı.³¹⁵

Forum Dergisi sağ-sol' un Ordu üzerindeki yazısında şu konulara değinmiştir;³¹⁶

Sağ her türlü ıslahatı Marksizm damgalayarak tıkamak isterken, bir an önce sosyal demokrasinin icabına bakmak için, ordu üst kademesini telkinleri içine almak çabasıındadır.

Dogmatik sol, sosyal demokrasinin icabı ıslahatların yapılmasında, yardımcı olacağına tahrik ve ürkütücülük yolunu seçerek, bunu tıkamaya çalışırken, ordu alt kademelerini yayın yoluyla, propaganda gayesi açık olan gürültülü hareketlerle telkin çerçevesinin alanına sokmayı gözden uzak tutmuyor.

AP iktidarı döneminde Kıbrıs Meselesi dış politikanın en önemli konusu idi. İhsan Sabri Çağlayangil Kıbrıs ile ilgili temaslarını sürdürdü. Rauf Denktaş, Faruk Sükan Kıbrıs'a müdahaleden yana idi.³¹⁷ Kıbrıs sorunuyla ilgili Mecliste genel görüşme yapılması kararlaştırıldı. Mecliste Johnson Mektubu tartışmalı hale gelirken, Nihat Erim AP'nin Kıbrıs'taki tutumunu eleştirdi ve iktidara sorular yöneltti.³¹⁸

³¹⁵ **Forum**, 15 Aralık 1965, Sayı: 281, s. 8; **Meydan**, 14 Aralık 1965, Yıl: 1, Sayı: 48, s. 3.

³¹⁶ Başyazı, "Ordu Üstünde Oynanan Kumar", **Forum**, 15 Aralık 1965, Sayı: 281, s. 4.

³¹⁷ *Kim Dergisi* Kıbrıs politikasını ve son durumu hakkında bilgi edinememesi yönünden hem Faruk Sükan'ı hem Süleyman Demirel'i eleştirmiştir. **Kim**, 25 Aralık 1965, Yıl: 8, Cilt: 33, Sayı: 388, s. 7.

³¹⁸ **MMTD**, D:2, T: 1, C: 2, B: 28, 27 Aralık 1966, ss. 34-42; **Kim**, 31 Aralık 1965, Yıl: 8, Cilt: 33, Sayı: 389, ss. 10-12.

Faruk Sükan İçişleri Bakanlığı'nda bulunan müdürlerin yerlerini değiştirdi ve emekliliği gelen kişiler için emekli listesi hazırladı. Faruk Sükan, yerleri değiştirilen kişiler hakkındaki değerlendirmesi ise şöyledir:³¹⁹

Bu hizmetlerin daha iyi ifası zımında kanunların bize bahsettiği hak, salâhiyet ve takdir ölçülerini kullanmak suretiyle kanuni olarak nakil ve tayinlerde bulunduk.

Demokratik memleketlerde olduğu gibi, Türkiye'de de bu kabil tasarruflar. Hükümetlerin kanuni hakları ve tasarruflarıdır.

AP döneminde sağ-sol akımlar ile en çetin mücadeleler bu dönemde yapıldı. AP Hükümeti döneminde akımlara karşı 8,5 milyon liralık ödenek ayrılırken ödenek tartışmalara neden oldu.³²⁰ Faruk Sükan, sol yayınlara denetim getirirken, aşırı sağda Kürtçülük, eşkıyalık, tarikatlaşma denetimleri artırdı ve mücadele etti.

Türk Siyasal yaşamında 1961 Anayasasının getirmiş olduğu özgürlüklerle ülkede farklı akımlar gelirken, bu yönde kitap, dergi, yazılar öğrenciler arasında yaygınlaştı. Suphi Baykam Mecliste gündem dışı konuşmasında gençlik olaylarına değinirken, Muammer Aksoy'un Siyasal Fakültede verdiği konferans sırasındaki olayı meclise getirdi ve Faruk Sükan ile arasında tartışma çıktı.³²¹

Faruk Sükan Bedri Baykam'ın gündem dışı eleştirilerine cevap verdi. Türk Gençliğinin olaylara sürüklenmeyeceğini, memleketin sükuna ihtiyacı olduğunu, kanunların verdiği meşru haklar içinde olaylara müdahale edeceğini söylerken, Mehmet Ali Aybar'ın yapmış olduğu konferansı da eleştirdi.³²²

Faruk Sükan, her türlü aşırı akımlara karşı olduğunu belirterek, Türkiye'de gelişen komünizm hareketine karşısında olduğunu söyledi. Hükümetin bu konu hakkında tedbirler alacağını ifade etti.

Faruk Sükan mecliste bulunan komünizmi yaydıkları gerekçesiyle TİP milletvekilleri ile mecliste mücadele etti.³²³ Sol üzerindeki baskılarını giderek artırdı. Faruk Sükan Milliyetçi Federasyonlara sahip çıktı.

³¹⁹ MMTD, D: 2, C: 2, T: 1, B: 36, 17 Ocak 1966, ss.418-419.

³²⁰ Durum, 13 Ocak 1966, Yıl: 2, Sayı: 66, s. 6

³²¹ MMTD, D: 2, C: 5, T: 1, B: 67, 17 Mart 1966, ss. 348-352.

³²² MMTD, D: 2, C: 5, T: 1, B: 67, 17 Mart 1966, ss. 348-352.

³²³ Faruk Sükan TİP'i sol ihtilalci yan kuruluş olarak belirledi. Sükan, s. 108.

Suphi Baykam ile Faruk Sükan bu kez de Muhsin Ertuğrul'un İstanbul Şehir Tiyatroları görevinden uzaklaştırılması olayıyla karşı karşıya geldi. Mecliste AP vekilleri ile Suphi Baykam arasında sözlü münakaşalar ortaya çıktı. Faruk Sükan, Muhsin Ertuğrul'un fikir özgürlüğü adı altında Devleti kötüleyen sözlerini söylediğini belirterek konuşmasında şunları söyledi: “*Şimal rüzgârlarından, şimalden alan kimselere karşı da elbette ki, Türk Milletinin mümessilleri olarak hiçbirimiz müsamaha etmeyeceğiz.*” ve görevden alınmasını ise, hükümet ile ilgisinin olmadığını söyledi.³²⁴

Malatya'nın Dilek Kasabası'nda Atatürk'ün büstü kırılırken Türk Bayrağı'nın yırtılması olayıyla ilgili Faruk Sükan açıklama yaptı. 9 Nisan 1966 tarihinde gerçekleşen olay ilkokulda meydana geldi ve soruşturma başlatıldı. Yapılan soruşturmalar sonucunda Şaban Özayabakan tarafından yapıldığı tespit edildi. Faruk Sükan konuşmasında bu hakkında şunları söylemiştir;³²⁵

Türk Milletinin gönlünde ve kafasında yerleşmiş, millî mefahir ve millî değerlerimize, Büyük Atatürk'e, millet huzurunu bozacak tarzda anarşist hareketlerde bulunmak isteyenler çıkabilir, ama, şu kürsüden^ milletin temsilcileri olarak ve Hükümet olarak beyan etmek isteriz ki, milletin huzurunu ve millî mefahiri, millet büyüklerini ve Büyük Atatürk'ü adi emelleri ve maksatlı tertipleri uğruna hiçbir kimse kullanamayacaktır.

Faruk Sükan 1961 Anayasası'nın komünizme ve sosyalizme kapalı olduğunu söylerken Meclis'teki yaptığı konuşmasını şu şekilde ifade etmiştir;³²⁶

Türk Anayasası Komünizmi ve aşırı solu sureti katiye de men etmiştir. Türk Anayasası her türlü aşırı cereyanı, fanatizmi, irticai men etmiştir.

Nazım Hikmet'in kitapları komünizm faaliyetleri adı altında toplatılırken, Faruk Sükan Nazım Hikmet'in vatan haini olduğunu söyledi.

³²⁴ MMTD, D:2, C: 5, T: 1, B: 78, 13 Nisan 1966, ss. 785-787.

³²⁵ MMTD, D: 2, C: 5, T: 1, B: 80, 15 Nisan 1966, s. 867.

³²⁶ MMTD, D: 2, C: 5, T: 1, B: 80, 15 Nisan 1966, ss. 875-876, Atatürk heykellerine başka saldırılar olurken, gençlik tepkisini dile getirerek protestolar düzenlemiş ve mitingler yapmıştır. **Forum**, 15 Nisan 1966, Sayı: 289, s.

4.2. FARUK SÜKAN'IN TBMM'Uİ ARATMASI VE GELEN TEPKİLER

Faruk Sükan'ın İçişleri Bakanlığı döneminde en önemli olay TBMM'nin aranması idi. TBMM'nin aranması muhalefet tarafından çok sert bir şekilde eleştirildi. Cumhuriyet tarihinde ilk defa meclis arandı. Sivil polisler ve AP'li idare amirleri meclisteki vekillerin odalarını tek tek aradı. Orhan Tokatlı' ya göre odaları aranan TİP'liler olurken şöyle demiştir: “Türkiye İşçi Partisi'nin (TİP) grup başkanlığı odasında gerçekleştiriliyor. Dolaplar açılarak evraklar karıştırılıyor.” Meclis'in araması TİP'e karşı olmazken arama ise genel yapıldı.³²⁷

Meclise gelen ihbar şu şekildedir: “Bazı basılan beyannameler için kullanılan teksir makinaları ve daktiloların Meclisten dışarı çıkarılmış olduğu” söylendi. Faruk Sükan'ın emir vermesiyle Z. Pehlivanlı'nın gözetiminde meclis sekiz saat boyunca daktilo makinaları arandı. Meclis aramalarında hiçbir şey çıkmazken Faruk Sükan bu olay hakkında şunları söylemiştir,³²⁸

Böyle bir olayı sizden ilk defa duyuyorum, iddia yalandır. Meclis polisleri Meclis baskın idare amirlerinin kontrolü altında çalışırlar. Emirleri altındadır. Biz onlara karışamayız. Bizimle ilgileri yoktur. Meclis içinde bizim yetkimiz yoktur. İddia sureti kat'iyede yalandır.

Derken, Zühtü Pehlivanlı ise bu durumu şöyle anlatır,³²⁹

Sabaha karşı saat 01.30 sıralarında İçişleri Bakanı evime telefon ederek beni uyandırdı. Emniyet Müdürlüğünden yapılan bir ihbarla Meclisteki daktilo ve teksir makinalarının bir kısmını beyanname basılmak amacı ile dışarı çıkarıldığını söyledi. Bunun üzerine derhal İçişleri Bakanlığına gittim. Bakan, “ihbarın mahiyeti budur. Meclisin eşyasından ve demirbaşından İdare İmarı olarak siz mesulsünüz, bildiriyorum, takdir sizindir.” Dedi. Bunun üzerine meclise geldim. Senato İdare Amirlerinden Hilmi Onat' ı da buldurdum. Meclis Levazım Müdürü, Ayniyat Amiri, Nöbetçi Komiseri ve Nöbetçi Polis Memuru ve Meclis elektrikçisini de yanımıza alarak, elimizdeki makine listesine göre daktilo ve teksir makinalarını tespit ettik. Bu, sureti katiye de bir arama değil, daktilo ve teksir makinalarının kayıtlarımızdaki numaralarına göre yerinde kontrolünden ibarettir.

³²⁷ Alican, s. 354; Orhan Tokatlı, **Kaybolan Yıllar 1961-1973**, Doğan Kitap, İstanbul, 2000, s. 321.

³²⁸ Tokatlı, s. 321-322.

³²⁹ **Cumhuriyet**, 8 Mayıs 1966, s. 7.

Faruk Sükan olaydan her ne kadar haberinin olmadığını ifade etse de Zühtü Pehlivanlı'yı görevlendirerek meclisin aranması emrini verdi. İsmet İnönü ise, Faruk Sükan'ı eşkiyaya benzeterek, "*Eşkiyanın bu gece ne yapacağı bilinmez.*" dedi.³³⁰

Parlamento'nun 10 Haziran 1966 tarihine kadar tatile girmesiyle bu olay kısa süreliğine kapandı. Yön dergisi Faruk Sükan'ı "*çabuk inanan ve coşan*" bir politikacı olarak betimlerken, CHP'li Kemal Satır konuşmasında, "*Meclisi basanların er ya da geç Yüce Divana*" gideceğini söyledi.³³¹

Mecliste Faruk Sükan söz alarak bu durum hakkında bir konuşma yaptı. Faruk Sükan, meclisin arandığına dair iddiaları yalanladı. Bu tarzda bir arama yapılmış ise, Meclise arz edilmesini söyledi. Faruk Sükan hakkında gensoru açılması için CHP Grubu önerge verirken meclisin tatile girmesiyle önerge genel görüşme yapılarak kapatıldı.³³² Profesörler ise bu olayın hukuk dışı olduğunu belirtti ve Süleyman Demirel kendi bakanını savunarak "*Büyük gürültü koparılıyor*" şeklinde eleştirisini yaptı.³³³

Yapılan Tahkikat Raporunda Faruk Sükan hakkında şunları yazmıştır;³³⁴ "*Ancak Bakan olması sebebiyle hakkında bir karar vermek komisyonun yetkileri dışında kaldığı için bu konuda takdirin Meclis Yüce Heyetine bırakıldığı.*" Turhan Feyzioğlu, açıklamalarında Faruk Sükan'ın İçişleri Bakanlığı'ndan istifasını isterken Fikret Ekinci ise yaptığı eleştiride, "*Sükan ve polisleri Meclisi basmışlardır.*" ifadelerini söyledi.³³⁵ Faruk Sükan bu olaydan sonra "Zehir Hafîye" olarak adlandırıldı.

Muammer Aksoy ise *Yön*'deki yazısında Faruk Sükan'ın atamalarını eleştirdi. Muammer Aksoy AP'deki durumuna değinerek Faruk Sükan'ın İçişleri Bakanlığı gibi kilit bir göreve getirilmesini ise, "*Hukuk devletini polis devletine çevirmiştir*" yazısıyla eleştirisini söyledi.³³⁶

Faruk Sükan, 21 Eylül 1966 tarihinde Doğu İllerini kapsayan bir geziye çıktı ve hem bölge halkını ziyaret etmiş hem de bakan olarak denetledi. İlk olarak

³³⁰ İnönü, s. 731; Tokatlı, s. 325; **Cumhuriyet**, 8 Mayıs 1966.

³³¹ **Yön**, 13 Mayıs 1966, Yıl: 5, Sayı: 163, s. 4, Alican, s. 355.

³³² **MMTD**, D: 2, C: 6, T: 1, B: 94, 9 Mayıs 1966, ss. 410-413.

³³³ **Cumhuriyet**, 9 Mayıs 1966, s. 7.

³³⁴ **Yön**, 20 Mayıs 1966, Yıl: 5, Sayı: 166, s. 4.

³³⁵ **Cumhuriyet**, 18 Mayıs 1966, s. 7.

³³⁶ Muammer Aksoy, "Polis Devleti'nin Polisi mi?", **Yön**, 27 Mayıs 1966, Yıl: 5, Sayı: 165, ss. 10-11.

Diyarbakır'dan başladıktan sonra yaptığı konuşmalarda vatandaşların kanun önünde eşit olduğunu belirtti ve halkın huzuru devletin güvenliğine konuşmasında şöyle söylemiştir;³³⁷

Bir devletin emniyet, asayiş, iç huzuru ve sükunu mevcut olmazsa, o devletin vatandaşları yarının endişesinde bulunursa, memlekette yaşayan vatandaşlar canından malından ırzından emin olarak yaşamazlarsa yatağında yatan vatandaş korkusuzca başını yatağa koyamazsa herkes kendisini emniyet ve huzur içinde hissetmezse, o memlekette devlet nizamını devlet otoritesinin varlığı üzerinde münakaşa etmek mümkün olmaz.

1966 yılından itibaren Türkiye'de Sosyalizm gibi akımlar gençlik arasında yaygınlaşmaya başladı. Üniversitelerde boykotlar giderek yaygınlaştı. Süleyman Demirel, Adana İl Kongresi'nde sosyalizmi sert şekilde eleştirdi ve aşırı sağ-aşırı sola karşı konuşmasında şunları söyledi: *"Aşırı cereyanlar Cumhuriyetin kuruluşundan beri faaliyette."*³³⁸

4.3. AP 3. BÜYÜK KONGRESİ (1966)

TBMM, 5 Kasım 1966 açılmasından sonra Süleyman Demirel'in ardından en yakın isim Faruk Sükan meclise geldi.³³⁹ Süleyman Demirel'in en yakın ismi arkasında geldi. TBMM'nin 1966 yılındaki çalışma faaliyetleri başladı.

AP, Büyük Kongresi 27 Kasım 1966 tarihinde yapıldı. Sadettin Bilgiç ve Süleyman Demirel yine ters düştü. Sadettin Bilgiç kendisine yakın 67 kişi kongre öncesi yanında yer aldı.³⁴⁰ Kongrede AP içerisinde yine bölünmeler başladı.

AP kongresinde yapılan icraatları 10 sayfalık metinde anlatıldı. Süleyman Demirel kongre salonuna Faruk Sükan ile birlikte gelerek delegelere konuşmasını yaptı.³⁴¹ Kongre sert tartışmalara neden olurken, Faruk Sükan'ın Genel İdare Kuruluna seçilmemesi istendi.³⁴²

³³⁷ **Cumhuriyet**, 22 Eylül 1966, s. 7.

³³⁸ **Cumhuriyet**, 16 Kasım 1966.

³³⁹ **Akis**, 5 Kasım 1966, Sayı: 646, C: 28, s. 4.

³⁴⁰ **Durum**, 21 Temmuz 1966, Yıl: 2, Sayı: 93, ss. 13-15; Kongreden sonra AP'de kabine değişiklikleri yaşandı. Süleyman Demirel'in en iyi arkadaşları olan Mehmet Turgut, Ali Naili Erdem, İbrahim Tekin gibi önemli isimler Süleyman Demirel ile fikir ayrışmazlığına düştü. Bu bakanlar istifa etmeyerek Süleyman Demirel'e direndiler. **Durum**, 29 Aralık 1968, Yıl: 2, Sayı: 116, s. 16.

³⁴¹ **Akis**, 3 Aralık 1966, Cilt: 27, Sayı: 650, ss. 11-12.

³⁴² **Cumhuriyet**, 29 Kasım 1966.

AP, tüzüğündeki değişiklikler tartışmalara neden oldu. Tartışmalarla geçen AP Kongresi'nde Demirel 1239 oyla yeniden Genel Başkan olurken, Nuri Eroğan 175 oy aldı.³⁴³ Sadettin Bilgiç İdare kuruluna seçilirken, onu destekleyenler seçilememiş, Sükan ise yeniden İdare kurulunda seçilerek yer almıştı.³⁴⁴

Kongrede AP'yi müfritler olarak adlandırılan grup ele geçiremedi. Cevdet Perin *Durum Dergisi*'nde yazısında şunları yazmıştır;³⁴⁵

Bu kongreden sonradır ki, muhalefetin ve karşı basının tutumunda, AP'ye yöneltelen ithamlar ve isnatlar çok azalmış, tartışmalar daha çok azalmış, tartışmalar daha ziyade ekonomik ve mali konulara inhisar etmeğe başlamıştır.

Süleyman Demirel 1966 kongresinden sonra 1968 kongresine kadar parti içerisinde kendisine yakın “Yeminliler” grubunu oluşturdu.

4.4. FARUK SÜKAN VE MECLİS TARTIŞMALARI

Faruk Sükan Türkiye’de Solcuların Rusya’ dan emir aldıklarını ve buna bağlı olarak örgütlendiklerini söyledi. MP Grubu adına konuşan Faruk Önder Faruk Sükan’ı öven konuşmasında şunları söylemiştir;³⁴⁶

Memlekette suçluları yakalayıp adaletin pençesine teslim etmekle görevli bulunan teşkilâtın başı İçişleri Bakanı adaşım ve hemşerim Sayın Faruk Sükan, Türkiye’deki bütün solcuların Rusya’dan emir aldıklarını açıkça söylüyor. Bâzi delil ve emareler tespit ettiğini Meclis kürsüsünde anlatarak tüylerimizin diken diken olmasına sebep oluyor.

Mecliste 8 Şubat 1967 tarihinde TİP Milletvekili Ali Karcı söz olarak bir konuşma yaptı. Konuşma esnasında tarımdan ve Adana’da gerçekleşen sel felaketinden bahseden Ali Karcı’ya Faruk Sükan şunları söylemiştir; “Vatan hainleri de helikopterle ile uçuracağız” derken, devamında Ali Karcı ise bu suçlamaya karşılık “Asıl vatan haini İçişleri Bakanı’nı kendisidir.” şeklinde karşılık verdi.³⁴⁷

³⁴³ Süleyman Demirel Genel Başkan seçilmesiyle, Cihat Bilgehan 1341, Faruk Sükan 1275, İ. Sabri Çağlayangil 1134 oy alarak kongredeki en yüksek oyu aldı. Kongrede Genel İdare Kuruluna seçilenler için bkz. Bilgiç, s. 170.

³⁴⁴ *Cumhuriyet*, 1 Aralık 1966, s. 7; *Yön*, 2 Aralık 1966, Yıl: 5, Sayı: 192, s. 4.

³⁴⁵ Cevdet Perin, “Partilerde Durum”, *Durum*, 5 Ocak 1967, Yıl: 3, Sayı: 117, s. 12.

³⁴⁶ *MMTD*, D: 2, C: 14, T: 3, B: 66, 27 Şubat 1967, ss. 719-720.

³⁴⁷ *MMTD*, D: 2, C: 12, T: 2, B: 49, 8 Şubat 1967, ss. 408-411.

İlhan Selçuk Faruk Sükan'ın “vatan haini” sözlerini *Cumhuriyet Gazetesi*'ndeki köşe yazısında eleştirdi. İlhan Selçuk köşe yazısında şunları yazmıştır;³⁴⁸

Vatan ihaneti suçlamasını bir milletvekiline savurup ve de fütursuzca geri dönmek ciddiye dışıdır. Ama unutmayalım ki Türkiye' de milliyetçi çevrelerin kafasını “vatan ihaneti” kavramını son günlerde ciddiye meşgul etmektedir.

Türkiye de sol akımların 1967 yılından itibaren giderek yaygınlaşması sonucunda Faruk Sükan ve TİP vekilleri başta olmak üzere solcuları polis eşliğinde izletmeye başladı.

1967 Bütçesi sırasında AP ve TİP milletvekilleri bütçe görüşmelerinde tartıştı. İçişleri ve Millî Savunma Bakanlığı bütçe görüşmelerinde TİP vekilleri İçişleri Bakanı Sükan'ı hedef aldı.

İçişleri Bakanlığı bütçe görüşmelerinde TİP Milletvekili Yunus Koçak Sükan'ı suçlayan konuşmasında şunları söylemiştir: “*Bütün bu huzursuzlukların, polis baskı ve terörünün sorumlusu Hükümettir. Özellikle Dr. Faruk Sükan'dır.*” Faruk Sükan bu suçlamaya yanıtından TİP'lileri sert şekilde eleştirdi.³⁴⁹

Faruk Sükan TİP'lilere karşı konuşmasında, 1965 yılında yabancı ülkede neşredilen bir yayının örneğini mecliste gösterdi. Bizim Radyo' da çıkan bildiriye TİP vekillerine gösteren Faruk Sükan, 24 Kasım 1966 yılındaki TİP'in İkinci Kongresi'nde okunan bildiriye 1960 yılındaki Moskova' da toplanan 81 komünist temsilcisinden örnek aldığını söyleyen konuşmasında şunları söylemiştir;³⁵⁰

Türkiye'de yapılan taktik şudur: Sonradan komünizme dönecek olan sosyalizm hareketlerini, millî kurtuluş hareketlerini demokratik millî cephe ve bütün millî cephe adlı teşekküllerin kurulması ve yalan haber ve iftiraları tahrik ve teşvik etmek. Çünkü sizin istediğiniz bilimsel sosyalizm, yani ihtilâldi sosyalizm... Başka sosyalizm kabul edemiyorsunuz.

Faruk Sükan TİP'lilerin “Sükan'ın Polisleri” suçlamasına karşılık verdiği cevapta ise;³⁵¹

Geldiniz, Türkiye'nin idari hayatı için düşünce, tenkid ve temennilerinizi 'bu memleketin hayrına olabilecek, müspet tenkitçilerinizi bıraktınız, devamlı olarak

³⁴⁸ İlhan Selçuk, “Vatan İhaneti!”, **Cumhuriyet**, 10 Şubat 1967, s. 2.

³⁴⁹ **MMTD**, D: 2, C: 13, T: 2, B: 57, 18 Şubat 1967, ss. 439-452.

³⁵⁰ **MMTD**, D: 2, C: 13, T: 2, B: 57, 18 Şubat 1967, ss. 439-452.

³⁵¹ Konuşmaların tamamı için bkz. **MMTD**, D: 2, C: 13, T: 2, B: 57, 18 Şubat 1967, ss. 439-452.

jandarma ve polisten şikâyet ediyorsunuz. Jandarma ve polisi de bana mal ediyorsunuz, «Sükan'ın polisi» diyorsunuz... Siz «Bizim Radyo» da Sükan'ın polisi diyor, siz de «Sükan'ın polisi» diyorsunuz. Arkadaşlarım, Sükan'ın polisi yok, Türk Devletinin, Türkiye Cumhuriyeti Hükümetinin polisi var. (A. P. sıralarından alkışlar) Türkiye Cumhuriyeti Hükümetinin jandarması var. Kanunların ve nizamın bekçisidir. Anayasanın koruyucusudur ve anarşistlerin karşısında dimdik, onlar yola getirmek için kendisini vazifeli bilmektedir.

Hükümet, Türkiye’de gelişen aşırı solu önlemek için bir yasa tasarısı getirmeye hazırlanıyordu. Kayseri’de Felahiye kahvesinde konuşan Sağlık ve Sosyal Yardımlar Bakanı Ali Ölçen konuşmasında şu hususları belirtti: “*Aşırı sol akımları önlemek için hükûmetten bir tasarı hazırladığını*” söyledi.³⁵²

Dünyada gelişen sol akımlara karşı Türkiye’de AP Hükümeti 1967 yılından itibaren önlemler almaya başladı. Falih Rıfkı Atay komünizme karşı olarak TİP’i eleştirdi. Faruk Sükan’a destek verircesine köşesindeki yazısında TİP’e yönelik eleştiri yazısında, “TİP, üstü kapalı komünist partisinin ta kendisidir.” yazısını yazdı.³⁵³

Dünya genelinde Sosyalizm tartışmaları sürerken, Türkiye’deki tartışmaları devam ediyordu. Süleyman Demirel, sosyalizmin anayasaya kapalı olduğunu söyledi.³⁵⁴

Türkiye’de aşırı akımlar dergiler ve düşünceler yoluyla yayılırken bu duruma karşın İçişleri Bakanlığı mücadelesini sürdürmeye devam etti. Faruk Sükan aşırı akımlara karşı mücadele edeceğini belirterek: “*Nereden gelirse gelsin aşırı cereyanlara karşı kanuni müeyyideler çerçevesi içerisinde bütün tedbirleri almaktan çekinmeyeceğim.*”³⁵⁵

Faruk Sükan Doğu Mitinglerinde propaganda yapan TİP’lileri suçladı ve eleştirdi. Faruk Sükan Doğu Mitinglerine değinerek: “*Mesela Doğu mitingini tertipleyen ve bu altı mitingde konuşanların yüzde doksanı Türkiye İşçi Partilidir.*”³⁵⁶Bu mitinglere YTP ve bazı CHP’li vekillerde katıldı.

³⁵² **Cumhuriyet**, 3 Temmuz 1967.

³⁵³ Falih Rıfkı Atay, “TİP Oyunu Süremez”, **Durum**, 6 Temmuz 1967, Yıl: 3, Sayı: 143, s. 6.

³⁵⁴ **Durum**, 6 Temmuz 1967, Yıl: 3, Sayı: 143, s. 8; **Cumhuriyet**, 7 Temmuz 1967, Yıl: 44, Sayı: 15 422.

³⁵⁵ **Durum**, 4 Ocak 1968, Yıl: 4, Sayı: 169, s. 7.

³⁵⁶ **Durum**, 4 Ocak 1968, Yıl: 4, Sayı: 169, s. 10.

TİP'in Doğu Mitinglerini yapması Kürtçülük Meselesini ortaya çıkmasına neden oldu. Bu bölücü akım zamanla gelişerek farklı yerlere evrildi. Faruk Sükan Kürtçülük ve TİP ile mücadelesini bakanlığı döneminde sürdürdü.

Basın-yayın yoluyla komünizm ve sosyalizm yayınlarını da denetlendi. Erdal Öz, Faruk Sükan'ın bu tutumunu eleştirerek şunları söylemiştir;³⁵⁷

Zamanın İçişleri Bakanı Faruk Sükan bir kitap çıkarmıştı: “Türkiye’de Komünist Faaliyetler” gibi bir adı vardı kitabın. Orda bizim ambalaj kâğıtları da komünist faaliyetler içinde gösteriliyordu. ODTÜ’ nün duvarlarına boy boy yapıştırmışlardı.

Faruk Sükan Türkiye’de solcu yazarları takip ettiğinin belirgin göstergesi idi. Bu durum en çok solcuların eleştirilerine neden oldu.

Yaşar Kemal Faruk Sükan hakkında başta TİP’lilerin “tüm soluklarını” dinlediğini vurguladı ve ağır eleştirisi yazısında şunları söyledi;³⁵⁸

Soluk dinlemenin yaygınlaştığı dönemde Faruk Sükan Meclisi basıyordu. Gide gide ne oldu, İşçi Partililerin evleri basılmaya, yakılmaya ve İşçi Partililer “faily meçhul” cinayetlere kurban gitmeye başladılar.

Türkiye’de 6. Filonun gelmesi ve olayların giderek tırmanması neticesinde sokaklarda protestolar başladı. Bütçe görüşmeleri sırasında Ankara’da sağcı ve solcu gençlerin birbirine girmesi gündem oldu.

Sağcılar solculara “Komünistler Moskova’ya” sloganları eşliğinde tezahüratlar yaparken, Faruk Sükan TİP’lileri eleştirerek, “TİP’liler suçluluk psikolojisi içindedirler” ve Faruk Sükan Mehmet Ali Aybar’ın konuşmasını eleştirerek, “her bozguncu olayda TİP’ in olduğunu” söyledi.³⁵⁹ Mithat Perin Durum Dergisi köşe yazısında şunları yazmıştır;³⁶⁰

Faruk Sükan’ın Meclis’ te yaptığı açıklamalar ve kamuoyunun gözleri önüne serdiği belgeler yetti de arttı bile kişiliklerin meydana çıkması için maskeleri alaşağı edildi.

1968 Bütçesinin Cumhuriyet Senatosu’nda görüşmeler yapılırken Faruk Sükan TİP’i hedef alarak Suriye’deki “Baas Partisiyle” irtibat kurmasıyla suçladı.³⁶¹

³⁵⁷ Erdal Öz, **Defterimden Portreler**, 10. Baskı, Can Yayınları, İstanbul, 2020, s. 76.

³⁵⁸ Yaşar Kemal, **Ağacın Çürüğü**, 9. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2020, s. 106.

³⁵⁹ **Durum**, 29 Şubat 1968, Yıl: 4, Sayı: 177, s.s. 8-12.

³⁶⁰ Mithat Perin, “Komünistler Sokakta Kol Geziyorlar”, **Durum**, 29 Şubat 1968, Yıl: 4, Sayı: 177, s. 11.

³⁶¹ Sükan, s. 241.

Faruk Sükan, geçmişten komünizm faaliyetlerine değindi ve aşırı cereyanların ceza kanunları ile önlenemeyeceğini, bunun sebeplerini sosyal, siyasi, kültürel şekilde aranmasını söyledi. Faruk Sükan Avrupa’da yapılan komünist partilerin toplantısına TİP’in katıldığını söylerken katılanların bölücülük faaliyeti yapmakla suçlayan konuşmasında şunları söylemiştir;

*Zaten bütün mesele aşırı cereyanlarla mücadelede, bölücü faaliyetleri önlemede en mühim mesele, bu şuurun vatandaşta uyandırılması meselesidir.*³⁶²

Mecliste 1968 yılında yapılan bütçe görüşmelerinde AP-TİP vekilleri birbirine girdi. İçişleri Bakanlığı’nın yapılan bütçe görüşmelerinde parti adına konuşan vekiller Faruk Sükan’ı eleştirdi. Çetin Altan ve Faruk Sükan arasındaki karşılıklı atışmalar ve suçlamalar yapıldı. Yaşar Kemal mecliste olan olayları AP’nin yaptığı bir zorbalık olarak nitelerken, AP’nin anayasaya uymadığını yazısında şöyle aktarmıştır,³⁶³

Adalet Partisi azıttıkça azıtıyor. Meclise muhalif milletvekillerini linç etmeye kadar vurduruyor azgınlıklarını.

Faruk Sükan Çetin Altan’ın sözlerine karşılık Nazım Hikmet’ in hain olduğunu söyledi. Faruk Sükan Mehmet Ali Aybar’ın yapmış olduğu “Bilimsel Sosyalizmi” sözlerini eleştiren konuşması şöyledir;³⁶⁴

Bir komünizm propagandası mahiyetindedir ve bir komünizm hareketinin ifadesi tarzındadır, buna tefsir ettirmek zannediyorum ki bizim vazifemizdir arkadaşlar. Bugün Türkiye’de aşırı solun hüviyeti, karakteri doktrinci bir parti, Marksist, Leninist ve Engels felsefesini doktrin olarak, ideoloji olarak müdafaa eden, propagandasını yapan, tatbik eden ve hareket eden bir parti hüviyetinde olduğu kanaati vicdaniyesi içerisindeyiz.

4.5. DİNCİ YAPILANMALAR KARŞI ÖNLEMLER

Türkiye de aşırı sağ-aşırı sol akımların arttığı dönemde dinci yapılanmalarda artmaya başladı. Dinci yapılanmalar farklı zamanlarda bazı ülkeler tarafından desteklendi. Türkiye’de bu yapılanmalar 1953 yıllarından itibaren başladı. Toplum

³⁶² CSTD, C: 45, T: 7, B: 27, 4 Şubat 1968, ss. 528-531.

³⁶³ Yaşar Kemal, **Baldaki Tuz**, 11. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2022, s. 206.

³⁶⁴ MMTD, D: 2, C: 25, T: 8, B: 46, 20 Şubat 1968, ss. 432-433; Mithat Perin, TİP’ in Roma’ daki toplantısına katılan iki TİP’ li Sadun Aren ve Rıza Kuas katıldığı için eleştirmiştir. Mithat Perin, “Roma’ daki Komünist Toplantısının Sonu...” **Durum**, 18 Nisan 1968, Yıl: 4 Sayı: 184, s. 9, Faruk Sükan’ın açıklamalarını için bkz. **Durum**, 30 Mayıs 1968, Yıl: 4, Sayı: 190, ss. 24-27.

yapısının zamanla giderek değişmesi, hilafet, Türk-İslam Sentezi gibi tartışmaların ortaya çıkması sonucunda bu tür faaliyetler ortaya çıktı.

Şeriatçı bir yapılanma olan Hizb-üt Tahrir örgütlenmesi dünyada İslam coğrafyalarına yayılırken bu örgütlenme Türkiye’de 1953 yılında başladı. Örgütlenmenin Türkiye ayağı yavaştı. Dinci örgütlenmenin en önemli argümanı hilafete geri dönmektir. BBC Türkçe’de değerlendirmeler yapan Dr. Noman Hanif bu konuya şöyle değinir;³⁶⁵

Örgütün çok kapsamlı ve kendi içinde tutarlı bir ideolojisi var. Diğer İslamcı hareketlerden farklı olarak kendi şeriat modelleri açısından oldukça fazla detaya sahipler. Birçok İslamcı hareket, düzeni devirmek ister ama kurmak istedikleri devletin çerçevesine sahip değildir. Hizb-ut Tahrir'in ise detaylı bir modeli var.

Dinci örgütlenmenin faaliyetlerine Faruk Sükan İçişleri Bakanlığı ve polis çalışmalarıyla Türkiye’de operasyon düzenlendi. Bildirilerin ve çalışmaların ele geçirildiği operasyonda birçok öğretmen, doçent gözaltına alınarak bu yapılanmanın Türkiye ayağı sonlandırıldı.

Faruk Sükan bu operasyon hakkındaki değerlendirmesi; “*Güzel bir operasyon oldu. Çok taraflı bir incelemeye tabi tutulmuştu. Acele etmedik amacımız teşkilatın tamamını, suç aletleriyle ele geçirmektir.*” Faruk Sükan bu örgütlenmeye karşı titiz ve sabırlı şekilde çalışarak dinci örgütlenmenin faaliyetlerini bitirdi.³⁶⁶

4.6. KAYSERİ SİVAS OLAYLI MAÇI

17 Eylül 1967 tarihinde oynanan Kayserispor-Sivasspor maçı Türk Futbol tarihinin en kanlı tribün facialarından birisiydi. Müsabaka saat 16:00’da Kayserispor’un sahasında oynandı.

Maça gelen Sivaslı vatandaşların maçtan bir gün önce çıkardıkları olaylar Kayseri halkını rahatsız etti. Atmosfer giderek sertleşmeye başladı. Kenan Başaran, Mehmet Güçlü’nün olay anlatımını şöyle aktarır;³⁶⁷

³⁶⁵ Değerlendirmeler için, Mahmut Hmasici, “Hizb-ut Tahrir”, 22 Ocak 2021, BBC Türkçe, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-55752612> (20.04.2023).

³⁶⁶ Sükan, s. 193; Cumhuriyet, 8 Eylül 1967.

³⁶⁷ Kenan Başaran, Sivas-Kayseri Türkiye’nin En Büyük Futbol Faciası, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017, s. 33.

Maçtan önce şehirde atmosfer, bütün insanlar tedirgin vaziyetteydi. Maçtan bir iki gün önce trenlerle, otobüslerle hatta çimento ve nakliye kamyonlarıyla sanki bir istila hareketine gelir gibi bir atmosfer vardı...

Beş binin üzerinde bir taraftar Kayseri'ye gelmişti. Aşırı alkollü genç taraftarlar vardı. Ve mutlaka bir olay çıkacağı belliydi. Buna karşı Kayserili gençlerin de bu duruma kızdıkları ve kahvelerde bu konuların konuşulduğunu hatırlıyorum.

Maç başlamadan önce iki tarafından şehirde gerildiği görüldü. Statta 21 bin taraftar vardı. Oktay Katan ya da Küçük Oktay'ın 20. Dakikada golü atmasıyla ortam giderek gerginleşti. Olayın tanıkları her iki tarafı da taşların karşılıklı atılmasıyla olayların başladığını ifade eder.³⁶⁸ Bu olayların nasıl çıktığı halen günümüzde tartışmalı bir konudur.

Golü atan Oktay Katan ise pişmanlığını, “*Keşke ayağım kırılısaydı da atmasaydım...*” ifadesiyle üzüntüsünü anlatır ve gol sonrası olayların giderek artması neticesinde Kenan Başaran derlediği yazısında şöyle aktarır;³⁶⁹

Oktay golü attı ve ondan sonra ortalık karıştı! Bu sefer taşlar çıktı ortaya. Sivaslılar, su kanallarının demirlerini alıp kenara vuruyorlardı. Tribünün oturak yerleri taşı, onları kırarak atmaya falan başladılar.

Sivaslı taraftarlar tribünden çıkmak isterken, kapıya yönelmeleri sonucunda izdiham oldu. Taşların havada uçtuğu ve insanların birbirinin üstüne yüklenilmesinden sonra birçok yaralı, ölen insanlar oldu. Havasızlık sonucunda insanların kaçması sonucunda yığılmalar ortaya çıktı ve birçok insan orada vefat etti. Olay sonucunda 43 taraftar vefat ederken, 600 kişi de yaralandı.

Alman Raporlarına bu olay hakkında bir değerlendirme yapıldı. Gökhan Eşel'in yaptığı çalışmada Kayseri-Sivas olayı maçındaki durumu değerlendirdi. Gökhan Eşel Alman Raporlarındaki değerlendirmeyi şöyle yorumlamıştır; ³⁷⁰

Büyük olasılıkla olaylar, Anadoluluların karakteristiği olduğu üzere, belirli bir histeri ve düşüncesizlikle birleşen heyecan ve öfkeden kaynaklanmıştır.

Faruk Sükan Kayseri Valisinden son durumu öğrenerek vatandaşları bilgilendirdi. Faruk Sükan yaptığı konuşmasında şunları ifade etti; “*Stat kapısına olan*

³⁶⁸ “Kayserispor-Sivasspor Maçında olaylar”, <https://kayserispor.gen.tr/haberdetay.php?id=1559> (20.04.2023).

³⁶⁹ Başaran, s. 44.

³⁷⁰ Gökhan Eşel, “Alman Dışişleri Belgelerinde: 1967 Kayserispor-Sivasspor Maçı”, **Uluslararası Medeniyet Çalışmalar Dergisi**, 19 Mayıs 2021, Yıl: 2021, Cilt: 6, Sayı: 1, s. 52.

tecähüm sebebi ile sıkışmadan mütevellit 40 vatandaşımızın kaybetmiş bulunuyoruz.” ve Faruk Sükan olayları incelemek için Emniyet Genel Müdürü Hayrettin Nakiboğlu, Jandarma Genel Kumandanlığı Kurmay Başkanı Tümgeneral Bekir Ecevit, Sağlık Bakanı Vedat Ali Özkan, Beden Terbiyesi Genel Müdürü Ulvi Yenil Kayseri’ye gitti.³⁷¹

Olayların çıkmasından önce Sivasspor Başkan Yardımcısı Hüseyin Yıldırım maçtan önce Faruk Sükan ve Emniyet Genel Müdürünü aradığını ve bu durum karşısında ne vali ne de emniyet bir önlem alıyordu.³⁷² Valinin bu tutumu birçok tepkiye neden olacak ve Faruk Sükan Valiyi görevinden alacaktı.

Kayseri de çıkan olaylar komşu şehre Sivas’a yansıdı. Şehirde Kayserili dükkân, iş merkezi tahrip edilmeye başlandı. Faruk Sükan Sivas’a ziyareti sırasında Sivas halkı Faruk Sükan’ı yuhalamış ve “Katil Sükan” tezahüratları ile protesto etti. Faruk Sükan’ın konuşmasında şöyle demiştir;³⁷³

Sizin haklı davanızı müdafaa etmezsek, Kayseri’de maruz kalınan kanun dışı hareketlerin müsebbiplerini cezalandırmazsak ondan sonra bizi muhakeme edin.

Kayseri de de geniş güvenlik önlemleri alındı. İki şehir arasında giriş çıkışlar yasaklandı. Sivas’ta bulunan Kayserililer memleketi terk etti. Kayseri’de bulunan Sivaslılar ve öğrenciler Sivas’a nakledildi.

4.7. TÜRKİYE’DE 1968 OLAYLARI

ABD, donanmasına mensup 6. Filo haziran ayında Türkiye’ye geldikten birkaç ay sonra 8 Ekim 1967 tarihinde İstanbul’a yeniden geldi. 6. Filonun haziran ayında Türkiye’ye gelmesi sonucunda protestolar başladı. Filonun gelmesini protesto eden Faruk Yalnız ve Birlik çelenk koyarak, “*Emperyalizmin Kanlı Eli Atamıza Uzanmasın, Kırılacaktır.*” yazılı çelenk bırakıldı ve tepki gösterildi.³⁷⁴

TİP Milletvekili Çetin Altan bu protestolara katıldı ve konuşmalar yaptı. Çetin Altan’ın mecliste bulunan dokunulmazlığı bu dönemde kaldırılmaya çalışıldı lakin mahkemenin kararıyla dokunulmazlığın kaldırılması reddedildi.

³⁷¹ **Cumhuriyet**, 18 Eylül 1967.

³⁷² Başaran, s. 96.

³⁷³ **Cumhuriyet**, 19 Eylül 1967, s. 7.

³⁷⁴ Harun Karadeniz, **Olaylı Yıllar ve Gençlik**, 2. Baskı, May Yayınları, İstanbul, 1975, ss. 84-85.

Haziran ayında yapılan 6. Filo protestoları ABD donanmasının yeniden Dolmabahçe'ye gelmesiyle yenide başladı. Üniversite topluluklarından İstanbul Teknik Üniversitesi, Teknik Okulu, Yıldız Teknik Okulu, Ortadoğu Teknik Üniversitesi gruplarından 100 kişi dövizler, sloganlar eşliğinde protesto etti ve Amiral Martin bu durum hakkında düşüncesi ise şöyledir;³⁷⁵

6. Filo 20 yıldır Türkiye'ye gelip gitmektedir. Bu ziyaretler daima dostluk içerisinde yapılır. Bu defaki protestoların manasını anlayamadım.

FKP, TİP Genel Başkan Yardımcısı protesto bildirisi yayımladı.

Fransa başlayan 13 Mayıs 1968 olayları tüm dünyaya yayılmaya başladı. ABD ve Almanya' da gelişen öğrenci ayaklanmaları Fransa'daki ayaklanmalardan daha farklı biçimlerde ilerledi. Paris gibi yerlerde öğrenci olayları sert şekilde bastırıldı ve kanlı çatışmalara sebep oldu. Tüm dünyadaki öğrenci hareketleri farklılık gösteriyordu. Türkiye' deki öğrenci hareketleri ise daha farklı olacaktı.³⁷⁶

Türkiye'de Üniversite öğrenci hareketleri Haziran 1968 tarihinde boykot veya derslere girmeme şeklinde yeniden başladı. Gençler daha önceki talebi olan reform isteklerini yeniden gündeme getirdi ve seslerini bu şekilde duyurmaya çalıştı. Fransa'da işgal edilen üniversiteler Türkiye' de örnek alarak işgal edilmeye ve boykot edilmeye başlandı. Üniversite boykotları “sağ-sol yok boykot var” sloganıyla başladı³⁷⁷.

İstanbul Üniversitesi, Ankara Üniversitesi fakülteleri boykotları gidererek artırdı. Süleyman Demirel meselenin ciddi olduğu konusuna değinen konuşmasında şunları söylemiştir;³⁷⁸

Dünya bir garip oldu. Belki garip dünya oldu demek de doğru değil, dünya yeni ufuklara doğru giden bir dünya oldu. Bu dünyanın yeni ufuklara doğru ne kadar gittiğini nereye varacağını bunların nelere mal olacağını kestirmek güçtür. Ama

³⁷⁵ Dağıtılan bildiri ise şöyledir: “Amerika'nın Vietnam'daki vahşetine, Türkiye' deki pervasızlığına dur demenin zamanı gelmiştir. Türkiye' de girilebileceği iğrenç oyunların tasavvuru insan bilincinin bu dev savaş makinasıyla mutlaka baş edeceği inancımızdan bir şey eksilmemiştir.” **Cumhuriyet**, 8 Ekim 1967, s. 7

³⁷⁶ Almanya'da aşırı solun lideri olan Rudi Dutsche'ye saldırı düzenlenmesi sonucunda öğrenci olayları Avrupa'da farklı boyutlara uğramaya başladı. Erol Kılınç, **İhtilal, İhtiras ve İdeal 68 Kuşağı Hakkında**, 2. Basım, Ötügen Neşriyat, Ankara, 2012, s. 28.

³⁷⁷ Osman S. Arolat, **Bir Gençlik Liderinin Anıları 1959-1974**, 2. Baskı, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2021, s. 68.

³⁷⁸ **Cumhuriyet**, 14 Haziran 1968, s. 7.

gerçek şu ki dünyada yeni görüşler yeni fikirler, derinliğine bakılması lazım gelen birtakım hadiseler cereyan ediyor.

Türkiye bu olaylar sonucunda 12 Mart 1971 muhtırasına giden süreçlerden bir tanesini öğrenci olayları ile hazırladı. Türkiye’deki öğrenci olayları ekonomik, reform, yaşam tarzı gibi istekler giderek sorgulanmaya başlandı.

Türkiye’de en önemli olaylardan bir tanesi de “Komando Kamplarının” kurulması idi. Bu kampların kurulması aşırı sola karşılık bir örgütlenme modeli idi. Aynı örgütlenme aşırı sağa karşı 1969 yılında THKO gibi örgütlenmeler kuruldu. CKMP gençleri kamplarda eğitiliyordu.

Eski Milli Birlik Komite üyesi Rifat Baykal CKMP’nin gençlerine dair yaptığı açıklamasında şunları söylemiştir;³⁷⁹

CKMP’li gençler, her bakımdan dinamik ve son derece etkili bir kadro haline getireceğiz. Biz AP’nin bedava tutulmuş boykot kırıcıları değiliz. Aksine boykotçuların haklı isteklerinin yanındayız. CKMP’yi boykotta AP ile aynı paralelde göstermek isteyenler yanılmaktadır.

17 Temmuz 1968 günü ABD’nin 6. Filosu yeniden İstanbul’a geldi. Donanma’nın İstanbul’a gelmesinden sonra İstanbul’da protesto ve gösteriler başladı. Gösteriler sonucunda çatışmalar meydana geldi. Amerikalılar dövülüp gençlik tarafından denize atıldı.³⁸⁰ Şiddet olayları giderek artmaya başladı.

Polisi İstanbul Teknik Üniversitesi’ni aramaya gitti ve 6. Filoya giden öğrenciler dövüldü. Ecvet Güresin bu konu hakkında köşedeki yazısında şunları yazmıştır;³⁸¹

Doğrusunu isterseniz söylenenlere inanmadım. İnanamadım çünkü: Amerikalı askerlere boya atmak veya onları yuhalamak yüzünden polisin bir üniversiteyi basarak, öğrencilerini copleyarak kadar akıldan uzaklaşabileceğini sanmıyordum. Fakat arkadaşlardan tahkik edince, olayın doğru olduğunu hem hayretle hem de dehşetle öğrendim.

Ecvet Güresin eleştirileri İçişleri Bakanı Faruk Sükan’a yöneltti. Bu olay tüm Türkiye’ye yayılmasıyla protestolar başladı. Faruk Sükan’ı eleştiren Yaşar Kemal

³⁷⁹ **Cumhuriyet**, 15 Temmuz 1968, s. 7.

³⁸⁰ Karadeniz, s. 139; Arolat, s. 105.

³⁸¹ Ecvet Güresin, “Yine Mi?”, **Cumhuriyet**, 18 Temmuz 1968; **Ant**, 23 Temmuz 1968, Sayı: 82, s. 4.

dövülen öğrencileri yazısında belirtirken, Türkiye'nin giderek yozlaştığını şöyle belirtmiştir,³⁸²

Öldürdükleri, copladıkları yetmiyormuş gibi bir de onları pijamaları, atletleri, donları, gömlekleriyle, yalınayak başı kabak, yarı çıplak mahkeme huzuruna.

Harun Karadeniz, 6. Filo eylemleri anılarında anlatırken, yolları nasıl kestiklerini ve filonun İstanbul'dan gidene kadar arabaların yoldan geçemeyeceğini şöyle anlatmıştır;³⁸³

Yolları kontrolü ertesi günde devam etti. Taşkışla ve Gümüşsuyu Üniversite yapılarında sığınan öğrenciler, Amerikalı taşıyan birkaç arabayı taşladılar.

Faruk Sükan ise bu olaylara ilişkin açıklamalarında şunları söylemiştir: "Kanuni icapların soğukkanlılık ve sükunetle yerine getirildiğini" ifade ederken, bu olaylar hakkında partiler bildiriler yayınladı ve İzmir'de bu olaylara ilişkin protestolar oldu.³⁸⁴

Faruk Sükan, olayın anarşistler tarafından çıkarıldığını belirterek, memleketin huzurunu bozmaya çalışanlara imkân vermeyeceklerini söyledi ve Faruk Sükan konuşmasının devamında şunları söylemiştir;³⁸⁵

Kanunun tanıdığı hak ve hürriyetlerin kullanılmasında kanun hudutları aşılmadıkça bugüne kadar daima yardımcı olduk. Hürriyetlerin suistimallerine ve bilhassa memleketin huzurunu bozucu, vatandaşı tedirgin edici, devlet itibarını sarsıcı faaliyetler ve hareketlere müsaade ve müsamaha edilemeyeceği tabii bulunduğu gibi esasen bunların hukuk devleti ile bağdaşmayacağı açık bir gerçektir.

İstanbul' da kanunlarımızın çizdiği sınırın ötesine taşarak memlekette huzursuzluk ve anarşi yaratmak isteyen çok mahdut miktardaki bozguncu hakkında kanunun icabı yapılarak adalete teslim edilmiştir.

Faruk Sükan olaya tepki gösterenleri anarşist ve bozguncu olarak suçladı. Faruk Sükan'ın açıklamasında sonra İstanbul'da öğrenciler Beyazıt Meydanında hükümeti protesto etti ve Amerika emperyalizmi hakkında protestolar yapıldı.

³⁸² Kemal, s. 236.

³⁸³ Karadeniz, s. 141.

³⁸⁴ **Cumhuriyet**, 19 Temmuz 1968.

³⁸⁵ **Cumhuriyet**, 20 Temmuz 1968, s. 7.

TİP Milletvekili Çetin Altan'da gösterilere katılarak öğrencilere destek verdi. Yaşar Kemal, AP'yi “*Kanlı İktidarın Ortakları*” şekliden ağır eleştirdi ABD'nin Türkiye'yi işgal ettiğini şöyle söylemiştir;³⁸⁶

Otuz beş metre kara toprağına binlerce asker, dev radarlar, üsler yerleştirmiş. Sözüm ona, Amerika bizim müttefikimizmiş. Sözüm ona Amerika bizi üçüncü bir dünya savaşında Sovyetlere karşı koruyacakmış.

Birlik Partisi Milletvekili Hüseyin Balan Faruk Sükan ile ilgili bir iddia ortaya attı. İstanbul'daki üniversitelere ve yurtlara polisin Faruk Sükan'ın emriyle girdiğini söyledi ve öğrencileri copla dövülmesi emrini Faruk Sükan'ın verdiğini açıklayarak soru önergesi hazırladı.³⁸⁷

17 Temmuz 1968 günü polis İTÜ'yi aradı ve dövülen öğrenci Vedat Demircioğlu yaşamını yitirdi.³⁸⁸ İTÜ yurduna yapılan aramalar ve Vedat Demircioğlu'nun ölümü İstanbul'un sokaklarının karışmasına neden olurken polis ve öğrenciler arasında çatışmalar çıktı.

6. Filo'nun Türkiye'ye gelmesinden sonra sorunlar derinleşti. Konya'da sarıklı, cübbeli isimler *Yeni Konya Gazetesini* ve TİP Genel Merkezini, tahrip ederek, “kahrolsun komünizm” sloganları eşliğinde gösteriler yaptı.³⁸⁹

Faruk Sükan olaylar neticesinde memleketi Konya'ya gitti. Faruk Sükan, “Olayların tepkiden doğduğunu” belirterek konuşmasında şunları söylemiştir;³⁹⁰

Aşırı solun son günlerde giriştiği tahrik ve anarşi hareketlerinin Konya'daki üzücü olaylarda rolü olduğu kanaatindeyim.

Bu olayları irticai bir hareket olarak göstermeye gayret edilmemelidir. Çapulculuk olayı yoktur. Tecavüz ve tahrip suçları vardır. Zarar tespit edilmektedir.

Bu olayın AP'nin başarılı bir organizasyonu olarak nitelendirilmişti. İsmet İnönü Konya Olayı ile ilgili verdiği demecinde şunları söylemiştir: “*Konya olaylarının mahiyetine doğru bir teşhis konmazsa, memleketin huzura tamiri artık mümkün*

³⁸⁶ Kemal, ss. 224-225.

³⁸⁷ **Cumhuriyet**, 22 Temmuz 1968, s. 8.

³⁸⁸ Ant Dergisi bu olay hakkında dergi kapağına Vedat Demircioğlu'nu koyarak, “Bu Cinayetin Hesabı Sorulacak”, **Ant**, 30 Temmuz 1968, Sayı: 83, Arolat, s. 77.

³⁸⁹ **Ant**, 20 Ağustos 1968, Sayı: 86, s. 3.

³⁹⁰ Kemal, s. 228; Komünizmle Mücadele Derneği Başkanı Hacı Sait Ahmet Uğurlu, İkinci Başkan Hacı Asım Özbir, Hasan Ağalar, Ahmet Kazan, Mustafa Ekici, Recep Korkmaz, R. Erdem tutuklandı. **Cumhuriyet**, 25 Temmuz 1968, s. 7.

*olmayacak felaketler getirebilir.”*³⁹¹ İsmet İnönü’nün teşhisi AP hükümeti dikkate almadı.

Faruk Sükan göreve başladığı dönemde aşırı akımlar ile mücadelesini sürdürürken ilerleyen süreçte aşırı sağ-aşırı sol, irtica ile mücadelede aşırı sağın üstüne gidilmediği söylenebilir. AP Hükümetinden güç alan aşırı sağ ve dinci yapılar istediklerini yapma noktasına geldi. Milli Türk Talebe Birliği “Komünizmle Savaş Mitingi” düzenlediğinde müdahale olmazken, “Amerikan Emperyalizmini” protesto edenlere müdahale edildi.

. Dinci örgütlenme olan Nurcular ülkedeki durum şartlarından faydalanarak Van ili başta olmak üzere başka yerlerde “İman tazeleme” töreni yaptı.³⁹² AP Hükümeti bu olaya sessiz kaldı ve hoşnut gözükmeye çalıştı. 1968 yılından itibaren dinci yapılanma olan Nurculuk AP Hükümeti döneminde gelişmeye başladı.

Meclis’in ara tatilden sonra göreve yeniden başlamasıyla TİP’liler ile Faruk Sükan arasında tartışmalar oldu. TİP Milletvekili Tarık Ziya Akıncı İTÜ aramaları ve Konya olaylarına değindi. Faruk Sükan tüm suçlamalara karşılık konuşmasında şunları söylemiştir,³⁹³

6’ncı filonun ziyareti olayları ve cereyan eden hâdiseler de, İzmir’e 6’ncı filonun ziyareti olaylarında Türkiye’de talebe hareketi gibi gösterilmek istenen, sureti katiyete gençlikle- alâkası olmayan mahdut insanlar ve mahdut teşekküller tarafından organize edilen bütün hâdiselerde muayyen isimler vardır, muayyen merkezler vardır.

Faruk Sükan, hakkında verilen gensoru önergesini Anayasa’nın 89. Maddesine göre gündeme alınması için oylama yapıldı ve önerge reddedildi.

4.8. AP 4. BÜYÜK AP AKONGREİ (1968)

Kabine değişikliğinden sonra Yeminliler Grubu Süleyman Demirel’in en yakınında olan isim Faruk Sükan’ı artık istememeye başladı. Kendisine muhalif

³⁹¹ Kılınç, s. 114; **Cumhuriyet**, 26 Temmuz 1968.

³⁹² **Cumhuriyet**, 4 Ağustos 1968.

³⁹³ Faruk Sükan ve TİP vekilleri ile konuşmaları için bkz. **MMTD**, D: 2, C: 28, T: 3, B: 87, 2 Ekim 1968, ss. 739-808.

gruplar giderek arttı. Yeminliler grubu kongreye kadar Faruk Sükan'ı kulisler yaparak hedef almaya başladı.

AP Kongreden önce üç gruba bölündü. Yeminliler, Emektarlar, Üçüncü Dünya olarak ayrıldı. Süleyman Demirel bölünmeye ilişkin konuşmasında, “Büyük seçimlere giderken karpuz gibi yarılmayalım.” dedi.³⁹⁴ Faruk Sükan, Sadettin Bilgiç, Mehmet Turgut partinin önemli isimleri parti içerisinde Süleyman Demirel ile çekişmeye başladı.

Celal Bayar 1967 tarihinde Bizim Ev teşkilatını kurdu. Celal Bayar Bayar eski DP'lileri tekrar bir araya toplamaya çalıştı ve eski DP'li olan Sadettin Bilgiç Celal Bayar görüştü ve Demokratik Parti'nin temelleri burada atıldı.³⁹⁵

AP'nin 4. Büyük Kongresi'nde bölünmeler partiye zarar verdi. 29 Kasım 1968 tarihinde AP Büyük Kongresi başladı.

Süleyman Demirel AP 4. Büyük Kongresi'nde siyasi hakları, aşırı akımlara düzen meselesi ele alındı.³⁹⁶ Eski DP'lilerin siyasi hak talebi de AP Kongresinde kabul edildi. Kongreye tek liste halinde gidildi.

1 Aralık 1968 tarihinde AP 4. Büyük Kongresi sona erdi. AP Genel İdare Kuruluna Faruk Sükan 834 oy alarak yeniden seçildi.

4.9. KOMER OLAYI

ABD'ye karşı protestolar tüm yurttaki kendisini göstermeye devam etti. 1968 yılında eğitilen komandolar ülkede karışıklık çıkarmaya başladı. 1969 yılında ABD Büyükelçi olarak Türkiye'ye Kommer' i atadı.

Kommer ilk olarak ODTÜ'yü ziyaret etmeyi kararlaştırdı. 6 Ocak 1969 günü Kemal Kurdaş'ın davetlisi olarak Kommer ODTÜ'ye geldi. Amerikan Büyükelçisinin gelmesi öğrenciler arasında huzursuzluğa neden oldu. Kemal Kurdaş toplanan kalabalığı dağıtsa da öğrenciler uyarılara pek aldırmadı.

³⁹⁴ **Cumhuriyet**, 26 Kasım 1968.

³⁹⁵ Kaan Gaytancıoğlu, **Türk Siyasal Yaşamında Hüsamettin Cindoruk**, Tekin Yayınevi, İstanbul, 2020, ss. 80-81.

³⁹⁶ **Cumhuriyet**, 30 Kasım 1968, s. 7.

Öğrenciler ABD Büyükelçisinin arabasını devirdi ve camlarını kırarak arabayı yaktı. Olayların genişlemesini önlemek için polis müdahale etmeye kalktı ve rektörün uyarısıyla bu durum kısa süreliğine durduruldu.

İçişleri Bakanı Faruk Sükan Kemal Kurdaş'ı aradı ve durumu sordu. Faruk Sükan rektöre bağırdı ve arabayı kendilerinin yaktığını belirtti. Kemal Kurdaş ise, arabayı öğrencilerin yaktığını söylerken, Faruk Sükan 250 polisin hazır bekletildiğini müdahale için hazır olduğunu ifade ederek Kemal Kurdaş ise, polis müdahalesini engelleyerek olayın büyümesini engelledi.³⁹⁷

Harun Karadeniz araba yakma olayını “en sert protesto” biçim olarak tanımladı.³⁹⁸ ODTÜ’de devam eden olaylar neticesinde bir ay kapatma kararı alındı. Osman Bölükbaşı olaylar sonunda Faruk Sükan’ın istifasını istedi.³⁹⁹

4.10. KANLI PAZAR OLAYI (1969)

1968 yılında İstanbul’a gelen ABD’ nin 6. Filosu 10 Şubat 1969 tarihinde yeniden İstanbul’ a geldi. Öğrenciler yeniden 6. Filoyu protesto etmeye başladı. Polis ile öğrenciler arasında çatışma çıktı ve 50 kişi yaralandı.

Vedat Demircioğlu’nu anmak isteyen öğrenciler fotoğrafı bulunan bayrağı göklere çekmesi sonucunda, komünistler Kızıl Bayrağı göklere çekti propagandası şekline döndü.⁴⁰⁰ Harun Karadeniz hatıralarında Kanlı Pazar öncesi olaylarda Faruk Sükan ve Sadettin Bilgiç’i suçlayarak şunları söylemiştir;⁴⁰¹

Kanlı Pazar’ın öncesinde sağın hazırlıklarını yakında izliyorduk. Zamanın İçişleri Bakanı Faruk Sükan ve Ulaştırma Bakanı Sadettin Bilgiç bize karşı olan kampanyayı beraberce yürütüyorlardı. Bilgiç, daha çok adam toplamak ve bu cahil insanları bize saldırtmak için yönünde çalışıyorlardı. Sükan ise, emniyet teşkilatına Bilgiç’ in planları yönünde direktifler veriyordu.

16 Şubat 1969 günü Türkiye’de Kanlı Pazar olarak anılacak olaylar başladı. Dolmabahçe Camii toplanan birkaç grubun İslamcı olduğunu belli idi. Sağ basının

³⁹⁷ Orhan Tüleylioğlu, **Neden Öldürüldüler?** UMAG Vakfı Yayınları, Ankara, 2007, ss. 37-38.

³⁹⁸ Karadeniz, s. 152.

³⁹⁹ **Cumhuriyet**, 9 Ocak 1969.

⁴⁰⁰ Arolat, ss. 109-11, Kılınç, s. 122.

⁴⁰¹ Karadeniz, s. 193.

solcuları komünizmle suçlaması üzerine, sağcılar “vatan elden gidiyor” düşüncesiyle solcuların karşına çıkarıldı.

Öğrenciler uzun zamandır 6. Filo’yu protesto ederken, saat 14:00 sularında ABD’yi protesto edecek öğrenciler Beyazıt Meydanında toplandı. Yürüyüş sloganlar eşliğinde başladı. 6. Filo’nun bulunduğu Dolmabahçe’de gösteriler son bulacaktı. Harun Karadeniz, olayın olacağını şöyle anlattı;⁴⁰²

Taksim’ den haberler iyi değildi. Aralarında benimde bulunduğum beş kişinin fotoğrafı dağıtılıyordu. Ve “Bunları gördüğünüz yerde öldüreceksiniz” deniliyordu.

Polisler yürüyüş yapan öğrencilerin üstlerine yürüdü ve olaylar giderek sertleşti. Çatışmalar sonucunda Duran Erdoğan, Turgut Aytaç hayatlarını kaybederken, Müslüman Türk Gençliği Bildiriler dağıtarak olayları kışkırttı.⁴⁰³

İçişleri Bakanı Faruk Sükan’ın istifasını isteyenlere karşılık ise, “3.5 seneden beri bu talepler yapılmaktadır.” diyerek istifaya karşı olduğunu söyledi.⁴⁰⁴

CHP ise yayınladığı bildiride “Sokak kabadayıları kışkırtılıyor. Olayın sorumlusu Faruk Sükan’dır.” derken Süleyman Demirel İçişleri Bakanına sahip çıkarak görevinden çekilmeyeceğini söyledi.⁴⁰⁵Bugün Gazetesi hakkında soruşturma açıldı. AP Grup Senatosu ise, bu olaylardan sonra yıpranan isimlerin görevden alınmasını istedi.

6. Filo’nun İslamcılar tarafından savunulması birçok eleştirilere sebep oldu. Yaşar Kemal İslamcıların ABD ile birlikte olduğunu söylerken Faruk Sükan hakkında ise, “Devlet içinde bir ihtilal çetesi gibi çalıştı, bütün Türkiye’nin gözleri önünde yanına kaldı.” eleştirdiği yazısında şunları söylemiştir;⁴⁰⁶

Amerikan filosu sanki ırz düşmanı değil de sanki İstanbul şehrinde şehvi arzularını tatmine çıkmıyorlar da sanki İstanbul şehrini bir şehvet pazarı sayarak gelmiyorlar da İstanbul’ u kurtarmaya geliyorlar. İşte bunun için de bu İslam kurtarıcılarının karşısında bizim sözüm ona Müslümanlarımız namaz kılıyorlar.

⁴⁰² Bildiriler için bkz. Karadeniz, ss. 198-201; Sükan, ss. 99-100.

⁴⁰³ İlhan Egemen Darendelioğlu, **Pazarlar Kanlı İdi**, Orkun Yayınları, İstanbul, 1977, s. 133; Arolat, ss. 119-121.

⁴⁰⁴ **Cumhuriyet**, 19 Şubat 1969.

⁴⁰⁵ **Cumhuriyet**, 20 Şubat 1969.

⁴⁰⁶ Kemal, ss. 244-246..

Fethi Çelikbaş'ın öğrenci olayları konusuna yaptığı konuşmasında Faruk Sükan gündem dışı konuşmada söz alarak bu konular hakkında şunları söylemiştir;⁴⁰⁷

Hattâ talebe hareketlerinle geniş tecrübesi ve tatbikatı olan siyasi partilerimiz dahi rejimi tehlikeye sokacak bu hareketler karşısında intibaha gelmişler. Bütün bu hâdiselerin tahlili yapılırsa, dünyanın her tarafında tek mercie, menşe'e ve tek merkeze irca etmek gayet kolaylıkla, hiçbir şeye istinat etmeden ortaya çıkıyor.

The Times gazetesi Türkiye' de yaşanan olaylar hakkında değerlendirme yazısı şunları yazmıştır: “Türkiye ’nin, aşırı uçların sesi yükseldiği bir sırada seçime gidiyor” değerlendirmesinde üniversite işgallerine, köylü hareketlerine değinerek, “Üniversite işgalleri, gençlik ve işçilerin sert gösterileri ile topraksız köylülerin hareketleri siyasi sahneyi karıştırırken, reform ve iktisadi kalkınma ihtiyacını ön plana çıkarttı.”⁴⁰⁸

Oral Çalışlar, Faruk Sükan'ın İçişleri Bakanı döneminde kendisini ziyaret ettiklerini belirterek, kendisinin çok okuduğunu ifade etmiş ve şunları söylemiştir;⁴⁰⁹

Faruk Sükan'la konuşmamızın bir yerinde 'Arkadaşlar bende solculuğun ne olduğunu sizin kadar biliyorum ve kitaplar okuyorum. Doktorum diye beni bu işlerden anlamaz sanmayın. Bakın, şimdi de bu kitabı okuyorum' diyerek, Alberto Bayo'nun kitabını bize gösterdi. Biz de gülererek yüzüne baktık.

4.11. YASSIADA MAHKUMLARININ AF KONUSU

Turhan Dilligil girişimiyle başlayan Yassıada Mahkumlarının Affı için Yasa Tasarısı hazırlanarak Meclis Başkanlığına sunuldu.⁴¹⁰ Turhan Dilligil'in yasa tasarıyla hazırlanan kanunda Yassıada Mahkemelerinde yargılanan 300 yakın kişi bu aftan yararlanacaktı.

AP içerisinde bir grup affa karşı çıkarken, bir grup ise hakların iadesini istedi. AP içerisindeki bu belirsizlik bölünmelere yol açtı. Af konusu gündemde iken Ordu içerisinde durumdan rahatsızlık oluşmaya başladı. AP GİK'i yapılan toplantılar sonucu siyasi haklara ait teklifleri benimsedi.

⁴⁰⁷ MMTD, D: 2, C: 35, T: 4, B: 81, 16 Nisan 1969, ss. 680-684

⁴⁰⁸ Cumhuriyet, 3 Haziran 1969.

⁴⁰⁹ Oral Çalışlar, **68' Başkaldırının Yedi Rengi**, Milliyet Yayınları, (Yayın Yeri Yok), 1988, ss. 10-11.

⁴¹⁰ Turhan Dilligil, **Bayar-İnönü Yakınlaşması**, Başnur Matbaası, Ankara, 1969, s. 47.

İsmet İnönü' de siyasi aflara desteklediğini belirttikten sonra Celal Bayar' ı evinde ziyaret etti.⁴¹¹ CHP'liler bu durum hakkında “Kuyudan Adam çıkarttı” diyerek tepkilerini söyledi. CHP Meclisine gelecek olan siyasi haklar oylamaya sunuldu ve kabul edildi.⁴¹² CHP içinde eski DP'lilerin affı huzursuzluğa neden oldu ve Nermin Abadan, Muammer Aksoy istifa etti.

İsmet İnönü eski DP'lilerin siyasi af politikasını seçim kazanma üzerine değil bir strateji olarak geliştirdi. İsmet İnönü geçmişte yaşanan olayları bırakarak eski arkadaşı Celal Bayar ile tekrar iyileşme adımlarını attı.

Af Meselesi kabulü aynı zamanda AP-Ordu ilişkilerini yeniden gündeme getirdi. Süleyman Demirel Bakanlar Kurulunu topladı. Süleyman Demirel Bakanlar Kurulu'ndaki konuşmasını şöyle anlatmıştır;⁴¹³

İçişleri Bakanı olarak Faruk Sükan'a sordum. 'Doktor sen ne diyorsun?' 'İhtilal olur' dedi.

Hulusi Turgut'ta Süleyman Demirel'in kendisine anlatımıyla olayları şu şekilde anlatmıştır;⁴¹⁴

Bakanlar Kurulu'na geldim, söyledim. İçişleri Bakanı'ydı Sayın Faruk Sükan, ona sordum, o da ihtilal olacak dedi. Başka, bilgisi olan var mı dedim. Herkes, genellikle nereden bilgi sahibi olacak. İçişleri Bakanı böyle diyorsa, Cumhurbaşkanı böyle diyorsa.

Faruk Sükan 1969 ortamında siyasal affın gerçekleşmesi durumunda ihtilal olacağını söyledi.

Siyasi haklar mecliste kabul edildikten sonra Bayar ile İnönü 14 Mayıs 1969 yılında Pembe Köşkte buluştu.⁴¹⁵ İsmet İnönü yaptığı yoruma değinirken, “Hükümet-Ordu ilişkisinin dışındayım.” diyerek, eleştirileri Süleyman Demirel'e yöneltti.⁴¹⁶

Komisyonunda da geçen af konusu Senato da ertelendi. AP, tasarı sonucunda Ordu ile karşı karşıya geldi. Darbe ihtimallerine karşın Demirel siyasi politika ile af meselesini genel seçimlerden sonraya bıraktı. 12 Ekim 1969 tarihinde yapılacak olan genel seçimler dolayısıyla Mecliste bekleyen kanunlar yetişmedi.

⁴¹¹ Dillgil, ss. 60—61.

⁴¹² **Cumhuriyet**, 12 Mayıs 1969.

⁴¹³ Birand, Dünder, Çaplı, s. 161.

⁴¹⁴ Hulusi Turgut, **Güniz Sokak**, ABC Ajansı Yayınları, İstanbul, 1987, ss. 112-113.

⁴¹⁵ **Cumhuriyet**, 15 Mayıs 1969.

⁴¹⁶ **Cumhuriyet**, 17 Mayıs 1969.

4.12. İMRAN ÖKTEM OLAYI

Faruk Sükan İçişleri Bakanlığı döneminde olaylar karşısında yıprandı. İlk dönemlerinde dinci akımlara karşı mücadelesi başarılı idi. Son 1,5 senelik dönemde akımlara karşı mücadelesi zayıfladı veya dinci akımlara tolerans sağlandı.

Gericilerin son olayı İmran Öktem'in cenazesinden çıkan olaydı. İsmet İnönü'nün de bulunduğu cenazede olaylar çıktı. İsmet İnönü cenazeden Generallerin yardımıyla çıkartıldı. Provokatörler İmran Öktem'in cenazesinin kılınamayacağını söyleyerek tepki gösterdi ve caminin önünde protestolar başladı. Faruk Sükan çıkan olaylar hakkında 13 kişinin tutuklandığını gerekli işlemlerin yapıldığını söyledi.⁴¹⁷

İsmet İnönü basına verdiği demeçte değerlendirme yaptı. İsmet İnönü olayı 31 Mart'a benzeterek konuşmasının şunları söyledi: *"Olay her manası ile kesin ölçüde 31 Mart Vakasıdır."*⁴¹⁸

Faruk Sükan bu olaylar neticesinde yeniden hedef hale geldi. AP içerisinde bir grup yeniden kabine değişikliği istemeye başladı. CHP bu olay hakkında gensoru hazırlayacağını söyledi. Ülkede Yargıtay, Öğrenci Dernekleri tepkisini göstermek için yürüyüşler yaptı. Faruk Sükan hakkında açılmak istenen gensoru önergesi ise ret edildi.

4.13. ODALAR BİRLİĞİ SORUNU: NECMETTİN ERBAKAN OLAYI

Erbakan 1966 yılında Odalar Birliği'nde Genel Sekreter olarak göreve başladı ve daha sonra Odalar Birliği İdare Heyetine, 1967 yılında ise Odalar Birliği Başkanı olarak göreve başladı. Süleyman Demirel, Odalar Birliği seçiminde kendisine yakın bir ismi başkanlığa seçtirmek istedi. Necmettin Erbakan Anadolu sermayeciliği ile görevde bulunduğu dönemde iyi ilişkiler kurdu.

1969'daki yapılan Odalar Birliği seçimlerinde Necmettin Erbakan'ın aldığı oylar geçersiz sayılarak başkanlık koltuğunu boşaltılması istendi. Necmettin Erbakan, olayı Danıştay'a götürdü.

⁴¹⁷ Cumhuriyet, 4 Mayıs 1969.

⁴¹⁸ Cumhuriyet, 5 Mayıs 1969.

Bu olaydan sona Necmettin Erbakan'ın siyasete girmeye hazırlanıyordu. Danıştay kararında, "Odalar Birliği seçiminin hukuka uygun olmadığı Genel Başkan seçilen Necmettin Erbakan'ın yetkisiz bulunduğu" karar üzerine Ticaret Bakanlığı İçişleri Bakanlığı'na yazı yazarak başkanlık koltuğunun boşaltılmasını istedi.⁴¹⁹

Necmettin Erbakan kendisini odaya kitledi ve MTTB, MHP Türk gençliği Erbakan'ın odasında nöbet tutmaya başladı, Polis kapıyı açmak istedi ama beceremedi ve çilingirin gelmesiyle kapı açılırken, Necmettin Erbakan polisler şunları söyledi: "Memur bey bu yaptığınız kanunsuz bundan mesul olursunuz."⁴²⁰

Necmettin Erbakan AP'den siyasete girmek için Konya'dan AP adayı olarak başvuruda bulundu. Süleyman Demirel Necmettin Erbakan'ın adaylığını reddetti. Faruk Sükan ise, Necmettin Erbakan'ın AP'den istedi.⁴²¹ Faruk Sükan İçişleri Bakanlığı dönemini ise şöyle değerlendirmiştir;⁴²²

4 yıllık (1965-69) döneminde sıkıyönetim yoktu. Bu süre içinde, Vedat Demircioğlu' nun dışında öldürme olayı olmadı. Kanlı Pazar'da iki kişi yaralanmıştı. O zaman talebe hareketleri masumdu. Bunlara karşı gerekli önlemleri almıştık.

4.14. FARUK SÜKAN'IN İÇİŞLERİ BAKANLIĞI GÖREVİNİN BİTMESİ

Süleyman Demirel, bakanlık koltuğunun boşalmasından dolayı Faruk Sükan ın yerine başka bir isim atadı. Faruk Sükan Anayasa'nın 109. Maddesine göre görevinden ayrıldı. Anayasanın 109. Maddesi şöyledir;⁴²³

Millet Meclisi genel seçimlerinden önce Adalet, İçişleri ve Ulaştırma Bakanları çekilir. Seçimin başlangıç tarihinden üç gün önce Başbakanca Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin bağımsız üyeleri arasından yeni Adalet, İçişleri ve Ulaştırma Bakanları atanır.

108. madde gereğince seçimlerin yenilenmesine karar verildiğinde Bakanlar çekilir ve Başbakan geçici bir Bakanlar Kurulu kurar.

⁴¹⁹ Cumhuriyet, 15 Temmuz 1969.

⁴²⁰ CNN Türk, 11 Aralık 2018, Erişim: <https://www.cnnturk.com/turkiye/necmettin-erbakanin-bilinmeyen-hikayesi-kendini-odaya-kilitledi?page=1> (19. 04.2022).

⁴²¹ Sükan, s. 179.

⁴²² Yankı, 8-14 Ekim 1979, Sayı: 446, s. 4.

⁴²³ 1961 Anayasası metnine göre kanun uygulandı. 1961 Anayasası'nın ilk metni için bkz. Resmî Gazete, Kanun, 20 Temmuz 1961, Sayı: 10859, s. 4649.

Seçim tarihi başlangıcı 3 Ağustos 1969 olarak belirlendi. Faruk Sukan'ın yerine Ragıp Üner İçişleri Bakanı olarak atandı. Faruk Sukan, dört yıl içerisinde neler yaptığına dair basın toplantısı yaptı. Seçimlere kadar geçen sürede görev almayacağını belirten konuşmasında: “*Hizmet gören insanlar zaman zaman çekilmesini bilmeli ve dışarıdan sade bir vatandaş gibi kendi icraatını inceleyebilmelidir.*” ifadelerini kullandı ve memlekette asayiş seviyesinin iyi durumda olduğunu belirtti.⁴²⁴ 31 Temmuz 1969 günü Faruk Sukan görevini Ragıp Üner'e devretti.

Sukan 1965-1969 döneminde askeriye ile ilişkileri iyi tuttu. Orduyu bu dönemde İçişleri Bakanı olarak izlediğı politikalar ile siyasete bulaştırmamaya dikkat etti.⁴²⁵

⁴²⁴ **Cumhuriyet**, 31 Temmuz 1969, s. 7.

⁴²⁵ Faruk Sukan, **Yarımların İhaneti**, (Yayına Hazırlayan: Cemal Kutay), 2. Cilt, Alioğlu Yayınevi, İstanbul, 1985 s. 38.

BEŞİNCİ BÖLÜM

1969 SEÇİMLERİNDEN DEMOKRATİK PARTİ’NİN KURULMASINDA FARUK SÜKAN VE FAALİYETLERİ (1969-1970)

5.1. 12 EKİM 1969 SEÇİMLERİ

1965 yılında İçişleri Bakanlığı görevine başlayan Faruk Sükan Anayasanın 109. Maddesine göre görevinden ayrıldı. 12 Ekim 1969 seçimleri öncesinde parti içerisinde af meselesi ayrışmalara neden oldu. Parti içerisinde bulunan eski DP’li Faruk Sükan, Sadettin Bilgiç GİK’teki isimler af konusundaki rahatsızlıklarını Süleyman Demirel’e iletiler.

Af meselesine ilişkin ilk istifa AP Milletvekili Nilüfer Gürsoy’ dan geldi. Nilüfer Gürsoy partiden istifa ettiğini açıkladı. Mithat Perin parti içerisinde istifa eden Gürsoy hakkında *Durum Dergisindeki* köşe yazısında istifaya tepkisini eleştiri yazısında, “Neden? Çünkü hisler, akıldan, mantıktan, izandan önde gidiyor. Yazıklar olsun!..”⁴²⁶

Siyasal af tartışmaları parti içerisinde devam etti. 1969 seçimlerinde AP içerisinde muhalefet olan Faruk Sükan, Sadettin Bilgiç, Ferruh Bozbeyli’yi Süleyman Demirel ön seçimlerde tasfiye etmeye çalıştı. Partinin önemli isimlerinden olan bu kişiler ön seçimlerden başarılı şekilde çıktılar.

Faruk Sükan Konya’da girdiği öne seçimlerde birinci sırada çıkarken büyük fark attı.⁴²⁷ Faruk Sükan ön seçimlerde 3566 oy alarak birinci oldu. Ferruh Bozbeyli ön seçim konusuna değinirken, “İstanbul’da biz kazandık. Konya’da Kütahya’da da biz kazandık. Demirel’in tasfiye etmek istediği ne kadar yer varsa hepsinde biz kazandık.”⁴²⁸

Faruk Sükan ön seçimlerde tasfiye olmazken seçim sürecinde bu duruma sessiz kaldı. Faruk Sükan ön seçimlerden sonra AP tabanına birlik olmasını vurguladı ve bu

⁴²⁶ Mithat Perin, “Hisler Öne Geçince”, **Durum**, 7 Ağustos 1969, Yıl: 5, Sayı: 252, s. 3.

⁴²⁷ **Yeni Meram**, 1 Eylül 1969.

⁴²⁸ Bozbeyli, s. 317.

konuya şu şekilde değindi: “AP’liler bugünden itibaren el ele, gönül gönüle vererek, seçimleri kazanmak için çetin bir çalışma devresine girmiş bulunmaktayız.”⁴²⁹

Faruk Sükan seçim kampanyasını kurban keserek açtı ve konuşmasında, “Partiler arası seçim mücadelesi medeni ölçüler içinde cereyan etmelidir.” dedi.⁴³⁰ Faruk Sükan seçim çalışmaları için şehir merkezi ve köyleri ziyaretine devam ederken, AP’nin 1965-1969 dönemindeki faaliyetlerini de halka anlattı.⁴³¹

Seçim çalışmalarına devam eden Faruk Sükan, Konya’da yaptığı konuşmada kendisinin “Dava Adamı” olduğunu söyledi ve Türkiye’nin mevcut konumu hakkındaki yorumu değerlendirirken;⁴³²

Bizlerin iktidarda kalması bunun için zaruridir. Zira muhalefetin aşırı solu ve solak fikir budalaları bir Çekoslovakya, bir Yugoslavya hezimetine uğratabilmek için Türkiye çapında çalıştıkları muhakkaktır. Kimsenin şahsiyetiyle oynamadan ittifakla mücadelemize devam etmemiz, memleketin yararı için lüzumdur.

Faruk Sükan, Konyalı vatandaşların AP’ye onun seçimle belirlediği milletvekillerine sahip çıkacağını belirterek;⁴³³

12 Ekim seçimleri devletin kaderine etki edecek derecede önemlidir. Yurdumuz buhranlar içindedir. Ahlak ve maneviyat şehridir. Evlatlarına 12 Ekim seçimlerinde sahip çıkacaklardır.

Faruk Sükan Geçit Mahallesi’nde yaptığı konuşmasında şunları söylemiştir;⁴³⁴

Rejim bakımından neredeyiz. Ne durumdayız? Bunlara cevap vereceğim bizimle muhalefet hatiplerini karşılaştırın. Bizim iktidar olarak ağır ve vakat kocuşmalarımıza şahit olacaksınız. Millet reyi ile işbaşına getirildikten sonra bugüne kadar sanmıyorum ki bir hata yaptık. Daima bize gösterilen intiba hak etmeye çalıştık. Artık tepeden inme iktidar devri geçmiştir.

Faruk Sükan, AP’nin tek başına iktidara geleceğini söyledi. Faruk Sükan Konya’da AP’nin 10 vekil alacağını iddia ederek konuşmasında;⁴³⁵

AP iktidarı hizmetleri köyümüz ve kentimiz tarafından benimsenmiş ve tasdik edilmiştir. Her gittiğim köy kasaba bucak ve ilçelerde AP’lileri daha birbirlerine bağlı partilerine karşı vefa hislerle dolu gördüm.

⁴²⁹ Yeni Meram, 2 Eylül 1969.

⁴³⁰ Yeni Meram, 23 Eylül 1969.

⁴³¹ Yeni Meram, 24 Eylül 1969.

⁴³² Cumhuriyet, 19 Ağustos 1969, s. 7.

⁴³³ Yeni Meram, 26 Eylül 1969, s. 3.

⁴³⁴ Yeni Meram, 1 Ekim 1969.

⁴³⁵ Yeni Meram, 6 Ekim 1969.

Süleyman Demirel-Celal Bayar seçim meydanlarında söz düellosuna girerek birbirlerini eleştirdiler. Celal Bayar “1946 Ruhuna” atıfa yaparak, YTP’ye oy verilmesini istedi. YTP’ye oy verilmesinin nedenini ise, “1961 yılında YTP’nin DP’nin haklarını” savunduğunu belirtti. Seçimden sonra Celal Bayar’ın YTP ile ilgili konuşmalarına AP tabanı uymadı. Süleyman Demirel Celal Bayar’ın tutumuna karşılık eleştirisinde ise, “İşte Demokratların gücünü ve oy potansiyelini gördük.”⁴³⁶

Konya’da AP 9, CHP 4, GP 2, Bağımsız 1 vekil çıkardı. AP Konya’da 132. 241, CHP 60.189 oy aldı.⁴³⁷ 12 Ekim 1969 tarihinde yapılan seçimlerde AP tekrardan iktidara geldi. Süleyman Demirel iktidara geldiğini şu sözlerle ifade etti: “2’ inci Türkiye’yi kuracağız.”⁴³⁸

5.2. 12 EKİM 1969 SEÇİM SONUÇLARI HAKKINDA DEĞERLENDİRME

12 Ekim 1969 seçimlerine 8 siyasal parti katıldı. AP, 1965 seçimlerinde aldığı oyu 1969 seçimlerinde düşürdü ve oy kaybına uğradı. Oy kaybına rağmen AP seçimlerden birinci parti çıkarak tek başına iktidara geldi. Seçimlere katılım çok partili hayat geçişten sonra en düşük seviyede kalarak %64.3 oldu.

Seçim sonuçlarına göre, AP, %46 ile 256 vekil, CHP %27,4 ile 143 vekil, GP %6,6 ile 15, Bağımsızlar %5,6 ile 13 vekil, Millet Partisi %3,2 ile 6 vekil, MHP %3 ile 1 vekil, TİP %2,7 ile 2 vekil, YTP %2,2 ile 6 vekil çıkarırken Birlik Partisi ise vekil çıkaramadı.

CHP’nin bir kısım oyu Güven Partisi’ ne giderken seçim sisteminin değişmesi sonucunda 1969 yılında TİP, CKMP, MP seçimde istediği düzeyde milletvekili çıkaramadı.

Ekonominin giderek bozulmaya başlaması, üniversite boykotları ve işgalleri, gençlik olaylarının dikkate alınmaması, işçi eylemleri sonucunda AP %6’ lık bir oy kaybına uğramasına rağmen yeniden iktidarını korumayı başardı. Katılım düşük olmasının diğer sebebini ise, ön seçimlerin uygulanması, siyasi partilerin bölünmesi etkenler etkili oldu. Katılım düşük olmasının sonuçlarını şöyle sıralarsak şu sonuçlar ortaya çıkmaktadır;

⁴³⁶ Turgut, s. 341, **Cumhuriyet**, 10 Ekim 1969.

⁴³⁷ **Yeni Meram**, 14 Ekim 1969.

⁴³⁸ **Cumhuriyet**, 14 Ekim 1969.

1. D'Hont Sisteminin uygulanması
2. Ön Seçim Problemi
3. Seçmenlerin sandığı protesto etmesi

22 Ekim 1969 tarihinde Meclis çalışmalarına başlarken Ferruh Bozbeyli yeniden Meclis Başkanı seçildi.

5.3. DEMİREL KABİNESİ'NİN BELİRLENMESİ VE AP'NİN BÖLÜNMESİ

Süleyman Demirel'in kurmuş olduğu kabine tartışmalara neden oldu. Süleyman Demirel Faruk Sükan ve Sadettin Bilgiç'i kabineye alınmamasına ilişkin yaptığı konuşmada rakiplerini hedef göstererek, "*Efendim bunlar bakan olamadılar da onun için böyle yapıyorlar.*"⁴³⁹ Süleyman Demirel partinin sözü dinlenen insanları izlediği siyaset ile partiden koparmaya çalışmaya başladı. Süleyman Demirel diğer eleştirisinde, "*Buraya tesadüfen gelen insanlar değiliz.*"⁴⁴⁰ Faruk Sükan ve Sadettin Bilgiç bu söylemler üzerine birlikte hareket etme kararı aldılar.

Seçimlerden sonra af meselesi yeniden gündeme geldi. Celal Bayar, siyasi afların ısrarı için İnönü'ye görüşünü söyledi ve İsmet İnönü *Defterlerinde* bu durum hakkındaki yazdıklarında, "Olmaz çıkacak" diyerek Celal Bayar'a desteğini açıkladı.⁴⁴¹

Süleyman Demirel kabineyi belirledikten sonra hazırladığı hükümet programını AP grubuna getirdi. 6 Kasım 1969 tarihinde görüşülen programa 146 kişi katılmazken, partinin önemli isimlerinden Faruk Sükan, Sadettin Bilgiç, Yüksel Menderes, Cihat Bilgehan, Mehmet Turgut bu durumu protesto ederek evlerinde çıkacak kararı beklediler.⁴⁴² Daha sonra bu isimler oylamaya katılarak kabineye güven oyu verdiler. Süleyman Demirel Faruk Sükan'a AP içerisinde hiçbir görev vermedi ve sadece Konya milletvekili olarak kaldı.⁴⁴³

Sadettin Bilgiç ve Ethem Kılıçoğlu'nun birlikte hareket etmesiyle partideki muhalefet artık açıktan başladı. Ethem Kılıçoğlu'nun "Dosyalı Muhalefet" ile

⁴³⁹ Bozbeyli, ss. 318-319, Arcayürek, s. 318.

⁴⁴⁰ *Cumhuriyet*, 25 Ekim 1969.

⁴⁴¹ İnönü, s. 835.

⁴⁴² *Cumhuriyet*, 7 Kasım 1969.

⁴⁴³ *Yeni Meram*, 4 Kasım 1969; *Cumhuriyet*, 18 Kasım 1969

Süleyman Demirel hükümeti yıpratılmaya başladı.⁴⁴⁴ Ethem Kılıçoğlu AP Grubuna “Yolsuzluk Olayı” iddiaları üzerine önergeyi gruba vermesine rağmen önerge görüşülmedi ve Ethem Kılıçoğlu Süleyman Demirel’e ithafen suçlamasında, “AP’nin yıkılmaya gittiğini” partinin gruplar arasına ayırdığını ifade etti.⁴⁴⁵

Süleyman Demirel kabine dışında kalan Faruk Sükan-Sadettin Bilgiç muhalefetine konuşmasında, “Bazı kimselerin kabine dışı kalması konuya gruba getirdi.”⁴⁴⁶ Faruk Sükan, Süleyman Demirel karşı Konyalılar Lokalinde muhalefeti örgütlenme çabasına girişti.⁴⁴⁷

Faruk Sükan-Sadettin Bilgiç’in çabalarına karşı parti içindeki muhalefet Bütçe Görüşmelerine kadar örgütlenmiş olacaktı. AP’den ayrılma fikirleri oluşan Faruk Sükan ve Sadettin Bilgiç’te eleştiriler gelmeye başladı. Muhalifler Süleyman Demirel’e cevaplarında, “Biz partiden gidersek AP’nin oylarında büyük çapta düşme olur.” söyleme ise Süleyman Demirel cevabında, “Beyler verilen oylar partiyedir. Şu ya da bu şahsa verilmiş oylarla bugünkü görevlerimizde bulunuyoruz.”⁴⁴⁸ Faruk Sükan ve ayrılacak olan bakanları eleştiren Abdullah Uraz yazısında konuya şu şekilde değinmiştir;⁴⁴⁹

Bu meşhurlar (Sükan ve diğer arkadaşlarını kastediyor) veya şöhretli isimlerden müteşekkil bir kabine değildir. En mühim devrede vazife görecektir, hizmet kabinesinin ahenkle çalışacak elemanlarıdır.

Süleyman Demirel, kendisine karşı örgütlenen muhalefet bloğuna karşı artık harekete geçti. AP Genel Kurulunda yapılacak olan toplantıya gelen üyeler Bingöl Senatörü Arif Hikmet Yurtsever, Erzurum Milletvekili Cevat Önder, Konya Milletvekili Ethem Kılıçoğlu tedbirli olarak kesin ihraç haysiyet divanına sevk edilirken, Sadettin Bilgiç, Faruk Sükan toplantıyı terk ettiler.⁴⁵⁰ İlk tepki olarak Talat Asal’ın istifası geldi.

⁴⁴⁴ Hüseyin Çavuşoğlu, **Türk Siyasal Yaşamında Demokratik Parti (1970-1980)**, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiye Cumhuriyeti Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2005, ss. 3-4.

⁴⁴⁵ Arcayürek, s. 321.

⁴⁴⁶ **Cumhuriyet**, 29 Aralık 1969.

⁴⁴⁷ Arcayürek, s. 322; Turgut, s. 218; Abdullah Uraz, **1970 Siyasi Buhran ve İçyüzü**, Son Havadis Yayınları: 1, İstanbul, 1970, s. 194.

⁴⁴⁸ **Cumhuriyet**, 11 Ocak 1970.

⁴⁴⁹ Uraz, s. 126.

⁴⁵⁰ **Cumhuriyet**, 8 Ocak 1970.

Süleyman Demirel'in bu tutumundan sonra muhalifler Demirel'e bir muhtıra hazırlayarak *72'ler Hareketini* başlattılar. 72'ler Hareketi'nin imzalamış olduğu muhtıradaki "*1946 ve 1961 Ruhuna*" vurgulanırken partinin son durumuna değinildi.⁴⁵¹ Süleyman Demirel 72'lerin muhtırasına karşılık cevabında, "*Biz muhtıra ile iş görmeyiz.*" AP Başkanlık Divanı 72'lere cevap vermeme kararı aldı.⁴⁵²

Muhaliflerin ve Süleyman Demirel'in tavrı üzerine iki tarafında partiye zarar verilmemesi istendi ve bu durum hakkında yapılan yorumda ise, "*Partiye zarar vererek, birbirinize olan kırgınlıkları gideremezsiniz Buna da hakkınız yoktur...*" eleştirisi söylendi.⁴⁵³

5.4. FARUK SÜKAN VE 41'LER HAREKETİNİN FAALİYETLERİ

Süleyman Demirel AP' de tasfiyeleri devam etti. Partiden Ekrem Dikmen, Arif Hikmet Yurtsever, Kadri Eroğan, Vedat Önsel ihraç edilirken GİK üyelerinden bu ihraçlara karşılık Faruk Sükan, Sadettin Bilgiç, Yüksel Menderes, Talat Asal, Mehmet Turgut, Cihat Bilgehan GİK Kurulu üyeliklerinden istifa ettiler ve ortaya *6'lar Hareketi* çıktı.⁴⁵⁴

Süleyman Demirel kendisine karşı gelişen 6'lar Hareketine, "*İp İnceldiği yerden kopsun*" ifadesiyle hesaplaşma yoluna gitmeyi tercih etti.⁴⁵⁵ Süleyman Demirel'in ifadesinden sonra 41'ler Süleyman Demirel'e, "*Demirel' in görevini bırakmasını*" tekrar söyledi. AP'nin 1970 yılında yapacağı bütçe görüşmeleri riske girdi.

Süleyman Demirel bütçe oylamasına ret verecek kişiler ile özel görüşmeler yaptı. Bu yapılan görüşmeler bütçe oylamasına etki etmedi. 11 Şubat 1970 tarihinde yapılacak olan bütçe oylamasında AP'li muhaliflerin desteği ile 214 kabul, 224 oyla reddedildi. 41'ler görüşlerinden taviz vermeyerek parti içerisindeki muhalifler bütçeye ret oyu verdiler.⁴⁵⁶

⁴⁵¹ Demokratik Parti, *72'ler Hareketi ve Demokratik Parti*, Ankara, 1971, ss. 16-22, Çavuşoğlu, s. 15, Sükan, ss. 141-142.

⁴⁵² *Milliyet*, 19 Ocak 1970.

⁴⁵³ Uraz, s. 168.

⁴⁵⁴ *Cumhuriyet*, 5 Şubat 1970.

⁴⁵⁵ *Cumhuriyet*, 6 Şubat 1970.

⁴⁵⁶ Muhalifler neden ret oyu verdiklerini kamuoyuna açıklamaları için bkz. Sükan, s. 151.

1965 yılında İnönü Hükümeti'nin bütçe görüşmelerinde Süleyman Demirel ve Faruk Sükan'ın yaptığı kulis çalışmaları neticesinde İnönü Hükümeti düşürüldü. 1970 bütçe oylamasında 6'lar hareketi önderliğinde 41 kişi ile AP hükümetinin bütçe oylamasına ret oyu verildi ve hükümeti zor duruma düşürüldü.

Süleyman Demirel bütçe oylamasında ret oyu almasına rağmen hükümeti bırakmadı ve bu duruma karşılık çözüm yolları aramaya başladı. Süleyman Demirel istifa söylemlerine karşılık, *"Bütçenin reddi hükümetin düşmesini gerektirmez."* istifa etmeyeceği mesajını verdi.⁴⁵⁷ 41 kişinin hükümete ret oyu vermesinden sonra partiden ihraçları gündeme geldi ve bu kişilerin savunmaları istendi.

Süleyman Demirel 3. Kabinesini yeniden açıklayarak hükümetini yeniden kurdu. Sağ basında 41'ler hain olarak gösterildi.⁴⁵⁸ 41'lerin yeniden yapılacak olan bütçe görüşmelerine ret oyu vermemek için bazı milletvekilleri Süleyman Demirel ile pazarlığa giriştiler. İsmet İnönü AP'yi yaptığı konuşmada uyararak, *"Dikkat edin on yılı daha aşamadınız, 10 yılı aşmak zordur."*⁴⁵⁹ Bütçe oylaması sırasında 41'ler içerisinde ve 6'lar Hareketinin liderlerinden Faruk Sükan ve 16 kişi partiden birer yıl uzaklaştırma kararı aldı.⁴⁶⁰

15 Mart 1970 tarihinde yapılan Bütçe Görüşme oylamasında 3. Demirel Hükümeti Birlik Partisi'nin desteğiyle 232 oyla "Beyaz Oy" olarak güven oyu aldı. 6'lar Hareketi'nin liderlerinden olan Faruk Sükan başta olmak üzere 44 kişi oylamaya katılmadı ve mecliste "Yaşasın Zafer" eşliğinde sesler yükseldi.⁴⁶¹

5.5. DEMOKRATİK PARTİ VE PARTİ KURMA ÇALIŞMALARI

Hükümet buhranı giderildikten sonra ülkedeki iç siyasi olaylar yeniden başladı. Süleyman Demirel Hükümeti döneminde işçi grevleri, ABD'nin haşhaş ekiminde hükümete baskısı, silahlı çatışmaların giderek artması, ekonomik buhranın zamlar

⁴⁵⁷ **Cumhuriyet**, 12 Şubat 1970.

⁴⁵⁸ Uraz, s. 225.

⁴⁵⁹ Erim, s. 928.

⁴⁶⁰ 16 kişi ise şu şekilde, Faruk Sükan, Sadettin Bilgiç, Talat Asal, Mehmet Turgut, Ömer Eken, İhsan Tomuş, Hasan Korkmazcan, Samet Güldoğan, Şükrü Akkan, Rasim Cinisli, Bahri Dağdaş, Mustafa Kubilay İmer, Necati Kalaycıoğlu, Özer Ölemen, Adnan Akarca, Vehbi Engiz partiden uzaklaştırıldı. **Durum**, 16 Mart 1970, Sayı: 283, ss. 5-6.

⁴⁶¹ **Durum**, 16 Mart 1970, Sayı: 283, s. 9.

sonucunda çözülmeye çalışılması, sağ-sol ayrışmasının giderek genişlemesi, AP'den ayrılanlar sonucunda 1970 yılı Demirel için bir buhran yılı oldu.

Faruk Sükan ve Sadettin Bilgiç İstanbul'da birlikte görüşme yaptılar. Parti kurma iddialarına Faruk Sükan cevabında, *“Parti kurmayı şimdilik düşünmüyoruz.”* Derken Faruk Sükan, Sadettin Bilgiç İstanbul'da kalarak teşkilatları gezmeye başladılar.⁴⁶²

AP Genel Merkezi tarafından Konya AP İl Merkezi feshedildi. Faruk Sükan bu durum karşısında eleştirilerini, *“AP'nin keyfiyetsizlikle yönetildiği”, “tüzüğe göre hareket edilmediğini”, parti içi demokrasinin olmadığını* belirttiikten sonra konuşmasında eleştirilerini söylemiştir;⁴⁶³

AP yöneticileri ellerindeki yetkileri kötüye ve kendi istekleri istikametinde kullanarak Konya'da kendilerine tabi hizmetkarlar bulabilirler fakat Konyalılar sahip oldukları hedefleriyle bu muhteris her devrin adamı dönek kişilere ve onların efendilerine unutamayacakları dersi vermekte gecikmeyeceklerdir.

Süleyman Demirel 41'lerin gücünü kırmak için bütçe oylaması sonra 16 kişi partiden uzaklaştırdı ve daha sonra 26 kişiyi de partiden ihraç etti. 41'lerin liderleri olan Sadettin Bilgiç, Faruk Sükan, Mehmet Turgut, Yüksel Menderes gibi önemli isimler partiden ihraç edildi ve bu ihraçlar hakkında konuşan Sadettin Bilgiç, *“Sürpriz olmadığını”* söylerken, Faruk Sükan ihraçlar hakkındaki konuşmasında şunları söylemiştir;⁴⁶⁴

Yaşayanlar bu arz ettiğimin görüş ve düşüncelerin haklılık derecesini görecekler ve zannediyorum ki yakın siyasi tarihimizden ders almamışların hazin akıbetlerini ibretle müşahade edeceklerdir.

Faruk Sükan'ın yaptığı bu yorum ileride kendisini haklı çıkacaktı. Yapılan iki genel seçimde AP tek başına iktidarı sağlayamayacak ve 12 Eylül 1980 darbesiyle bir dönem sonra erecekti.

⁴⁶² **Cumhuriyet**, 10 Nisan 1970, s. 7.

⁴⁶³ **Cumhuriyet**, 11 Haziran 1970, s. 7.

⁴⁶⁴ İhraç edilenler, Kemal Ziya Öztürk, Bahri Dağdaş, İhsan Gürses, Rasim Cinisli, Hasan Korkmazcan, Mustafa Kubilay İmer, Adnan Akarca, Süleyman Çiloğlu, İhsan Tombuş, Sami Arslan, Samet Gündoğan, Hilmi Türkmen, İbrahim Abak, Turgut Topaloğlu, Şükrü Akkan, Ali Naki Ünler, Vehbi Engiz, Özer Ölçmen, Necati Kalaycıoğlu, Ata Bodur, Hasan Basri Albayrak, Talat Asal partiden ihraç edildi. **Cumhuriyet**, 26 Haziran 1970, s. 7.

Faruk Sükan AP'den kopuşunu, "bardağı taşıran damla başkadır." ifadelerini kullanırken, sebeplerini Cemal Kutay'a şu şekilde belirtti;⁴⁶⁵

Onlardan, samimi, arddüşüncesiz bir demokratik düzen sadakati bekleyemedik ama, biz, kendi içimizde demokratik düzeni adına hiçbir taviz veremez, kişikamarilla-grup oligarşisini hoş göremezdik.

Faruk Sükan, Sadettin Bilgiç, Mehmet Turgut partinin önemli isimleri artık AP'den ihraç edildiler. Yeminliler bu isimleri suçlayarak, "41'ler hainidir." 41'ler ise hain karşılığına cevaplarında şunları söylemişlerdir;⁴⁶⁶

Asil hain onlardır. Partiyi bu hale getirmişlerdir. Zaten çoğu, gerçek AP'li değildir. Yanlış yoldadırlar ve memleketi uçurumun kenarına getirmişlerdir.

Faruk Sükan tüm bu olaylardan sonra milletin karşısına çıkmaya karar verdiklerini söylerken konuşmasında AP'den ayrılışlarını şu şekilde anlatmıştır;⁴⁶⁷

Olmadı, olamadı. Konuyu milletin önüne çıkarmayı tercih ettik: 11 Ocak 1970 tarihli gazeteler görüşümüzü yayınladılar: Olayı anlattık, hukuki prosedürü sıraladık, verilen kararın haksızlığını izah ettik. Bu arada dayandığımız mesnetler arasında rahmetli hocamız Ord. Prof. Ali Fuad Başgil'in mebus (milletvekili) kimdir? Sualine verdiği cevabı bugün, yarın, milletini temsil saadetine mazhar olmuş ve olacak parlamenterlerin aydınlatması dileği ile tekrar fayda görüyorum.

26'lar Hareketinde bulunan kişiler memleketin tüm yurdunu gezmek için gezi programı düzenlediler. Parti'nin "Demokrat" adını kullanacaklarını önüne ise, "Bizim Demokrat Parti" adlı bir yapı kurulacağını ifade ettiler.⁴⁶⁸ 17 Ağustos 1970 tarihinde yapılan görüşmeler sonucunda parti kurma çalışmaları 20 Eylül 1970 tarihinde karar verilmesi kararlaştırıldı.

Faruk Sükan parti kuruluşuyla ilgili çalışmaların devam ettiğini belirterek bu konu hakkında, "1946 Ruhunu" vurgusu yapılarak "bu ruha bağlı olduklarını" ve Süleyman Demirel hükümetinin "itimat ve güven duygusunu toplum nezdinde kaldırdığını" ifade ettikten sonra alınan karar neticesinde ise, "25 Eylül 1970' de yapılan toplantımızda yeni bir siyasi kuruluşa gidilmesine karar verilmiştir."⁴⁶⁹

⁴⁶⁵ Sükan, s. 136.

⁴⁶⁶ **Durum**, 29 Haziran 1970, Sayı: 298, s. 8.

⁴⁶⁷ Ali Fuad Başgil'in milletvekili kimdir? Cevabı için bkz. Sükan, ss. 137-138.

⁴⁶⁸ **Cumhuriyet**, 15 Ağustos 1970.

⁴⁶⁹ Demokratik Parti, ss. 58-60; Cevat Önder, **Milli Siyaset Anlayışımız**, Eskin Matbaası, İstanbul, 1972, ss.23-24; Sükan, s. 159.

Faruk Sükan eski partisinin lideri Süleyman Demirel'i memleketi Konya'da sert şekilde eleştirdi. Faruk Sükan, yolsuzluk iddialarına ilişkin Süleyman Demirel'e cevabında, *"Cumhuriyet tarihinde hiçbir devlet adamı şahsi ve ailevi meseleleri yüzünden sayın Süleyman Demirel' in bugünkü durumuna düşmemiştir."* Demirel' in çevresi hakkında ise, *"etrafındaki menfaatçi gruplara ve AP'deki kişilerinde hesap vermekten kaçtığını"* söyledi.⁴⁷⁰

26'lar hareketi parti ismi için "Demokratlar Partisi" olmasını kararlaştırdı. Partinin başına ise Meclis Başkanlığı yapan Ferruh Bozbeyli'nin getirilmesi getirilmesi düşünüldü ama Sadettin Bilgiç-Yüksel Menderes parti başkanlığı için kendi aralarında çekişmeler yaşamaktaydı.⁴⁷¹

Faruk Sükan Konyalılar Lokalinde yapmış olduğu basın açıklamasında AP ile ilişkilerin tamamen bittiğini belirterek, *"Bizim AP kongresiyle ilgili hiçbir ilişğimiz yoktur. Hazırlıklar tamamlanınca kuruluş için resmi muamele yapılacaktır."* partinin kuruluş amacını şöyle açıklamıştır;⁴⁷²

Türkiye her gün biraz daha ağırlaşan siyasi, iktisadi ve moral bir çözülmenin içindedir. Tedbirler alınmazsa bu durum kısa zamanda çöküntü haline gelecektir. İktidarın başı ve etrafında bulunanlar aldıkları kararlar ve yaptıkları hareketlerle demokratik ve müessir devlet anlayışını ve devlete olan itimadı her gün bir kademe daha yıkma yolundadır.

İktidarın, basının aczini ve kusurlarını örtmek için daima milli müesseseleri suçlama yolunu seçtiğini, yolsuzluk ve suistimal iddialarının vatandaşlarda iktidara karşı güveni sarstığını, vatandaşın meşru servetine ve hatta mülkiyet müessesine el uzatma mahiyetinde olduğunu.

Anadolu'yu gezen Sadettin Bilgiç, Faruk Sükan, Mehmet Turgut halkın tepkisinin ne olacağını dinledi ve yeni oluşum hakkında halkın fikirleri alındı. Halk tarafından olumlu karşılanan bu girişim sonucunda Faruk Sükan, Sadettin Bilgiç, Mehmet Turgut Ferruh Bozbeyli'nin evine giderek durumu kendisine anlattılar ve Ferruh Bozbeyli'nin partinin başına geçmesini istediler.⁴⁷³ Nimet Arzık kurulacak olan Demokratik Partiyi şöyle tanımlar;⁴⁷⁴

⁴⁷⁰ **Cumhuriyet**, 24 Ağustos 1970, s. 7.

⁴⁷¹ Bozbeyli, s. 324.

⁴⁷² **Cumhuriyet**, 28 Eylül 1970.

⁴⁷³ Bozbeyli, s. 324.

⁴⁷⁴ Nimet Arzık, **Demirel' in İçi-Dışı**, Milliyet Yayınları, (Yayın Yeri Yok), 1985, s. 120.

Demokratik Parti geniş anlamda sosyal bir olay değil. Elbette büyük bir bütünde çatlaklar olur, fikir çatlakları, hırs çatlakları, zaman çatlakları.

Parti içerisindeki Süleyman Demirel'in tutumu, parti emektarlarının başkaları yerine tercih edilmesi, parti içerisindeki otoriterleşme sonucunda bu tür ayrılıklar meydana geldi.

Partinin gecikmesinin nedenlerden birisi de partinin genel başkanı kim olacağı idi. Yüksel Menderes mi, yoksa Sadettin Bilgiç mi? Bu tür tartışmalardan ötürü parti sürekli erteleniyor ve zaman kaybına neden oluyordu. Faruk Sükan arkadaşı Nimet Arzık'a teklif getirerek, Ferruh Bozbeyli'yi partinin başına geçmesi için ikna etmesini istedi ve Nimet Arzık Faruk Sükan'ın evine gelerek Ferruh Bozbeyli hakkında konuşmuşlar, Nimet Arzık bu konuşmaları şu şekilde yazmıştır;

Ertesi gün Faruk Sükan'ın evindeydim, temiz, titiz, zevksiz, duvarlarında ayetler asılı...

Sükan'ın bana çok yakınlığı olmuştur...Endişeliydi:

-İstifa etmesi ve başımıza geçmesi gerekli, yoksa dağılırız. İkna edebilecek mi?

-Bilmem.

Nimet Arzık ve Ferruh Bozbeyli telefonda görüşme yaptılar. Nimet Arzık Ferruh Bozbeyli'yi Faruk Sükan'ın evine davet etti. Eve gelen Ferruh Bozbeyli Faruk Sükan, Nimet Arzık, ile üçü buluştu ve Nimet Arzık'ın Ferruh Bozbeyli'yle yaptığı konuşmasının neticesinde Bozbeyli istifa edeceğini sözünü verdi.⁴⁷⁵

Ferruh Bozbeyli istifa ettikten sonra Sadettin Bilgiç, Faruk Sükan, Mehmet Turgut Ferruh Bozbeyli'yi ziyaret ederek 41 kişinin de ortak kararı ile kendilerine Genel Başkanlık teklifi ettiklerini söylediler ve Sadettin Bilgiç, Yüksel Menderes adaylıktan çekilmesi sonucunda Ferruh Bozbeyli Başkanlık teklifini kabul etti.⁴⁷⁶

5.6. DEMOKRATİK PARTİ

Faruk Sükan'ın evinde partinin kurucuları heyeti oluşturuldu ve partinin görevleri kişiler arasında dağıtıldı. Faruk Sükan'ın evinde yapılan görüşmeler neticesinde Yüksel Menderes ve Sadettin Bilgiç kendi aralarındaki görev paylaşımında

⁴⁷⁵ Arzık, ss. 124-126.

⁴⁷⁶ Bozbeyli, ss. 328-330.

anlaşamaması sonucunda bir olumsuz sonuç ortaya çıkarken bu anlaşmazlık giderildi.⁴⁷⁷

Ferruh Bozbeyli, 26'ların liderleri Sadettin Bilgiç, Faruk Sükan, Mehmet Turgut, Cevat Önder, Talat Asal, Yüksel Menderes ile basın toplantısı yaparak yeni partinin çalışmalarının devam ettiğini belirtti ve partinin tüzüğü de hazırlandığını söyledi.⁴⁷⁸

18 Aralık 1970 tarihinde Demokratik Parti Türk Siyasi hayatında yeni bir siyasal parti oldu. Cevat Önder İçişleri Bakanlığına kuruluş dilekçesini verdi. 69 kişi Demokratik Parti'yi kurarken, Celal Bayar'ın kızı Nilüfer Gürsoy'da partinin kurucusu arasında yer aldı.⁴⁷⁹ Demokratik Parti'nin programı 147 maddeden oluşurken partinin tüzüğü 122 madde ve 6 geçici hükümlerden meydana geldi.⁴⁸⁰ Demokratik Parti'nin programında partinin sağcılık anlayışı şu şekildedir:

Partimizin sağcılık anlayışı, kaynağını teşkil eden Türk-İslam düşüncesi gibi, toplum hayatının daima önünde ve ilerisinde, yarınları inşa dönüktür....

D.P. sağcılığı, donmuş bir doktrin olmayıp milletimizin kendine ve kök değerlerine yabancılaşmadan, kendi öz inançları ve hayat tarzı içinde yaşamayı, gelişmesi, ilerlemesi, kalkınması ve yüceltilmesi davasının adıdır.

DP kuran kişiler kendilerini de milliyetçi olarak tanımladılar.⁴⁸¹ Partinin amblemini ise Tüzük Madde-1, "*Partinin özel işareti Baş Parmak açık sağ el işaretidir.*" Şeklinde tanımlandı.⁴⁸² Ferruh Bozbeyli, Demokratik Sağ'ın tanımı açıklaması şu şekilde yapmıştır;

Her devlet felsefesinin üç yapısı vardı: Siyasi yapısı, sosyal yapısı ve ekonomik yapısı. Demokratik sağ felsefesinin de siyasi, sosyal ve ekonomik yönü vardır. Sağ düşüncenin siyasi yapısı, cumhuriyetçiliktir. Demokrasidir, hür seçim esastır. Hür tartışma ve hür basın rejimidir. Totaliter fikir ve baskı rejimi sol taraftır.

⁴⁷⁷ Bozbeyli, ss. 331-332.

⁴⁷⁸ **Cumhuriyet**, 25 Kasım 1970.

⁴⁷⁹ **Milliyet**, 20 Aralık 1970.

⁴⁸⁰ Demokratik Parti, ss. 88- 90.

⁴⁸¹ Demokratik Parti, **Program**, Ankara, 1975, s. 14.

⁴⁸² Demokratik Parti, **Tüzük**, Ankara, 1973, s. 11.

Demokratik Sağ Cumhuriyetçi olarak tanımlarken aynı zamanda sosyal yönünü milliyetçi, ekonomik yönünü hür teşebbüsçü olarak belirtildi.⁴⁸³ Yıllar sonra Demirel arkadaşlarının ayrılmalarından pişmanlık ifadesini açıklarken;⁴⁸⁴

Keşke onları ayrılmamak, partimizde kalmak için daha fazla gayret gösterseydim. Belki ikna edebilirdim. Yapamadığım için pişmanlığım yıllarca sürdü.

Faruk Sükan Demokratik Parti'yi kurma amaçlarını şu şekilde ifade etmiştir;⁴⁸⁵

Bazılarının iddiası gibi, Demokratik Parti, şahsi kırgınlıkların neticesi değildi: Asıl yuvası, Adalet Partisi'nin bünyesinde vukua gelen değişmelerin neticesi idi. Bunu bazı temel meselelerde Demokratik Parti mensuplarının beyanlarıyla tespit mümkündür.

⁴⁸³ Ferruh Bozbeyli, **Demokratik Sağ**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1976, s. 29, Ferruh Bozbeyli AP-DP'nin farklı birere parti olduğunu vurgulamıştır. Taner Timur, "Orta Sağ'da AP", **Yankı**, 18-24 Şubat 1974, Sayı: 153, s. 11, **7 Gün**, 22 Kasım 1972, Yıl: 1, Cilt: 1, Sayı: 11, s. 14

⁴⁸⁴ Bayram Koca, "Yetmişli Yıllarda Merkez Sağ: Milliyetçilik ve Anti-komünizm", **Türkiye'nin 1970'li Yılları**, (Haz. Mete Kaan Kaynar), 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2021, s. 375

⁴⁸⁵ Sükan, s. 141

ALTINCI BÖLÜM

12 MART 1971 MUHTIRASI'NDAN 1977 SEÇİMLERİNE KADAR FARUK SÜKAN'IN SİYASAL FAALİYETLERİ (1971-1977)

Türk siyasala hayatında belli kırılma noktaları vardır. Siyasal yaşamımıza askeri darbeler önemli bir yere sahiptir. 27 Mayıs 1960, 12 Mart 1971, 12 Eylül 1980 darbesi müdahaleleri Türk toplumunu değiştirirken, siyaset alanında partileri derinden etkiledi.

27 Mayıs 1960 İhtilali DP ve Adnan Menderes'i tasfiye ederken, 12 Mart Muhtırası Sol ve AP'yi tasfiye etmeye çalıştı. 12 Mart 1971 Muhtırası yeni anayasayla birlikte yeni bir dönemi açtı. Muhtıra toplumun tüm yapısına eklenerek 12 Eylül 1980 yılına kadar giden olaylar sürecini başlatmıştır.

6.1. 12 MART 1971 MUHTIRASI

12 Mart 1971 Muhtırasına giden süreçte Türkiye'de birçok olay meydana geldi. AP'nin 1965 iktidara gelmesinden sonra Süleyman Demirel Ordu ile ilişkileri iyi bir düzeyde tutmaya çalışarak Cevdet Sunay'ı CHP desteğiyle Cumhurbaşkanı yaptı. Orhan Erhanlı Ordu-İktidar ilişkilerini şu şekilde değerlendirir;⁴⁸⁶

Ordu-İktidar ilişkilerinin dengede tutulmasıdır. Aslında bu problem yalnız Türkiye'nin değil bütün geri kalmış ülkelerin problemidir.

Faruk Sükan'ın İçişleri Bakanlığı döneminde başlayan Türkiye'deki aşırı akımlar 1968 yılından itibaren silahlanma yoluna gitti ve tehlikeli bir boyuta geldi. Komando kampları, Sol düşüncelerin kendi aralarında bölünmeleri sonucunda silahlı mücadeleye girişmeleri, İslamcı-Kürtçü akımların kendisini göstermesi ülkenin toplumsal bakımdan giderek bölündüğünü gösteriyordu.⁴⁸⁷

12 Mart 1971 Muhtırasına giden süreci Yön Dergisi ve ardından gelecek olan Devrim dergisinin düşünceleri, anti-komünizm etkisi, Ant Dergisi yayınları, sağ

⁴⁸⁶ Orhan Erkanlı, **Anılar...Sorunlar...Sorumlular...**, Baha Matbaası, İstanbul, 1972, s. 371.

⁴⁸⁷ Ufuk Ajansı Yayınları No:1, **12 Mart'a Nasıl Getirildik**, Kardeş Matbaası, Ankara, 1971, ss. 32-33, 56.

düşüncenin kendi arasında oluşan fikir akımları, eski DP'lilerin affı, 41'ler Hareketinin partiden ayrılması, 12 Mart Muhtırasına giden süreci hızlandırdı.

Ülkede devalüasyonun yapılması, ABD'nin Demirel Hükümetine baskı yaparak haşhaş ekimini yasaklatmaya çalışması, Demirel'in bu duruma direnmesi ABD tarafından hoş karşılanmadı. Türkiye ABD'nin haşhaş konusundaki isteklerini yerine getirmemesi sonucunda ABD ile ilişkilerin bozulmasına neden oldu.⁴⁸⁸ İhsan Sabri Çağlayangil 12 Mart'ın arkasında ABD olduğunu söylerken kendilerinin haşhaş konusunda iktidardan indirildiğini söyledi.⁴⁸⁹

Sol düşünce fikirlerinin kendi arasında bölünmesi ve 15-16 tarihindeki büyük işçi eylemi ses getirdi. Memduh Tağmaç bu olay hakkında, "*Sosyal uyanış, ekonomik gelişmeyi aştı.*" dedi.⁴⁹⁰ Cevdet Sunay Bursa' da açılacak olan Tofaş fabrikasına giderek Süleyman Demirel'in yanında yer aldıktan sonra buradan ayrılarak Eskişehir'e gitti ve komutanlar ile bir toplantı yaptı.⁴⁹¹

19 Şubat'ta Hukuk Fakültesi'nde patlama olayı, 20 Şubat 1971 yılında öğrencilerin eylemleri, 4 Mart 1971 tarihinde 4 Amerikalının Deniz Gezmiş ve arkadaşları tarafından kaçırılması, Doğan Avcıoğlu'nun yazılarıyla ve Madanoğlu Cuntasının oluşturmuş olduğu bir cunta 9 Mart 1971 tarihinde bölünerek darbe yapmaya girişti ve başarısız oldu.⁴⁹²

Ferruh Bozbeyli 7 Mart 1971 tarihinde yapmış olduğu Demokratik Parti mitinginde, "*Bu iktidar için vakit ikindidir. Bu iktidar mail-i inhidamıdır.*" ve muhtırasının geldiğinin söylemiştir.⁴⁹³

12 Mart 1971 günü Memduh Tağmaç ve kuvvet komutanları imzasını taşıyan muhtıra Türkiye radyolarından okundu ve Süleyman Demirel istifaya davet edildi. Süleyman Demirel direnmeyi düşünse de artık destekçisinin olmaması sonucunda saat 17:00'da istifa mektubunu sundu.⁴⁹⁴

⁴⁸⁸ Macide Başlamışlı, "Amerikan Belgelerine Göre 12 Mart Muhtırasına Giden Yolda Haşhaş Sorunu", **Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi**, Yıl: 2018, Sayı: 14, Cilt: 5, ss. 365-366.

⁴⁸⁹ **Yankı**, 22-28 Mart 1976, Sayı: 262, ss.6-7.

⁴⁹⁰ Önder Ege, **9 Mart 1971 Türkiye' de Sol Darbe Teşebbüsü**, Kopernik İstanbul, 2021, s. 73.

⁴⁹¹ Birand, Dünder, Çaplı, s. 186; Seyit Sevdı, "1971-1977 Yıllarında Cumhuriyet Halk Partisi' ne Bir Bakış ve Değerlendirmesi", **Kent ve Bellek Dergisi**, Sayı: 13, Aralık 2021, s. 8.

⁴⁹² Birand, Dünder Çaplı, ss. 196-200.

⁴⁹³ Bozbeyli, s. 89.

⁴⁹⁴ Muhtırayı veren komutanlar Süleyman Demirel'e 3 maddelik önerilerini söylediler. 3 madde zamanla tartışmalara neden oldu. Süleyman Demirel grup konuşmasında, "*Bu buhranın tesirlerinin, seneler sürecektir istikrarsızlıklara sebep olmadan çözülmesini ümit ederim.*", 12 Mart 1971 Muhtırasıyla

Cevdet Sunay partiler ile yaptığı görüşmelerden sonra partiler kendi fikirlerini basına yansıttı. DP lideri Ferruh Bozbeyli, Talat Asal, Faruk Sükan Cevdet Sunayla birlikte 1.5 saate yakın bir görüşme gerçekleştirirken Ferruh Bozbeyli Başbakan'ın meclis içerisinde seçilmesini belirterek, *“Meclis içinden olmasına önem verdiğimiz bir Başbakana ve tekliflerine göre yerimiz belli olacaktır.”*⁴⁹⁵

Partilerin görüşü alındıktan sonra Nihat Erim CHP' den istifa ederek partiler üstü bir hükümet kurulması için çalışmaları başlamıştır. Nihat Erim partilerden üyeler aldıktan sonra hükümetini kurdu ve 321 oyla güven oyu alarak göreve başladı. Demokratik Parti milletvekilleri Erim Hükümetine güven oyu vermemiş ve kendilerine *“Siz zaten 45 kişisiniz. Sizin muhalefetiniz neyi değiştirir ki?”* söylemlerini yaptılar.⁴⁹⁶

Faruk Sükan DP'nin görüşünü hükümete katılmama kararları aldıklarını belirterek, *“Hükümete katılmama kararımız kesindir.”*⁴⁹⁷ DP sadece kurulacak olan hükümeti ise denetleme kararı alındı. Demokratik Parti almış olduğu karar neticesinde hükümete güven oylamasında katılmadı.

Faruk Sükan'ın Nihat Erim hükümetini değerlendirmesi ise önemli hususlardan bir tanesidir. Nihat Erim Faruk Sükan'ın yazdığı *“1971 yılı sonbahar siyasi buhranın icmali”* layihasını Cumhurbaşkanı Nihat Erim'e takdim ederek, Faruk Sükan Türkiye üç dönemde buhran geçirdiğini belirttiikten sonra şunları yazmıştır;⁴⁹⁸

Türkiye 1971 yılının, Eylül, Ekim ve Kasım aylarını içine alan büyük bir siyasi buhran daha geçirmiştir. Bu 12 Mart 1971 müdahalesine müncer olan siyasi buhrandan sonra, 1971 yılı Türkiye'nin geçirdiği ikinci siyasi buhrandır. Bugün Türkiye'nin içinde bulunduğu durumu iyice anlayabilmek için 1971 yılı sonbahar buhranının kalın hatlarıyla kısa bir icmalinin yapılmasında fayda var.

Faruk Sükan Demirel'in partiler üstü hükümete bakışını ve Süleyman Demirel'in Erim Hükümetine zarar verdiğini belirtti.

Türkiye buhran yaşayan döneme girecektir. AP Genel Merkezi Yayınları, **Oniki Mart ve Sonrası**, Ayyıldız Matbaası A.Ş., Ankara, 1971, s. 23.

⁴⁹⁵ **Cumhuriyet**, 19 Mart 1971, s. 7.

⁴⁹⁶ Bozbeyli, s. 337; Talat Asal kendilerine gelen hükümetin güvenmediklerini söylemişti. **Yankı**, 12-18 Nisan 1971, Sayı: 7, s. 4.

⁴⁹⁷ **Cumhuriyet**, 22 Mart 1971.

⁴⁹⁸ Nihat Erim, **12 Mart Anıları**, 2. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2018, ss. 437-438; Sükan, ss. 170-174.

6.2. ESKİ DP'LİLERİN AF TARTIŞMALARI

1968'den beri gündemde olan af meselesi muhtıra döneminde yeniden gündeme geldi. Hasan Korkmazcan Demokratik Parti'nin sözcüsü olarak eski DP'lilerin aflarını yeniden gündeme getirdi ve hepsinin affını talep eden anayasa maddesinde değişiklik yapılması gerektiğini şunları söyledi;⁴⁹⁹

Siyasi hakların iadesiyle ilgili yeter imzaya sahip iki Anayasa değişikliği teklifi Anayasa Komisyonunda uzun süreden beri bekletilmektedir. Bu tekliflerin Millet Meclisi Anayasa Komisyonu gündemine alınarak, Anayasa'nın diğer maddelerinde değişiklikleri öngören teklifle birleştirilmesini pazartesi günü teklif edeceğiz.

Demokratik Parti milletvekilleri DP'lilerin siyasal haklarını her alanda savunurken çıkarılacak olan yeni anayasaya destek vereceklerini ifade ettiler. DP'lilerin sunmuş olduğu yasa önergesinde, “eski DP'lilerin siyasal hakları” Anayasa Komisyonunda reddedildi.⁵⁰⁰

Askeri darbeler olduğu vakit ilk değiştirilen anayasalar oldu. Orhan Erkanlı bu durum hakkındaki eleştirisi ise, “Bir türlü Türkiye'nin gerçeklerine, ihtiyaçlarına, siyasi ve sosyal seviyesine uygun bir Anayasa modelini bulamadık.”⁵⁰¹ Siyasi bunalımları Anayasa maddelerinin değiştirilmesi ile aşılmaya çalışıldı.

Yeni anayasa tartışmalarında DP'liler değiştirilecek anayasa madde tasarılarına kabul oyu verdi. Demokratik Parti milletvekilleri 38. Maddeye katılmadıklarını ilişkin Millet Meclisi Yüksek Başkanlığına verilen itiraz dilekçesinde itiraz ettiler. Ferruh Bozbeyli, Faruk Sükan, Şevket Akyürek, Cevat Önder imzalı belgede itirazlarını söylediler.⁵⁰²

Faruk Sükan, Konya İl Başkanlığı'nda gündeme ilişkin yaptığı konuşmada aşırı sol ve komünizm faaliyetlerini, uygulamalarına değinerek hükümetin bu konuda neler yapması gerektiğini ifade etti;⁵⁰³

Hükümet şimdiden çok ciddi tedbirler almazsa Sıkıyönetim sonrasında aşırı sol tarafından devletin bekası yönünden elem verici olaylar çıkartabiliriz.

⁴⁹⁹ **Cumhuriyet**, 22 Ağustos 1971.

⁵⁰⁰ Demokratik Parti, **Demokratik Parti ve Anayasa Islahatı**, Ajans- Türk Matbaacılık Sanayii, Ankara, ss. 102-104.

⁵⁰¹ Erkanlı, s. 397.

⁵⁰² **MMTD**, D: 3, C: 17, T: 2, B: 156, 27 Ağustos 1971, s. 419; Demokratik Parti, ss. 40-43.

⁵⁰³ **Cumhuriyet**, 3 Şubat 1972, s. 5.

Askeri ihtilalin himayesinde kurulan 1. ve 2. Nihat Erim Hükümetleri başarısız oldu İstikrar getirilmesi için kurulan hükümette istenilen reformlar yapılamadı. Nihat Erim kurduğu 2. Erim Hükümeti' de 17 Nisan 1972 tarihinde istifa etti ve Nihat Erim Hükümetleri dönemi sona erdi.

Nihat Erim istifası sonrasında kurulacak olan Suat Hayri Ürgüplü Hükümeti'nde temaslar sürerken AP, kurulacak olan yeni hükümette DP'nin yer almasına karşı çıktı.⁵⁰⁴ Suat Ürgüplü 'nün kurması beklenen kabine 12 Mart Muhtırasına uymadığı gerekçesiyle görevden el çektirildi. DP kurulacak olan yeni kabinde yer alamadı. Hükümet kurma çalışması Ferit Melen' verildi. Ferit Melen kurduğu kabine ağırlıklı olarak AP Hükümeti idi.

6.3. DEMOKRATİK PARTİ'NİN BİRİNCİ KONGRESİ

16 Aralık 1972 tarihinde DP Kongresi başladı. Ferruh Bozbeyli Birinci DP Kongresinde yaptığı konuşmada AP Genel Başkanı Süleyman Demirel ve CHP yöneticilerini eleştirdi ve siyasi haklar konusundaki görüşü ise, Partiler arası komisyon şeklinde olmasını söyledi. Parti Genel Muhasibi Faruk Sükan kongrenin açılış konuşmasında şunları söyledi;

Kongrenin açılması için yeterlilik vardır. Kongreyi açıyorum. DP, milletin refah ve huzuru için yola çıkmıştır. Mücadelemizin başarısı için çalışacağız. Cenabı hak bizim yardımcımızdır.

Kongre sonucunda 2. Başkanlığa Yüksel Menderes seçildi. Faruk Sükan kongrede “1946 ruhunu” yeniden vurguladı. Faruk Sükan İdare Genel Kuruluna seçilirken. Ferruh Bozbeyli yeniden DP Genel Başkanı oldu.⁵⁰⁵

⁵⁰⁴ **Cumhuriyet**, 2 Mayıs 1972.

⁵⁰⁵ **Cumhuriyet**, 17 Aralık 1972, s. 7; **Cumhuriyet**, 19 Aralık 1972, s. 7, Kongrede, “sağcıyız, milliyetçiyiz, demokratız...” sloganları atıldı. **7 Gün**, 20 Aralık 1972, Yıl: 1, Cilt: 1, Sayı: 15, s. 7; Nimet Arzık DP Kongresini, “Adalette salondaydı.... Eski İçişleri Bakanı Sükan'ın, elma yanaklı, aksi alınlı küçük kızı... Toplantı, azıcık, aile toplantısıydı...” tanımladı. Nimet Arzık, “D.P. Kongresinden Çizgiler”, **7 Gün**, 27 Aralık 1972, Yıl: 1, Cilt: 1, Sayı: 16, ss. 8-9.

6.4. 14 EKİM 1973 SEÇİMLERİ VE DP’NİN SEÇİM FAALİYLETİ

17 Nisan 1973 tarihinde kurulan Naim Talu Hükümetinin bakanlarını açıklandı ve seçim hükümetini kuruldu. 26 Nisan 1973 tarihinde hükümet güven oyu olarak görevine başladı.

1973 seçimlerine doğru tartışılan konulardan birisi de Genel Af konusu idi. CHP, af meselesini sürekli gündemde tutarken affın çıkması için kamuoyunda gündem oluşturmaya çalıştı. DP sözcüleri yaptığı açıklamalarda af meselesine destek vereceklerini açıkladı.⁵⁰⁶

Seçim öncesi CHP Milletvekili Hüdayi Oral, Bülent Ecevit ve 46 Milletvekili Cumhuriyetin 50. Yılı sebebiyle “*Af Kanunu Teklifi*” verdiler.⁵⁰⁷ Meclis çoğunluğunun AP de olması ve CGP’inde koalisyon ortağı olması sebebiyle Af Kanunu AP-CGP oy birliğiyle reddedildi.

12 Mart Muhtırasının sürdüğü dönemde Türkiye genel seçimlere gitti. Seçimlerde Demokratik Parti’yi destekleyen Celal Bayar meydanlarda desteğini gösterdi. Celal Bayar, seçim süreçlerinde AP’yi seçim meydanlarda eleştirmeyen, İzmit’te Bayar sevgi gösterisiyle karşılandı. Ferruh Bozbeyli, Sadettin Bilgiç AP’yi sert şekilde eleştirirken Celal Bayar’ın DP’yi desteklemesi sağ basında AP’nin oylarını bölüyor olarak değerlendirildi.⁵⁰⁸

Sağ blokta AP ve DP’nin birbirine sert söylemleri oyların bölünmesine etki etti. AP-DP arasında “1946 Ruhu” tartışılırken, muhaliflerin 1969 seçimlerinden sonraki dönemde bakanlık istemeleri ve Süleyman Demirel’e karşı aldıkları pozisyon AP tarafından eleştirildi.⁵⁰⁹

Salim Başol’un AP’ye girmesini iyi bir biçimde kullanan Ferruh Bozbeyli, “*Menderesi astıran adam A.P’ye girdi.*” Propagandası ile seçimlerde partisine artı puan yazdırırken, AP ise, bu propagandaya karşılık bir çözüm yolu bulmaya uğraştı.⁵¹⁰ Milletvekili yoklamalarında aday adaylarının partiye başvuruları parti içerisinde çekişmelere neden olmaktaydı. DP Genel Sekreteri Faruk Sükan aday adaylarının

⁵⁰⁶ **Cumhuriyet**, 22 Nisan 1973.

⁵⁰⁷ **MMTD**, D: 3, C: 39, T: 4, B: 128, 18 Haziran 1973, s. 72.

⁵⁰⁸ **Yankı**, 16-22 Temmuz 1973, Sayı: 122, ss. 9-10.

⁵⁰⁹ **Yankı**, 23-29 Temmuz 1973, Sayı: 123, s. 6.

⁵¹⁰ **Yankı**, 13-19 Ağustos 1973, Sayı: 126, s. 6.

partiye başvurusunda eleştirilere dikkat çekerken konuşmasında bu durum hakkında şunları söylemiştir;

Vatandaşa kendi temsilcisini hür ve serbest iradesiyle seçme hakkını tanıyan ve bir oy makinesi kabul eden ve aracı ile milletvekili seçmek olan önseçim sistemi mutlaka değiştirilmelidir.

Faruk Sükan ön seçim eleştirilerindeki düşünceleri ise;

Önseçim sisteminden en çok zarar görecekteler, bu uygulamayı inatla savunan AP ve CHP olacaktır. Çok uzak değil, 2 Eylül'den sonra bunların acı örneklerini hep birlikte göreceğiz ve yaşayacağız.

dedi.⁵¹¹

Faruk Sükan seçim tarihi yaklaştıkça komünizm faaliyetlerine sert şekilde eleştiriler getirerek bu konu hakkındaki konuşmaları şöyledir;⁵¹²

Bütün iyi niyet ve vatanpervarane çalışmalara rağmen, yurdumuz, ihtilalci komünizm içinde bulunuyor.”, sıkıyönetim konularına da değinirken, “28 aydan beri devam eden Sıkıyönetimin üstün gayret ve tedbirleri ile alınmış gibi görünen ihtilalci mihrakların yeni tecrübeler kazanarak değişik usullerle daha şiddetli sabotaj, tedhiş ve anarşi hareketlerini başlatabileceklerini unutmamak lazımdır.

Aday yoklamalarında DP'ye 377 aday ile 31 ilde yoklama yapılmasını diğer illerde ise, DP merkezinin seçtiği adaylar belirlenecekti.⁵¹³ Faruk Sükan'ın ön seçim için yaptığı itirazlar DP'nin prensibi olurken, DP'de yapılan yoklama listelerine girdi ve kazandı.⁵¹⁴ Faruk Sükan DP Merkezinin aday belirlemesiyle Konya milletvekili adayı oldu.

Demokratik Parti seçim beyannamesini “1946 Hareketi Felsefesi” ile halka açıkladı. DP seçim beyannamesinde Türkiye'nin genel durumuna, Bürokraside İdari Reform, Komünizmle Mücadele, Milli Eğitim Politikası, Üniversite ve Yüksek Okullar Politikası, Anayasa Islahı, Af Konusu, Sanayileşme, Tarım, Esnaf ve Sanatkârlar Politikasına değinildi.⁵¹⁵

⁵¹¹ **Cumhuriyet**, 20 Ağustos 1973, s. 7.

⁵¹² **Cumhuriyet**, 28 Ağustos 1973, s. 7.

⁵¹³ Demokratik Parti, **1973 Aday Yoklaması ve Seçim Yönetmenliği**, Ajans-Türk Matbaacılık Sanayii, Ankara, 1973, ss. 7-14; **Cumhuriyet**, 2 Eylül 1973, s. 7.

⁵¹⁴ **Yeni Konya**, 3 Eylül 1973.

⁵¹⁵ Demokratik Parti, **946 Hareketinin Mana ve Felsefesi Etrafında Elele**, Ajans- Türk Matbaacılık Sanayii, Ankara, 1973, ss. 3-8; Ferruh Bozbeyli'nin seçimler öncesi değerlendirmesi için bkz. **7 Gün**, 19 Eylül 1974, Yıl: 1, Cilt: 1, Sayı: 54, s. 11.

Seçim boyunca Demokratik Parti Celal Bayar, Mutlu ve Aydın Menderes'in seçim meydanlarında DP'yi destekleyerek propaganda yaptı. DP, Celal Bayar, Ferruh Bozbeyli, Mutlu Menderes, Aydın Menderes seçimlerde farklı bölgelerde seçmenlere hitap ettiler. Celal Bayar DP'yi toparlamak için gezilerini daha çok Ege'ye yaparken seçmenleri DP'ye oy vermeye çağırdı.⁵¹⁶

6.5. 14 EKİM 1973 SONUÇ SONUÇLARI

1973 seçimlerine 8 siyasal parti katıldı. Yapılan seçim sonuçlarında CHP %33,3 ile 185 vekil, AP %29,8 ile 149, MSP %11,8 ile 48, DP %11,9 ile 45, CGP %5,26 ile 13, MHP %3,4 ile 3 Bağımsızlar %2,8 ile 6, TİP %1,1 ile 1 vekil çıkardı. 1973 seçimlerinde DP'de Konya' dan birinci parti olarak ıktı. Konya'da DP 6, CHP 4, MSP 3, AP 2, CGP 1 vekil çıkardı. Konya' da DP, AP'yi sandıkta yenerek Faruk Sükan'ın Konya'da güçlü olduğunu gösterdi.⁵¹⁷ Konya'da bu seçim sonucuna göre AP'nin teşkilatının zayıf olduğu görüldü. Bunun sebebi ise, Faruk Sükan gibi teşkilatı kişinin olmamasından kaynaklandı.

1973 seçimlerinde AP'nin kendi içerisinde bölünmesinin sonucunda oylarının çoğunluğu DP'ye kaydı. MSP'nin de AP tabanına seslenmesi, Anadolu eşrafi tarafından partinin tutunması neticesinde AP'nin oylarını MSP'ye gitti. AP'nin tek başına iktidar olduğu yıllarda Süleyman Demirel'in farklı görüşleri birleştirerek tek başına iktidarda kalmasını sağladı. DP ve MSP'nin kurulmasıyla ortaya çıkan farklı görüşler AP'nin oylarını düşürdü.⁵¹⁸

CHP ise, yeni lider Bülent Ecevit ile oy potansiyelini yükselterek seçimlerde birinci parti ıktı. Siyasette değışim seçimlerde kendisini gösterirken halk ise değışim yaşanan partilere yöneldi. Karizmatik liderin ortaya çıkması CHP'nin birinci parti çıkmasında etkili oldu.

12 Mart 1971 Muhtırası 1973 seçimlerinin yapılmasıyla sonucunda askeri dönem sona erdi. 12 Mart Muhtırası koalisyon dönemini geri getirdi. 1961-1965

⁵¹⁶ **Yankı**, 15-21 Ekim 1973, Sayı: 135, s. 8. Sağ basın tarafından ise, seçimlerde DP'ye sert eleştiriler geldi. Partinin lideri kim sorusu yöneltildi. **Durum**, 30 Eylül 1973, Sayı: 424, ss. 9-10.

⁵¹⁷ **Yeni Konya**, 16 Ekim 1973; Suad Abanazır, "Konya' da Seçim Sonuçları", **Yeni Konya**, 17 Ekim 1973, s. 5.

⁵¹⁸ Metin Toker, **Not Defterinden**, Milliyet Yayınları, 1981, ss. 14-15.

yıllarında yapılan askeri ihtilal koalisyonlara neden açarken 12 Mart 1971 Muhtırası 1973-1980 arasındaki koalisyonlar dönemini açtı.

6.6. 1973-1977 DÖNEMİN'NDE FARUK SÜKAN'IN SİYASAL FAALİYETLERİ

6.6.1. DP'nin Sağ Cephe Oluşturma Faaliyetleri ve Sağ Partilere Çağrısı

1973 seçimlerinde seçmen seçimlerde oyunu sağ partilere kullanmayı tercih etti. Faruk Sükan 1973 seçim değerlendirmelerinde sağ partilerin sola karşı birleşmelerini, koalisyon hakkındaki düşüncelerini konuşmasında belirterek;⁵¹⁹

Bize karşı gösterilen bu büyük itimat layık olmanın içinde bulunuyoruz. 14 Ekim seçimlerinde CHP'nin elde ettiği 190 civarındadır. Bu sonuç kullanılan oyların yüzde 30' unu kapsamına almaktadır. Geriye kalan yüzde yetmiş oy ise solun karşısında bulunan sağcı partilerin almış oldukları oylardır. AP, MSP, DP, CGP ve MHP ile yapılacak büyük bir koalisyonla çıkılabilir. Büyük Türk Milleti sağ partilere yüzde 70 oy vermekle sağ bir iktidar istediğini beyan etmiştir.

Faruk Sükan iktidara sağcı ve milliyetçi bir hükümetin iktidara gelmesinin söyledi. Faruk Sükan, DP'nin görüşünün de bu yönde olduğunu belirtti.

Süleyman Demirel sonuçlara göre seçim değerlendirmesinde, “*Muhalefette kalacağız.*” dedi.⁵²⁰ Süleyman Demirel sağ partilerin birlikte kuracağı koalisyon hükümetine olumlu bakmadı. 17 Ekim 1973 tarihinde Ferruh Bozbeyli sağ partilerin koalisyon kurmasına çağrılar yaparak, “*Hükümetin kurulmasında AP, MSP, CGP' ye kollarımızı açıyoruz.*”⁵²¹ Ferruh Bozbeyli ve Faruk Sükan sağ partilere çağrı yaparak “Sağ Cephenin” kurulmasını önerdi.

Fahri Korutürk Bülent Ecevit'e hükümet kurması için yetkiyi verdi. Bülent Ecevit koalisyon denemelerinde başarısız oldu ve görevi iade etti. Ferruh Bozbeyli, Faruk Sükan düzenledikleri basın toplantısında ortaya çıkan hükümet buhranı ile ilgili

⁵¹⁹ **Yeni Konya**, 19 Ekim 1973, s. 5.

⁵²⁰ **Cumhuriyet**, 17 Ekim 1973.

⁵²¹ **Cumhuriyet**, 18 Ekim 1973; **Durum**, 11 Kasım 1973, Sayı: 427, s. 14.

basını bilgilendirdi. Demokratik Parti lideri Ferruh Bozbeyli Bülent Ecevit'e 4 maddelik tekliflerini sunarken, teklif Bülent Ecevit tarafından kabul edilmedi.⁵²²

Süleyman Demirel temalarına DP ile başladı. Ferruh Bozbeyli, Süleyman Demirel'in Başbakan olacağı koalisyon hükümetini reddetti. DP, hiçbir hükümete katılmama kararı alırken açıklamalarında, “*Milli koalisyona katılmayacaklarını Başbakana ilettiğini*” ifade etti.⁵²³

CHP-DP Koalisyonu için Bülent Ecevit, Ferruh Bozbeyli görüşme gerçekleştirdi. DP içerisinde bulunan Faruk Sükan, Mehmet Turgut CHP ile koalisyona karşı çıktılar.⁵²⁴ CHP-MSP'li yetkililerin anlaşmasıyla koalisyon hükümetleri dönemi başladı.⁵²⁵ AP, DP, CGP kurulan hükümete güvensizlik oyu verdiler.

6.6.2. Demokratik Parti ve Kıbrıs Konusu

Kıbrıs Hareketi öncesinde Faruk Sükan 13 Temmuz 1974 tarihinde Kıbrıs ile ilgili görüşlerini şu şekilde belirtmiştir;⁵²⁶

Yunanistan'la ilişkilerimiz çok kritik ve gergin bir noktada bulunmaktadır. Kıbrıs bir barut fıçısı halini almıştır... Kıbrıs'ta ENOSİS'ci ve Tedhişçi Yunan Subay ve askerleri Makarios'u bile endişeye sürükleyen bir hale gelmişlerdir. Kabarık yekunlarla ulaşan bu Yunanlı Subay ve erlerin Kıbrıs'ta bulunmaları ve açıkça saldırılara girişmeleri Kıbrıs Devlet Anayasası ile Zürih ve Londra anlaşmaları ile nasıl bağdaşmaktadır?

Faruk Sükan Kıbrıs konusunda hükümeti uyardıktan sonra Yunan silahlı kuvvetleri Kıbrıs'ta Makarios'a karşı askeri darbe yaparak yönetimi ele geçirdiler. Türkiye, yapılan bu darbeyi Yunan Müdahalesi olarak niteledi ve Atina Kıbrıs'ta Yunan Cumhuriyet'i ilan ederken, TBMM partileri olağanüstü toplantıya çağırdı.⁵²⁷ DP Genel Sekreteri Faruk Sükan, Kıbrıs'ta yapılan bu darbe hakkındaki

⁵²² Demokratik Parti, **Bozbeyli Hükümet Buhranı Basın Toplantısı, Beyanat ve Konuşmalar**, 1974, s. 15.

⁵²³ **Cumhuriyet**, 20 Aralık 1973, s. 7.

⁵²⁴ **7 Gün**, 26 Aralık 1973, Yıl: 2, Cilt: 5, Sayı: 68, s. 10.

⁵²⁵ CHP-MSP Hükümetine 235 güven oyu, 136 hayır oyu, 76 kişi de oylamaya katılmamıştı. **Yankı**, 11-17 Şubat 1974, Sayı: 152, s. 6; Kabinenin yer alan için bkz. **Yankı**, 4-10 Şubat 1974, Sayı: 151, ss. 5-8.

⁵²⁶ Demokratik Parti, **Kıbrıs Harekâtı ve Bozbeyli**, Ankara, 1974, ss. 25-26.

⁵²⁷ **Cumhuriyet**, 16 Temmuz 1974.

konusmasında, “Konu devletimizin güvenliğiyle ilgilidir. Bu itibarla TBMM’nin derhal olağanüstü toplantıya çağrılmasını zaruri görmekteyiz.”⁵²⁸

Faruk Sükan, Kıbrıs’taki kanlı darbe hakkındaki görüşlerini Zürih ve Londra Antlaşmalarının maddelerini hatırlatarak şunları söyledi;⁵²⁹

Olay her yönü ile fevkalade önemlidir. Özellikle Türkiye’ nin güvenliği ve dünya barışı bakımından hayati değer taşımaktadır. Açıkça Kıbrıs Anayasası Zürih ve Londra anlaşmaları ve Birleşmiş Milletler kararları ortadadır. Zürih ve Londra anlaşmalarına göre; Türkiye teminatçı devletten birisidir. Bu itibarla da bu darbe ve silahlı tecavüz olayı karşısında devletler hukuku bakımından Türkiye’nin durumu sın derece nezaket kespetmiş bulunmaktadır.

Kıbrıs’taki kanlı darbe, aynı zamanda Türk Devleti’ nin güvenliğine de açık bir saldırı mahiyetindedir.

İngiltere Yunanistan’ a uyarı vererek askerlerin in çekilmesini istedi. Bülent Ecevit Türkiye’de adada bozulan düzende yeni güç kuvvetlerin gelmesini ve Yunan askerlerinin çekilmesini söyledi ve uyarılar dikkate alınmaması sonucunda 20 Temmuz 1974 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti Ada’ya askeri hareket başlattı.⁵³⁰ Bütün siyasi partiler Milli meselede tek bir bütün olarak hükümetin yanında yer aldı.

Kıbrıs’ta birinci hareket bitti ve taraflar ateşkes antlaşmalarına uydu. Türkiye’nin başlattığı askerî hareket başarıya ulaştı. 25 Temmuz 1974 tarihinde yapılacak olan Cenevre görüşmeleri öncesinde Faruk Sükan değerlendirmelerde bulundu. Faruk Sükan dört maddelik değerlendirmesinde Kıbrıs meselesi ile ilgili görüş ve endişelerini hükümetin dikkatine sundu;⁵³¹

1) Karamanlis Hükümeti’nin Dışişleri Bakanı Mavros’un resmî açıklamasına göre 21/ Temmuz / 1974 günü Güvenlik Konseyi’nin Kıbrıs’ ta Ateşkesle ilgili aldığı kararın 3 ve 4. cü maddelerine göre Türkiye’nin Kıbrıs’ a yaptığı müdahaleyi “Yabancı bir askeri müdahale” olarak kabul etmekte ve askerlerimizin adadan çekilmesini talep etmektedir.

2) Bütün olaylar açıklıkla ortaya koymuştur ki, Kıbrıs’ ta ve Rum Cemaatlerinin coğrafi ve fiziki bakımlardan içice ve yan yana bir arada artık yaşamaları mümkün değildir. Bu sebeple Kıbrıs Meselesine kesin bir çözüm yolu ararken

⁵²⁸ **Cumhuriyet**, 16 Temmuz 1974, s. 7.

⁵²⁹ Demokratik Parti, ss. 27-28.

⁵³⁰ **Yankı**, 22-28 Temmuz 1974, Sayı:175, ss. 4-6.

⁵³¹ Demokratik Parti, ss. 73-74.

geçici ve paliyatif tedbirler yerine devamlı ve adil barışı sağlayabilecek gerçekçi tedbirler almak lazımdır.”

3) *Türkiye’nin yaptığı askeri müdahale yabancı bir devletin müdahalesi mahiyetinden değil Antlaşmaların kendisine tanıdığı hak, vecibe ve yetkilerim kullanılması niteliğindedir.*

4) *Diğer taraftan Birleşmiş Milletler Barış Gücü’ nün yetki ve sorumluluğu itibariyle de fiili olarak ve zamanında müessir tedbirler alan bir güç olamadığı da herkesçe bilinmektedir. Bu sebeple Güvenlik Konseyi’nin kararı gereğince ve Hükümetimizin de tasvibiyle miktar olarak 2.500’e çıkarılması düşünülen Barış Gücünün Kıbrıs’ta huzurun, asayişin ve güvenliğin sağlanmasında önemi bir rol oynamayacağı hususunu şimdiden ifade etmek isteriz. Barış Gücünden arzu edilen sonucu beklemek bir iyimserlik olur.*

Bülent Ecevit’in İskandinav gezisine yapacağı gezide Başbakanlık vekaletini Orhan Eyüboğlu’na bırakması sonucunda koalisyonda anlaşmazlık meydana geldi. Bülent Ecevit bu anlaşmazlık neticesinde Fahri Korutürk’e istifasını vererek hükümetten çekildi. Bülent Ecevit siyaset sahnesinde Kıbrıs Barış Harekatı’nın rüzgarını kullanarak tek başına iktidara gelmek için erken genel seçime gidilmesini istedi.

Bülent Ecevit’in yapacağı İskandinav gezisinde MSP hükümetinden onay çıkmadı. Faruk Sükan bu konu hakkındaki değerlendirmesinde,⁵³²

Hükümet başkanının önceden kararlaştırılmış İskandinavya devletlerine gezisini hükümet ortaklarının iç ihtilafları yüzünden engelleme çabalarını, milli menfaatlerimizle bağdaştıramayız.

Faruk Sükan erken seçim teklifi gelirse “işlerin değişeceğini” belirterek konuşmasının devamında şu hususları belirtti;⁵³³

Çok ısrar etmeyin. Fazla bir şey söylemeye yetkili değilim, Genel Başkanımız konuşuncaya kadar hiçbirimiz beyanat vermeyeceğiz.

Faruk Sükan, yapılacak olan İskandinav gezisinde Türkiye Cumhuriyeti’nin menfaatlerini düşünmesi sonucunda MSP Hükümetine eleştirdi. Faruk Sükan bu eleştirisinde Bülent Ecevit’e desteğini açıkladığını söyleyebiliriz. 1. Milliyetçi Cephe Hükümeti kurulana kadar Türkiye’de hükümet buhranı yaşanacaktır.

⁵³² Demokratik Parti, s. 127.

⁵³³ 7 Gün, 16 Eylül 1974, Yıl: 2, Cilt: 8, Sayı: 106, s. 4.

6.6.3. CHP-DP Temasları

5 Kasım 1974 tarihinde Bülent Ecevit- Ferruh Bozbeyli görüşmeler olacaktı. DP, erken seçim görüşünü Ekim 1975 tarihinde olması gerektiğini belirtti.⁵³⁴ Faruk Sükan CHP-DP Koalisyonun olma ihtimallerine karşı yaptığı konuşmasında ⁵³⁵

Koalisyon düşmeden DP'nin bir girişimde bulunmayacağını ve şu prensibimizi rahatça söyleyebilirim koalisyon düşmeden bizim hükümetçilik oynamamız mümkün değildir ve bu kadar açığız. Sayın Genel Başkanımız koalisyon konusunda Sayın Başbakanla tek kelime konuşmamıştır. Biz faraziye üzerine bir politika istinat ettirmiyoruz. Ne üst ne alt kademede bu konuda hiçbir temas yapılmamıştır.

Ferruh Bozbeyli Bülent Ecevit ile erken seçim konusu ve CHP-DP Koalisyonu temasları hakkında ise şunları söylemiştir;⁵³⁶

Bülent Ecevit hükümet kurma teklifini getirdi ve şöyle söyledi: " Biz grupta "(CHP grubu) Haziran' da yıldırım seçimi kararı aldık. (Yani 1975'in Haziran'ında) Onun için Haziran' kadar hükümet olalım, Haziran' da seçime gidelim.... Ben de ona şöyle bir cevap verdiğimi hatırlıyorum: "Sayın Ecevit böyle bir teklifi ben arkadaşlarıma anlatıp da onları ikna edemem. Prensip olarak b una hayır demiyoruz. Kuralım, peki. Ama şartlarınız nedir? Nasıl olacak bu iş?

Ekim ayında yapılan görüşmede DP Grubu 42 kişi ile karar aldı. Faruk Sükan Amerika'da bulunuyordu. Mehmet Turgut, Nilüfer Gürsoy, Kubilay İmer, Nimet Ağaoğlu partinin önemli isimleri aralık ayında olacak erken seçime hayır dediler.⁵³⁷

Bir sonraki Bülent Ecevit-Ferruh Bozbeyli görüşmesinde DP içerisinde huzursuzluk yarattı. Aralık ayında olacak erken seçime hayır diyen Faruk Sükan, 1975 Ekim ayında yapılacak olan seçimi kabul edebileceklerini söyledi.⁵³⁸

⁵³⁴ **Cumhuriyet**, 5 Kasım 1974.

⁵³⁵ **Cumhuriyet**, 11 Eylül 1974, s. 7.

⁵³⁶ Bozbeyli, s. 363.

⁵³⁷ **Yankı**, 30 Eylül-6 Ekim 1974, Sayı: 185, s. 8.

⁵³⁸ **Cumhuriyet**, 18 Kasım 1974, s. 7. Ferruh Bozbeyli Cephe'nin kurulması için Celal Bayar'ın rehberlik etmesi gerektiğini vurgulamıştır. **Yankı**, 6-12 Mayıs 1974, Sayı: 164, s. 9.

6.6.4. Milliyetçi Cephe Hükümeti Temasları ve 9'ların İstifası

Celal Bayar bir sağ koalisyon kurulması için çalışmalara başladı. Celal Bayar Af çıkmadan önce D.P il teşkilat yetkilileriyle konuşması hakkında Faruk Sükan şu açıklamayı yapmıştır;⁵³⁹

Bizim partimizin en yüksek kademesinden en alt kademesine kadar hemen herkes Sayın Bayar'ı sık sık ziyaret ederler ve kendilerinin fikirlerinden istifade ederler.

Turhan Feyzioğlu DP lideri Ferruh Bozbeyli'ye Süleyman Demirel'i destekleyerek sağ bir koalisyon kurulmasını kendisine iletti.⁵⁴⁰ Ferruh Bozbeyli teklife karşı çıktı ve Süleyman Demirel'in Başbakanlığına hayır dedi.

DP'nin sağ koalisyon hükümetine katılmadı. Diğer partilerin birleşimiyle "Milliyetçi Cephe" kuruldu. 44 kişi olan DP Grubuna Ferruh Bozbeyli, Milliyetçi Cephe Hükümetine karşı nasıl bir tavır alınacağını partideki isimlere sordu. 44 kişiden 22 kişi MC'ye katılmayalım diye oy kullanırken, Ferruh Bozbeyli bu konu hakkındaki anılarında şu şekilde anlatır;⁵⁴¹

Girmeyelim diye oy veren yedi kişi, girelim diye oy veren iki kişiyle beraber dokuz kişi, ertesi gün istifa ettiler. İstifa gerekçelerinde de "Milliyetçi Cephe'ye girmememize mâni oldukları için istifa ettik." dediler.

Büyük kongrede Sadettin Bilgiç AP'yi destekleyeceklerine ilişkin sözleri yalanlarken, ilerleyen dönemde Süleyman Demirel'i destekledi.⁵⁴² Faruk Sükan 9 Mart 1975 tarihli demecinde "CHP dışında kurulacak bir hükümete katılacaklarını" ifade etti, CHP ve AP'yi suçlayarak, "bu iki partinin anlaşma kapılarını kapadığını" söyledi.⁵⁴³

Cumhurbaşkanı çarenin "Milli Koalisyon" ya da "Erken Seçim" olduğunu belirttiikten sonra DP Genel Başkan Yardımcısı Faruk Sükan bu konu hakkında yaptığı değerlendirmesinde;⁵⁴⁴

⁵³⁹ 7 Gün, 17 Nisan 1974, Yıl: 2, Cilt: 6, Sayı: 84, s. 6.

⁵⁴⁰ Cumhuriyet, 9 Kasım 1974; Yankı, 27 Ocak-2 Şubat 1975, Sayı: 202, ss.6-7. 6 Aralık 1974 tarihinde Süleyman Demirel önderliğinde AP, MSP, CGP, MHP parti liderleri hükümeti kurmak için anlaştı.

⁵⁴¹ Bozbeyli, s. 372.

⁵⁴² Yankı, 27 Ocak-2 Şubat 1975, Sayı: 202, s. 6.

⁵⁴³ Milliyet, 10 Mart 1975, s. 10, Uçar, s. 171.

⁵⁴⁴ Cumhuriyet, 2 Mart 1975; Cumhuriyet, 3 Mart 1975, s. 9.

Bütün siyasi partilerin Cumhurbaşkanının konuşmasını ışığında bir Hüsniye seferberliğine girmelerinin gerekli olduğu belirtilmektedir. Açıklamada iç ve ışı meselelerimiz karşısında el birliği ile bir uzlaşma ortamı hazırlamak ve bir an önce bir hükümetin kurulmasını sağlamak mecburiyetinde olduğumuz kaydedilmekte ve “milli vicdanın sesine kuşlak vermek tek çıkar yoldur. Başta gelen meselemiz devlet ve millet varlığımızı demokratik rejim içinde ayakta tutmaktır. Bu yüzden DP olarak şimdiye kadar olan kararlı tutumunun devam ettireceğimiz tabidir.

Süleyman Demirel, “Bu hafta hükümet kurulur” derken, Faruk Sükan Süleyman Demirel’in açıklamasına ilişkin cevabında “ülkenin çıkarları için Demirel’in görevi sahibine iade etmesi gerekir” eleştirisiyle şunları söylemiştir;⁵⁴⁵

Yalnız kendi çıkarlarını düşünenlerin emelleri kursaklarında kalacaktır. Demokratik Parti’nin iktidar olmasını ve tek başına hükümet kurmasını önlemek için meşru olmayan ve ahlak kurallarına sığmayan her yola başvurmakta olduğu artık herkesçe malum bulunmaktadır. Fakat milletimizin hayrını ve menfaatini değil de yalnız kendi çıkarlarını düşünenlerin emelleri kursaklarında kalacaktır.

Faruk Sükan son olarak kurulacak cephe hükümetinin gelecek tehlikelere karşı durdurmasının mümkün olmadığını ifade ederek;⁵⁴⁶

Milletin önünde daha düne kadar birbirlerini en ağır şekilde itham edenlerin suni olarak bir araya gelmeleri suretiyle kurulacak bir hükümetle, bozulan devlet nizamını siyasi ve ekonomik istikrarın ve huzurun sağlanması çok zor olacaktır.

Celal Bayar’ın girişimiyle 9’lar Milliyetçi Cephe Hükümetine katıldılar. Mutlu Menderes DP’nin CHP ile koalisyon yapmasını engellerken, DP’nin bölünmesinde etkili isimlerden birisi oldu.⁵⁴⁷

Ayrıca MC’ye girmeyelim diyen 9 kişi partiden istifa ederek hükümetin kuracağı koalisyona katıldı. Sadettin Bilgiç’te girmeyelim diyenler arasında el kaldırırken, Millî Savunma Bakanlığı teklif edilmesiyle partiden istifa etti.⁵⁴⁸

⁵⁴⁵ **Cumhuriyet**, 24 Mart 1975, s. 9. Dört siyasi parti bir bildiri yayımladılar. Parlamentoda bulunun milliyetçilerin, “aşırı sola ve anarşizme karşı ortak hareket” etmeleri belirtildi. Seyit Sevdî, “Milliyetçi Cephe Hükümeti’nin Kurulmasında Adalet Gazetesi’nin Rolü”, **Kent ve Bellek Dergisi**, Sayı: 10, 2021, s. 19

⁵⁴⁶ **Cumhuriyet**, 31 Mart 1975, s. 9.

⁵⁴⁷ Celal Bayar’ın özel temsilcisi Celal Yardımcı rol oynadı. **Yankı**, 31 Mart- 6 Nisan 1975, Sayı: 211, s. 4. Dokuzlar açıklamalarında, “Sayın Bayar’a başvurduklarını, ondan icazet aldıktan sonra istifa ettiklerini” duyurdular. Kurtul Altuğ, “M.C Hükümeti ve Çankaya”, **7 Gün**, 1 Nisan 1975, Yıl: 3, Cilt: 10, Sayı: 134, s. 5.

⁵⁴⁸ Bozbeyli, s. 373; Toker, s. 95; **Yankı**, 17-23 Şubat 1975, Sayı: 205, ss. 7-8; Sevdî, s. 20

Demokratik Parti'den ayrılan üyeler AP'ye geri dönmeye başladı. DP, Demirel'e yardım eden 3 kişiyi Haysiyet Divanına yollarken, Sadettin Bilgiç DP'de duran kişiler ile temasını sürdürerek AP'ye katılmalarını istedi.⁵⁴⁹

MC Hükümeti'nin kurulmasıyla Kıbrıs Sorunu bu dönemde Türk Dış Politikasının en önemli konulardan birisi oldu. Ülke 1977 seçimlerine kadar istikrarsızlaşacak, ekonomideki düzen giderek bozulacak, sağ-sol olayları artacak, partilerin kendi arasındaki anlaşmazlıklar artacaktı. 1977 yılında yapılacak olan seçimlere kadar 1. Milliyetçi Cephe Hükümeti tarafından yönetildi.

6.6.5. 2. Büyük DP Kongresi

Kongre öncesi en çok konuşulan konular AP-DP, CHP-DP konuları idi. Diğer illerde DP Kongreleri olaysız bir biçimde sonuçlandı. DP kongrede “Demokratik Sağ” vurgusu yaptı.⁵⁵⁰

Kongrede Milliyetçi Cephe'nin kurulması şiddetle eleştirildi. Partililer Ferruh Bozbeyli önderliğinde birleşerek Süleyman Demirel'e siyasi mesaj verdi. DP'lilere göre MC, Demirel Cephesi'ydi. Ferruh Bozbeyli, kongrede Demokratik Sağ üzerinde durdu.

Faruk Sükan'da Milliyetçi Cephe ve CHP-MSP Hükümetini eleştirdi ve Kıbrıs sorununda partisinin duruşunu politik çıkar gütmenden desteklediklerini söyledi.⁵⁵¹ Ferruh Bozbeyli kongrede 859 oyun 840'nı alarak yeniden Genel Başkan seçilirken, Faruk Sükan yeniden Divan Başkanlığı'na seçildi.

6.6.6. 5 Haziran 1977 Seçimleri

AP-MSP-CGP-MHP hükümetlerinin arasındaki anlaşmazlıklar gün yüzüne çıktı. AP-MSP'nin kabine içerisindeki çekişmesi sonucunda Süleyman Demirel için erken seçim kararı öncelikli oldu. 1977 yılı bütçesinin kanunlaşmasında erken seçim tartışmaları başladı. Seçim tarihi 5 Haziran 1977 tarihinde yapılması kararlaştırıldı.

⁵⁴⁹ Yankı, 23-29 Ağustos 1976, Sayı: 284, s. 4.

⁵⁵⁰ Yankı, 27 Ocak-2 Şubat 1975, Sayı: 202, ss.4-5.

⁵⁵¹ Yankı, 10-16 Şubat 1975, Sayı: 204, ss. 10-11.

Seçim kararı alındıktan sonra DP Kongresi yapıldı. DP’liler 1977 DP Kongresindeki şu sloganları söylediler;⁵⁵²

Hesabını vermeden seçime gidenlerin hesabını millet görecektir”, “Eli silahlı değil, eli kitaplı gençlik”, “Mason komünist ittifakını yeneceğiz”, “Bölmeden, böldürtmeden, gençliği öldürmeden DP ile demokratik sağ el ele.

Kongre sonunda Ferruh Bozbeyli yeniden DP Genel Başkanı seçildi.

Seçimlerde CHP yönelik saldırılar giderek arttı. Bülent Ecevit’e Niksar, şiran, Erzincan’ da saldırı girişimleri oldu. Seçimler yaklaştıkça olayların gidişatı giderek şiddetlenmeye başladı. 1 Mayıs 1977 seçimlerin kırılma anlarından birisi oldu.⁵⁵³ 1 Mayıs 1977’ den 12 Eylül 1980’ e giden süreç başladı.

Demokratik Parti 1977 seçimlerine afişler hazırladı. Seçim afişlerinde AP için, “Milliyetçiyiz Demokratız Sağcıyız”, “anarşi”, “yolsuzluk”, “vurgun”, MSB’yi eleştiren afişlerinde ise, “maneviyat istismarcılığı”, “sahte Müslümanlık”, “Demirel nasıl mason oldu ve masonluğun niçin inkâr etti?”, “Erbakan masonları himaye etmiştir”, “Mason Demirel’ e oy veren sözde Milliyetçiler”, seçim kampanyası boyunca DP rakiplerini eleştirdi.⁵⁵⁴ Demokratik Partili yöneticiler hiç kimsenin tek başına iktidara gelemeyeceğini ifade etti.

Seçimlere katılım %72 olurken, CHP %41, 4 ile 213, AP %36, 9 ile 189, MSP %8,6 ile 24, MHP %6,4 ile 16, CGP %1,9 ile 3, DP %1,8 ile 1, Bağımsızlar %2,5 ile 4 üyelik kazandı.

Demokratik Parti 1977 Seçimlerinde 1 vekil çıkardı. Bunun nedeni Ferruh Bozbeyli değerlendirmesinde;⁵⁵⁵

Çünkü kimse çalışmadı. Sonra da Adalet Partisi’ ne geçelim kavgası oldu. Kongreye de bunları çok suçladılar. Ben kongreden önce zaten genel başkanlıktan istifa etmiştim Adalet Partisi’ ne döneceklerini anlayınca.

⁵⁵² **Yankı**, 25 Nisan-1 Mayıs 1977, Sayı: 319, ss. 5-6.

⁵⁵³ Toker, s. 161. Maoculararın çıkarttıkları olaylar hakkında suçlamalar vardır. **Yankı**, 9-15 Mayıs 1977, Sayı: 321, ss. 4-8.

⁵⁵⁴ **Yankı**, 30 Mayıs- 5 Haziran 1977, Sayı: 324, s.5.

⁵⁵⁵ Bozbeyli, s. 374.

6.6.7. DP-MHP Temasları ve Faruk Sükan'ın CHP Açıklamaları

MHP tarafından Faruk Sükan'a partiye katılması için ilk teklif yapıldı⁵⁵⁶ Alpaslan Türkeş ve Faruk Sükan uzun bir görüşme yaptılar. Yapılan görüşmede Alpaslan Türkeş DP'nin MHP ile birleşmesini isterken, Faruk Sükan, her şeyin erken olduğunu belirtti ve aralarındaki konuşmalar şu şekildedir;⁵⁵⁷

-Faruk Bey, siz milliyetçi bir arkadaşımızsınız.

-Teşekkür ederim Alpaslan Bey

*-Faruk Bey, geçmişteki mücadelenizi milletimiz takdir etmiştir. Şimdi aynı mücadeleye için sizi, AP*MHP-MSP ile birlikte çağırıyoruz.*

-Alpaslan Bey, sizler Demirel ile iş birliği yaptıkça bizi yanınızda bulamazsınız.

-Faruk Bey, bu iş Demirel meselesi değil, memleket meselesidir. Kişisel meseleleri bırakmak gereklidir.

-Alpaslan Bey bu konuda sizinle tartışmam. Demirel olmasa sizinle beraberim.

-Faruk Bey, Ecevit Hükümetine güvenoyu verecek misiniz?

-Bu konuda şartlarım var Alpaslan Bey.

MHP-DP birleşme görüşmesi sonuçsuz kaldı. Faruk Sükan, 1977 yılında Demirel ile hiçbir koalisyon şartlarına yanaşmadı. Alpaslan Türkeş ikna yöntemini kullanmaya çalışsa da bu girişim başarısız oldu.

Faruk Sükan seçim sonuçlarını ilişkin değerlendirmesinde, Türk halkının artan enflasyon, anarşi, karaborsa, siyasi istikrarsızlık baskısına altında tek parti iktidarını tercih ettiğini, Sol kesim CHP'ye, solun karşısında olan AP ve MHP'ye yöneldiğini söyledi.⁵⁵⁸

Faruk Sükan DP'nin seçim yenilgisine uğrayarak DP için memnuniyet verici bir sonuç olmadığını konuşmasında ifade ederek;⁵⁵⁹

Politikada meseleyi çok kısa vadelerde değerlendirmemek lazım. Uzun vadeli hesaplar yapmak lazım... daha çok inançla, azimle mücadeleye devam kararlılığı içerisindeyiz.

Faruk Sükan, CHP'nin kuracağı hükümete tek başına kendisinin karar veremeyeceğini söyledi ve komünizm ilgili değerlendirmesinde;⁵⁶⁰

⁵⁵⁶ Yavuz Donat, **Sandıktan İhtilale (1977-1980)**, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1987, s. 50.

⁵⁵⁷ Donat, s. 62.

⁵⁵⁸ **Yankı**, 13-19 Haziran 1977, Sayı: 326, s. 13.

⁵⁵⁹ **Yankı**, 13-19 Haziran 1977, Sayı: 326, s. 13.

⁵⁶⁰ **Yankı**, 13-19 Haziran 1977, Sayı: 326, s. 13.

Eski bir İçişleri Bakanı olarak ihtilalci komünizm Türkiye’de büyük tahribatı olduğu kanaatindeyim. O sebeple 141 ve 142’nci maddelerin kaldırılmasına hayır diyorum. Güvenoyu noktasında parti organlarının kararını alırım. Memleket için en hayırlı yol hangisi ise, onu tercih ederim. Milliyetçi Cephe zaten dağılmış vaziyettedir. Milletimiz cepheyi teşkil eden partilerin liderlerinin sözlerini unutmuş değildir. Birbirlerine “Ne idüğü belirsiz”, “mason”, “gazoz imalatçısı” “Abdülhamitçi” diyen yeniden bir araya geleceklerini düşünemiyorum

Bülent Ecevit Fahri Korutürk’ten görevi aldıktan sonra “2. Ecevit Hükümetini” kurmaya çalıştı ve başarısız oldu. Süleyman Demirel önderliğinde AP-MHP-MSP liderleri bir araya geldiler ve 2. MC Hükümeti yeniden kuruldu.

2. MC Hükümetinin iktidarda bulunduğu dönemde anarşi giderek tırmandı. Süleyman Demirel’in kararnamesiyle Ordu üst kademesi değişti. 12 Eylül’ün komuta kademesi 1977 yılında oluştu.⁵⁶¹ 2. MC Döneminde tüp kuyruğu, yağ kuyruğu, iş kuyruğu, döviz kuyruğu gibi sorunlar başladı. Yerel seçimlerde CHP’nin güçlü çıkması sonucunda halkın oy çoğunluğu AP-CHP’ye kaydı.

⁵⁶¹ Kenan Evren emekliliğini beklediği zaman bu görev kendisine verilmiştir. Kenan Evren, **Kenan Evren’in Anıları**, 1. Cilt, (Yayın Yeri Yok), 1990, ss. 178-180.

YEDİNCİ BÖLÜM

1977 SEÇİMLERİNDE 12 EYLÜL 1980 ASKERİ DARBESİ'NE KADAR FARUK SÜKAN VE SİYASİ FAALİYETLERİ

7.1. 3. ECEVİT HÜKÜMETİ (5 OCAK 1978- 12 KASIM 1979) VE FARUK SÜKAN'IN BAŞBAKAN YARDIMCILIĞI

Metin Toker kurulacak olan hükümetin CHP-AP olmasını belirtirken, kurulacak olan bağımsızlar hükümetini eleştirerek, “*Ama ikinci husus Feyzioğlu’lu, Sükan’lı Alp’li malp’li bir hükümetin, 1. MC’ den de 2. MC’ den de hırlı çıkmayacağıdır.*” ifadelerini kullandı.⁵⁶²

Bülent Ecevit’in çabalarıyla 5 aylık MC Hükümeti 218 oya karşılık 228 oyla Demirel kabinesi düşürüldü. Yeni kurulacak hükümetin kurulmasına ilişkin yazıda;⁵⁶³

Yurttaşların hürriyet ve huzur içinde yaşama haklarını, can güvenliğini, kanun hakimiyetini, ortadan kaldırmaya çalışan her çeşit anayasa dışı faaliyete karşı demokrasiyi ve Cumhuriyeti korumak ve savunmak amacıyla elele vererek bir hükümet kurmayı kararlaştırmış bulunuyoruz.

AP’den 12 milletvekili koparıldıktan sonra CHP-CGP-DP-Bağımsızlar hükümeti kuruldu.⁵⁶⁴ Faruk Sükan Bülent Ecevit hükümetinde Başbakan Yardımcısı olarak görev aldı. AP’den ayrılan 12 milletvekili de CHP’yi destekledi. Hükümet Türkiye bunalımına son vermek, ülkedeki ekonomik sorunları, anarşiyi düzeltmek için göreve başladı.

Faruk Sükan 1975 yılında CHP ile DP’nin erken seçim koalisyonu kurulmasını savunanlar arasında yer aldı. Faruk Sükan görevi kabul etmesinin nedeni kendisi şöyle açıklamıştır;⁵⁶⁵

⁵⁶² Toker, s. 223.

⁵⁶³ **Yankı**, 9-15 Ocak 1978, Sayı: 356, s.6.

⁵⁶⁴ Demirel 1. MC Hükümetini kuracağı zaman DP’ den 9 vekil kopartmıştır. Bülent Ecevit ise, Süleyman Demirel’in yaptığı gibi AP’den 13 vekil kopartmıştır. Nalı Ilıcak bu durumu “Milli İrade Hırsızlığı” olarak nitelemiştir. Nazlı Ilıcak, **Makaleler 1978 2**, Kervan Yayınları, İstanbul, 1980, ss. 8-9. Nazlı Ilıcak’ta CHP-AP Koalisyonun kurulması taraftarı idi. Tarihimize bu olay 11’ler olarak geçmiştir.

⁵⁶⁵ Sükan, s. 43.

Zaten beni o buhran günlerinde bu cidden zor vazifeyi benimseye iten asıl sebep, terör ve ihanetin her çeşidi ile kanun dışı gayr-ı meşru faaliyetler arasındaki organik bağıdır.

Faruk Sükan Başbakan Yardımcısı görevine başladıktan sonra ilk görevlerinden bir tanesi yolsuzluklar ile mücadele oldu. 6 Ağustos 1978 tarihinde konuşmasında “*yolsuzluk yapan, akrabalarına haksız kazanç sağlayan, haksız kazanç elde eden kişilerin sayısının arttığını*”, belirterek her türlü yolsuzluk başta olmak üzere bu olayların üstüne gideceğini söyledi.⁵⁶⁶

Bülent Ecevit tarafından Faruk Sükan, yolsuzlukları soruşturmak ve çevre sağlığını koordine etmek için görevlendirildi. Faruk Sükan, kendisine bağlı birimler oluşturmaya başladı ve kamu kuruluşlarında ortaya çıkan yolsuzlukları Başbakanlığa bağlı olarak görev çerçevesinde bildirecekti. Faruk Sükan görevi hakkındaki açıklamasında;⁵⁶⁷

Şahsıma tevdi edilen görevi en iyi şekilde yapmak azmi ve kararı içindeyim. Bu yolda mevcut imkanları son noktasına kadar kullanacağımın yanı sıra, yeni imkanların sağlanması için de çalışacağım.

Bülent Ecevit Hükümeti’nin en önemli konulardan bir tanesi anarşi ve ekonomi sorunu idi. Faruk Sükan’a bağlı olarak kurulan “*Fiyat Hareketleri Denetim Komitesi*” kurulurken bu kurum fiyat artışlarını denetlemek, yolsuzlukları engellemek için faaliyete geçti.⁵⁶⁸

Türkiye’de anarşi olayları Ecevit Hükümetinde giderek tırmanmaya başladı. Malatya yollanan bombalı pakette Hamit Fendoğlu’nun öldürülmesiyle Malatya’da olaylar tırmandı.⁵⁶⁹

Türkiye’de bu dönemde en önemli konu iç huzurun sağlanması idi. Güvenliğin olmadığı yerde istikrar, kalkınma, olması mümkün değildir. Faruk Sükan devleti bölmek ve parçalamak isteyen kişilerin mevcut olduğunu söylerken olayların bir devlet meselesi haline geldiği konuşmasında şöyle belirtmiştir;⁵⁷⁰

⁵⁶⁶ Sükan, ss. 44-45.

⁵⁶⁷ **Yankı**, 23-30 Ocak 1978, Sayı: 358, s. 12.

⁵⁶⁸ **Yankı**, 13-19 Mart 1978, Sayı: 365, ss. 17-18.

⁵⁶⁹ **Yankı**, 24-30 Nisan 1978, Sayı: 371, ss. 5-6.

⁵⁷⁰ Faruk Sükan’ın bu hakkında geniş tespiti için bkz. Sükan, ss. 84-106; **Yankı**, 24-30 Temmuz 1978, Sayı: 384, s. 4.

Anarşi, şiddet mihraklarını tespit edip gerekeni yapmak devletin asli vazifesi olarak karşımızda duruyor. Bu mihrakların iç ve dış kaynakları var. Teşhisi iyi koymak gerekir. Olayları ciddiyetle değerlendirmek köklerine iyi inmek lazım.

Faruk Sükan, polisin yeterli olmadığını şu şekilde belirtmiştir;⁵⁷¹

Bugünün şartlarına göre ne sayı bakımından ne araç gereç bakımından ne de eğitim bakımından yeterli değildir. Bilhassa polis teşkilatının içerisinde ideolojik ve politik kavgalar ayrılıklar sokulmuş vaziyette.

Ben İçişleri Bakanlığı yaptığım 1969 senesinde temmuz ayında ayrıldığım zaman 98 bin jandarma vardı. Şimdi yıl 1978 sadece 63 bin jandarma var. Bugün cereyan eden olaylar karşısında miktarın yüksek olması gerek. Ayrıca ona göre yetiştirilmiş olması gerek. Emniyet kuvvetlerinin caydırıcı olması gerek. Birinci fonksiyonları bu olması. Jandarma teşkilatı bugün ancak kadrolarının yüzde 30'uyla çalışıyor, yetersiz kalıyor. Araç gereç bakımından da yetersiz. Bugün Viyana' da 14.000 polis var. Hükümetimiz durumu biraz önce özetlediğim gibi devraldı. Hafızalarımı canlandıralım. 1968 Paris olaylarında 57.000 polis jandarma polis müdahale etti.

Faruk Sükan, anarşiyi önlemek için bazı yöntemler söyledi. Ankara'yı birimler halinde 40 parçaya bölerek polisi ve jandarmaları bir ekip içerisinde aynı anda hareket ettirebileceğini ifade etti.⁵⁷² Faruk Sükan, Türkiye'nin Ortadoğu'da güçlü olmasını istemeyen devletlerinde olduğunu vurgularken, hükümet ve muhalefetin bu durum hakkındaki birlikte bulunmalarını şu şekilde değerlendirmiştir;⁵⁷³

Bugün önemli olan şey demokratik rejim. İktidar kadar muhalefetin de bu konuda hassasiyet içinde bulunması ve devlet güvenliği için işbirliği içinde bulunması gerek. Demokratik ülkelerde örneği var bunların. Devlete karşı işlenen suçlarda parti hesapları, siyasi küçük hesapları bırakmalı. Yunanistan' da, İtalya' da Fransa' da bunları görüyor.

Faruk Sükan polisin kendi arasında bölünmesini ifade ederken, İrfan Özaydınlı polis derneklerinin kapatılması için çabalıyordu. 12 Eylül 1980 ile derneklerin tamamı kapatıldı. Hükümet tedhiş olaylarına önlem alsa da olayları giderek arttı. Sorunların çözülmemesi neticesinde Turhan Feyzioğlu hükümetteki görevinden istifa etti.⁵⁷⁴

⁵⁷¹ Yankı, 24-30 Temmuz 1978, Sayı: 384, s. 4.

⁵⁷² Yankı, 24-30 Temmuz 1978, Sayı: 384, s. 5.

⁵⁷³ Yankı, 24-30 Temmuz 1978, Sayı: 384, s. 5.

⁵⁷⁴ Askeriye' de bir darba ihtimali hazırlığına karşılık bu yüzden Feyzioğlu'nun istifa ettiği yorumu yapıldı. M. Ali Birand, 12 Eylül Saat 4:00, 13. Baskı, Karacan Yayınları, 1985, ss. 64-65. Turhan

7.2. DP’NİN SONU

Ferruh Bozbeyli 1978 Mayıs ayında Demokratik Parti Genel Başkanlığından istifa etti. 18 Aralık 1978’de yapılan son DP kongresinde kongreye kimse ilgi göstermedi ve çoğu kişi tekrar AP’ye döndü.⁵⁷⁵ Faruk Sükan ise DP’nin Genel Başkanvekili olarak kongreye geldi. Son olarak Ferruh Bozbeyli’nin de partiden ayrılmasıyla Demokratik Parti sürecinde Faruk Sükan vekil olarak tek başına kaldı.

7.3. FARUK SÜKAN’IN YOLSUZLUK VE EKONOMİK SORUNLARLA MÜCADELE FAALİYETLERİ

Türk ekonomisi karma ekonomiyi benimsemenin sonucunda enflasyon baskısı altında giderek ezilmeye başladı. Ekonominin arz-talep dengesi bozulurken, ihtiyaç olan ürünleri bulunamaz hale geldi. Bunun elbette birçok nedenleri vardı. Zam algısı neticesinde birçok ürün piyasa sürülmüyordu. Faruk Sükan Türkiye’nin ekonomisini değerlendirirken şu ifadeleri kullanmıştır;

Bugün Türk ekonomisi büyük bir buhran geçirmektedir. Türkiye’nin bugünkü duruma gelmesine yardımcı olan gerek devlet kuruluşları gerekse özel sektör kuruluşları kapasitelerinin çok altında çalışmaktadır. Öyle kuruluşlar var ki, kapasitelerinin %25’ini kullanabilmektedir. Bunun nedeni gerekli olan ham maddeyi sağlayamamalarıdır. Bugüne kadar yapılan hata sonucu, Türkiye sanayii yerli ham maddelere göre değil, yabancı, ithal edilmesi gerekli maddelere dayalı kurulmuştur.

1974 Petrol Krizi ham madde fiyatlarının artmasına neden oldu ve Türk sanayisini etkiledi. Türk ekonomisi bu krizin yaşandığı dönem sonrasında gerekli tedbirleri almadı. Bu durum 1977 sonrasında tesir etti. Faruk Sükan dış ticaret ile ilgili açıklamasında bu konuya değinirken;⁵⁷⁶

Feyzioğlu ile ilgili değerlendirme yazısı için bkz. Yankı’nın İncelemesi, “Feyzioğlu’nun İstifası ve CHP”, **Yankı**, 25 Eylül-1 Ekim 1978, Sayı: 393, s. 50.

⁵⁷⁵ Bozbeyli, s. 380.

⁵⁷⁶ **Yankı**, 2-9 Ekim 1978, Sayı: 394, s.22.

Dış ödemeler dengesinde büyük açık vardır. 1,5-2 milyarlık ihracata karşılık, 4 milyarlık ithalat yapmaktadır. Bundan başka iktidara geldiğimizde dış borçlarımız da 10 milyar doların üzerindedir.

Faruk Sükan'a bağlı olan Fiyat Kontrol Koordinasyonu Komitesi kuruldu. Komite aşırı fiyatları önlemek, İçişleri Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı komiteye katıldı ve İl Fiyat Kontrol Komiteleri kurulurken, Faruk Sükan'a bağlı olan bu birimler hakkında şu ifadeleri söyledi;⁵⁷⁷

Şimdiye kadar üç türlü fiyat tespiti yapılıyordu. 3003 sayılı kanuna göre, sanayi ürünlerinin fiyatlarını Sanayi Bakanlığı tarafından tespit edilmesi; 157 sayılı kanuna göre, bazı ihtiyaç maddelerinin perakende fiyatlarının bir Fiyat Kontrol Komitesi tarafından tespit edilmesi ve son olarak da 1580 sayılı kanuna göre tüm ihtiyaç maddelerinin fiyatlarının tespiti de Belediyelere verilmişti. Şimdi bizim kurduğumuz komite, tüm bu kuruluşların, Sanayi, Ulaştırma, Sağlık, Ticaret Bakanlıkları'nın özel kanunlarıyla kurulu Fiyat Tespit Komiteleri'nin merkezi bir örgüt içinde birleştirilmesi içermektedir. Bunlar dışında tutarlılık ve koordinasyon sağlayacaktır. İç ve Dış Ticaret'im düzenlenmesi hakkındaki yasa meclislerden geçtikten sonra bu Komite, Ticaret Bakanlığı'na bağlı olarak çalışan merkezi bir otorite olacaktır.

Devlet müdahalesiyle üreticinin mallarını bir fiyat üstünden satmamasını engellenerek fiyat istismarcılığının önüne geçilmeğe çalışıldı. Piyasada bulunan özel sektörlerin kendilerine göre fiyat koymaları engellenecek ve piyasa da hangi fiyattan satılıyorsa ürünlerin o fiyattan satılacaktı. Devlet tüketiciyi koruma pozisyonuna geçti. Teoman Köprülüler değerlendirmesinde, “Fiyat denetimi yapılamaması üzücü. Sokak anarşisi kadar hepimizin üzün de bir de fiyat anarşisi var.” kesilen cezaların yetersiz kaldığını belirtti.⁵⁷⁸

Faruk Sükan, yolsuzluklar ile mücadeleyi giderek sertleştirdi. Faruk Sükan, Bakanlar Kurulunda Sosyal Sigortalar Kurumun işçilerden toplanılan paraların başka özel bankalara yatırıldığını tespit etti. Bakan Hilmi İşgüzar bu paraları özel bankalara aktardığı tespit edildi. Hilmi İşgüzar kendisini savunsa da açıklamaları Faruk Sükan'ı tatmin etmedi.⁵⁷⁹

⁵⁷⁷ Yankı, 2-9 Ekim 1978, Sayı: 394, s.22.

⁵⁷⁸ Yankı, 30 Ekim-5 Kasım 1978, Sayı: 398, s. 21.

⁵⁷⁹ Cüneyt Arcayürek, **Müdahalenin Ayak Sesleri 1978-1979**, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1985, s. 146.

Bülent Ecevit, Faruk Sükan'dan Hilmi İşgüzar'ın gensoru karşısında kendisini savunmasını istedi. Faruk Sükan, Bülent Ecevit'e şunları söyledi,⁵⁸⁰

Mümkün değil. İstifa etmesi gerekli. Eğer görüşmelerden önce istifa etmezse gensoru görüşmeleri Mecliste yapılacak, hükümetin ve elbette sizin tiftiğinizi atacak muhalefet” dedi.

Ecevit, ilk başta İşgüzar'ın savunmasını Mecliste yapmasından, savların çok ciddi incelenmesinden yana olduğunu yineledi. Sükan'ın hiddeti burnuna geldi.

Sesini yükseltti:

“İşgüzar neyi savunacak Sayın Başbakan” dedi. “Her şey ortada ve apaçık.” Sükan, Eğer İşgüzar istifa edip ayrılmazsa, bir basın toplantısı yapıp yolsuzlukların doğru olduğunu söyleyeceğim ve istifa edeceğim hükümetten” diyordu.

Faruk Sükan'ın dediği yapılarak İşgüzar görevinden istifa etti. Hükümetteki ilk olay istifa ile çözümlendi.

Yolsuzluk olayında Tuncay Mataracı'nın ismi geçmeye başladı. Faruk Sükan'a gelen ihbar mektuplarından birisi de Tuncay Mataracı ile ilgili idi. Faruk Sükan belgeyi hazırlayarak Başbakan Ecevit'e yolsuzluğu bildirdi.⁵⁸¹

1979 yılından itibaren Ecevit Hükümeti, ekonomik anlamda zor duruma girdi. Türkiye'de dövizsizlik, petrol fiyatlarının giderek artması, TL'nin dolar karşısındaki değeri giderek düştü.

1979'dan itibaren Ordu'da Bülent Ecevit'ten umudunu yitirdi ve desteğini çekmeye başladı. Bölücü faaliyetlerin Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde giderek artması Bülent Ecevit'in bu olaylara müdahale edememesi Ordu'da rahatsızlığa neden oldu.⁵⁸² İran'da Humeyni'nin iktidara getirilmesi ABD'yi rahatsız etti ve Türkiye'nin durumu önemli hale geldi. Türkiye için istikrarı vurgulayan ABD, Bülent Ecevit ile olmayacağını vurguladı.⁵⁸³

Süleyman Demirel ise, Bülent Ecevit'in gidişini Allende'ye benzeterek, “*Bunların gidişi Allende gidişi*” dedi.⁵⁸⁴ Hükümet ekonomik krize çare olamazken ve eleştiriler ise artmaya başladı. Bülent Ecevit'e karşı 6 bağımsız bakan bir bildiri

⁵⁸⁰ Arcayürek, ss. 147-148.

⁵⁸¹ Arcayürek, ss.150-152.

⁵⁸² Birand, ss.86-87, Evren, ss. 196-197.

⁵⁸³ Birand, s. 99.

⁵⁸⁴ **Yankı**, 26 Mart-1 Nisan 1979, Sayı: 419, s. 4.

sundular ve basın toplantısı yaptılar.⁵⁸⁵ Bülent Ecevit ifadesinde, “*Hükümet dimdik ayaktadır.*” dedi.

Faruk Sükan’da fiyat artışlarına kontrol etmek için uğraşsa da başarısız oldu. Faruk Sükan bu konu hakkındaki açıklamasında, “*Ne yapalım, arz ve talep meselesi. Arz fazla olmayınca, fiyatlar tutulmuyor. Mevzuat da daha fazlasını yapmamamıza müsait değil*” eleştirisini getirdi.⁵⁸⁶ Bundan dolayı gaz, yağ, tüp kuyrukları oluşmuştur.

Faruk Sükan, Ziya Müezzinoğlu’nun kardeşi Atilla Hikmet’i “Tır Kaçakçısı” olayına karıştığını belirterek, gazetelerin bu durumu yazdığını belirtti⁵⁸⁷ Faruk Sükan Lockheed olayının da üstüne gitti. Olayı Dışişleri Bakanlığı aracılığıyla sorgulattı ve şunları söyledi;⁵⁸⁸

Mesela Lockheed rüşvet olayının ipuçlarını, daha çok Dışişleri Bakanlığı ile koalamak zorunluluğu doğmuştu. Öyle ki, devrin Dışişleri Bakanı, benim ısrarlarımın karşımızdaki devlet ile münasebetlerimizi diplomatik çıkmaza sürükleyebileceğini söylemiştir.

Faruk Sükan ülkede kurulan fabrikaların denetimi yaptı. Fabrikaların ne kadar teşvik aldığını ve yolsuzluk yaptığını çıkarmaya uğraştı. Bu uğraşlar bu dönemde mahkeme kararı ile ya takipsizlik kararı veriliyor ya da üstü örtülmeye çalışıldı.⁵⁸⁹

Faruk Sükan banka sisteminin Türkiye’deki bozukluğuna, kredilerin kişiler arasındaki dengesiz dağıtımına değinerek şunları söyledi;⁵⁹⁰

Ülkemizdeki kredilerin kişiler arasındaki dağılımında büyük dengesizliklerin bulunduğu, toplumun “azınlık” diye niteleyebileceğimiz bir kesimin kredilerden “aslan payı” alırken, toplumun büyük kesimi kredilerden aldığı payın son derece yetersiz olduğu ve bu durumun da çeşitli nedenlerden kaynaklandığı açıktır. Ülkemizdeki özel bankaların birere “aile bankası” durumuna dönüşmüş olmaları, Devlet bankalarının ise hemen hemen hepsinin kanunlarla tespit edilmiş birere fonksiyonları bulunduğu halde bu fonksiyonlarını gereğince yerine

⁵⁸⁵ Mustafa Kılıç, Enver Akova, Ali Rıza Sepetçioğlu, Ahmet Karaaslan, Orhan Alp ve Güneş Öngüt. **Yankı**, 23-29 Haziran 1979, Sayı: 423, ss. 4-5; Yankı’nın İncelemesi, “Hükümet Krizi mi? Bir Bardak Suda Fırtına mı?”, **Yankı**, 23-29 Haziran 1979, Sayı: 423, s. 50.

⁵⁸⁶ **Yankı**, 20 Ağustos-2 Eylül 1979, Sayı: 440, s. 18.

⁵⁸⁷ Sükan, ss. 61-63; Sükan bu dönemde kaçakçılık yoluyla “Yarımca’ dan 7 ayda 32 bin ton kaçak demir sokuldu.” **Cumhuriyet**, 23 Ağustos 1979, s. 7.

⁵⁸⁸ Sükan, s. 83.

⁵⁸⁹ Hema Dişli Fabrikası hakkında denetim yapılmış ve takipsizlik kararı verilmiştir. Sükan, s. 122.

⁵⁹⁰ Sükan, s. 171.

getirememeleri, kredilerin kişiler arsında adaletsiz bir biçimde dağılmasına neden olmaktadır.

Bülent Ecevit'in Faruk Sükan'ı tam yetki ile görevlendirmesi sonucunda ülkede dönen tüm yolsuzlukların üstüne gidilmeye çalışıldı. Faruk Sükan kurduğu 7 kişilik ekip ile bu çalışmaları yürüttü.⁵⁹¹ Faruk Sükan, 1970'den itibaren Süleyman Demirel'in yakınlarının yolsuzluk olaylarında kamuoyu oluşturdu ve 1976 yılında Lockheed Olayıyla ilgili 13 sayfalık raporu ise Adalet Bakanlığı'na verdi.⁵⁹²

Faruk Sükan ülkedeki kaçakçılık olaylarıyla da mücadelesini sürdürdü. Silah kaçakçılığı, Uyuşturucu ve Madde Kaçakçılığı, Gümrük ve Tekel Kaçakçılığı, Döviz Kaçakçılığı, Vergi Kaçakçılığı kaçakçılık olayları 12 Eylül 1980 öncesi giderek arttı. Kaçakçılığın artması sonucunda ülkede anarşi meydana gelirken, ülkenin toplumsal yapısı da değişti. Faruk Sükan kaçakçılığı önlemek için kurumda yeniden bir yapılanma durumuna gitti.

Faruk Sükan, anarşinin sebeplerinden birisini de “silah kaçakçılığına” olduğunu belirterek, uluslararası alandaki silah kaçakçılığına şu şekilde değinmiştir,⁵⁹³

Silah kaçakçılığının içinde bazı devlet adamları da yer almaktadır. Silah kaçakçılığına hükümetler eğilmek zorundadır. Kaçakçılığın perdesi aralandığı zaman ortaya çok ilginç tablolar çıkacaktır.

Faruk Sükan belgeleri ise devlete teslim ettiğini söyledi.

19 Aralık 1978 Maraş Olayları çıkmasıyla tüm olay Maraş' a yayılmaya başladı. 22-26 Aralık günü olaylar tüm Maraş'a yayılmıştır. MHP militanlarının ve dincilerin yaygınlaştırdığı olay neticesinde şehirdeki emniyet ve jandarma yetersiz kalarak olaylar önlenememiştir.⁵⁹⁴ Olay Şii-Sünni, Alevi-Sünni gibi mezhepsel ayrımlar yapılarak toplumsal ayrımı derinleştirmiştir. Ordu aratan anarşi ve Maraş olaylarından sonra “Müdahale” tartışmaları yapmaya başlamıştır. İçişleri Bakanı İrfan Özeydnlü istifa etmiştir. Sıkıyönetim kararı alınmıştır. 1 Şubat' ta Abdi İpekçi'nin öldürülmesi 12 Eylül 1980 Darbesinin kırılma noktası oldu.

⁵⁹¹ Ecevit' in Arcayürek'e bu konu hakkında verdiği röportaj için, Arcayürek, s. 383; Sükan, s. 255.

⁵⁹² **Yankı**, 8-14 Ekim 1979, Sayı: 446, s. 9.

⁵⁹³ Sükan, ss.426-431.

⁵⁹⁴ Evren, s. 230; Yankı, 1-7 Ocak 1979, Sayı: 407, ss. 4-7.

7.4. 12 EYLÜL 1980 ASKERİ İHTİLALİNE DOĞRU

Kenan Evren'in 1978 yılında itibaren demeçleri, konuşmaları askerin durumdan rahatsız olduğunu vurguladı. Şerafettin Elçi'nin Bayındırlık Bakanlığı'na getirilmesi ve kendi yandaşları doldurması sonucunda, *"bakanlıkta Kürtçe konuşmalar başlamıştı. Feyzioğlu, bunları bildiği gibi Faruk Sükan'da biliyordu."*⁵⁹⁵

Şerafettin Elçi'nin bakanlıkta tavırlarından Kenan Evren rahatsız oldu. Kenan Evren Kürtçülük ve bölücülüğten rahatsızlık duyduğunu ise, *"Güneydoğu bölgesindeki bölücülük ve Kürtçülük cereyanlarından son derece rahatsızız."* Faruk Sükan'da bu rahatsızlığını Kenan Evren'e şu şekilde açıklamıştır;⁵⁹⁶

Rahmetli Başbakan Yardımcısı Orhan Eyüpoğlu ve yine Başbakan Yardımcısı Faruk Sükan da bizim endişelerimizi paylaşıyorlar fakat etkili olamıyorlardı.

2 Şubat 1979 tarihinde yapılan Sıkıyönetim Koordinasyon Toplantısına Başbakan Bülent Ecevit, Başbakan Yardımcısı Faruk Sükan, Kenan Evren, İçişleri Bakanı, Milli Savunma Bakanı, Adalet Bakanı, Kuvvet Komutanları, Jandarma Genel Komutanı katılırken Faruk Sükan, MİT'e büyük görevler düştüğünü, zabıta kuvvetlerinin daha da desteklenmesi gerektiğini, Emniyet Kuvvetleri'nin kısa zamanda güçlendirilmesini savunarak şu konulara değinmiştir;⁵⁹⁷

Teknik Üniversitesi eski rektörü Karafakaoğlu ile Abdi İpekçi'nin öldürülmesi göstermiştir ki, cinayet ve terör şebekeleri yeni hedefler seçmektedirler. Bundan sonra toplumda büyük heyecan yaratacak hedefler de seçebilecekleri anlaşılıyor. Bunun için anarşinin kaynakları, iç ve dış mihrakları üzerinde çok ciddi tahliller yapmak zorundayız. Meseleyi basit sağ sol olayı olarak değerlendirmenin yanlış olacağı kanaatindeyim. Tedhiş hareketlerinin mutlaka milletler arası bazı mihraklar tarafından beslendiğini unutmamak lazımdır. Ortadoğu'daki güçlü Türk Devletini istemeyen pek çok komşu veya süper devletler bulunabileceğini hesabını da bu memleketin sorumlularının hiçbir şekilde meseleyi dejenere etmeden düşünmeleri ve bu mihraklara doğru gitmeleri lazımdır.

⁵⁹⁵ Evren, s. 222.

⁵⁹⁶ Evren, s. 238; Bölücülük unsuru MGK'ya yansıdığı gibi basına da yansımıştır. **Yankı**, 16-22 Nisan 1979, Sayı: 422, s. 12.

⁵⁹⁷ Evren, s. 245.

Başbakan Yardımcısı Faruk Sükan “*anarşinin kökünü kazıyacak yöntemler*” için araştırılmak üzere kendisine görev verilirken, Cüneyt Arcayürek ile sohbetinde askerlerinin kararlı olduğunu şu şekilde anlatmıştır;⁵⁹⁸

Askerler kararlı...” dedi. Duraksadığımı görünce,
“Anarşinin kökünü kazımaya” diye sürdürdü. “Bu iki ay hazırlık dönemi idi,
şimdi...”

Sıkıyönetim bölücülük konusuna eğileceğine kesin gözle bakıyordu. “Dışarıda”
Başbakanın bölücülüğün sıkıyönetimce ele alınmasını istemediği yaygındı:

“Bugün böyle bir şey söylemediği gibi tersini söyledi” dedi Sükan. Doğuda “bir
şey beklemiyordu hükümet. Şimdi askerler daha da sertlecekti. Sükan, iki parti
önderinin “yanyana” gelmesine yanlıydı. Gelirler miydi?” “İkisi de tuhaf adam
kardeşim” dedi.

Askerlerle arasında iyi bir iletişim olan Faruk Sükan gerekli uyarıları yaptı. 2 Şubat 1979’dan sonraki yapılan bu konuşmalar askerlerin bir hazırlık içerisinde olduğunu gösterdi. AP-CHP Koalisyonu olmadığı takdirde Bülent Ecevit-Süleyman Demirel’in tasfiyesi de konuşulmaya başlandı.⁵⁹⁹

Faruk Sükan 1985 yılında Ordu’da Ecevit ile devam edilemeyeceğini şu şekilde anlatmıştır;⁶⁰⁰

1979 başlarında yapılan bir sıkıyönetim eşgüdüm toplantısında o sırda Jandarma
Genel Komutanlığı teftiş kurulu başkanlığını yürüten General Mehmet Kırıl,
Güneydoğu’ya yaptığı bir geziden sonra hazırladığı raporu okudu. Bölücülüğün
boyutlandığını, giderek azdığını gösteren bu rapor üzerinde konuşmalar yapıldı.
Ecevit, bu toplantıda, “Kürtlerin bir etnik grup olduğunu, nasıl ki öteki etnik grup
olan Rumların, Ermenilerin, Musevilerin kendi dillerini konuşmaya, kendi
okullarında okumaya hakları varsa bu uygulamanın Kürtlere de yapılması
gerektiğini içeren bir konuşma yaptı. Bu konuşma tarafımızdan sert biçimde
karşılandı. Askerler sustular, ama benim kanaatime göre, o gün Ecevit’le ilgili
bir değerlendirme yaptılar...” diyordu.

⁵⁹⁸ Arcayürek, ss. 70-71.

⁵⁹⁹ CHP bu dönemde Kurultay çalışmaları yapıyordu. Kurultay içerisinde Ecevit’e karşı bir muhalefet bloğu gelişti. Hem CHP hem ülke yönetimiyle ilgilenen Bülent Ecevit’in işi giderek zorlaşıyordu. ABD Büyükelçiliği Türkiye’de ki durumları araştırmaya başladı. “Haluk Ülman, söyledi, MİT’te çalışan bir tanıdığı, “ABD’nin Türkiye’de bir ‘darbe’ beklediğini söylemişti.” Arcayürek, s. 97.

⁶⁰⁰ Bülent Ecevit ise bu görüşmeyi Cüneyt Arcayürek ile yaptığı görüşmede doğrulamıştır. “Ayrıca Ecevit doğrusu buydu o bölge hakkında “bölücülük” duygularının bulunmadığını inanıyordu.” Arcayürek, s. 155; Bülent Ecevit’in bu konuyla ilgili yazısı için, Bülent Ecevit, “Türk’le Türkiye Bir Bütündür”, *Arayış*, 21 Mart 1981, Sayı: 5, ss. 7-8.

Süleyman Demirel, Bülent Ecevit Hükümeti'ne sert eleştiriler yapmaya devam ederken Cumhurbaşkanını da sert biçimde eleştirdi. Süleyman Demirel, MC Hükümetleri döneminde yaptığı zamları unutarak ekonomi alanında eleştirilerini sıraladı.

1 Mayıs 1979 yılında kutlaması yasak olmasına rağmen DİSK Taksim Meydanına kutlamak için meydana geldi ve oradaki kişiler tutuklandı. CHP'deki iç olaylardan sonra ayrılan vekiller oldu. 1 Mayıs 1979 olayından sonra Ordu artık Bülent Ecevit'e karşı çıkmaya başlıyor ve eleştirileri de artırmaya başladı.⁶⁰¹ Kenan Evren, komutanların fikirlerini öğrenerek son durumları sorarken Ordu içerisinde bölünmeler giderek artmaya başlarken, Kenan Evren 26 Ağustos 1979 günü bir mesaj yayınladı.⁶⁰²

7.5. FARUK SÜKAN'IN DARBE OLACAĞINI BİLDİRMESİ

Orduda rahatsızlığı hisseden Faruk Sükan 20 Eylül 1979 günü Başbakan Yardımcılığı görevinden istifa etti. Faruk Sükan Bülent Ecevit'e arkadaşları Cevat Önder, Hasan Korkmazcan, Kadri Eroğan gelerek ordunun müdahale edeceğini Faruk Sükan'a bildirirken, Faruk Sükan Bülent Ecevit'e bu durum hakkında şunları söylemiştir;⁶⁰³

Bu koşullar değişmezse, herkesin sorduğu “bu işin sonu ne olacak” sorusu cevabı bulacaktır. Arkadaşlarım bana, Ordunun yönetime ‘müdahale’ etmeye kararlı olduğunu bildirdiler” dedi.

Faruk Sükan Kenan Evren ile görüşmesinden sonra istifasını sundu Bülent Ecevit Faruk Sükan'ın istifasını engellemeye çalışırken kendisine, “size ne kadar geniş yetkiler verdiğimi biliyorsunuz. Terör ile mücadele konusunda tek sorumlu oldunuz.” Faruk Sükan ise, Bülent Ecevit'e askeri darbenin hazırlandığını şu şekilde ifade etmiştir;⁶⁰⁴

Arkadaşlarımla, Demokratik Parti'nin ileri gelenleriyle konuştum. Onlar bir askeri darbenin hazırlandığını bildiklerini açık biçimde anlattılar ve partili olarak benim de bu dönemde sorumluluk mevkiinde bulunmamı istemediklerini belirttiler.

⁶⁰¹ Birand, s.116.

⁶⁰² Evren, ss. 282-283.

⁶⁰³ Arcayürek, s. 168.

⁶⁰⁴ Birand, s. 119.

Faruk Sükan, 1 yıl önceden askeri darbenin olacağı teşhisini koydu. Bülent Ecevit Fahri Korutürk'ten randevu alarak Faruk Sükan'ın askeri darbenin olacağını Cumhurbaşkanına şöyle iletmiştir;⁶⁰⁵

Sayın Cumhurbaşkanı, Sayın Sükan, ordunun bir darbe hazırlığı içinde olduğunu ve bu nedenle, sorumluluk mevkiinde bulunmamak için istifa ettiğini belirtiyor. Sizin böyle bir durumdan haberiniz var mı?

Fahri Korutürk bir durumdan haberdar olmadığını vurguladı ve darbe olması halinde “karşısında yer alacağını” Bülent Ecevit'e söyledi. Faruk Sükan'ın 12 Eylül 1980 yılında olacak darbeden kuşkullanması ise doğru çıktı.

Faruk Sükan ve Kenan Evren kendi aralarındaki sohbetlerde memleketin durumundan konuştular. Faruk Sükan hükümetten istifasını Kenan Evren'e sordu. Kenan Evren bu konu hakkındaki düşüncesi şöyle söylemiştir;⁶⁰⁶

En son geldiğinde bu sorumluluğa daha fazla ortak olmak istemediğini ve bu yüzden istifayı düşündüğünü söylemiş, bu konuda benim de fikrimi öğrenmek istemişti. Ben de kendisine, bu hükümet nasıl olsa düşecek, durum bunu gösteriyor. En iyi olarak siz karar verebilirsiniz, ben de olsam sizin gibi düşünürdüm dedi.

Faruk Sükan'ın istifasıyla Ecevit hükümeti büyük bir darbe aldı. Faruk Sükan'ı kimi ihanetle suçlarken, kimi de Süleyman Demirel'e katılıp Bakan olacağını yazdı.

Ara seçimler Kasım 1979 yılında yapılacak ve AP kısmi senato seçimlerinde 5 tane senatör aldı. Bülent Ecevit istifa ederek görevi Süleyman Demirel'e bıraktı. Süleyman Demirel AP'nin hükümetinin dışarıdan desteklenmesiyle azınlık hükümetini kurdu.

Faruk Sükan, ülkede gelişen olaylarla ilgili herkesin birlikte bu durumdan ittifak ederek çıkacağını 25 Aralık 1979 yılındaki basın toplantısındaki konuşmasında değerlendirmesi şöyledir;⁶⁰⁷

Anarşi ve terörle mücadelede en büyük sorumluluk payı TBMM' ne onu teşkil eden siyasi partilere ve gruplara düşmektedir. Özellikle ağırlık ve muhalefet partileri olarak AP ve CHP, üzerinedir.

⁶⁰⁵ Birand, ss. 119-120.

⁶⁰⁶ Evren, s. 285. Faruk Sükan 7 Sayfalık istifa mektubunu Ecevit'e verdi. **Cumhuriyet**, 20 Eylül 1979.

⁶⁰⁷ Sükan, ss.313-315.

Kenan Evren 27 Aralık 1979 günü uyarı mektubunu Fahri Korutürk'e verdi.⁶⁰⁸ Fahri Korutürk iki siyasi lider Bülent Ecevit-Süleyman Demirel'i köşke çağırarak mektubu iki lidere verdi. Liderler bu mektubun ciddiyetini kavrayamadı. Araba devrilmeden önce⁶⁰⁹ iki lider mektupları üstlerine alınmayarak yine birbirlerini eleştirerek bu mektubun birbirlerine yazıldığını ifade ettiler.

Temmuz 1979 yılından itibaren askerler darbe hazırlıklarına başladılar. Cüneyt Arcayürek Faruk Sükan'a askeri ihtilal söylemlerine ilişkin sohbetinde şunları söylemiştir;⁶¹⁰

Ordu, ne zaman yönetime el koymaya karar verdi" diye sordum Sükan'a;

"Ağustos 1979' a kadar askerlerin yönetime el koymaya niyetleri yoktu.

Parlamento ve hükümetin yönetime egemen olmasını arzu ediyorlardı..." dedi.

Ara seçimlerin gelmesiyle Kenan Evren ve kadrosu seçimleri bekledi ve müdahaleyi sonraya bıraktı.

7.6. BİR DÖNEMİN SONU: 12 EYLÜL 1980 DARBESİ

Süleyman Demirel hükümeti 24 Ocak 1980 kararlarını aldı ve Bülent Ecevit 24 Ocak kararlarını sert şekilde eleştirdi. Türkiye 24 Ocak Kararları ile dünya sistemine entegre oldu.⁶¹¹

Faruk Sükan 7 Mart 1980 tarihinde Haluk Bayülken ile yaptığı görüşmeden Cumhurbaşkanına arz edilmesi için 4 maddelik görüşlerini sıraladı görüş ve önerileri ise şu şekildedir;⁶¹²

1) Sayın Cumhurbaşkanımız yüce makamda, otoriter bir saygı taşıyan ve telkin eden şahsiyetleriyle artık kolay kolay bulunamayacak kişilikteler. Orduyu kışlada saygı ve otorite ilham eden şahsiyetleriyle tutmuştur.

⁶⁰⁸ Uyarı mektubu için bkz. Evren, ss. 330-332, **Yankı**, 7-13 Ocak 1980, Sayı: 458, s. 8; Uyarı Mektubunun değerlendirilmesi için, Toker, s. 354; Cüneyt Arcayürek, **12 Eylül'e Doğru Koşar Adım (Kasım 1979- Nisan 1979)**, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1989, ss. 291-294.

⁶⁰⁹ Söz ise şudur; *"Arabada devrildikten sonra yol gösteren çok olur."*, Türk Siyasetinde Turan Güneş'in kullandığı söz halen güncelliğini korumaktadır. Turan Güneş, **Araba Devrilmeden Önce**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1983, s. 22.

⁶¹⁰ Arcayürek, ss. 1965-196.

⁶¹¹ 12 Eylül 1980 darbesiyle 24 Ocak Kararları askeri yönetimin gölgesinde 3 sene uygulandı. Bülent Ecevit'in Güney Amerika modelinin getirileceği eleştirisi yaptı ve haklı çıktı. Arcayürek, s. 174.

⁶¹² Arcayürek, s. 180.

2) Sıkıyönetim sürgit devam edemez. Bu sebeple olağanüstü hal kanununun muhakkak çıkarılması hayati bir mecburiyettir. Sayın Demirel bu konuda Sayın Ecevit’i ziyaret edeceğini söyledi. Fakat iki liderin bir sonuca varması imkânsız gibidir. O kadar ümidim kırıldı ki, Meclisten istifayı bile düşünüyorum. Bu kanunun çıkması demokrasinin yaşaması için elzemdir. Yoksa Ordunun genç kısmının baskısı dayanılmaz hale gelebilecektir yüksek komuta için

3) Yeni cumhurbaşkanı seçiminde Sayın Çağlayanil’le Sayın Bilgiç’in şansları yoktur. AP, Meclis Başkanı Karakaş’ı desteklerse belki o zaman Karakaş seçilebilir. Fakat cumhurbaşkanı seçimi turlarının uzaması büyük bir ihtimaldir.

4) Bu durumda yüce şahsiyetiyle Cumhurbaşkanın son ve büyük bir milli hizmet daha ifa etmeleri naçizane en halis kanımdır. Sayın Demirel’le Sayın Ecevit’i kimseye bir şey söylemeden, özel olarak Sayın Genelkurmay Başkanı Orgeneral Evren’le birlikte bir akşam yemeğine ‘gizlice’ davet ederek bu iki lideri olağanüstü hal kanunu için anlaşılmaya ancak Sayın Korutürk sevk edebilecektir. Başka bir otorite yoktur.

Ve Cumhurbaşkanı Haluk Bayülken’e,⁶¹³

Sükan’ı devlet adamı olarak tanırım. Daima isabetli görüşlerine şahit oldum. Ancak bu dar zamanda (7 Mart) üçüncü bir araya getirmeyi mümkün görmüyorum. Olağanüstü halk kanununu Milli Güvenlik Kurulunda ve Sayın Demirel’le takip ediyorum. Behemehal siyasette ve Mecliste kalmalıdır Sükan.

6 Nisan 1980 günü Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk’ün görev süresi doldu. Yerine İhsan Sabri Çağlayanil vekalet etti. AP’nin adayı Sadettin Bilgiç, CHP’nin adayı Muhsin Batur olurken yapılan tur neticelerinde hiçbir sonuç alınamadı.

Cumhurbaşkanlığı seçimi tur sonuçları alınamazken CHP-AP Koalisyonu için temaslar yeniden başlıyor, MHP Genel Başkan Yardımcısı Gün Sazak öldürülüyor, 24 Ocak Kararlarının dış basında mutlaka sürdürülmesi gerektiği vurgulandı.

Brüksel dönüşü Kenan Evren Cumhurbaşkanlığı seçilememesi üzerine sorulan sorulara cevap veriyor ve Cumhurbaşkanlığı seçiminde Muhsin Batur 93. Tur sonunda 303 oy alırken, 15 oy alamadığı için tur ise sonuçsuz kaldı.

İki siyasi parti lider Cumhurbaşkanı seçmek için diyalog kurmazken, Cahit Karakaş bu durum hakkında, “Tıpkı CHP gibi AP içinde de kendisini seçme temayülü

⁶¹³ Arcayürek, s. 181.

belirirse aday olacağını söylüyordu.” Karakaş’da aday olmayacak ve Cumhurbaşkanı seçilemeyecekti.⁶¹⁴

1970 yılında Türk siyasetine giren Demokratik Parti kendisini feshetti. DP’nin tek temsilcisi Faruk Sükan yeniden AP’ye girdi. Faruk Sükan, AP’ye girmek istediğini Kenan Evren’e şöyle ifade etmiştir;⁶¹⁵

Adalet Partisi’ne girmek istediğini bir aralık sohbetimiz sırasında bana açınca; bende kendisine iyi olur; Adalet Partisi sizden istifade eder demiştim.

8 Haziran 1980 günü Faruk Sükan Adalet Partisine 10 sene sonra geri döndü. *Yankı Dergisi* Faruk Sükan’ın AP’ye geri şöyle yorumlamıştır;⁶¹⁶

1960 sonlarında, Ordu’nun otoriter gölgesi, Demirel’in üzerinde hissedilirken, polis teşkilatını adamakıllı genişletip, silahlandırıp, güçlendirip gerektiğinde iç istikrarı sağlamak için Silahlı Kuvvetler karşısında bir denge unsuru olarak kullanmak parlak zekallılığını göstermiştir.

Askerlerin istediği tasarılar meclisten çıkmadı ve rahatsızlık oldu. Faruk Sükan askeri yönetimi istedi. Cüneyt Arcayürek mektubunda gelmesiyle birlikte, “*Evet yazıyor. Dediğim gibi, bir çevre askeri istiyor. Feyzioğlu, Sükan ve...*” Faruk Sükan ise uyarı mektubundan birkaç gün önce uyarılarını yaptı.⁶¹⁷

Bülent Ecevit-Necmettin Erbakan AP Hükümeti’nin düşürülmesi için kendi aralarında görüşmeleri başladı. 4 Temmuz 1980’de Çorum’da olaylar meydana geldi, İhsan Sabri Çağlayagil’in iki lideri ikna etmek için Çankaya Köşküne çağırırken iki lideri uzlaştırmak istedi ve son görüşme ise 24 Temmuz 1980 oldu ama iki liderde anlaşamadı.⁶¹⁸

19 Temmuz 1980 günü Nihat Erim öldürüldü. Batı basını Türk Ordusunun olası müdahalesini tartışmaya başlarken Türk basını da bu tartışmalara katıldı.⁶¹⁹

AP erken seçim çağrıları yapsa da Necmettin Erbakan AP Hükümetini düşürmek için karara vardı. Kenan Evren 30 Ağustos 1980 günü mesajında son

⁶¹⁴ Nazlı Ilıcak, **Makaleler 1980**, Kervan Yayınları, İstanbul, 1981, s. 369, CHP Grubu ise Cahit Karakaş’ın Cumhurbaşkanlığını istemeyen bir grup vardı. Cüneyt Arcayürek, **Demokrasiye Dur 12 Eylül 1980 (Nisan 1980-Eylül 1980)**, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1986, s. 123.

⁶¹⁵ Evren, s. 446.

⁶¹⁶ **Yankı**, 4-10 Ağustos 1980, Sayı: 488, ss. 4-5.

⁶¹⁷ Arcayürek, s. 363.

⁶¹⁸ **Yankı**, 28 Temmuz-3 Ağustos 1980, Sayı: 487, s. 8; Ilıcak, ss. 404-406. Süleyman Demirel, “Ben varılacak yere vardım” açıklamasıyla son duruma noktayı koymuştur. Arcayürek, s. 275.

⁶¹⁹ **Yankı**’nın İncelemesi, “Tehlikeli Bir Eğilim Doğuyor”, **Yankı**, 28 Temmuz-3 Ağustos 1980, Sayı: 487, s. 50.

uyarısını verdi. Necmettin Erbakan'ın 30 Ağustos' a katılmaması sonucunda Kenan Evren, “Yazabilirsiniz. Genelkurmay Başkanı soruyor, Erbakan 30 Ağustos’ un yanında mı, karşısında mı?” dedi.⁶²⁰

5 Eylül 1980 günü Hayrettin Erkmen’e gen soru önergesi açılıyor ve Dışişleri Bakanı Hayrettin Erkmen CHP-MSP milletvekillerinin 231 oylarıyla düşürüldü. AP hükümetinin düşürülmesi askerlerin işini daha da kolaylaştırdı.

6 Eylül 1980 yılında Konya’da düzenlenen Kudüs mitingi düzenlenmesi, sonucunda mitingde şeriat çağrısı ve İstiklal Marşı’nın söylenmesini engellendi. Bülent Ecevit Petrol-İş konuşmasında darbenin geleceğini şu sözleriyle belirtmiştir;⁶²¹

Sahada oynanan tatsız, kanlı, çirkin maç, tuttıkları takıma kızar hale getirmiştir.

Toplum tribünde seyirci partiler sahada oyuncu olursa demokrasi giderek yozlaşır.

12 Eylül 1980 Darbesiyle Türkiye bir dönem kapandı. Meclis feshedilmiş ve siyasi liderler göz altına alındı. Batı basını ise darbeden memnun olduklarını dile getirdi. İsmet İnönü’nün 12 Mart 1971 muhtırasından sonraki demecinde şunları söylemiştir;⁶²²

Demokrasiyi düşe, kalka yürütüyoruz. Biz siyasiler kaideleri bozuyoruz, restorasyonu onarımı Orduya düşüyor. Biz bozdukça bu böyle sürüp gidecektir. Restorasyon hep Orduya düşecektir ve restorasyon arası devirler gitgide kısılacaktır.

⁶²⁰ Kenan Evren’in 30 Ağustos 1980 mesajı için bkz. Evren, ss. 530-533; Birand, s. 254.

⁶²¹ **Cumhuriyet**, 7 Eylül 1980.

⁶²² Arcayürek, s. 13.

SEKİZİNCİ BÖLÜM

12 EYLÜL'DEN 1983 KADAR YENİ DÖNEMİN İNŞASI VE FARUK SÜKAN'IN SİYASİ FAALİYETLERİNİN SONU

8.1. YENİ DÖNEMİN İNŞASI: 1980-1983 DÖNEMİ

Türkiye 12 Eylül 1980 darbesiyle toplum yeniden şekillenmeye başladı. Askeri yönetim Bülent Ulusu Hükümetini iş başına getirdi ve kabineyi açıkladı. Yeni Anayasa yapılana kadar askeri yönetim ülkeyi MGK önderliğinde yönetecekti.

Faruk Sükan 1977-1980 arasındaki dönemde anarşinin olmasının sebebini şöyle açıklamıştır;⁶²³

Devlet ve hukuk otoritesini hâkim kılan tarafsız bir yönetimin kurulmamış olmasıdır. Haksızlık, adaletsizlik ve yolsuzluklarla hasta ve yıpranmış bir yönetimin bulunduğu ülkede huzur, istikrar ve asayişin sağlanması mümkün değildir.

12 Eylül 1980 darbesiyle ülkede huzur sağlandı. 24 Ocak 1980 kararlarının getirdiği ekonomik durum huzuru sağlayamadı. Faruk Sükan 12 Eylül 1980 darbesine “*Kurtarma Harekâtı*” demiştir.⁶²⁴

Yolsuzluk olayları 12 Eylül 1980 döneminde yeniden gündeme geldi. 52 numaralı yasa gereği Bülent Ecevit veya diğer partililere konuşma yasağı getirildi. Faruk Sükan'ın bu konular hakkındaki konuşmaları yeniden gündeme geldi. Faruk Sükan ve Turhan Feyzioğlu'nun yolsuzluklar hakkında suçlamalarına karşılık, *Arayış Dergisi*'nde *Yolsuzluk* ve ayrılma iddialarına karşı Faruk Sükan'a şöyle cevap verilmiştir;⁶²⁵

O Dönemde Hükümette görev almış, yolsuzlukların üstüne gidilmesi için, kendisine olağanüstü yetkiler ve araçlar sağlanmış olan Faruk Sükan'ın Yüce Divan önünde bu soruların yanıtlarını vermesi de gerekirdi. Bütün bunlardan öte belleğimiz bizi yanıltmıyorsa Faruk Sükan Hükümetten bu yolsuzluk

⁶²³ Sükan, s. 53.

⁶²⁴ Sükan, s. 323.

⁶²⁵ *Cumhuriyet*, 24 Haziran 1981; Haftanın Yazısı, “Siyasi Şov”, *Arayış*, 23 Ağustos 1981, Sayı: 27, s. 6.

iddialarından çok, rejim hakkında bazı kaygıları olduğu için istifa etmiştir. Kaldı ki, Anayasanın ve yasaların gerektirdiği her şey zamanın hükümetince yapılmıştı.

Faruk Sükan istifa etmesinin sebeplerinden en önemli sebebi askerlerin yapacağı darbe idi. Gümrük ve Tekel Bakanı, Sosyal Güvenlik Bakanı o günün şartlarında istifa etti.

8.2. SİYASAL PARTİLERİN KURULMASI

Faruk Sükan yeni kurulacak olan yeni düzende kendi görüşlerini belirtti. Siyasi kadroların kurulduktan sonra dikkatli şekilde bir araya getirilmesini, uzlaşan insanların birlikte olmasını, seçim sisteminde “siyasette ve idarede istikrar prensibidir” anlayışını, seçim sisteminin ise barajlı d'Hont Sistemi olmasını açıkladı.⁶²⁶

Kurucu Meclis amaçlarından bir tanesi de toplumda bir görüş birliği sağlamaktı. Kurucu Meclis'e parti üyelerinden kimse alınmayacaktır.⁶²⁷ Kurucu Meclis Milli Güvenlik Konseyi ve Danışma Meclisi'nden oluştu. Yeni Anayasayı hazırlayarak bu dönemin geçiş sürecini başlamıştır. 1961 yılındaki Kurucu Meclis'teki gibi siyasi partilerden yararlanılmadı. CHP, AP, MHP tüm siyasi partiler 1981 yılında kapatıldı. Bülent Ecevit ve Süleyman Demirel tamamen siyasetten devre dışı bırakıldıktan sonra siyasetin yeni dönemi inşa edildi.

1982 Anayasası için Kenan Evren seçim meydanlarında konuşmalar yaptı. Konuşmalar sonucunda Kenan Evren halktan anayasa için “Evet” demelerini istedi. Anayasanın %91,5 oyla kabulüyle Kenan Evren Cumhurbaşkanı seçildi.

Sağda önemli isimler parti kurma çalışmalarına girişti. Turhan Feyzioğlu parti kurmak için çalışmalarına başlarken, Faruk Sükan parti kurmak için girişimleri olsa da bekleme kararı aldı. Faruk Sükan düşüncelerini Turgut Sunalp, Kenan Evren' e bildirirken, “sağda bölünmeme olmaması” gerektiğini söyledi⁶²⁸ Eski AP'li ve DP'liler yeni oluşacak ortamı bekliyor ve ona göre bir parti çatısı altında birleşmeyi hedefliyorlardı.

⁶²⁶ Sükan, ss. 360-365.

⁶²⁷ Kenan Evren Amasya konuşmasında bu konuya dair; “Burada kesinlikle ifade ediyorum ki, 11 Eylül’ deki parti lider ve yönetici kadroları ne kurucu Meclis’e ve ne de kurulacak ilk Meclis’ e gireceklerdir.” **Arayış**, 20 Haziran 1981, Sayı: 18, s. 7.

⁶²⁸ Yavuz Donat, **Buyruklu Demokrasi (1980-1983)**, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1987, s. 274.

8.3. MİLLİYETÇİ DEMOKRASİ PARTİSİ

Bülent Ulusu'nun görevi bırakmasından sonra Turgut Sunalp MDP'yi kurmak için göreve başladı. Turgut Sunalp, eski siyasilerden Mehmet Turgut, İlhan Evliyaoğlu, Hasan Korkmazcan, Dr. Ahmet İhsan Kırımlı, Cafer Tayyar Sadıklar, Yılmaz Öztuna, Faruk Ilgaz, Macit Zeren, Fevzi Fırat, Yılmaz Hocaoglu gibi eski AP'li ve DP'lilerle temasta idi.⁶²⁹

Eski DP'li ve olanların bazıları MDP'nin kuruluş aşamasında yer alırken, 16 Mayıs 1983 günü Türkiye'de ilk MDP kuruldu.⁶³⁰ Sonra ise, ANAP, Halkçı Parti, BTP ve bu partileri takip eden SODEP, MÇP, CMP, RP, sonra kapatılan BTP'nin yerine DYP kuruldu. Askeri yönetim tarafından Süleyman Demirel' in kurdurduğu partiler Konsey tarafından kabul görmedi.

Çankaya'dan gelen talimat ile seçimlere üç parti ile girildi. MDP' ye giren eski AP'liler veto edildi. Faruk Sükan'ın MDP'ye girişini ise, *"Sunalp, Alpkaya Paşayı ve Sükan' ı ancak Çankaya' dan talimat gelince partiye aldı. Eski Demokratik Partilileri almadı."*⁶³¹ Faruk Sükan, Kenan Evren'in onayıyla veto edilmezken, MDP'ye katıldı.

Faruk Sükan MDP'ye katılarak 25 Ağustos 1983 tarihinde Konya'dan milletvekili aday adayı oldu. Faruk Sükan Konya'da MDP'den üçüncü sıradan milletvekili aday olmasına itiraz etti. Milletvekilliği adaylığından istifa etti.

Faruk Sükan'ın istifa etmesinin diğer nedeni ise, kendi arkadaşlarının da MDP'ye girmesi için çaba harcadı. Bu isimler Ekrem Dikmen, Hasan Korkmazcan, Nuri Erdoğan gibi önemli kişiler oylamaya tabi tutularak MDP' ye girmeleri reddedildi.⁶³² Faruk Sükan, arkadaşlarının MDP'ye alınmamasından sonra partiden istifa etti. Faruk Sükan istifasını şu konulara değinerek açıklamıştır;⁶³³

Bugün Türkiye'nin gündemindeki en önemli mesele, ülkeyi iç savaş ortamına sürükleyen yanlış bir demokrasi uygulamasından ders alarak; 12 Eylül öncesine döndürmeyecek ve 12 Eylül' ün kazandırdıklarını kaybettirmeyecek şartlar

⁶²⁹ Hulusi Turgut, **12 Eylül Partileri**, ABC Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 1986, s. 74.

⁶³⁰ Kurucu liste için bkz. Turgut, ss. 76-78.

⁶³¹ Donat, s. 389.

⁶³² Donat, s. 421.

⁶³³ Faruk Sükan'ın milletvekilliğinin istifası Resmî Gazetesi'nde yayımlanmıştır. **Resmî Gazete**, 4 Ekim 1983, Kanun: Kanun Hükmünde Kararnameler, Tarih: 4 Ekim 1983, Sayı:18181, s. 68
Konuşmanın tamamı için bkz. Sükan, ss. 376-377.

içinde, bütün müesseseleriyle sağlam temellerle oturtulmuş sağlıklı ve işlerliği olan hürriyetçi demokratik bir devlet nizamı kurmaktır.

1983 seçimlerde ANAP birinci parti çıkarak tek başına iktidara geldi. ANAP %45,1 ile 211 vekil, HP, %30,5 ile 117, MDP %23,3 ile 71 vekil çıkarmıştır. MDP Faruk Sükan'ın ayrılmasından sonra Konya'da 2 vekil çıkardı.

Faruk Sükan partiden istifa etmesinden sonra MDP Konya teşkilatından büyük sorunlar meydana geldi. Faruk Sükan son olarak MDP'den siyasete girdi. MDP adaylığından çekildikten sonra siyasi hayatını sonlandırdı.

8.4. FARUK SÜKAN'IN SİYASETTEN ÇEKİLMESİ

Faruk Sükan siyasetten ayrılmasından sonra ülke gündemiyle ilgili değerlendirmeler yaptı. Cemal Kutay ile birlikte 4 ciltlik geçmişten başlayarak siyasetten ayrıldığı güne kadar olayları değerlendirdi ve anlattı. Adnan Menderes'in konuşmalarını kitaplaştırdı. Terör konusunda bilgilerini, tecrübesini basınla paylaştı.⁶³⁴

Faruk Sükan 3 Ocak 2005 tarihinde vefat etmiştir. Faruk Sükan için ilk tören İçişleri Bakanlığı tarafından yapıldı. İçişleri Bakanı Abdülkadir Aksu yanı sıra Milli Savunma Bakanı Vecdi Gönül, DYP Genel Başkanı Mehmet Ağar, Emniyet Genel Müdürü Gökhan Aydıncı, TBMM' de düzenlenen törenle birlikte Cebeci Asri Mezarlığında toprağa verildi.

8.5. FARUK SÜKAN'IN ESERLERİ

Dr. Faruk Sükan, **Başbakan Adnan Menderes' in Meclis Konuşmaları**

Cemal Kutay, **Pusudaki İhanet**

Dr. Faruk Sükan, **Yarınların İhaneti**

Dr. Faruk Sükan **İhanetten Kurtuluş**

Dr. Faruk Sükan, **İhanetin Mirası**

Dr. Faruk Sükan, **Türkiye'de Aşırı Sol Hareketler Üzerine**

Dr. Faruk Sükan, **İhanetler Karşısında Türkiye** adlı eserleri yazmıştır.

⁶³⁴ Terör hakkında değerlendirmesi için, **Cumhuriyet**, 7 Şubat 1984, s. 6.

SONUÇ

Cumhuriyet dönemi Türk siyasi tarihinin en önemli politikacılarından birisi olan Faruk Sükan 1940 gençlik yıllarında başladığı siyaset hayatı Belediye Başkanlığı seçileceği 1955 yılından 1983'e kadar siyaset sahnesinde bulunmuştur. Faruk Sükan'ın siyasi kariyeri Türkiye'de yaşanan en önemli politik olaylar içerisinde yer almıştır. Faruk Sükan yazdığı kitaplar ve demeçlerle tarihe birçok önemli eserler bıraktı. Faruk Sükan'ın Cemal Kutay'a verdiği demeçler, Adnan Menderes'in konuşmalarını bir araya getirmesi, yazılar yazması Türk tarihinin incelenmesi bakımından önemli bir kaynak niteliği taşımaktadır. Faruk Sükan yazdığı eserlerle tarihe not düşmüştür.

Faruk Sükan gençlik yıllarında Türk Kültür Ocağı'nı kurmasıyla siyasi görüşleri yansıttığı Mehmet Emin Alpkan'ın bakkalında Türk Milliyetçisi isimleri burada tanıdı. DP'nin 1946 yılında kurulmasıyla, genç olarak siyaset çalışmalarına katıldı. Fevzi Çakmak'ın vekil seçilmesi için İstanbul'da çalışmalar yaptı ve Fevzi Paşa'nın vekil seçilmesiyle DP'li genç olarak konuşan insanlardan bir tanesi idi. Adnan Menderes döneminde başlayan DP'liliği, sağ çizgide devam edeceği DP'den Meclis üyeliği ve DP'den Belediye Başkanı olacağı siyaset sürecini başlatmıştır.

Faruk Sükan 1950 yılında DP'den milletvekili olarak siyasete girmek istese de başarılı olamadı. Faruk Sükan, DP'den siyasete 1955 yılında girdi. DP 1954 seçimlerinden sonra giderek otoriterleşmeye başlayan bir parti haline geldi. Ülkedeki bozulan ekonomi, muhalefete artan baskılar, Adnan Menderes'in seçimleri 1 yıl erken almasına etki etti. 1957 seçimlerinde milletvekili yoklama listelerine giren Faruk Sükan yoklama adaylığını kazanamadı.

1957 yılında yoklama adaylığını kazanamaması neticesinde 27 Mayıs 1960 askeri İhtilalinde Yassıada'ya gönderilmesini etkiledi. 1957 milletvekilliği yoklaması kaybeden Faruk Sükan'ın bir şansdır diyebiliriz. 1957 yılında Ereğli Belediyesi meclis üyeleri tarafından Ereğli Belediye başkanlığına seçildi ve 27 Mayıs 1960 Askeri İhtilaline kadar DP'nin İlçe Belediye Başkanlığını yaptı.

27 Mayıs 1960 İhtilaliyle birlikte DP dönemi sonra erdi ve DP'liler tutuklandı. 27 Mayıs 1960 İhtilaline karşı çıkan Faruk Sükan, askerlerin istediği belgeleri teslim etmemesi üzerine DP'nin tutuklanan tek ilçe Belediye Başkanı oldu ve tutuklanarak kısa süreliğine hapiste kaldı.

Faruk Sükan Türkiye'nin siyasal tarihi içinde askeri müdahaleler, Sükan'ın bulunduğu dönemde üç kez ortaya çıktı. 27 Mayıs 1960 İhtilaline karşı olan Faruk Sükan, 12 Mart 1971 ve 12 Eylül 1980 darbesini bir seneden önce bildirerek ihtilale karşı AP-CHP'nin koalisyon kurarak ülkeyi rahatlatmasını istedi.

27 Mayıs 1960 İhtilali ile siyasi partiler kapatıldı. Faruk Sükan siyasi partilerin kurulmasıyla 1961 yılında Konya'da AP Teşkilatını kurma çalışmalarına katıldı ve AP Teşkilatını çabalarıyla pes etmeyerek kurdu. DP'de başladığı siyasete DP'nin devamı olan AP' de devam etti. 1962 yılında AP Genel idare Kuruluna seçildi. 1961-1965 Buhranlı dönemde Konya'dan milletvekili oldu. AP'nin 1961-1965 yıllarında Kıbrıs ile ilgili görüşlerini partinin sözcüsü olarak yansıttı.

1963 yılında Celal Bayar'ın Kayseri Cezaevinden çıkmasıyla AP Genel Merkezi saldırıya uğradı ve Faruk Sükan siyaseti bırakmadı. 1964 yılında siyaset sahnesi Süleyman Demirel'in başkan adayı olmasıyla yeniden şekillenecekti. 1964 yılında gerçekleşen Büyük AP Kongresinde Süleyman Demirel'in yanında yer alarak AP'nin Genel Başkan seçilmesinde etkili olan isimlerden birisiydi. Süleyman Demirel yakında bulunan en önemli isimlerden biriside Faruk Sükan'dır. Kısacası Faruk Sükan'a AP'nin İkinci Adamı diyebiliriz.

Süleyman Demirel ile Faruk Sükan, Sadettin Bilgiç, İsmet İnönü hükümetine karşı muhalefet parti liderlerini örgütlediler. Bütçe oylamalarında hükümetin düşürülmesinde etkili oldular. AP'nin Süleyman Demirel, Faruk Sükan, Sadettin Bilgiç'ten sonra Mehmet Turgut'unda eklenmesiyle partide dörtlü bir koalisyon oldu. Daha sonra Ferruh Bozbeyli ile parti Demirel-Sükan-Bilgiç-Turgut-Bozbeyli şeklinde karar verici niteliğine geldi. DP Dönemindeki gibi Bayar-Menderes-Köprülü-Koraltan dönemine benzetebiliriz. DP'nin 1950-1957 yıllarında güçlü olduğu dönem gibi AP 1965-1969 döneminde güçlü bir siyasal parti oldu.

Faruk Sükan AP'nin Süleyman Demirel'den sonra en önemli ikinci adamlarından birisi oldu. AP'nin 1965-1969 yıllarında siyaset yapacağı politikalarının belirlenmesinde söz sahibi oldu. 1965 seçimleriyle AP tek başına iktidara geldi. 1965 yılında Faruk Sükan İçişleri Bakanı olmasıyla Türk Siyasal hayatının 1965-1969 yılındaki iç politikadaki en önemli olaylarına tanık etti. Türkiye'nin siyasi tarihini etkileyen olaylar bu dönemde sonucunda 12 Mart Muhtırasının zeminin hazırladı diyebiliriz.

Faruk Sükan göreve başladığı İçişleri Bakanı olarak polis teşkilatını güçlendirdi. Böylece Ordu'ya karşılık polis teşkilatını faaliyete geçirdi ve AP iktidarı 1965-1969 döneminin en rahat yılını geçirdi. Faruk Sükan döneminde dinci yapılanmalar ile mücadele edildi. Sol ile faaliyetlerini giderek sertleştirerek TİP vekillerini hedef aldı. Faruk Sükan 1961 Anayasası'nın sosyalizme kapalı olduğunu belirtti. Faruk Sükan'ın İçişleri Bakanlığı döneminde üniversite boykotları ve 1968 Olayları meydana geldi. 1968 olaylarından sonra Faruk Sükan AP ve muhalefetin hedefi haline geldi. Faruk Sükan ise 1968 Olaylarında kanunlar çerçevesinde sertlik politikası izledi ve olayları durdurmaya çalıştı.

Faruk Sükan Meclis aratmasıyla İsmet İnönü tarafından ağır şekilde eleştirildi. Kendisine “Zehir Hafiye” lakabı takıldı. Faruk Sükan döneminde ünlü “Kanlı Pazar” olayı meydana geldi. Türk siyasal hayatının en önemli olayı gerçekleşti ve hakkında açılması planlanan soru önergesi reddedildi. Türkiye'nin içerideki 1968 Olaylarının başlaması ve 1969 yılında gerçekleşen Beyazıt Meydanındaki olaylar öğrenci hareketlerinin sağ-sol bölünmesinde etkili oldu.

Süleyman Demirel parti içerisinde giderek tek adam olma düşüncesi neticesinde 1968 kongresinde Sükan-Bilgiç-Turgut üçlüsünü tasfiye etmeye başladı. 1968 Kongresi AP'nin kırılma noktası oldu. Eski DP'lilerin siyasi affı parti içerisinde tartışmaya neden oldu. Faruk Sükan'ın siyasi öngörüsü ve istihbarı neticesinde 1969 yılında affedilecek DP'lilerin darbeye yol açacağını söyledi. Öngörüsü ise 2 sene sonra gerçekleşti.

1969 yılında Süleyman Demirel'in kendisini AP'den tasfiye etmeye başlamasıyla parti içerisindeki muhalefeti Faruk Sükan, Süleyman Demirel'e karşı örgütledi ve 72'ler hareketini başlatanlardan birisi oldu. Daha sonra 41'ler Hareketi ile Demokratik Parti'nin kurulmasında ve lider seçiminde rol oynadı. 1970 yılında DP dönemi başladı ve 1980 yılında AP'ye tekrar geri döndü.

AP'den ayrılan önemli isimler 12 Mart 1971 Muhtırasının zeminin hazırladı ve askerlerin işini kolaylaştırdı. Türkiye 12 Mart Muhtırasıyla yeni bir dönemi başlattı. Faruk Sükan CHP ile olacak 3-4 ay sonraki erken seçim koalisyonuna karşı çıktı. Erken Seçime ise, Ekim 1975'te olmasıyla onay verdi. Faruk Sükan CHP-DP Koalisyonun kurulmasına karşı çıkmadı ama Celal Bayar'ın partiye müdahalesiyle

MC'ye katılan 9 kişi neticesinde DP 1975 yılında dağılmaya başladı. Faruk Sükan Kurulacak olan MC hükümetine ise karşı çıktı.

Faruk Sükan, 1977 seçimlerinde tek DP'li olarak parlamentoya girdi. Faruk Sükan kurulacak olan Ecevit Hükümeti'ni destekleme kararı aldı ve hükümette yer aldı. 1978-1979 döneminde Faruk Sükan yolsuzluk olaylarının üstüne gitti. Başbakan Yardımcısı olarak anarşı ile uğraştı. Silah kaçakçılığı, vergi, döviz, sigara, demir kaçakçılığıyla mücadele etti. Fiyat Komitesinin kurulmasında etkili oldu ama kendisine bağlı bu kurum başarısız oldu.

Faruk Sükan askerlerini darbe hazırlığında olduğunu Bülent Ecevit'e 1 sene öncesinden söyledi ve hükümetten Eylül 1979 yılında istifa etti. Faruk Sükan Kenan Evren ve asker ile iyi ilişkilere sahip oldu. Faruk Sükan AP-CHP Hükümetinin kurmasını her platformda söyledi ve destekledi. İki lider ise hiçbir zaman anlaşılamadı.

Faruk Sükan siyasetçi olarak öngörülü bir insan olmuştur. Öngörülleri ve düşünceleri ilerleyen yıllarda doğrulanmıştır. 1961-1980 döneminin sağ siyasette en önemli insanlarından biri olmuştur. 12 Eylül 1980 darbesiyle MDP'de siyaset yapmak istedi lakin parti içindeki hizipleşmenin artması, eski siyasi arkadaşlarının Turgut Sunal tarafından veto edilmesiyle siyasetten 1983 yılında çekildi.

Faruk Sükan 12 Eylül 1980 İhtilali öncesi önemli bir siyasetçi idi. Fikirlerini görüşlerini yansıttığı DP'den siyasete başladı. Adnan Menderes'in hayranlarından bir tanesi idi. 1940-1983 arasındaki yaşanan Türk Siyasal olaylarının içinde yer aldı.

KAYNAKÇA

Resmi Yayınlar

Resmî Gazete, (20.07.1961).

Resmî Gazete, (04.10.1983).

CSTD, 45.Cilt, 27. Birleşim.

MMTD, 1. Dönem, 1. Cilt, 15. Birleşim.

MMTD, 1. Dönem, 1. Cilt, 16. Birleşim.

MMTD, 1. Dönem, 15. Cilt, 62. Birleşim.

MMTD, 1. Dönem, 23. Cilt, 18. Birleşim.

MMTD, 1. Dönem 24. Cilt, 26. Birleşim.

MMTD, 1. Dönem, 28. Cilt, 68. Birleşim.

MMTD, 1. Dönem, 80. Cilt, 98. Birleşim.

MMTD, 1. Dönem, 36. Cilt, 65. Birleşim.

MMTD, 1. Dönem, 37. Cilt, 68. Birleşim.

MMTD, 2. Dönem, 2. Cilt, 28. Birleşim.

MMTD, 2. Dönem, 2. Cilt, 36. Birleşim.

MMTD, 2. Dönem, 5. Cilt, 67. Birleşim.

MMTD, 2. Dönem, 5. Cilt, 78. Birleşim.

MMTD, 2. Dönem, 5. Cilt, 80. Birleşim.

MMTD, 2. Dönem, 14. Cilt, 66. Birleşim.

MMTD, 2. Dönem, 12. Cilt, 49. Birleşim.

MMTD, 2. Dönem, 13. Cilt, 57. Birleşim.

MMTD, 2. Dönem, 25. Cilt, 46. Birleşim.

MMTD, 2. Dönem, 28. Cilt, 87. Birleşim.

MMTD, 2. Dönem, 35. Cilt, 81. Birleşim.

MMTD, 3. Dönem, 17. Cilt, 156. Birleşim.

MMTD, 3. Dönem, 39. Cilt, 128. Birleşim.

Sürelî Yayınlar

Gazeteler

Cumhuriyet

Milliyet

Yeni Konya

Yeni Meram

Dergiler

Akis

Ant

Arayış

Durum

Düşünen Adam

Forum

7 Gün

Kim

Meydan

Millet

Milli Yol

Mim

Yankı

Yön

Kitaplar

Akdağ, Ömer, **Konya' da Çok Partili Dönem Genel Seçimleri (1946-1957)**, Palet Yayınları, Konya, Eylül, 2011.

Algül, Süreyya, **DİSK (1967-1965)**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015.

Ali, Sabahattin, **Markopaşa Yazıları ve Ötekiler**, (Haz. Hikmet Altınkaynak) YKY Yayınları, İstanbul, 2022.

Alican, Ekrem, **Günlükler 1956-1966**, (Yayına Haz. Binnur Mörel Büyükkerten), YKY Yayınları, İstanbul, 2021.

Anadol, Cemal, **Türkçülük Mücadelelerinden Milliyetçi Harekete**, Milliyetçi Anadolu Yayınları, İstanbul, (Yayın tarihi yok).

Altuğ, Kurtul, **27 Mayıs' tan 12 Mart' a**, Koza Yayınları, İstanbul, 1976.

Altuğ, Kurtul, **Genelkurmay'ın Işıkları Söndü**, İsim Yayınları, Ankara, 2010.

Alpkan, Dr. Latif Ruhsat, **Milli Dava Adamı Mehmet Emin Alpkan**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 2018.

AP Genel Merkezi Yayınları, **Oniki Mart ve Sonrası**, Ayyıldız Matbaası A.Ş., Ankara, 1971.

Arcayürek, Cüneyt, **Yeni Demokrasi Yeni Arayışlar 1960-1964**, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1984.

Arcayürek, Cüneyt, **Müdahalenin Ayak Sesleri 1978-1979**, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1985.

Arcayürek, Cüneyt, **12 Eylül'e Doğru Koşar Adım (Kasım 1979- Nisan 1979)**, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1989.

Arcayürek, Cüneyt, **Demokrasiye Dur 12 Eylül 1980 (Nisan 1980-Eylül 1980)**, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1986.

Armaoğlu, Fahir, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, 1914-1945**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2015.

Arolat, Osman S, **Bir Gençlik Liderinin Anıları 1959-1974**, 2. Baskı, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2021.

Arslan, Murat, **Süleyman Demirel**, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2019.

Arzık, Nimet, **Demirel' in İçi-Dışı**, Milliyet Yayınları, (Yayın Yeri Yok), 1985.

Baban, Cihad, **Politika Galerisi**, Timaş Yayınları, 2009.

Batur, Muhsin, **Anılar ve Görüşler Üç Dönemin Perde Arkası**, 4. Baskı, Milliyet Yayınları, 1985.

Başaran, Kenan, **Sivas-Kayseri Türkiye'nin En Büyük Futbol Faciası**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017.

Bilgiç, Sadettin, **Dr. Sadettin Bilgiç Hatıralar**, Boğaziçi Yayınları, Ankara, 2000.

Birand, Dündar, Çaplı, Mehmet Ali, Can, Bülent, **Demirkırat**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1991.

Birand, Dündar, Çaplı, Mehmet Ali, Can, Bülent, **12 Mart İhtilalin Pençesinde Demokrasi**, İmge Kitabevi, Ankara, 1994.

Birand, M. Ali, **12 Eylül Saat 4:00**, 13. Baskı, Karacan Yayınları, 1985.

Bora, Tanıl, **Cereyanlar**, İletişim Yayıncılık, İstanbul, 2020.

Bozbeyli, Ferruh, **Yalnız Demokrat Ferruh Bozbeyli Kitabı**, (Haz. İhsan Dağı, Fatih Uğur) Timaş Yayınları, İstanbul, 2009.

Bozbeyli, Ferruh, **Alaca Siyaset (Siyasi Hikayeler)**, Babıali Kültür Yayıncılığı, İstanbul, 2000.

Bozbeyli, Ferruh, **Demokratik Sağ**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1976.

Caine, Barbara, **Biyografi ve Tarih**, (Çeviren: Müge Sözen), İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2019.

Çalışlar, **68' Başkaldırımın Yedi Rengi**, Milliyet Yayınları, (Yayın Yeri Yok), 1988.

Darendelioğlu, İlhan Egemen, **Pazarlar Kanlı İdi**, Orkun Yayınları, İstanbul, 1977.

Darandelioğlu, İlhan, **Türkiye' de Milliyetçilik Hareketleri**, Toker Yayınları, İstanbul, 1977.

Demirel, Tanel **Adalet Partisi İdeoloji ve Politika**, İletişim Yayınları, İstanbul.

Demirel, Süleyman, **1973'e Bakarken**, Atak Matbaası, Ankara, (Tarih Yok).

Demokratik Parti, **72'ler Hareketi ve Demokratik Parti**, Ankara, 1971.

Demokratik Parti, **Demokratik Parti ve Anayasa Islahatı**, Ajans- Türk Matbaacılık Sanayii, Ankara, (Tarih Yok).

Demokratik Parti, **1973 Aday Yoklaması ve Seçim Yönetmenliği**, Ajans-Türk Matbaacılık Sanayii, Ankara, 1973.

Demokratik Parti, **946 Hareketinin Mana ve Felsefesi Etrafında Elele**, Ajans- Türk Matbaacılık Sanayii, Ankara, 1973.

Demokratik Parti, **Bozbeyli Hükümet Buhranı Basın Toplantısı, Beyanat ve Konuşmalar**, 1974.

Demokratik Parti, **Kıbrıs Harekâtı ve Bozbeyli**, Ankara, 1974.

Dilligil, Turhan, **Bayar-İnönü Yakınlaşması**, Başnur Matbaası, Ankara, 1969.

Donat, Yavuz, **Sandıktan İhtilale (1977-1980)**, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1987.

Donat, Yavuz, **Buyruklu Demokrasi (1980-1983)**, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1987.

Gaytancıoğlu, Kaan, **Türk Siyasal Yaşamında Hüsamettin Cindoruk**, Tekin Yayınevi, İstanbul, 2020.

Ege, Önder, **9 Mart 1971 Türkiye’ de Sol Darbe Teşebbüsü**, Kopernik İstanbul, 2021.

Erkanlı, Orhan, **Anılar...Sorunlar...Sorumlular...**, Baha Matbaası, İstanbul, 1972.

Erim, Nihat, **Günlükler (1925-1979) 2. Cilt**, 2. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2021.

Erim, Nihat, **12 Mart Anıları**, 2. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2018.

Evren, Kenan, **Kenan Evren’ in Anıları**, 1. Cilt, (Yayın Yeri Yok), 1990.

Fırat, Melek, “ABD ve NATO’yla İlişkiler, **Türk Dış Politikası**, Cilt 1, (Editör. Baskın oran), 23. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2019.

Gül, Bayram, Hakkoymaz, Muammer, Atilla, Oğuzhan, **Selçuklu’ dan Günümüze Konya’nın Sosyo-Politik Yapısı**, Konya İl Emniyet Müdürlüğü Ar-Ge Yayınları No: 1, Konya, 2003.

Güneş, Turan, **Araba Devrilmeden Önce**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1983.

Hale, William, **Türkiye’ de Ordu ve Siyaset**, Hil Yayın, İstanbul, 1994.

Ilıcak, Nazlı, **Makaleler 1978 2**, Kervan Yayınları, İstanbul, 1980.

Ilıcak, Nazlı, **Makaleler 1980**, Kervan Yayınları, İstanbul, 1981.

İnönü, İsmet, **Defterler (1919-1973)**, (Yayına Hazırlayan: Ahmet Demirel), 2. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2017.

Karadeniz, Harun, **Olaylı Yıllar ve Gençlik**, 2. Baskı, May Yayınları, İstanbul, 1975.

Kemal, Yaşar, **Ağacın Çürüğü**, 9. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2020.

Kemal, Yaşar, **Baldaki Tuz**, 11. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2022.

Kılağız, Nuran, **Türk Siyasi Hayatında 1965 Seçimleri**, Berikan Yayınevi, Ankara, 2007.

Kılınç, Erol, **İhtilal, İhtiras ve İdeal 68 Kuşağı Hakkında**, 2. Basım, Ötüken Neşriyat, Ankara, 2012.

Koca, Bayram, “Yetmişli Yıllarda Merkez Sağ: Milliyetçilik ve Anti-komünizm”, **Türkiye’nin 1970’li Yılları**, (Haz. Mete Kaan Kaynar), 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2021.

Konyalı, İbrahim Hakkı, **Abideleri ve Kitabeleri ile Konya Ereğlisi Tarihi**, Fatih Matbaası, İstanbul, 1970.

Kutay, Cemal, **Pusudaki İhanet**, Alioğlu Yayınevi, İstanbul, 1984.

Mumcu, Uğur, **40'ların Cadı Kazanı**, UMAG Vakfı Yayınları, Ankara, 2014.

Nar, Kılıç, Baş, Hasan, Gülşah, Besim Süleyman, **Geçmişten Günümüze Ereğli**, Dizgi Ofset, 2009.

Önder, Cevat, **Milli Siyaset Anlayışımız**, Eskin Matbaası, İstanbul, 1972.

Örnek, Cangül, **Türkiye'nin Soğuk Savaş Düşünce Hayatı, Antikomünizm ve Amerikan Etkisi**, Can Yayınları, İstanbul, 2015.

Öz, Erdal, **Defterimden Portreler**, 10. Baskı, Can Yayınları, İstanbul, 2020.

Semizoglu, Necdet, **Yabancı Basında Türkiye**, Cumhuriyet Halk partisi Kadıköy Caferağa Ocağı Yayınları, İstanbul, 1958.

Sertel, Sabiha, **Roman Gibi**, Ant Yayınları, İstanbul, 1969.

Storer, Colin, **Weimar Cumhuriyeti' nin Kısa Tarihi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015.

Sükan, Dr. Faruk, **İhanetin Mirası**, (Hazırlayan: Cemal Kutay), Alioğlu Yayınevi, İstanbul, 1985.

Sükan, Faruk, **Yarımların İhaneti**, (Yayına Hazırlayan: Cemal Kutay), 2. Cilt, Alioğlu Yayınevi, İstanbul, 1985.

Taşkın, Yüksel, **Milliyetçi Muhafazakar Entelijansiya**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2021.

Tokatlı, Orhan, **Kaybolan Yıllar 1961-1973**, Doğan Kitap, İstanbul, 2000.

Toker, Metin, **Tek Partiden Çok Partiye**, Milliyet Yayınları, 1970.

Toker, Metin, **İsmet Paşayla 10 Yıl 1960-1961**, 3. Cilt, Akis Yayınları, 1967.

Toker, Metin, **İsmet Paşayla 10 Yıl 1961-1964**, 4. Cilt, Burçak Yayınları, 1969.

Toker, Metin, **Not Defterinden**, Milliyet Yayınları, 1981.

Turgut, Mehmet, **Siyasetten Portreler**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1990.

Turgut, Hulusi, **Demirel' in Dünyası**, 1. Cilt, ABC Yayınları, İstanbul, 1992.

Turgut, Hulusi, **Güniz Sokak**, ABC Ajansı Yayınları, İstanbul, 1987.

Turgut, Hulusi, **12 Eylül Partileri**, ABC Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 1986.

TÜİK, **Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2011**, Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası, Ankara, Haziran, 2012.

Tüleylioğlu, Orhan, **Neden Öldürüldüler?** UMAG Vakfı Yayınları, Ankara, 2007.

Ufuk Ajansı Yayınları No:1, **12 Mart'a Nasıl Getirildik**, Kardeş Matbaası, Ankara, 1971.

Uran, Hilmi, **Meşrutiyet, Tek Parti, Çok Parti, Hatıralarım**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017.

Uraz, Abdullah, **1970 Siyasi Buhran ve İçyüzü**, Son Havadis Yayınları: 1, İstanbul, 1970.

Makaleler

Abanazır, Suad, “Konya’ da Seçim Sonuçları”, **Yeni Konya**, 17 Ekim 1973, s. 5.

Altuğ, Kurtul, “M.C Hükümeti ve Çankaya”, **7 Gün**, 1 Nisan 1975, Yıl: 3, Cilt: 10, Sayı: 134, s. 5.

Atay, Falih Rıfkı, “TİP Oyunu Süremez”, **Durum**, 6 Temmuz 1967, Yıl: 3, Sayı: 143, s. 6.

Arzık, Nimet, “D.P. Kongresinden Çizgiler”, **7 Gün**, 27 Aralık 1972, Yıl: 1, Cilt: 1, Sayı: 16, ss. 8-9.

Başlamışlı, Macide, “Amerikan Belgelerine Göre 12 Mart Muhtırasına Giden Yolda Haşhaş Sorunu”, **Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi**, Yıl: 2018, Sayı: 14, Cilt: 5, ss. 351-376.

Başyazı, “Ordu Üstünde Oynanan Kumar”, **Forum**, 15 Aralık 1965, Sayı: 281, s. 4.

Birgit, Orhan, “Program Üzerine, **Kim**, 30 Kasım 1961, Yıl: 4, Cilt:14, Sayı: 178, s. 9.

Cem, İsmail, “Başkanlık Yarışı Kızıştı”, **Cumhuriyet**, 9 Kasım 1964.

Ecevit, Bülent, Açıklama, “Türk’ le Türkiye Bir Bütündür”, **Arayış**, 21 Mart 1981, Sayı: 5, ss. 7-8.

Evliyaoğlu, Gökhan, “Alaminüt Partiler, **Düşünen Adam**, 27 Ocak 1961, Sayı: 4, Yıl: 1, s. 13.

Evliyaoğlu, Gökhan, Düşünce, **Düşünen Adam**, 17 Şubat 1961, Yıl: 1, Sayı: 7, s. 13.

Ergüder, Özcan, “Yeni Partiler”, **Kim**, 16 Mart 1961, Yıl: 3, Cilt: 11, Sayı: 141, s. 7.

Ergüder, Özcan, “Siyasi Faaliyetlere Doğru”, **Kim**, 9 Mart 1961, Yıl: 3, Cilt: 11, Sayı: 140, s. 7.

Ergüder, Özcan, “C.H.P. niçin muhalefette olmalı?” **Kim**, Yıl: 6, Cilt: 17, Sayı: 279.

Esel, Gökhan, “Alman Dışişleri Belgelerinde: 1967 Kayserispor-Sivasspor Maçı”, **Uluslararası Medeniyet Çalışmalar Dergisi**, 19 Mayıs 2021, Yıl: 2021, Cilt: 6, Sayı: 1, ss. 48-62.

Giritli, İsmet, Kıbrıs Anayasası ve Garanti Antlaşması”, **Cumhuriyet**, 27 Aralık 1963, s. 2.

Güresin, Ecvet, “CKMP” de Çözülme”, **Cumhuriyet**, 5 Ağustos 1965.

Güresin, Ecvet, “Yine Mi?”, **Cumhuriyet**, 18 Temmuz 1968.

Gürgür, Nuri, “Türk Kültür Ocakları’nın İkinci Defa Açılması ve Sonrası- 1”, **Türk Yurdu**, Yıl: 2020, Sayı: 397.

Doğan, Yalçın, “Özal Kendini Anlatıyor”, **Cumhuriyet**, 19 Eylül 1988, s. 7.

Haftanın Yazısı, “Siyasi Şov”, **Arayış**, 23 Ağustos 1981, Sayı: 27, s. 6.

Kafli, Kadircan, “Adalet Partisi Liderini Buldu”, **Durum**, Yıl: 1, Sayı: 36, s. 19.

Kırca, Coşkun, “Yeni Anayasanın İktisadi ve Sosyal Esasları”, **Kim**, 9 Mart 1961, Yıl: 3, Cilt: 11, Sayı: 140, s. 27.

Nadi, Nadir, “Kampanya Açılıyor”, **Cumhuriyet**, 12 Haziran 1965.

Payzın, Prof. Dr. Sabahattin, “Kızamığın Zararları ve Kızamık Aşısı”, **Cumhuriyet**, 9 Mart 1965, s. 2.

Perin, Cevdet, “Bu Toprağın Çocukları”, **Düşünen Adam**, 10 Mart 1961, Yıl, 1, Sayı: 10, s. 13.

Perin, Cevdet, “Partilerde Durum”, **Durum**, 5 Ocak 1967, Yıl: 3, Sayı: 117, s. 12.

Perin, Mithat, “Komünistler Sokakta Kol Geziyorlar”, **Durum**, 29 Şubat 1968, Yıl: 4, Sayı: 177, s. 11.

Perin, Mithat, “Roma’ daki Komünist Toplantısının Sonu...” **Durum**, 18 Nisan 1968, Yıl: 4 Sayı: 184, s. 9.

Perin, Mithat Perin, “Hisler Öne Geçince”, **Durum**, 7 Ağustos 1969, Yıl: 5, Sayı: 252, s. 3.

Safa, Peyami, “Yüz-Kırk-Yedi’ler”, **Düşünen Adam**, 24 Şubat 1961, Yıl: 1, Sayı: 8, s. 7.

Sükan, Faruk, “Türkiye’nin 1950-1960 Dönemine Damgasını Vuran Adam, Başbakan Adnan Menderes”, **Ata Dergisi**, Yıl: 1992, Sayı: 3, Selçuk Üniversitesi Basımevi, Konya.

Tansuğ, Haluk, “Dış Politikada Muhasebe Zoru”, **Kim**, 21 Nisan 1964, Yıl: 6, Cilt: 19, Sayı: 301, ss. 8-9.

Toker, Metin, “Durum”, **Akis**, 30 Mart 1963, Yıl: 9, Sayı: 467, Cilt: 27, s. 7.

Tuğrul, Sofu, “Ötekiler Ne çıkarır?”, **Yeni Konya**, 10 Ekim 1961.

Sofuoğlu, M. Zeki, “*Milletin Gönlinü Fethedemeyenler*”, **Düşünen Adam**, 20 Ekim 1961, Yı: 1, Sayı: 42, s. 11.

Sevdi, Seyit, “1971-1977 Yıllarında Cumhuriyet Halk Partisi’ ne Bir Bakış ve Değerlendirmesi”, **Kent ve Bellek Dergisi**, Sayı: 13, Aralık 2021, ss. 7-12.

Seyit Sevdı, “Milliyetçi Cephe Hükümeti’nin Kurulmasında Adalet Gazetesi’nin Rolü”, **Kent ve Bellek Dergisi**, Sayı: 10, 2021, ss. 16-23.

Yankı’nın İncelemesi, “Hükümet Krizi mi? Bir Bardak Suda Fırtına mı?”, **Yankı**, 23-29 Haziran 1979, Sayı: 423, s. 50.

Yankı’ nın İncelemesi, “Tehlikeli Bir Eğilim Doğuyor”, **Yankı**, 28 Temmuz-3 Ağustos 1980, Sayı: 487, s. 50.

Tezler

Çavuşoğlu, Hüseyin, **Türk Siyasal Yaşamında Demokratik Parti (1970-1980)**, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiye Cumhuriyeti Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2005.

Emekder, Simge, **Türk Basınında Darbe Sonrası Seçim Propagandaları (1961-1965)**, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2021.

Gönüllü, Tuğba, **1950-1960 Dönemi Demokrat Parti Konya Milletvekilleri**, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2019.

Kaya, Halit, **Adalet Partisi ve Ragıp Gümüşpala (1961-1965)**, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara, 2014.

Yardımcı, İsmet, **Meclis Faaliyetler Işığında Faruk Sükan**, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Konya, 2022.

İnternet Sitesi

Can, Turan, “Türkçüler Derneği (Türkçü Teşkilatlar)”, **Türk Tarihi**, 28 Ekim 2020, <https://www.altayli.net/turkculer-dernegi-turkcu-teskilatlar.html> (30.01.2023).

CNN Türk, 11 Aralık 2018, Erişim: <https://www.cnnturk.com/turkiye/necmettin-erbakanin-bilinmeyen-hikayesi-kendini-odaya-kilitledi?page=1> (19. 04.2022).

Çetin, M. Adil, “3 Mayıs 1944”, **Kırıkhan Olay**, 6 Mayıs 2019, <https://www.kirikhanolay.com.tr/3-mayis-1944-3/> (30.01.2023).

1963 Mahalli Seçimler, <https://www.ysk.gov.tr/tr/17-kasim-1963-mahalli-i%CC%87dareler-genel-secimleri/80092> (7.04.2023).

“Kayserispor-Sivasspor Maçında olaylar”, <https://kayserispor.gen.tr/haberdetay.php?id=1559> (20.04.2023).

Mahmut Hmasici, “Hizb-ut Tahrir”, 22 Ocak 2021, BBC Türkçe, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-55752612> (20.04.2023).

EKLER

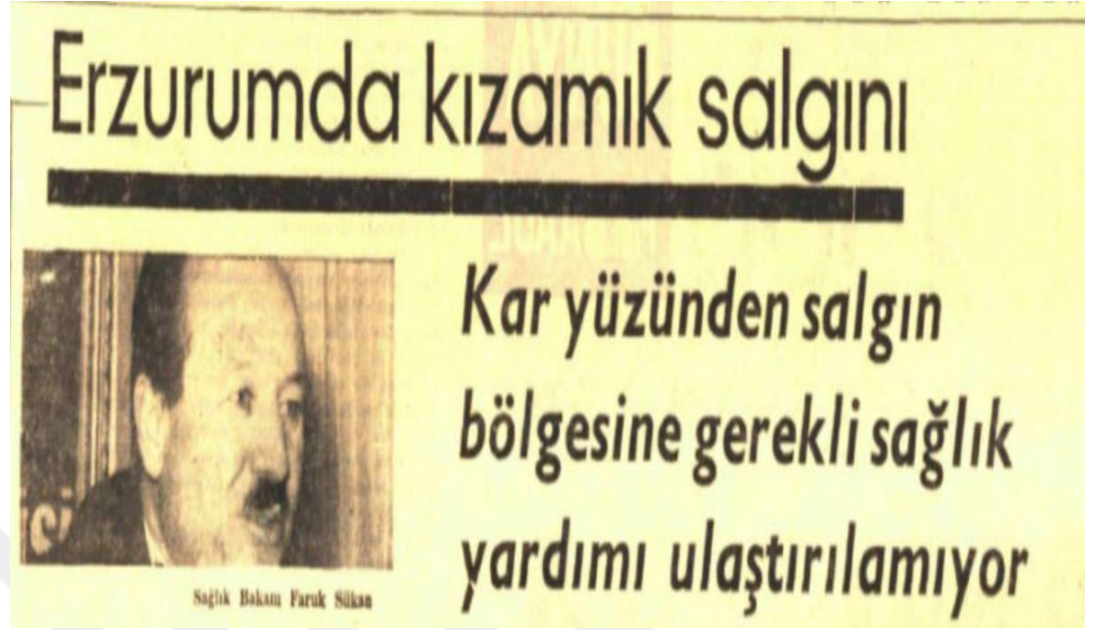
EK 1: Faruk Sükan AP Grubu

Düşünen Adam Faruk Sükan'ı "Bir idealist teşkilatçı" olarak nitelendirmiştir.

Düşünen Adam, 22 Mart 1962

EK 2: Türkiye’de Kızamık Salgını

Cumhuriyet, 24 Şubat 1965

EK 3: Sağlık Bakanı Faruk Sükan Konferansta

Çocuk Tüberkülozu Kongresi'nde.

Cumhuriyet, 10 Eylül 1965

PARLÂMENTO TARİHİMİZDE GÖRÜLMEMİŞ BİR OLAY:

Odaların ve çekmecelerin aranması
geceyarısından sabaha kadar sürdü*

Sükan'ı takbih eden TBMM
Başkanları tahkikat açıyor

CHP, Millet Meclisini
olağanüstü toplantıya çağırdı

Polis Gece Mecliste Arama Yaptı

**Bu Böyle
Gitmez!**

ANKARA, (Cumhuriyet Skanesi)

ANKARA'DA GECE MECLİSİNDE ARAMA YAPILDI. ÇEKMECELERİN VE ODALARIN ARANMASI GECEYARISINDAN SABAH KADAR SÜRDÜ. SÜKAN'IN TAKBİH EDEN TBMM BAŞKANLARI TAHKİKAT AÇIYOR. CHP, MİLLET MECLİSİNİ OLAĞANÜSTÜ TOPLANTIYA ÇAĞIRDI.

**Demirel, Tural ile
iki saat görüştü**

ANKARA, (Cumhuriyet Skanesi)

ANKARA'DA GECE MECLİSİNDE ARAMA YAPILDI. ÇEKMECELERİN VE ODALARIN ARANMASI GECEYARISINDAN SABAH KADAR SÜRDÜ. SÜKAN'IN TAKBİH EDEN TBMM BAŞKANLARI TAHKİKAT AÇIYOR. CHP, MİLLET MECLİSİNİ OLAĞANÜSTÜ TOPLANTIYA ÇAĞIRDI.

**Inönü : Eşkiyanın
bu gece ne
yapacağı bilinmez**

ANKARA, (Cumhuriyet Skanesi)

ANKARA'DA GECE MECLİSİNDE ARAMA YAPILDI. ÇEKMECELERİN VE ODALARIN ARANMASI GECEYARISINDAN SABAH KADAR SÜRDÜ. SÜKAN'IN TAKBİH EDEN TBMM BAŞKANLARI TAHKİKAT AÇIYOR. CHP, MİLLET MECLİSİNİ OLAĞANÜSTÜ TOPLANTIYA ÇAĞIRDI.

**Ulay'ı dövenler
Ankara'dan kaçtı**

ANKARA, (Cumhuriyet Skanesi)

ANKARA'DA GECE MECLİSİNDE ARAMA YAPILDI. ÇEKMECELERİN VE ODALARIN ARANMASI GECEYARISINDAN SABAH KADAR SÜRDÜ. SÜKAN'IN TAKBİH EDEN TBMM BAŞKANLARI TAHKİKAT AÇIYOR. CHP, MİLLET MECLİSİNİ OLAĞANÜSTÜ TOPLANTIYA ÇAĞIRDI.

Faruk Sükan gelen ihbar üzerine Meclisi arattı. Tepkilere neden oldu.

Cumhuriyet, 8 Mayıs 1965

EK 5: Büyük AP Kongresi

Faruk Sükan ve Süleyman Demirel kongreye birlikte girdi. Birlikte güçlüyüz mesajı verildi.

Akis, 28 Kasım 1966 AP Kongresi

EK 6: Faruk Sükan ve Süleyman Demirel

Başbakan Yardımcısı Süleyman Demirel ve Faruk Sükan, Suat Hayri Ürgüplü'nün SSCB' den dönüşünü beklerken.

Kim Dergisi

EK 7: Faruk Sükan ve Güven Partisi

Faruk Sükan'a Güven Partisi'nin kuruluş dilekçesi verilirken,
Durum Dergisi, 18 Mayıs 1967

EK 8: Faruk Sükan ve 1968 Olayları

Faruk Sükan'ı eleştiren bir karikatür,
Cumhuriyet, 30 Temmuz 1968

EK 9: Faruk Sükan Seçim Çalışmaları

Faruk Sükan Konya'da Seçim Çalışmalarında

Yeni Meram, 26 Eylül 1969

EK 10: Faruk Sükan ve 1969 Seçim Galibiyeti

Faruk Sükan'ın vekil seçilmesi tebriği

Yeni Meram, 15 Ekim 1969

EK 11: Faruk Sükan ve 1973 Seçimleri

D.P: 6, C.H.P: 4 M.S.P: 3, A.P: 2, ve C.G.P: 1 Milletvekili çıkardılar

Konya'da zafer D. Parti'nin

BÜYÜK MİLLET MECLİSİNDE ŞEHİRİMİZİ TEMSİL EDECEK OLAN MİLLETVEKİLLERİ ŞUNLAR: FARUK SÜKAN, BAHRİ DAĞDAŞ, ÖZER ÖLÇMEN, NECATİ KALAYCI, MUZAFFER DEMİRTAŞ, KUBILAY İMER (DP), MUSTAFA ÜSTÜNDAĞ, İSMET BÜYÜKYAYLA, ALİ KÖKBUDAK, HÜSEYİN KEÇELİ (CHP), NECMETTİN ERBAKAN, REŞAT AKSOY, ŞENER BATTAL (MSP), KEMALİTTİN GÖR- AKIN, OĞUZ ATALAY (AP) VE Vefa TANIR (CGP)

Ve, nihayet gündürdür süren propaganda ko- noşmaları, tolanılar, sobbetler sona ermiş ve yorgun politikacılar ça- lışmalarının sonuçlarını almışlardır.

Aldığımız son ve kesin rakamlara göre Konya'da zafer Demokratik Partinin olmuştur. DP 6 milletvekilıyla 1. sıra- yı alırken, CHP 4 millet- vekilıyla 2. sırada, MSP 3. sırada ve geçen seçi- min 1. partisi AP 2 mil- letvekilıyla 4. sırayı alır- ken, CGP'de 1 milletve-

kili çıkarabilmiştir. Aldığımız son rakam- lara göre seçimlerde DP 6, CHP 4, MSP 3, AP 2 ve CGP 1 Milletve- kilı çıkarmıştır. Böyle- ce Türkiye Büyük Millet Meclisinde şehirimizi tem- sil edecek olan Milletve- kileri şunlardır:

Faruk Sükan, Bahri Dağdaş, Özer Ölçmen, Necati Kalaycıoğlu, Mu- zafer Memiş, Kubilay İmer (DP), Mustafa Üstündağ, İsmet Büyük- yayla, Ali Kökbudak, Hüseyin Keçeli (CHP), Necmettin Erbakan, Re- şat Aksoy, Şener Battal (MSP), Kemalîtin Gök- akın, Oğuz Atalay (AP) ve Vefa Tanır (CGP)..

Seçim süresince yal- nız Beyşehir ilçemizin Durak köyünde 64 nolu sandık başında bir grup genç bazı gahısları teh- ditte kendi partilerine oy kullanmaya zorlar- ken, kendilerine engel olmak isteyen sandık başkanı Tahir Abengü- zel'i tagla yaralamışlar-

Faruk Sükan

Mustafa Üstündağ

Necmettin Erbakan

İsmet Büyükyayla

Necati Kalaycıoğlu

Ali Kökbudak

Hüseyin Keçeli

Vefa Tanır

Özer Ölçmen

Oğuz Atalay

Demokratik Partinin Konya'da Seçim Zaferi

Yeni Konya, 16 Ekim 1973

EK 12: Faruk Sükan Sohbet Sırasında

Süleyman Demirel, Nahit Menteşe, Faruk Sükan Moda Müzayede

EK 13: Faruk Sükan ve Aşırı Akımlarla Mücadelesi

Faruk Sükan aşırı akımlara karşı mücadele edeceğini İçişleri Bakanlığı döneminde sürekli vurguladı.

Durum Dergisi, 1968

EK 14: Faruk Sükan'ın AP'deki Muhalefeti

Parti içerisindeki muhaliflerin Faruk Sükan, Sadettin Bilgiç, Mehmet Turgut önderliğinde Süleyman Demirel' karşı muhalefeti.

Durum Dergisi

EK 15: Faruk Sükan ve DP Kongresi

Faruk Sükan, Ferruz Bozbeyli ve Parti Kurmayları DP 1. Kongresi'nde

7 Gün, 20 Aralık 1972

EK 16: Faruk Sükan ve Demokratik Parti

Faruk Sükan, Ferruh Bozbeyli

7 Gün, 7 Mart 1973

1977 Seçimlerinde DP'nin seçim sloganı,

Yankı, 30 Mayıs-5 Haziran 1977

EK 18: Faruk Sükan CHP Temasları

CHP'nin 1977 Seçimlerinde birinci parti çıktı. Süleyman Demirel Hükümeti'nin düşürülmesiyle Bülent Ecevit DP ile temas kurarak kuracağı kabinde tek vekil olarak yer alan Faruk Sükan'ın desteği istendi. Faruk Sükan, Ferruh Bozbeyli ve Bülent Ecevit

Yankı, 9-15 Ocak 1978

EK 19: Faruk Sükan ve Eski AP'liler

Bağımsız milletvekillerinden bir grup

AP'li Bağımsızlar ve Faruk Sükan'ın Hükümette yer alacak olan kişilerle sohbeti ve yüzlerin gülmesi

Yankı, 9-15 Ocak 1978

EK 20: Faruk Sükan ve 3. Ecevit Hükümeti

Başbakan Bülent Ecevit, Başbakan Yardımcısı Turhan Feyzioğlu, Başbakan Yardımcısı Faruk Sükan.

Yankı, 9-15 Ocak 1978

EK 21: Faruk Sükan ve Süleyman Demirel

Süleyman Demirel ve Faruk Sükan Salihli’de.

Meydan, 29 Ağustos 1967